

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૧

॥ શ્રી શંખેશર પાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

W ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહામહોપાધ્યાય
પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત
શ્રી સીમંધરસ્વામીને વિનંતિ કરવા સ્વરૂપે
M શ્રી સવાસો ગાથાનું હુંડીનું સ્તવન **M**

દાળ-પહેલી

અજ્ઞાન અને મોહની વાસનાના જોરે સર્વ જીવો અનાદિ કાળથી સંસારમાં પાપકર્માં કરી ભટકી રહ્યા છે અને વારંવાર દુર્ગતિમાં જઈ અનંત દુઃખોને બોગવે છે. તેવા પ્રકારના દુર્ગતિમાં જતા જીવોને જે ધારણ કરે (બચાવે) અર્થાત્ તેઓની રક્ષા કરે તે ધર્મ કહેવાય છે. ધર્મ એ આત્માને શુદ્ધ-બુદ્ધ કરવાનું પરમપવિત્ર સાધન છે. તેના દ્વારા જ આત્મા સ્ફુર્તિક રતની જીવો નિર્મળ થઈ મુક્તિપદ પામનાર બને છે.

પરિણાતિની નિર્મળતા એ નિશ્ચયધર્મ છે. અને પ્રવૃત્તિની નિર્મળતા એ વ્યવહારધર્મ છે. પ્રવૃત્તિની નિર્મળતા રૂપ વ્યવહારધર્મ પરિણાતિની નિર્મળતા રૂપ નિશ્ચયધર્મને પમાદનાર (પ્રામ કરાવનાર) છે અને પરિણાતિની નિર્મળતા એ પ્રવૃત્તિની નિર્મળતાને જન્માવનાર છે. આ રીતે નિશ્ચયધર્મ એ સાધ્ય છે અને વ્યવહારધર્મ એ સાધન છે. બન્ને પ્રકારના ધર્મો સાધ્ય-સાધનદાવથી પરસ્પર સંકળાપેલા છે. પરિણાતિની નિર્મળતા જ્ઞાન દ્વારા વધારે શક્ય છે અને પ્રવૃત્તિની નિર્મળતા ક્રિયા દ્વારા (ચારિત્ર દ્વારા) વધારે શક્ય છે. તેથી બન્ને ધર્મો અનુકૂળ જ્ઞાન અને ક્રિયા (ચારિત્ર) સ્વરૂપ છે અને પરસ્પર ઉપકારી હોવાથી આત્માર્થી મુમુક્ષુ જીવોને માટે બન્ને ધર્મો ઉપાદેય છે. એક અભ્યન્તર શુદ્ધિનો હેતુ છે અને બીજો બાબુ શુદ્ધિનો હેતુ છે. આ સ્તવનમાં જ પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રીએ કહ્યું છે -

૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

નિશ્ચયદસ્તિ હૃદયે ધરીજી, પાળે જે વ્યવહાર ।
પુષ્યવંત તે પામશેજી, ભવસમુક્રનો પાર ॥

સોભાગી જિન. || ૫-૪ ||

શુદ્ધ ધર્મનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે હોવા છતાં કલિયુગના (પાંચમા આરાના) પ્રતાપે, અભ્યાસની હીનતાના કારણે, પોતપોતાના મતોના આગછાના કારણે, કેવલી, તીર્થકરપ્રભુ અને પૂર્વધરાદિના વિરહના કારણે, તથા મિથ્યાત્વની તીવ્રતાના કારણે કેટલાક આત્માઓ “ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ” સમજતા નથી અને જગતના જીવોને સમજાવતા પણ નથી. પોતપોતાના મનથી માની લીધિલા વ્યવસાયોમાં જ ધર્મ છે. એમ સમજે છે અને જગતને સમજાવે છે. ધર્મ પ્રામ કરવાની ઘેલધાવાળી અને બોળી એવી પ્રજાને આડો-અવળો અને ઊંધો રસ્તો બતાવી છેતરે છે. પ્રજાની અજ્ઞાનતાનો લાભ લઈ તેઓના આત્મધનને લુંટે છે. તેવા આત્માઓ પ્રત્યે (હૈયામાં રોષ ન લાવતાં) ભાવકલ્પણા ભરી દસ્તિ રાખીને તેઓને સુધારવા માટે અને આત્માર્થી જીવોને તેવા ફુગુરુઓથી બચાવવા માટે “હિત શિખામણ રૂપે” નિશ્ચયધર્મ અને વ્યવહારધર્મ સમજાવવા સ્વરૂપે આ સ્તવનની રચના પૂજ્ય ૩. શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રીએ કરી છે.

કુટુંબમાં જેમ ભારે કલેશ વ્યાખ્યો હોય, કોઈ કોઈને કહી શકતું કે સમજાવી શકતું ન હોય અને અંતરવેદના જ્યારે અત્યન્ત વધી ગઈ હોય ત્યારે કુટુંબનો કોઈ સમજૂ ડાખ્યો સભ્ય, દૂર દૂર દેશમાં રહેતા પોતાના નિકટના સગપણવાળા અને કુટુંબના સાચા હિતેઝુને કાગળ લખે છે અને તેમાં પોતાના ઘરની અને કુટુંબીઓના કલેશની આત્મવ્યથા જણાવે છે. લખીને હૃદય ઠાલવે છે અને કલેશ નિવારણ અર્થે સાચો રાહ બતાવવાની અપેક્ષા રાખે છે. તેવી જ રીતે પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રી વર્તમાનકાળમાં ભરતક્ષેત્રમાં નવા નવા મતોની સ્થાપના દ્વારા ચાળણીની જેમ ચણાતા અને છિન્નબિન્ન થતા જૈનશાસનને જોઈને પીડિતહૃદયે દૂર દૂર દેશમાં (મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં) બીરાજમાન, અત્યન્ત શુદ્ધ હિતોપદેશક

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વારા પહેલી

૩

તરીકે નિકટના સગપણવાળા પરમ ઉપકારી શ્રી સીમંધરસ્વામી ભગવાનને હુંડીના સ્વરૂપે આ કાગળ લખે છે. અમારી આ હુંડી સ્વીકારજો. એટલે કે અમારો આ કાગળ બરાબર વાંચજો. અને સાચા ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવનારા સદ્ગુરુનો અમને સંયોગ કરાવજો. (સાચા સદ્ગુરુને મોકલજો, એમ જાણે સૂચ્યવતા હોય) તેમ આ સ્તવન રચે છે. આ સ્તવન રચવા દ્વારા ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ આપણને ઉપાધ્યાયજ મહારાજશ્રી સમજાવે છે.

આ સ્તવન નિષ્પક્ષપાતહદ્યે (હૈયું તટસ્થ રાખીને), આત્મ કલ્યાણની બુદ્ધિએ, વાસ્તવિકપણો સમજવા જેવું છે. સાંભળવા જેવું છે. વારંવાર ગાવા જેવું છે અને કંઠસ્થ કરી પુનઃ પુનઃ લલકારવા જેવું છે.

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ, સાંભળો માહરી દેવ રે ।
તાહરી આણ હું શિર ધરું, આદરું તાહરી સેવ રે ॥
સ્વામી ! સીમંધરા વિનતિ. ॥ ૧-૧ ॥

ગાથાર્થ= હે સીમંધરસ્વામી પરમાત્મા ! તમે મારી વિનંતિ બરાબર સાંભળો. હું તમારી આજ્ઞાને મસ્તકે ધારણ કરું છું. અને તમારા ચરણકમળની સેવા આદરું છું. તેથી હે પ્રભુ ! તમે મારી વિનંતિ સાંભળો ॥ ૧ ॥

વિવેચન= “હું તમારી આજ્ઞા સ્વીકારું છું અને તમારી સેવા આદરું છું” એમ પ્રથમગાથામાં કહીને પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજ મહારાજશ્રીએ પોતાનો સેવકભાવ અને સીમંધરસ્વામી પરનો સ્વામિત્વભાવ પ્રગટ કર્યો છે. જ્યાં જ્યાં સાચો નિખાલસ સ્વામિ-સેવકભાવ હોય છે ત્યાં ત્યાં અવશ્ય આત્મ-કલ્યાણ થાય જ છે. યથાર્થ સ્વામિ-સેવકભાવ હોય, ત્યાં જ સેવક પોતાનું હદ્ય સ્વામિને સર્માર્પિત કરે છે. અને સ્વામી પણ અત્યન્ત પ્રેમ, લાગણી અને વાતસ્યપૂર્વક સેવકના દુઃખ-દર્દની વાત સાંભળે છે અને સાચા ઉપાયો જણાવવા દ્વારા સેવકનાં તે દુઃખ-દર્દી દૂર કરે છે. મનમાં આવી જ ઉત્પ્રેક્ષા (કલ્યના) કરીને ગ્રંથકાર પૂજ્ય

૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજ મહારાજશ્રી વિરચિત

ઉપાધ્યાયજ મહારાજ અને પરમાત્મા શ્રી સીમંધરસ્વામી પ્રભુ જાણે એકાન્તમાં ક્યાંક ભેગા થયા હોય, બન્નેનાં નેત્રો જાણે સામસામાં મળ્યાં હોય, એક-બીજાની સામે ધારી ધારીને જોતા હોય, એક વ્યક્તિ દુઃખીનાં દુઃખો સાંભળવા માટે સેવકની સામે ટીકી ટીકીને જોતી હોય અને બીજી વ્યક્તિ પાંચમા આરાના ભાવોથી વિથિત હદ્યવાળી થઈને બીજે ક્યાંય દુઃખ-દર્દ કહેવાનું સ્થાન જ નથી એમ સમજીને દુઃખ-દર્દ કહેવા માટે જ સ્વામી તરફ દુઃખજન્ય અશ્રુભીજીની આંખે જાણે તાકી તાકીને જોઈ રહી હોય એવું મનની કલ્યનાજન્ય સ્વામી-સેવકનું આ મીલન થયું હોય એવા ભાવો ધ્વનિત થાય છે.

સેવકની ભાવપીડાજન્ય ઉદાસીન મુખાકૃતિ જોઈને જાણે સ્વામી તેઓની પીડા જાણવા માટે ઈંતેજાર હોય અને સ્વામીની પ્રસન્નમુદ્રા તથા વાત્સલ્યભરી દર્શિ જોઈને જાણે દુઃખ-દર્દ કહેવાનું અને હદ્યને ઠાલવવાનું (હળવું કરવાનું) આ જ એક સ્થાન છે. એમ સમજીને ભરાઈ આવેલા હદ્યે અને ચોધાર આંસુએ રડતા નેત્રે દુઃખ-દર્દ કહેવા માટે સેવક ઈંતેજાર હોય એવું માનસિક-મીલન આ બન્નેનું થયેલ છે. એવો પરમાર્થ ધ્વનિત થાય છે. તેથી જ ગ્રંથકાર ભારપૂર્વક કહે છે કે હે પ્રભુ ! તમે અમારા સ્વામી છો. અમે તમારી આજ્ઞાને પાળનારા છીએ, તમારા ચરણકમળની સેવા આદરનારા છીએ, તેથી અમારી વિનંતિ બરાબર ધ્યાનપૂર્વક એકાગ્રચિતે સાંભળો, તમે જો નહીં સાંભળો તો અમે અમારા દુઃખની વાતો બીજા કોની આગળ કરીશું. તે જ સાચા સ્વામી કહેવાય છે. કે જે સેવકની વાતને બરાબર ધ્યાનથી સાંભળો.

માનસિક પરસ્પર મીલનજન્ય આ ભવ્ય ઉદ્ગારો છે. સાથે સાથે એવો ભાવ પણ ધ્વનિત થાય છે કે આપ સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી છો. હું આપનો સેવક છું. આપની પાસેથી પ્રામ થયેલું ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ આ સ્તવન દ્વારા જગતના જીવોને કહું છું. તે આપશી સાંભળો. અને તેને સાચાપણાની છાપ આપો. (મારા લખેલા આ કાગળમાં આપશી સાક્ષીભૂત થાઓ.). ॥ ૧-૧ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૫

ધર્મના નામે અધર્મનું પ્રસારણ કરનારા એવા કુગુરુઓના પંજામાં જે ભદ્રિક જીવો ફસાઈ જાય છે, તેઓને હે પ્રભુ ! તમારા વિના બીજા કોઈનું પણ શરણ કામ આવતું નથી. એવું ભરતક્ષેત્રની પરિસ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયેલું પોતાનું દુઃખ ગ્રંથકારશ્રી પ્રભુ પ્રત્યે વ્યક્ત કરે છે.

કુગુરુની વાસના પાસમાં, હરિશ પરે જે પડ્યા લોક રે ।
તેહને શરણ તુજ વિષા નહીં, ટળવળે બાપડા ફોક રે ॥

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ. ॥ ૧-૨ ॥

વાસના = ખોટા સંસ્કારો, પાસ = જાળ, પરે = પેઠે, ફોક = ફોગટ.

ગાથાર્થ= જે લોકો કુગુરુઓની મિથ્યા ઉપદેશ આપવા રૂપ વાસનાની (એટલે કે મિથ્યા ઉપદેશ આપવાના સંસ્કારની) જાળમાં હરણની જેમ ફસાયા છે. તે લોકીને હે પ્રભુ ! તમારા વિના બીજા કોઈનું શરણ નથી. બિચારા તે લોકો ફોગટ (નિર્થક) ટળવળે છે (આમથી તેમ રખે છે) ॥ ૨ ॥

વિવેચન= “દેવ-ગુરુ-ધર્મ” આ ગ્રાણ તત્ત્વો જ સંસારથી તારનારાં છે પરંતુ “ગુરુ” શબ્દ વચ્ચે મૂકવાનું કારણ તે જ છે કે દેવને અને ધર્મને ઓળખાવનાર જો કોઈ તત્ત્વ હોય તો તે ગુરુ છે. ગુરુની સાથે આત્માનું સાક્ષત્ત જોડાણ થાય છે અને દેવ તથા ધર્મની સાથે ગુરુ દ્વારા પરંપરાએ જોડાણ થાય છે, તેથી ગુરુપદનું મૂલ્ય ઘણું અધિક છે. જો ગુરુપદમાં સદ્ગુરુને બદલે કુગુરુ મળી જાય તો તેવા દેવ અને તેવા ધર્મને (એટલે કે કુદેવ અને કુગુરુને) સમજાવે અને સદ્ગુરુ મળી જાય તો તેવા દેવ અને તેવા ધર્મને સમજાવે. તેથી ગુરુપદ અતિશય મહત્વવાળું હોવાથી વચ્ચે પ્રસ્થાપિત કર્યું છે.

હે પરમાત્મા ! આપશ્રીનાં શાસ્ત્રોને સાંભળવા પ્રમાણે દરે દ્વારાને દુર્લભ એવો માનવભવ, તેમાં પણ આર્યદેશ, ઉત્તમકૃષ્ણ, જૈનત્વ, નિરોગી દેહ, પાંચે ઈન્દ્રિયોની પરિપૂર્ણતા, અને ધર્મ સંસ્કારોવાળું ઘર, ઈન્દ્રાદિ

૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

મુક્તિપદપ્રાપ્તક સર્વસામગ્રી સંસારી જીવોને અનંત અનંત પુણ્યાઈના ઉદ્યેજ પ્રામ થાય છે. અતિશય વિશાળ એવા પૂર્વબદ્ધ પુણ્યોદયના પ્રતાપે આ આત્મા ઉપરોક્ત સર્વ સામગ્રી પ્રામ કરવા દ્વારા મુક્તિપદની પ્રામિનો નિકટવર્તી થાય છે. પરંતુ આ સામગ્રી મેળવ્યા બાદ સંસાર તરવા માટે દેવતત્વ અને ધર્મતત્વને ઓળખાવનારા એવા “નિર્યામક”ના સ્થાને વર્તનારા “ગુરુજી”નો આશ્રય અવશ્ય કરવો જ પડે છે. ગુરુજી જ સાચા, યથાર્થ, વીતરાગ પરમાત્મા સ્વરૂપ, દેવતત્વની અને સંસારથી તારનારા અહિંસા, સંયમ અને તપરૂપ અથવા દાન, શીયલ, તપ અને ભાવરૂપ ધર્મતત્વની ઓળખાણ કરાવે છે. અને આ આત્માને સન્માર્ગ ચંગાવે છે. તેથી ગુરુતત્વનો અવશ્ય આશ્રય કરવો જ પડે છે. તેથી ગુરુની નિશ્ચા અવશ્ય આદરણીય બને છે.

સામગ્રી પ્રામ કર્યા પછી ગુરુતત્વની નિશ્ચાના ઈચ્છુક આત્માઓ સાચા ગુરુની શોધમાં ફરે છે. પરંતુ હે પરમાત્મા ! બહારથી સદ્ગુરુ જેવા દેખાતા અને અભ્યાસપદો કુત્સિત ભાવોથી ભરેલા કુગુરુ હાથમાં આવી જાય છે. ગુરુ બે પ્રકારના હોય છે. (૧) સદ્ગુરુ અને (૨) કુગુરુ. તે બન્નેનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે છે. સદ્ગુરુનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે.

(૧) આત્મતત્વના જ્ઞાનમાં જ સ્થિતિ, (૨) શત્રુ-મિત્ર, નમસ્કાર-તિરસ્કારાદિમાં સમભાવ, (૩) કર્માદયની આધીનતામાગાથી જ વિચરવાપણું, (૪) નિજ અનુભવ યુક્ત અપૂર્વવાણી, (૫) હેય-ઉપાહેય ભાવપૂર્વક ષટ્ટર્શન શાખોનું જ્ઞાતાપણું આ સદ્ગુરુનાં પાંચ લક્ષણો છે. તેનાથી વિપરીતભાવો વાળા જે ગુરુ હોય તે કુગુરુ કહેવાય છે.

ઉત્તમ ધર્મસામગ્રી, પ્રબળ વૈરાગ્ય, અને સંસારસાગર તરણની તીવ્ર મહેશ્વરાવાળા આ મુમુક્ષુ આત્માઓ નિર્યામક સમાન સદ્ગુરુની શોધમાં ફરે છે. પરંતુ ક્યારેક ક્યારેક બહારથી (વેખાદિથી) સદ્ગુરુ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૭

જેવા દેખાતા (બલ્કે કદાચ અધિક દેખાતા) એવા કુગુરુ તેઓના હાથમાં આવી જાય છે. જેમ સો, પાંચસો રૂપિયાની સાચી નોટના જેવા જ રંગ ચિત્રામણ અને આકાર વાળી ખોટી નોટ હાથમાં આવી જાય છે. અને લેનાર જીવ છેતરાઈ જાય છે. તેવી જ રીતે મુમુક્ષુ આત્માર્થી આત્માઓ પણ છેતરાઈ જાય છે.

પરમાત્મા શ્રી વીતરાગદેવની વાણીનો મનફાવતો અર્થ કલ્યાને પોતાના પક્ષને જ જમાવવાની વૃત્તિવાળા, નવા નવા મતો જ ઉભા કરવાની ભૂખવાળા, માન-મોભાની અને પ્રતિષ્ઠાની જ કેવળ વેલાણ વાળા, પાંચમા આરાના બહાના હેઠળ, સંઘયણબળની હાનિના બહાના હેઠળ, અથવા ગીતાર્થ જ્ઞાનીઓના વિરહના બહાના હેઠળ સ્વમતિકલ્યાના પ્રમાણે આગમ વિરુદ્ધ શાસ્ત્રોના અર્થો કરીને ઉપદેશ આપનારા અને બહારથી બોલવાની કિયામાં બહુ જ છટાવાળા કેટલાક ગુરુઓ હોય છે. તેઓની બાધ્ય આંદરવાળી પ્રક્રિયામાં આત્મ-કલ્યાણના સાચા અર્થી, ભદ્રિક અને તત્ત્વના અજ્ઞાની આ આત્માઓ ફસાઈ જાય છે.

કામાન્ધ આત્માઓની વિષયભોગ કરવાની તીવ્ર ઈચ્છાને જેમ વાસના કહેવાય છે, કે જે વાસના કામાન્ધ પુસ્થને વિવેકશૂન્ય બનાવે છે. તેવી જ રીતે પોતાના પક્ષની જમાવટનો અને માન-મોભા આદિનો તીવ્રભાવ જેમાં વર્તે છે. તેવા આત્માઓની સૂત્ર-વિરુદ્ધ કલ્યાન અને પ્રરૂપણ કરવાની અને ભદ્રિક જીવોને તેમાં ફસાવવાની જે મેલી મુરાદ હોય છે તેને પણ વાસના જ કહેવાય છે કે જે વાસના તે ગુરુઓને વિવેકશૂન્ય બનાવે છે.

સંસારસાગર તરવાની મહેચ્છાથી વૈરાગ્યવાસિત હૃદયવાળા ભદ્રિક જીવો મોક્ષસાધનાના ઉપાયભૂત ગુરુજીની શોધમાં ફરતા હોય છે અને આવા કુગુરુઓ પોતાનો સમુદ્દર વધારવાની અને મોટાઈની ભૂખમાં શિકાર શોધતા ફરતા હોય છે. તેવામાં જેમ હરણ શિકારીઓની જાળમાં ફસાઈ જાય તેમ આવા ભદ્રિક આત્માર્થી આત્માઓ પણ કુગુરુઓની

૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

વાસનાની જાળમાં ફસાઈ જાય છે. તેઓને બચાવનાર હે વીતરાગ પરમાત્મા ! તમારા વિના બીજું કોઈ જ નથી.

મૃત્યુને સાક્ષાત્ નજરોનજર દેખતું હરણ જેમ તરફીયાં મારે છે, અહીં તહીં અશ્રુભીની આંખે જોયા કરે છે, જોનારાને દ્યા ઉપજે તેવી રીતે બચાવો, બચાવોની પોતાની ભાષાથી બૂમ મારતું હોય છે. તેવી જ રીતે સૂત્રવિરુદ્ધ અને કપોલકલ્યિત કલ્યાનાવાળી પ્રરૂપણા કરવાવાળા તથા બાધ્ય-આંદરાદિવાળા કુગુરુઓની વાસનાની જાળમાં ફસાયેલા આ ભદ્રિક આત્માર્થી જીવો પણ સૂત્રવિરુદ્ધ આચરણા આચરણા દ્વારા અનંત જન્મ-મરણની પ્રાપ્તિ રૂપ ભાવમરણને સાક્ષાત્ નજરોનજર દેખતા છિતા, હૃદયથી ઉદ્વેગ પામતા, અશ્રુભીની આંખે અમને સાચો માર્ગ બતાવવા રૂપે અને સાચે માર્ગ લઈ જવા રૂપે કોઈક “બચાવો બચાવો”ની બૂમરાણ કરતા જ્યાં ત્યાં ફરે છે. ટળવળે છે. ફાંફાં મારે છે. પોતે ફસાઈ ગયા છે. તેવું જાણીને અત્યન્ત દુઃખ ધરે છે. બચાવનારા સાચા સદ્ગુરુની અપેક્ષા હૃદયમાં રાખી અશ્રુભીની નજરે બચવા માટે ચારે તરફ ડેકીયાં કરે છે.

હે પરમાત્મા ! આવા જીવોને તમારા વિના બીજા કોઈનું પણ શરણ નથી. તમારું જ શરણ તેઓને બચાવી શકે છે. તેથી કંઈક કૂપા કરો, અને ભરતક્ષેત્રના માનવીઓની પરિસ્થિતિની વાર્તા બરાબર ધ્યાન આપીને સાંભળો. અમારી આ વિનંતિ હૃદયમાં અવધારો. ॥ ૧-૨ ॥

આત્મકલ્યાણની પ્રાપ્તિની મહેચ્છાવાળા અને તે કારણે ગરજવાન એવા આ ભદ્રિક જીવો પાસે કુગુરુઓ કેવાં કેવાં (સ્વાર્થ ભરેલાં) કામો કરાવે છે. તે સંબંધી હૃદય-બ્યથા ગ્રંથકાર ઉપાધ્યાય મહારાજશ્રી પ્રભુ પાસે ઠાલવે છે –

જ્ઞાન દર્શન ચરણ ગુણ વિના, જે કરાવે કુલાચાર રે ।

લુંટીઆ તેણે જન દેખતાં, કીછાં કરે લોક પોકાર રે ॥

સ્વામી ! સીમંધરા વિનતિ. ॥ ૧-૩ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાજ પહેલી

૯

ચરણ = ચારિત્ર, કુલાચાર = કુલ સંબંધી આચાર, પોકાર = બૂમરાણ.

ગાથાર્થ= જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર સ્વરૂપ આત્માના ગુણોની આરાધના વિના કેવળ કુલાચાર માત્ર રૂપે ધર્મક્રિયાઓ જે ગુરુઓ કરાવે છે તે ગુરુઓ લોકોના દેખતાં દેખતાં આત્મધન લુંટી રહ્યા છે. લુંટાતા એવા આ ભદ્રિક જીવો, હે પ્રભુ ! ક્યાં જઈને પોતાના દુઃખના પોકારો કરે ? ॥ ૩ ॥

વિવેચન= આત્માર્થી આત્માઓએ આત્માર્થસાધક એવાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રગુણની જ સૌ પ્રથમ આરાધના કરવી જોઈએ. એટલે કે-

જ્ઞાનારાધના

- (૧) આત્માની શુદ્ધદશાનું ભાન કરવું,
- (૨) તે પ્રામ કરવાની લગની લાગવી,
- (૩) તેને જ પ્રગટ કરવા પુરુષાર્થ કરવો,
- (૪) તેના કારણભૂત અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોનું સતત અધ્યયન કરવું,
- (૫) તેવા જ્ઞાનીઓનો સંપર્ક કરવો,
- (૬) તેમના સાત્ત્વિદ્યમાં રહી નિરંતર વૈરાગ્યવાહી ગ્રંથોની વાચના લેવી,
- (૭) આત્માની અંદર અંતરંગ પરિણાતિથી તે જ્ઞાન પચાવવું આ જ્ઞાનગુણની આરાધના છે.

દર્શનારાધના

- (૧) જ્ઞાનગુણની આરાધનાથી જાણેલ તત્ત્વોની રૂચિ કરવી,
- (૨) આત્મા અને શરીરના ભેદનું શ્રેદ્ધાપૂર્વક ભાન કરવું.
- (૩) શરીર ઉપરની ભમતા ઘટાડવી, (વૈરાગ્ય વાસિત ચિત્ત થવું.)
- (૪) શરીરજન્ય પુત્રાદિ ઉપરની ભમતા ઘટાડવી, (વૈરાગ્ય વાસિત ચિત્ત થવું.)
- (૫) ધનાદિ સંસારસામગ્રીને અસાર સમજ રાગ ઘટાડવો, (વૈરાગ્ય વાસિત ચિત્ત થવું.)
- (૬) વૈરાગ્ય વાસિત ચિત્ત બનાવવું,

૧૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

(૭) વીતરાગ પરમાત્માના શાસન પ્રત્યે (આજ્ઞા પ્રત્યે) અતિશય રૂચિ કરવી. આ દર્શનગુણની આરાધના છે.

ચારિત્રારાધના

- (૧) નિરવધ અને નિરતિચાર જીવન જીવવું,
- (૨) વિષયવિકારોનો ત્યાગ કરી અલિમ જીવન બનાવવું,
- (૩) સાધુસામાચારીની ઉત્તમધર્મક્રિયાઓથી સંયુક્ત જીવન બનાવવું,
- (૪) જ્ઞાનીઓ વડે કહેવાયેલ શાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણે સદાચારી બનવું,
- (૫) સ્વાધ્યાય, સત્તસંગ અને યથાશક્તિ તપગુણથી સુશોભિત જીવન જીવવું,
- (૬) આત્મપ્રશંસા અને પરનિંદા આદિ દોષોથી રહિત થવું,
- (૭) આત્મહિતકારક શાસ્ત્રોના અધ્યયનમાં જ લયલીન બનવું. અને તેને અનુસરનારું પવિત્ર જીવન બનાવવું. આ ચારિત્ર ગુણની આરાધના છે.

જે ગુરુઓના પોતાના જીવનમાં રત્નત્રયીની આવી ભાવ આરાધના આવી નથી, ત્યાગ અને વૈરાગ્યની વાસનાથી વાસિત એવાં જૈનશાસ્ત્રોનું “સૂક્ષ્મ જ્ઞાન ” જેઓએ પોતે મેળવ્યું નથી અને મેળવવા પ્રયત્ન પણ કરતા નથી. એટલે કે જેઓ જ્ઞાનગુણની પ્રાપ્તિ કરવા રૂપ આરાધનાથી વંચિત છે. તથા જીવનમાં સ્વમતિ-કલ્યાણાની પ્રધાનતા હોવાથી વીતરાગ પરમાત્માનાં વચ્ચનો પ્રત્યે, તેના અર્થો પ્રત્યે, આદરમાન કે રૂચિ (પ્રીતિ) નથી, અનેક બહાનાં આગળ કરીને, નવા નવા અર્થો કલ્પીને, નવી નવી માન્યતાઓ ઉભી કરીને, મૂલમાર્ગનો ઉચ્છેદ કરવા દ્વારા દર્શનગુણની આરાધનાથી પણ જેઓ વંચિત છે. તથા શાસ્ત્રાનુસારી જીવન જીવવાને બદલે સ્વચ્છંદપણે જે વિચરે છે. અને માન-મોભાની, મોટાઈની અને પ્રતિષ્ઠાની જ મહેશ્બા હોવાથી રાગાદિ કષાયોના વિજય કરવારૂપ શુદ્ધ ચારિત્ર ગુણની પણ આરાધના જેઓ કરતા નથી. એવા ગુરુઓને કુગુરુ કહેવાય છે. તેવા કુગુરુઓ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરવા-કરાવવા રૂપ જ્ઞાનની, અર્થો ભણાવીને રૂચિ દઢ કરવા-કરાવવા રૂપ દર્શનની, અને તેને અનુસારે નિર્દ્દીષ અને પવિત્ર જીવન જીવવા રૂપ ચારિત્રની એમ રત્નત્રયીની આરાધના જેઓ સ્વયં પોતે કરતા નથી અને શિષ્યો પાસે કરાવતા નથી. પરંતુ નોકરો પાસે

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વારા પહેલી

૧૧

શેઠ જેમ કામો જ કરાવે તેમ શિષ્યો પાસે વસ્તુઓ લાવવા-મુકવાનાં કેવળ કામો જ જે કરાવે છે, અર્થાત્ક કામકાજો કરાવવા માટે જ જે ગુરુઓએ શિષ્ય પરિવાર બનાવ્યો છે તેઓ આ ધર્મકિયાઓ ફુલપરંપરાથી જ જાણે ચાલી આવે છે એમ માનીને કોઈ પણ જાતનો અર્થબોધ કરાવ્યા વિના શિષ્યો પાસે ધર્મકિયાઓ કરાવે છે. સારાંશ કે ફુલાચાર માત્ર જ છે એમ સમજુને જે કરે છે અને કરાવે છે. નથી તો તે કિયાઓનું જ્ઞાન આપતા કે નથી પોતે પ્રામ કરતા, તથા નથી તો તે કિયાઓનું પ્રયોજન સમજાવતા, કે નથી પોતે સમજતા, તેમજ નથી તો તે કિયાઓમાં રસ અને ભાવના વધારતા, કરવા પુરતી જ ફુલાચાર રૂપે જેઓ કિયાઓ કરે છે અને કરાવે છે. તેવા તે ફુગુરુઓ પોતાનાં કામો જ કરાવી લેવાની સ્વાર્થભરી વાસનાની જગ્યામાં ફસાયેલા શિષ્યવર્ગનું “આત્મકલ્યાણ” રૂપ પરમાર્થ-ધન લુંટી રહ્યા છે.

આ શિષ્યોએ જ્યારે ચારિત્ર લીધું ત્યારે (૧) મારાં કર્મો કેમ તુટે ? (૨) રાગાદિકષાયોનો વિજય કેમ થાય ? (૩) વૈરાગ્ય કેમ વધે ? (૪) ક્ષમા આદિ આત્મગુણોનો વિકાસ કેમ થાય ? (૫) શાસ્ત્રોના અધ્યયનમાં લયલીન કેમ બનાય ? ઈત્યાદિ તેઓની જે ઉમદા ભાવનાઓ હતી, તેના કારણે જ કંચન-કામિનીનો ત્યાગ કરી રત્નત્રયીની આરાધના માટે જ તેઓ શિષ્ય બન્યા છે. તેઓને શાખ્વાચના આપવા દ્વારા અને વૈરાગ્યવાસિત હિતશિક્ષા આપવા દ્વારા આત્માના ગુણોરૂપી ધનની ગુરુઓએ વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ. તેને બદલે શાખ્વાચના અને હિતશિક્ષા આપવાનું કામ અદ્ભુત મૂકીને કેવળ બાધ્ય આંદભર અને પોતાનાં કામકાજો કરાવવામાં જ રહ્યા પચ્ચા રાખવા દ્વારા પૂર્વકણમાં પ્રામ કરેલા ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનાદિગુણો રૂપી શિષ્યવર્ગનું આત્મધન દુનીયાના લોકો દેખતાં દેખતાં જેઓ લુંટી રહ્યા છે. ગુણોની રક્ષા અને વૃદ્ધિ માટે જેઓનું શરણું લીધું હતું તેઓ જ ગુણોની વૃદ્ધિની ઉપેક્ષા (અર્થાત્ હાનિ) કરી રહ્યા છે. આવું દેખાય છે. બહુધા આવી ભરતક્ષેત્રની વર્તમાન પરિસ્થિતિ છે.

૧૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

હે સીમંધરસ્વાપી પ્રભુ ! રક્ષકો દ્વારા અને આશ્રય આપનારા દ્વારા જ આત્મધન લુંટાતા એવા સજજન શિષ્યો પોતાના દુઃખના પોકારો ક્યાં જઈને કરે ? જેમ રક્ષક એવા સરકારી માણસો (એટલે કે રાજપુરુષો) જ જો લાંચ રુશ્યત દ્વારા પ્રજાને લુંટવા માંડે તો લુંટાતી એવી તે પ્રજા ફરીયાદ ક્યાં જઈને કરે ? તેમ આજે ફુગુરુઓ જ શિષ્યોનું આત્મધન લુંટે છે ત્યાં આત્મકલ્યાણના અર્થી એવા મુમુક્ષુ વૈરાગી શિષ્યો પોતાના દુઃખના પોકારો (ફરીયાદ) હે પ્રભુ ! ક્યાં જઈને કરે ? તેથી તમે અમારી વાત પૂરેપૂરા ધ્યાનથી સાંભળો. || ૧-૩ ||

જેહ નવિ ભવ તર્યા નિર્ગુણી, તારશે કેણી પેરે તેહ રે ।

એમ અજાણ્યા પડે ફંદમાં, પાપબંધે રહ્યા જેહ રે ॥

સ્વામી ! સીમંધરા વિનતિ. || ૧-૪ ||

જેહ = જે, પેરે = પેઠે, તેહ = તે, ફંદમાં = જગ્યામાં,

ગાથાર્થ= જે ગુરુઓ પોતે નિર્ગુણી છે અને સંસારસાગર તર્યા નથી, તેવા ગુરુઓ શિષ્યોને કોની જેમ તારશે ? અર્થાત્ નહીં જ તારી શકે. આવું નહીં જાણનારા ભદ્રિક લોકો આ ફુગુરુઓના ફંદમાં (માયાજગ્યમાં) ફસાઈ જાય છે અને પાછળથી પસ્તાયા છિતા આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાન દ્વારા નિરંતર પાપકર્મોના બંધમાં જ વર્તે છે. || ૪ ||

વિવેચન= “સમુદ્ર” અપરિમિત પાણીથી ભરપૂર હોય છે, ઘણાં ઘણાં ઊંચાં ઊંચાં મોંગાંઓ (તરંગો) તેમાં ઉછ્વષ્ટાં હોય છે, તે અગાધ ઊંડાં હોય છે. મગરમણ્યાદિ અનેકવિધ જલચર જીવોથી બામ હોય છે. જેનો છેડો ઘણો જ દૂર દૂર હોય છે. સ્ટીમર આદિને પણ પહોંચતાં મહિનાઓ લાગે છે. જેનું દશ્ય પણ ભયજનક હોય છે. આવો સમુદ્ર પોતાના બે હાથ દ્વારા તરવો દુષ્કર છે અને અશક્ય પણ છે. તરવૈયો ગણાતો માનવી પણ આવા સમુદ્રને જો તરી શકતો નથી તો પછી તે સમુદ્ર સામાન્ય માનવી કેમ તરી શકે ? અને તે વ્યક્તિ અન્યને કેવી રીતે તારી શકે ? આ સત્ય હકીકત છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સત્વન : દ્વારા પહેલી

૧૩

તેવી જ રીતે જેઓ ધર્મગુરુ થયા, પરંતુ પોતે ઊંડું શાસ્ત્ર-અધ્યયન કરતા નથી, તલસ્પર્શી સૂક્ષ્મ-જ્ઞાન મેળવતા નથી, વૈરાગ્ય કે સંયમભાવ પ્રત્યે આદરમાન રાખતા નથી, સંવેગ અને નિર્વદ્ધના ભાવથી શૂન્ય કેવળ દાંબિકપણો નિયત ધર્માનુષ્ઠાનો કરે છે. આ ધર્માનુષ્ઠાનોમાં પણ સ્વચ્છંદતાના જોરે અવિધિ રૂપે અનેક પ્રકારનાં પાપાચરણની પ્રવૃત્તિઓ આદરે છે. માન-મોભાની, મોટાઈની અને પ્રતિષ્ઠાની ઘેલણાથી બાધ્ય વ્યવસાયોમાં જ જેનું ચિત્ત ચોટેલું રહે છે. શાસ્ત્રાર્થ ભણવા-ભણાવવા રૂપ સૂત્રવાચના જેઓ લેતા નથી. અને આપતા નથી. લાગણીભર્યા હૃદયે પરહિત કરવાની હિતશિક્ષા આપવા દ્વારા વૈરાગ્યાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ કરવાનો જેઓને સમય નથી, ફક્ત બાધ્ય આંદંભરોમાં અને ભભકાદાર પૌદ્ગલિક વ્યવસાયોમાં જ રચ્યા પચ્યા રહેવા સ્વરૂપ અને તેના જ હિસાબ-કિતાબમાં તથા લેવડ દેવડમાં લયલીન બનવા સ્વરૂપ પરપરિણાત્મિમાં જેઓ પોતે ફસાયા છે. જેઓ પોતે જ ગુણ પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરતા નથી અને તેથી જ જેઓ નિર્ગુણ છે. તેવા નિર્ગુણી અને પરપરિણાત્મિમાં જ તન્મય બનેલા એવા આ ગુરુઓ સંસારરૂપી આ અગાધ સાગરને પોતે તર્યા નથી તે બીજાને કેમ તારશે ?

વહાણ અને પત્થર આ બન્ને પદાર્થપણે સમાન છે. પરંતુ વહાણ તરવા તથા તારવાના સ્વભાવવાળું છે. અને પત્થર દુબવા અને દુબાડવાના સ્વભાવવાળો છે. તેમ સદ્ગુરુ વહાણ સમાન છે. કુગુરુ પત્થર સમાન છે. આવા પ્રકારના નિર્ગુણી ગુરુઓ કે જે ભવ તર્યા નથી તેઓ શિષ્યવર્ગને કેમ તારી શકશે ? તેથી કુગુરુઓનો યોગ જીવને સંસારસાગરથી તારવા માટે સમર્થ નથી. (બલ્કે દુબાડનારો છે.)

આ સંસારમાં મોહની વાસના અનાદિની છે. અને ઘણી જ બળવત્તર છે. જેમ સંસારમાં મોહના સંસ્કારો જોર કરે છે તેમ સાધુ થયા પછી પણ જો જ્ઞાન, ધ્યાન, વૈરાગ્ય અને વાચનાનાં આલંબનો ન રાખવામાં આવે તો ત્યાં પણ મોહના સંસ્કારો ઉછળે જ છે. સંસારમાં જેમ ધન,

૧૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

કંચન, કામિની, અલંકારો અને રંગબેરંગી વસ્તો ઈત્યાદિ પૌદ્ગલિક પદાર્થો જોતાં જ ગમી જાય તે લોભ, તેને મેળવતા આ જીવ અનેક કાવાદાવા કરે, પ્રપંચ ગોઠવે તે માયા, ઈષ્ટ વસ્તુ (માયાથી પણ) પ્રામ થઈ જાય એટલે હર્ષ, પ્રીતિ, અને ગૌરવ થાય તે માન, અને ઈષ્ટવસ્તુ પ્રામ થવામાં કંઈ વિધ આવે અથવા કોઈ વિધ નાંખે તો જે ગુસ્સો આવે તે કોધ એમ આ ચંડાળ ચોકડી સાથે જ હોય છે. અને ઈષ્ટાનિષ્ટમાવોની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિમાં જોર કરે છે. તેવી જ રીતે સાધુ થયા પછી પણ જો સ્વાધ્યાય, સત્સંગ, વાચના અને હિતશિક્ષા આદિના વર્ગોનું આલંબન આ આત્માને ન આપવામાં આવે અને કુલાચાર પૂરતી જ, અર્થબોધ વિનાની, ધર્મકિયા જ માત્ર કરાવવામાં આવે અને બાકીનો બધો જ સમય બાધ્યવ્યવસાયોમાં અને લૌકિક વ્યવહારોમાં જ માત્ર ગાળવામાં આવે તો આ મોહનીય કર્મની ચંડાળચોકડી ભભૂકી ઉઠે છે. બાધ્યવ્યવસાયો જ કરવા અને તેને જ કરાવવાની પ્રીતિ રૂપ લોભ, તેના માટે અનેક પ્રકારે જુદું જુદું બોલવું અને વર્તવું તે માયા, અનુયાયીઓ દ્વારા તે તે કાર્ય કરી-કરાવી લેવાનું માન, અને કોઈ વિધ નાંખે અને તેથી તે તે કાર્ય ન થાય તો કોધ, વેર-જેર ઈત્યાદિ મોહની ચંડાળ ચોકડી ચાલુ જ રહે છે. કષાયોનો વિજય થતો નથી. પરંતુ આત્મા ઉપર કષાયો ચરી બેસે છે.

મોહરાજની આ ચંડાળ ચોકડી જીવની સાથે અનાદિની જોડાયેલી છે. તેને હણવાનું (દૂર કરવાનું) કામ જ્ઞાન, ધ્યાન, વૈરાગ્ય, શાસ્ત્રવાચના અને હિતશિક્ષાનું પ્રદાન જ કરી શકે છે. આવું ઉત્તમ કાર્ય જે ગુરુઓ કરે છે તે સદ્ગુરુ કહેવાય છે અને જે ગુરુઓ આવું હિતકારી કાર્ય કરતા નથી અને બાધ્યવ્યવસાયોના બોજા નીચે દબાયેલા છે તથા શિષ્યોને પણ તેવા કામોમાં જ અને તેની જ આળપંપાળમાં જોડે છે. તે ગુરુઓ પોતે પણ સંસાર તર્યા નથી અને બીજાને પણ તારી શકતા નથી.

પરંતુ આવું સદ્ગુરુ અને કુગુરુનું જ્ઞાન નહીં ધરાવનારા એટલે કે અજાણ્યા ભદ્રિક શિષ્યો કુગુરુઓની બોલવા-ચાલવાની બાધ્ય વાજ્યટામાં અને ભભકાભર્યા બાધ્યજીવનમાં આકર્ષાઈ જાય છે. આ જ “ સદ્ગુરુ ”

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૧૫

છે. મને સંસારસાગરથી આ જ ગુરુ તારશે એમ સમજને તેઓના ફુંદામાં ફસાઈ જાય છે. જાળમાં ફસાયા પછી ક્યારેક ખ્યાલ આવે છે કે આપણે ફસાયા છીએ, અને ક્યારેક રાગાન્ધતાના કારણે ખ્યાલ પણ આવતો નથી કે આપણે ફસાયા છીએ. તે શિષ્યો પણ તેવા પ્રકારના ગુરુઓના સંપર્કથી અને અનાદિની મોહની વાસનાની બળવત્તરતાથી તેવા બાધ્યવસાયોના કામકાજમાં જ લયલીન થઈ જાય છે. સંસારસાગર તરવાને બદલે બાધ્યવસાયોની જ મોહમાયામાં રંગાઈ જવાથી અને તેના જ હિસાબ-કિતાબમાં અંજાઈ જવાથી સંસારસાગરમાં દૂબી જાય છે.

આવા ગુરુઓ અને તેઓને અનુસરનારા શિષ્યો સાધુવેષમાં (સંયમમાં) હોવા છતાં મનમાં કરવા ધારેલા બાધ્યવસાયોને પૂર્ણ કરવાની માનસિક ચિંતામાં અને તેના જ વહીવટની આળપંપાળમાં ઓતપ્રોત બનવાથી આરંભ-સમારંભ આચરવારુપ દ્રવ્ય-પાપબંધનોમાં તથા ચંડાળ ચોકડીને આચરવા રૂપ ભાવ-પાપબંધનોમાં નિરંતર વર્તતા જ રહે છે. આવા પ્રકારના પાપના બંધનોમાં જે વર્ત છે, જે સ્વયં નિર્ગુણી છે, જે પોતે સંસારથી તર્યા નથી, તેવા કુગુરુઓ અન્યને સંસારસાગરથી કેમ તારી શકશે ? ભદ્રિક પ્રજ્ઞા આવા ગુરુઓને ધર્મગુરુ સમજને માન આપે છે. અને આ ગુરુઓ તે ભદ્રિક જીવોની ભદ્રિકતાનો અને અજ્ઞાનતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં ઉપયોગ કરે છે. આ બન્નેમાં કોઈ તરતું નથી કે તારતું નથી. કેવળ ભદ્રિક આત્માર્થી જીવો છેતરાય છે.

કદ્યાગરો શિષ્યવર્ગ મળે, પાંચ-પંદર ધનવાન પુલખો અનુયાયી બને, બોલવા-ચાલવાની બાધ્ય છટા ગ્રામ થઈ જાય, તેના કારણે સમાજમાં કદાચ માન-મોટાઈ મળી જાય. પરંતુ હદ્યમાં વૈરાગ્ય અને નિશ્ચય દસ્તિ ખીલી ન હોય ત્યારે અનાદિની ઘર કરીને દબાઈને રહેલી કષાયોની ચોકડી ભભૂકી ઉઠે છે. ધર્મનાં કાર્યોના નામે ધર્મવિરુદ્ધ પ્રરૂપણા અને ધર્મવિરુદ્ધ આચરણા કરવા દ્વારા આ ગુરુઓ જૈનશાસનની ભારે વિંબના (નિંદા-આશાતના) કરે છે અને કરાવે છે. સાડા ત્રણસો ગાથાના સ્તવનમાં પૂ. ઉપાધ્યાયજ મહારાજશ્રીએ કહ્યું છે કે-

૧૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજ મહારાજશ્રી વિરચિત

જિમ જિમ બહુશુત બહુજનસમત, બહુશિષ્યે પરવરીઓ।
તિમતિમ જિનશાસનનો વૈરી, જો નવિ નિશ્ચય દરીઓ ॥
જિનજી, ! વિનતી અવધારો ॥ ૧-૧૪ ॥

સમતિ પ્રકરણમાં પણ ગાથા ૩-૬૬ માં આ જ ભાવ શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિજીએ પણ કહ્યો છે. તે ગાથા આ પ્રમાણો છે.

જહ જહ બહુસ્સુઓ, સમ્માયો સિસ્સગણસંપરિકુડો અ ।
અવિણિચ્છાઓ ય સમાદ, તહ તહ સિદ્ધંપદિણીઓ ॥ ૩-૬૬ ॥

અર્થ= જેમ જેમ બહુશુત થાય, સમાજમાં માનનીય બને, ઘણા શિષ્યગણથી પરિવરેલો બને, તેમ તેમ તે જીવ જૈનશાસનનો વૈરી જાણવો, જો શાખકથિત ભાવો પ્રત્યે નિશ્ચયવાળી દસ્તિ ન હોય તો.

આ પ્રમાણો કુગુરુઓ સ્વાર્થાન્ય અને છેતરનાર હોવાથી આત્માર્થી મુમુક્ષુ ઉત્તમ આત્માઓએ ગીતાર્થ એવા સદ્ગુરુની નિશ્ચા લેવી. પરંતુ નિર્ગુણીનો સંગ ન કરવો. તે સંસારસાગરથી તરતા પણ નથી અને તારતા પણ નથી. જે અજાણ્યા પુરુષો તેઓના ફુંદામાં ફસાય છે તે આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાન દ્વારા નિરંતર પાપબંધનોમાં જ વર્ત છે. ॥ ૧-૪ ॥

કામકુંભાદિક અધિકનું, ધર્મનું કો નવિ મૂલ રે ।
દોકડે કુગુરુ તે દાખવે, શું થયું એ જગ શૂલ રે ॥
સ્વામી ! સીમંધરા વિનતિ. ॥ ૧-૫ ॥

દોકડે= પૈસાથી, દાખવે= બતાવે છે.

ગાથાર્થ= “કામકુંભ” વગેરે પદાર્થોથી પણ અધિક મૂલ્યવાળો આ ધર્મ છે કે જે ધર્મનું મૂલ્ય આંકી શકાતું નથી (અર્થાત્ અમૂલ્ય છે) તેવા પ્રકારના અમૂલ્ય ધર્મને કુગુરુઓ પૈસાથી મૂલવે છે. ખરેખર હે પરમાત્મા ! હૈયામાં શૂલની જેમ ખટકે એવું જગતમાં આ શું થયું છે. ? તે કંઈ સમજાતું નથી. ॥ ૫ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૧૭

વિવેચન= મનમાં જે જે સાંસારિક સુખોની ઈચ્છાઓ કરીએ તે તે ઈચ્છાઓને પૂર્ણ કરી આપે એવાં કામકુંભ, ચિંતામણિરત્ન, કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ ઈત્યાદિ પદાર્થો બહુ જ કિમતી છે. અર્થાત્ અમૂલ્ય છે. પરંતુ ધર્મતત્ત્વ તો તેનાથી પણ કેટલાય ગણું અમૂલ્ય છે. કારણકે કામકુંભાદિક પદાર્થો જે જે સુખ (સુખનાં સાધનો) આપે છે તે તે સર્વ સાધનો નાશવંત છે. રાગાદિ કરાવનારાં છે. કષાયોને ઉત્તેજિત કરનારાં છે. અને મોહાન્ય કરનાર છે. તેથી સંસારમાં દુબાડનાર છે. તથા જન્મ, જરા, મૃત્ય, રોગ, શોક આદિ નિત્યદુઃખોમાંથી અંશે પણ બચાવનાર નથી. જ્યારે ધર્મતત્ત્વ, અવિનાશી, વીતરાગાવસ્થાવાળું, કષાયોથી સર્વથા રહિત, એવું સ્વગુણરમણતાનું અનંત, અખંડ, ચિંતાનંદ સુખ આપનાર છે. સંસારથી તારનાર અને જન્મ, જરા, મૃત્યુ આદિ નિત્યદુઃખોનો સર્વથા નાશ કરનાર છે તેથી ધર્મતત્ત્વ એ કામકુંભ આદિ થકી અનેકગણું કિમતી અર્થાત્ અમૂલ્યતત્ત્વ છે. આ ધર્મતત્ત્વ આત્માની સ્ફટિકરતના જેવી શુદ્ધ નિર્મણદશા આપનાર હોવાથી તે અમૂલ્ય-અમૂલ્યતત્ત્વ છે. અને આ ધર્મતત્ત્વ આત્મામાં જ છે. બહાર કયાંય નથી.

પરંતુ ભરતક્ષેત્રમાં આજે વર્તમાનકાળે આ કુગુસુઓ આ ધર્મને દોકેથી (પૈસાથી-ધનથી) દાખવે છે. (બતાવે છે-વેચે છે) આ સ્થાનમાં આટલા પૈસા આપો તો આટલો લાભ થશે. (ધર્મ થશે) બીજા આ સ્થાનમાં આટલા પૈસા આપો તો આ ધર્મ થશે. ત્રીજા આ સ્થાનમાં આટલી રકમ આપશો તો આ ધર્મ થશે. એમ જે જે સ્થાનોમાં વધારે વધારે રકમ (પૈસા-ધન) અપાય ત્યાં તમને વધારે લાભ મળશે, વધારે ધર્મ થશે. આવું સમજાવી જ્યાં ત્યાં ધનથી જ ધર્મ દેખાડે છે. જ્ઞાન આપવાનું, સ્વાધ્યાય કરાવવાનું, કષાયોનો વિજય કરાવવાનું, ક્ષમા-નમ્રતા આદિ ગુણો આપવાનું, ત્યાગ-વૈરાગ્ય સમજાવવાનું અને ત્યાગ-વૈરાગ્ય વધારવાનું કાર્ય તો કયાંય દેખાતું જ નથી. આત્માના ગુણોનો વિકાસ કરવો એ જ સાચો ધર્મ છે. ધર્મ તો નિજ-ધરમાં છે. આવું તો પ્રાય: કોઈ સમજતું પણ નથી અને સમજાવતું પણ નથી. પરદવ્યથી જ ધર્મ સમજવે છે.

૨

૧૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

આ બધી પ્રક્રિયા જોઈને હે સીમંધરસ્વામી ભગવાન ! અમને મનમાં એમ થાય છે કે અરેરે, જગતમાં શૂણ જેવું આ શું થયું છે ? શું થઈ રહ્યું છે ? જોઈ શકાતું નથી, વેદનાથી હદ્ય પીડાય છે. હદ્ય ભરાઈ આવે છે. એટલે જ તમને અમારા હદ્યની પીડાના ઉદ્ગારો જણાવવા સ્તવનની રચના કરવા સ્વરૂપે આ કાગળ લખેલ છે. હુંડી મોકલેલ છે. અમારી આ હુંડી અવશ્ય સ્વીકારજો.

“ધનથી ધર્મ થાય છે અને ધર્મથી ધન વધે છે” આવું આ કુગુસુઓ સમજાવે છે. જો આમ જ હોય અને ધનથી ધર્મ થતો હોય તો કંચન-કામિનીના ત્યાગી, સર્વથા ધનરહિત એવા સાધુ-સંતો-મહાત્માઓ અને આચાર્યાને તો ધર્મ થાય જ નહીં. તેઓ તો મુક્તિપદ પામે જ નહીં. અને ધનવાનો જ મોક્ષે જાય. પરંતુ આવું બનતું નથી. પુણીયો શ્રાવક ધનરહિત હોવા છતાં એવો ધર્મી હતો કે જેના સામાયિકની અનુપમત્તા પ્રભુએ વખાણી, મમ્મણ શેઠ ઘણો ધનવાન હતો છતાં નરકગામી થયો, શ્રેણીક મહારાજા ધનવાન અને રાજા હતા, છતાં ધનથી ધર્મ વેચાતો લઈને નરક તોડી ન શક્યા. સુભૂમ ચક્વર્તી, ચક્વર્તી હોવા છતાં નરકગામી થયા. આવાં અનેક ઉદાહરણો છે.

ઉપરોક્ત ઉદાહરણોથી અને શાખપાઠોથી સમજાય છે કે ધર્મ એ બજારમાં પૈસાથી મળતી અને ખરીદી શકાય તેવી વસ્તુ નથી. પરંતુ વિકાર, વાસના, રાગાદિ કષાયો, અજ્ઞાન અને મોહ ઈત્યાદિ દોષોનો ત્યાગ કરવો અને ગુણોને પ્રામ કરવા એ જ ધર્મ છે. આત્માની શુદ્ધભાવના રૂપ ધર્મ છે. ધનથી ધર્મ થતો નથી. પરંતુ ધન ઉપરની મૂર્છાના-મમતાના અને રાગના ત્યાગથી ધર્મ થાય છે અને મૂર્છાનો ત્યાગ એ ભાવનાસ્વરૂપ ધર્મ છે. તથા ધર્મથી ધન મળતું નથી પરંતુ પૂર્વબદ્ધ પુણ્યોદયથી ધન મળે છે. ધર્મથી તો ક્ષમા-નમ્રતા-સરળતા-સંતોષ-વૈરાગ્ય આદિ ગુણો પ્રામ થાય છે કે જે આત્મધન છે. ધર્મથી તો ઊંચા-ઊંચા ગુણો મળવા રૂપ ગુણસ્થાનકોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પ્રમાણે ધનની પ્રાપ્તિમાં ધર્મ કારણ નથી. પરંતુ પુણ્ય કારણ છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૧૮

આવી સુંદર અને નિર્દોષ વ્યવસ્થા જૈનશાસનમાં હોવા છતાં પણ સ્વાર્થાન્ધ અને બાહ્યભાવના રસિક એવા ગુરુઓ ભોળી અને અજ્ઞાની પ્રજાને ધનથી ધર્મ અને ધર્મથી ધન સમજાવે છે. આ ભવમાં ઘણું ધન પામ્યા છો તો અહીં તહીં આટલી આટલી રકમ આપશો તો અથવા આવું આવું દાન-પુણ્ય કરશો તો ભવાન્તરમાં તમને દશગણું મળશે. યોગ્ય ભૂમિમાં વાવેલું ધાન્ય જેમ અનેકગણા દાણા પેદા કરે છે તેમ આ ભવમાં થોડું આપેલું દાન ભવાન્તરમાં દશગણું ફળ આપશે. આવું સમજાવી ભદ્રિક જીવોને પરભવમાં અધિક ધન મળવાની આશા કરાવીને ધનના લોભી અને લાલચું બનાવે છે. ધનની મૂર્છા વધારે છે. નિષ્પરિગ્રહી કે મૂર્છાના ત્યાગી બનાવવાની વાત રહેતી નથી. આવી, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા સાંભળી હે પરમાત્મા ! અમારું દિલ દાજે છે. હૃદયમાં શૂલ ભોકાણી હોય અને જેવી પીડા થાય, તેવી પીડા થાય છે.

પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય અને જેમ પીડા થાય તેમ આવી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા સાંભળીને અમને હૃદયમાં અતિશય પીડા થાય છે કે અરેરે ! આ જગતમાં શૂળની જેવું પીડાકારી આ શું બની રહ્યું છે ? જ્યાં જોઈએ ત્યાં ધનની જ વાત, ધનની ઉપજ સાથે જ વધારે સંબંધ, જે ધર્માનુષ્ઠાનમાં વધારે ધનની ઉપજ થાય તે ધર્માનુષ્ઠાન સર્વશ્રેષ્ઠ, જે ગુરુને ત્યાં બોલીમાં વધારે દ્રવ્ય ઉપજે તે ગુરુ સર્વોત્તમપુરુષ, તથા તેઓનું ધ્યાન પણ દ્રવ્યની વધારે ઉપજ તરફ, આત્માના ગુણોરૂપી ધનની તો ક્યાંય વાત જ નહીં અને તેથી ગુણવંત પુરુષોને બદલે જ્યાં ત્યાં ધનવાન પુરુષો જ આગળ, તેઓની જ સર્વત્ર સત્તા, આ બધું જોઈને પગમાં લાગેલી શૂળ જેમ પીડા કરે તેમ હે સીમંધરસ્વામી પરમાત્મા ! અમારું હૃદય ઘણું જ પીડાય છે. અમારે અમારા દુઃખ-દર્દની વાત બીજે ક્યાં કરવી ? તેથી આપશીને આ વાત કાગળમાં લખીએ છીએ. તો અમારી વાત ધ્યાન આપીને સાંભળો. || ૧-૫ ||

અર્થની દેશના આપનારા ગુરુઓને તો તેઓ પરમપદના પ્રગટ ચોર છે. એવા ભારે શબ્દોથી ગ્રંથકાર શ્રી સમજાવે છે-

૨૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

અર્થની દેશના જે દીએ, ઓળવે ધર્મના ગ્રંથ રે ।
પરમ પદનો પ્રગટ ચોર તે, તેહથી કિમ વહે પંથ રે ॥
સ્વામી ! સીમંધરા વિનતિ. || ૧-૬ ||
અર્થની=ધનની, ઓળવે=છુપાવે, પરમપદનો=મુક્તિપદનો,
પ્રગટ=સાક્ષાત્કાર, પંથ=માર્ગ

ગાથાર્થ= જે ગુરુઓ પોતાના સ્વાર્થી સાધવા માટે અર્થની દેશના આપે છે અને ધર્મના ગ્રંથો (માં કહેલી યથાર્થ હક્કિકત) ને ઓળવે છે (છુપાવે છે). તે ગુરુઓ પરમપદના સાક્ષાત્કાર (મોક્ષમાર્ગના ઉચ્છેદક) છે. આવા ગુરુઓથી જૈનશાસનનો આ માર્ગ કેમ વહન થાય ? || ૬ ||

વિવેચન=જે ગુરુઓ સાંસારિક સુખોનાં સાધનોની સાનુકૃતા મેળવવા, યશ-કીર્તિના પ્રલોભનથી પોતાની મોહની વાસનાને પોષવા અને ધનસંપત્તિ એકદી કરવા-કરવવા રૂપ સ્વાર્થ સાધવા માટે અર્થપ્રધાન (ધનની પ્રધાનતાવાળી) દેશના આપે છે. ધનની ગ્રામિ માટે જ ધર્માનુષ્ઠાનો પ્રત્યે આદરમાન બતાવે છે. જેઓનું દાખિબિંદુ કેવળ અર્થ ઉપાર્જન તરફ જ છે. કયા ગામમાં, કયા ધર્મ અનુષ્ઠાનમાં, કેટલું દ્રવ્ય ઉપાર્જન થયું ? કેટલી કેટલી, કયાં કયાં આવક થઈ ? તેની જ જેઓ નિરંતર ચર્ચા કરે છે. અધિક દ્રવ્યોપાર્જનથી જેઓ રાજી થાય છે. દ્રવ્યબ્ય કરનારાઓ ઉપર જેઓ રાગી થાય છે. અને જ્યાં ઓછી આવક થાય ત્યાં જેઓ નારાજ થાય છે. આવા જે ગુરુઓ છે. તેઓ આત્માની નિર્મળ શુદ્ધ પરિણાતિ અને પવિત્ર પ્રવૃત્તિ એ જ ધર્મ છે એવા યથાર્થ ઉપદેશને સમજાવનારા દશવૈકાલિક, આચારાંગ આદિ શાલ્કાંગથોને પણ ઓળવે છે. છુપાવે છે. જાણીબુઝીને આવા મહાગ્રંથોમાં કહેલા સાચા અર્થને ઢાંકી હે છે. તે અર્થો ભક્તો સામે ખોલતા નથી. સમજાવતા નથી.

જેઓ પોતે ઊંદું ભણ્યા નથી. વ્યાખ્યાન આદિમાં ઊંદું જ્ઞાન પીરસતા નથી. આત્માની પવિત્રતા અને નિર્મળતા કરનારા તથા નિર્દોષ આચરણ સમજાવનારા એવા આચારાંગ આદિ મહાગ્રંથોમાં કહેલા ભાવો પ્રરૂપતા નથી. ફક્ત વાક્યાટા અને બોલવાની જોશિલી શૈલિથી જૈન સમાજને દ્રવ્ય-વ્ય તરફ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૨૧

આકર્ષી જાય છે. દોષ-વ્યય અને ગુણપ્રાપ્તિ તરફ ધ્યાન ખેંચતા નથી. અને તેથી જ અધિક ધન-વ્યય કરનારાની જ પ્રશંસા, માન-બહુમાન, તેઓની જ સાથે વાર્તાલાપ, તેઓનું જ આગળ આસન ઈત્યાદિ કરવા-કરાવવા દ્વારા કુલાય છે. તેવા ગુરુઓ પવિત્ર એવા ધર્મગ્રંથોના નિહ્નવ છે.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય, ઈત્યાદિ ગુણોની આરાધના, પંચાચારનું પાલન, બાહ્યભાવોનો ત્યાગ, વૈરાગ્ય, અઠાર પ્રકારના પાપસ્થાનકોના સેવનનો ત્યાગ, સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ આદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ, તથા કષાયોનો વિજ્ય ઈત્યાદિ રૂપ મુક્તિપદની પ્રાપ્તિનો જે ધોરી માર્ગ (રાજમાર્ગ) છે... તે માર્ગના અને તેના દ્વારા પ્રાપ્ત થનારા પરમપદના (મુક્તિપદના), એમ બન્નેના આ ગુરુઓ પ્રગટ (સાક્ષાત્) ચોર છે. સાચા માર્ગના ઉચ્છેદક છે.

ધોળા દિવસના ધાડપાડુઓ ગામમાં ધાડ પાડીને લોકોના ધનને લોકો દેખતાં દેખતાં જેમ લુંટી જાય છે, તેમ આવા ગુરુઓ ધનવ્યય તરફ જ લોકમાનસને બેચીને, ઉત્તમ ધર્મગ્રંથોના અર્થોને છુપાવીને અદ્રિક આત્માઓમાં આવેલા આત્માર્થિતા, મુમુક્ષુતા, ત્યાગ ભાવના, વૈરાગ્ય, સંવેગ, નિર્વદ ઈત્યાદિ ગુણો રૂપી આત્મધન લુંટી રહ્યા છે. પ્રત્યેકનું ધ્યાન ધન તરફ જ જાય છે કે ગમે તેમ કરીને પણ એકવાર ઘણું ધન કમાઓ અને ઘણું ધન ખર્ચો, આવી ભાવના હૃદયમાં પ્રગટ થવાથી ગુણાત્મક ધન લુંટાઈ રહ્યું છે.

આવા ગુરુઓ કે જેઓ મૂળમાર્ગને છુપાવવા ઈચ્છે છે. બાહ્ય આંદરમાં રાચે છે. યશ-કીર્તિના જ અર્થી છે. શાશ્વાજ્ઞા પ્રમાણે સંયમમાર્ગ સાધવામાં અને સમજાવવામાં જેઓ પ્રમાણી છે. આવા ગુરુઓથી વીતરાગ પરમાત્માએ પ્રકારોલ પરમપદની પ્રાપ્તિનો પંથ (માર્ગ) કેમ વહન થાય? અર્થાત્ તેઓ પરમપદની પ્રાપ્તિના પંથના વાહક નથી પરંતુ ઉચ્છેદક છે. એમ જાણવું. તેથી તેવાઓના સંપર્કથી દૂર રહેવું અને સદ્ગુરુઓનો સંપર્ક કરવો. લાંચ રૂશ્યતથી ભરેલ રાજી અને રાજપુરુષો જે દેશમાં હોય છે તે રાજ્ય

૨૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

લાંબો ટાઈમ ચાલતું નથી, દેશ ખલાસ થઈ જાય છે. દેશ દેવાદાર થઈ જાય છે. તેમ આ શાસનનો પંથ પણ આવા સ્વાર્થાન્ય અને મોહાન્ય પુરુષોથી ચાલતો નથી. તેઓ શાસનમાં વિંબક અને ઉચ્છેદક જ બને છે. હે સીમંધરસ્વામી પરમાત્મા ! અમારી હૈયાની વાત કંઈક સાંભળો. || ૧-૬ ||

વિષયરસમાં ગૃહી માચીયા, નાચીયા કુગુરુ મદ પૂર રે ।

ધૂમધામે ધમાધમ ચલી, જ્ઞાનમારગ રહ્યો દૂર રે ॥

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ. || ૧-૭ ||

ગૃહી=ગૃહસ્થ, માચીયા=હર્ષિત થયા, મદપૂર=અહંકારનો નશો.

ગાથાર્થ= ગૃહસ્થ લોકો સંસારી હોવાથી પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયસુખમાં સહજ રીતે લયલીન તો હોય જ છે અને તેઓને કુગુરુઓનો સહયોગ મળતાં અભિમાનથી ભરપૂર થયા છિતા તેમાં વધારે ને વધારે ડૂબે છે. આ રીતે બન્નેમાં ગાજાં-વાજાં વગાવવા પૂર્વક ધૂમધામ સહિત સર્વત્ર ધમાધમ જ પ્રવર્ત્ત છે. શાશ્વ-આજ્ઞાને અનુસારે વૈરાગ્યવાહી જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો માર્ગ તો અતિશય દૂર જ ચાલ્યો ગયો છે. || ૭ ||

વિવેચન= હે સીમંધરસ્વામી પરમાત્મા ! આપશ્રીની આગળ અમે ઘણું શું કહીએ ? આપશ્રી પોતે જ વીતરાગ સર્વજ્ઞ ભગવાન હોવાથી સઘણું ય જાણો છો, છિતાં શાસનની વથા જોઈને દુઃખથી ભરાયેલું અમારું હૈયું આ બોલી રહ્યું છે-

ગૃહસ્થ લોકો સંસારી છે. સંસારના સુખોમાં જોડાયેલા છે. પાંચે ઈન્દ્રિયોના ત્રેવીસે વિષયોમાં સદા આસક્ત હોય જ છે. મનગમતા વિષયો માણવા અને અશગમતા વિષયોથી દૂર રહેવું આ વાત સર્વ ગૃહસ્થોમાં સહજપણે હોય જ છે. તેમાં કુગુરુઓની વાણી સહયોગ આપનારી બની જાય છે. ધન એ પરદ્રવ્ય છે. રાગ-દ્વેષ, કલેશ-કંકાશ કરાવનાર છે. તેની પ્રાપ્તિમાં પણ અનેક કષ્ટો વેઠવાં પડે છે. ઘણી પરસેવા અને પરાધીનતા વેઠવી પડે છે. સંપત્તિના સંરક્ષણમાં પણ મન ચિંતાઓથી ઘરાયેલું જ રહે

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૨૩

છે છતાં જ્યારે એ જ સંપત્તિનો વિયોગ થાય છે ત્યારે શોક-કુદન-આધાત-પ્રત્યાધાત અને મરણ જેવાં દુઃખો આવે છે. માટે ધન અસાર છે. નાશવંત છે. અંતે અવશ્ય વિયોગ પામનાર જ છે. તેથી ત્યજવા જેવું છે. આવી ઉત્તમવાણી ન સમજાવતાં, ઉલટી વાણી કુગુરુઓ સમજાવે છે કે તમે પુષ્યથી ધન પામ્યા છો ! વળી ધર્મના કાર્યોમાં ખરચીને નવું પુષ્ય બાંધો તો ભવાન્તરમાં પામશો અને દશગણું મળશે. આ વાવણીની વેળા છે. વાવી લો, ભાઈ ! વાવી લો, જો ખર્ચની વાવશો નહીં તો પુષ્ય સમામ થતાં ભવાન્તરમાં દુઃખી થશો. તેથી જો સુખી થવું હોય તો ધન ખર્ચો. આવી વાણી પ્રકાશીને લોકોને ભવાન્તરમાં પણ સંસારસુખના રસીયા બનાવવાનું કામ આ ગુરુઓ કરે છે. સંસાર ઉપરનો વૈરાગ્ય વધારવાને બદલે સંસાર સદાય સુખોથી લીલોછમ જ કેમ રહે ? તેવો માર્ગ બતાવી સુખનો રાગ વધારે છે. જીવોને સંસારસુખના રસીયા કરે છે.

ગૃહસ્થો પોતે ઈન્દ્રિયોના સુખમાં મસ્ત તો હતા જ, અને તેમાં ધર્મમાં ધન ખરચી સંસાર સંબંધી ઈન્દ્રિય જન્ય સુખે ભવાન્તરમાં સુખી થવાનો ગુરુનો ઉપદેશ સહાયક બન્યો. બોગસુખના અર્થી જીવો આવા ગુરુઓના અનુયાયી બન્યા. પછી તો જોઈ લો મજા, પોતે ધનવાન હોવાથી સહેજે માનથી ભરેલા હતા. અને આવા ગુરુઓનો સહાયક તરીકે ટેકો મળ્યો એટલે વધારે ને વધારે મદના પૂરથી (અભિમાનના જોરથી) આ ગૃહસ્થો નાચી ઉઠ્યા. અમે તો આ ભવમાં ય સુખી અને ભવાન્તરમાં પણ નક્કી સુખી જ થશું. અમારો કોઈ વાળ વાંકો કરનાર નથી. આવા અભિમાનથી તે ગૃહસ્થો માન-મોભાના અને જ્યાં ત્યાં ફૂલહાર પહેરનારા અને વાજાં વગડાવનારા જ થયા. ધૂમધામ કરીને ચોતરફ ધમાપમ કરનારા જ બન્યા. છે.

તેમને આવો ઉલટો માર્ગ સમજાવનારા ગુરુઓ પણ તે ધનવાનો દ્વારા પ્રામ થયેલા યશ-કીર્તિ, ધન અને માનમાં મસ્ત બન્યા છતા ધૂમધામ વાળા (બાધ્ય આંદબર અને દેખાવવાળા) પ્રસંગો ઉભા કરવા દ્વારા, ધમાધમ કરનારા બન્યા. ગુરુ અને શિષ્ય બન્ને વિષયરસમાં આસક્ત, ભવાન્તરના સંસારસુખના લાલચુ, અભિમાનથી ભરપૂર, કોઈ તેઓને ન કહી શકે તેવા,

૨૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

જીણો હાથમાં શાસનની સત્તા આવી ગઈ હોય તેવા બન્યા છે. ગૃહસ્થો પાસેથી મનમાન્યો અર્થવ્યય કરાવવાથી અમારા ધારેલા કાર્યની સિદ્ધિ થઈ ગઈ છે. એમ મનમાં માની તેવા ગુરુઓ ફુલાય છે. દ્રવ્યની વધારે ઉપજ કરાવવા દ્વારા પ્રામ થયેલી પ્રશંસા અને મોટાઈથી અહંકારના પૂરમાં નાચી રહ્યા છે. ગૃહસ્થો પણ વિષયસુખના અને પ્રતિષ્ઠાના અર્થી હતા અને તેઓને તે મળી ગયું. અને ભવાન્તરમાં પણ મળશે જ એવી ગુરુજી પાસેથી આશા બંધાઈ ગઈ. આ રીતે પરસ્પર એકબીજા એકબીજાની પ્રશંસા કરતાં થાકતા જ નથી. પોતાની મોટાઈનાં વાજાં વગડાવવા દ્વારા ધૂમધામ ચાલી રહી છે. બન્ને જીવો માનના ખઘરમાં ધીંગામસ્તી કરી રહ્યા છે. મદિરાના નશાની જેમ મોહમાં ચક્કુર બનીને નાચી રહ્યા છે.

હે સીમંધરસ્વામી પ્રભુ ! આ કાળે ભરતક્ષેત્રમાં ધનની જ બોલબાલા છે. જ્ઞાનમાર્ગ તો ઘણો જ દૂર ચાલ્યો ગયો છે. જ્ઞાન ભણવાની, શાશ્વતો ફેંદવાની, આત્મતત્ત્વ જ્ઞાનવાની, આત્માના ગુણરૂપી ધનને મેળવવાની, આત્મા એ શરીરાદિથી બિન્ન, શુદ્ધ, નિર્મળ દ્રવ્ય છે એવી પવિત્રપરિણિતિ પ્રામ કરવાની, નિશ્ચયદાષ્ટ સાધવાની, બેદજ્ઞાન કરવાની કોઈને કંઈ પડી જ નથી. ગુરુઓને પોતાની કીર્તિ અને માન વધારવાં હતાં તે મળી ગયાં છે અને ગૃહસ્થોને વિષયરસ જોઈતો હતો તે આ ભવમાં મળી ગયો છે અને ભવાન્તરમાં મળવાનો નિર્ણય થઈ ચૂક્યો છે. હવે ત્યાગ અને વૈરાગ્ય મેળવીને પણ શું કરવાનું ? અરસ-પરસ મેળ સારો મળી ગયો છે. બન્નેનો તાલ બરાબર જામી ગયો છે.

અલિમદશા, નિઃસ્પૃહદશા નિષ્પરિગ્રહતા આદિ મેળવવાની વાત તો દૂર રહો પરંતુ તે જ્ઞાનવાની પણ કોઈને તમના નથી. લિમદશામાં આવા ગુરુઓ અને તેમના અનુયાયીઓ એવા અંજાઈ ગયા છે કે શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની તથા જ્ઞાનદશાની વાતો તો ઘણી જ દૂર રહી ગઈ છે. પરંતુ શુદ્ધ આત્મદશાની યત્કિયિત્ત જાંખી થવી પણ ઘણી દૂર થઈ ગઈ છે. હે સીમંધરસ્વામી પ્રભુ ! અમારા ભરતક્ષેત્રની આવી ઘણી બધી વાતો છે, તે વાતો કંઈક તો સાંભળો. || ૧-૭ ||

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૨૫

અનુયાયી વર્ગનો ટેકો મળવાથી આવા ગુરુઓ મદોન્મત થયા છતા નિર્ભયપણે પોતપોતાના નવા મતો આ શાસનમાં થાપે છે. અને જિનેશ્વરના વચનોનો ઉલટો-સુલટો અર્થ કરીને જૈનશાસનને ચાળણીની જેમ ચાળી નાખે છે. છિન્નબિન્ન કરે છે. તે વાત ગ્રંથકાર શ્રી કહે છે-

કલહકારી કદાગ્રહ ભર્યા, થાપતા આપણા બોલ રે ।

જિનવચન અન્યથા દાખવે, આજ તો વાજતે ઢોલ રે ॥

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ. ॥ ૧-૮ ॥

કલહકારી= કળ્યાખોર, થાપતા= પ્રસ્થાપિત કરતા, અન્યથા= વિપરીત, ઉલટું.

ગાથાર્થ= કલેશને કરનારા અને કદાગ્રહ (હઠાગ્રહ)થી ભરેલા આવા ગુરુઓ ઢોલ વગાડીને જાણે જાહેરાત કરતા હોય, તેમ જિનવચનને વિપરીત કહીને પોતપોતાના મતો (ચોકાઓ) થાપી રહ્યા છે. ॥ ૮ ॥

વિવેચન= કુગુરુઓએ ગૃહસ્થોને ભવાન્તરમાં અનેકગણો લાભ બતાવીને લોભામણિ વૃત્તિથી પોતાના તરફ આકર્ષા છે. અને ગૃહસ્થો તરફથી પ્રામ થતા અતિશય માનપાન, ધન અને પ્રશંસાદિથી ગુરુઓ ગૃહસ્થો તરફ અંજાયા છે. આમ પરસ્પર સહયોગ મળી જવાથી, જીગલજોડી બની જવાથી બન્ને પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં સત્તાવાળા અને અહંકારી બન્યા છે. કોઈ ત્રીજી વ્યક્તિ આ બન્ને વ્યક્તિઓને સાચું કહી શકે તેવી પરિસ્થિતિ રહી નથી. અને જો કોઈ કહેવાની હિમત કરે તો એક-બીજાના ટેકાથી કહેનારી એવી ત્રીજી વ્યક્તિને ઉઘેડીને ફેંકી દેવામાં આવે છે. સમાજબહાર-સંઘબહાર જાહેર કરવામાં આવે છે. અતિશય કળ્યાનું રૂપ ધારણ કરવામાં આવે છે. આવા પ્રકારના કલહકારી આ જીવો છે.

વળી મારું જ સાચું છે. હું કહું છું તે જ બરાબર છે. ઈત્યાદિ આગ્રહથી ભરપૂર ભરેલા છે. સાચી વાત સાંભળવા કે સમજવા આ જીવો

૨૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

તૈયાર જ નથી. અતિશય હઠાગ્રહથી ભરેલા છે. જુદાણાનો પહાડ એટલો બધો મોટો થઈ ગયો છે કે સત્ય સર્વથા દબાઈ જ ગયું છે. આવા આ ગુરુઓ પોતાની જાતને સર્વશ્રેષ્ઠ માનીને જગતને દબાવતા ચાલે છે.

આવા પ્રકારના કલહકારી (કળ્યાખોર) અને કદાગ્રહી (ખોટા હઠાગ્રહવાળા) એવા આ ગુરુઓ પોતાના સ્વાર્થી સાધવા, યશ-કીર્તિ-પ્રશંસા મેળવવા, અને અર્થોપાર્જનની આસક્તિને પોષવા માટે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના સ્યાદ્વાદ્યુક્ત વચનોને ઉલટાવીને (ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા રૂપે કરીને) પોતાના મનમાન્યા અર્થને આગળ ધરીને કપોલકલ્પિત નવા નવા મતોને (પક્ષોને) રોપવા માટે (સ્થાપવા માટે) ઘણા ઘણા પ્રયત્નો કરે છે.

એકાન્તનિશ્ચયની દસ્તિવાળા કોઈ કુગુરુઓ પ્રજાને આ પ્રમાણે સમજાવે છે કે “આત્મા તો શુદ્ધ-બુદ્ધ જ છે. કર્મ કરતો જ નથી, શરીર જ ભોગનાં કાર્યો કરે છે. જડ જડનું કામ કરે એમાં આત્માને શું લાભ-નુકશાન ? શરીર ભોગ ભોગવે એ શરીરનો ધર્મ છે તેમાં આત્માને કર્મો કેમ બંધાય ? આત્મા તો શરીરથી બિન્ન જ છે. આત્મા ચેતન છે અને શરીર જડ છે. માટે જડ એવું શરીર ભોગ ભોગવે છે. આત્મા ભોગવતો નથી. આત્મા તો અકર્તા, અભોક્તા, શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિરંજન અને નિરાકાર જ છે. આમ કહીને પરમાત્માની અનેકાન્તાત્મક વાણીને ઉથલાવે છે.”

હવે જો આ આત્મા શુદ્ધ બુદ્ધ જ હોય અને કર્માનો અકર્તા અને અભોક્તા જ હોય તો તેને ધર્મ પણ કરવાનો ક્યાં રહ્યો ? કર્મો લાગ્યાં જ નથી તો તેને ખપાવવા શાનો પુરુષાર્થ કરવાનો ? શુદ્ધ, બુદ્ધ જ છે તો મુક્તિપદની પ્રામિ માટે પુરુષાર્થ કરવાનો પણ ક્યાંથી હોય ? શરીરને પત્થર, લાકડી કે ચપ્પુ મારે ત્યારે શરીર જ છેદાય છે. બચાવો બચાવોની બૂમો આત્માએ મારવાની શી જરૂર ? માટે આત્મા શરીરથી એકાન્તે બિન્ન જ છે આ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા છે. જ્યારે શરીરથી બિન્ના-બિન્ન છે એવું સ્યાદ્વાદવાળું વાક્ય જ યથાર્થ છે. સૂત્રાનુસારી છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૨૭

એવી જ રીતે એકાન્ત વ્યવહારનયની દસ્તિવાળા કોઈ કુગુરુઓ પ્રજાને આ પ્રમાણે સમજાવે છે કે “આપણે ધર્માનુષ્ઠાનો કરો, ધર્માનુષ્ઠાનો કરતાં કરતાં કર્માનો ક્ષય જઈ જશે.” પરંતુ સાધ્યના લક્ષ્ય વિના એકલા અનુષ્ઠાનમાત્રથી સાધ્યસિદ્ધ કેવી રીતે થાય ! અમદાવાદથી સુરત જ જવું છે. પરંતુ તેનું લક્ષ્ય રાખ્યા વિના ગાડી ચલાયા જ કરવાથી સુરત કેવી રીતે આવે ? અનંતભવોમાં આ જીવે અનેકવાર સાધુપણું પણ લીધું છે. પરંતુ નિશ્ચયદસ્તિ ન આવવાથી જ સફળતા મળી નથી. વળી વ્યવહાર માત્રની દસ્તિવાળો જીવ સાધનની જ આળ-પંપાળમાં રચ્યો પચ્યો રહે છે. સાધ્યને જાણવા કે મેળવવા પ્રયત્ન પણ કરતો જ નથી. બગવાનની અંગરચના લાખેણી કરે, તે જોઈ જોઈને ઘણો આનંદ પામે, પરંતુ આવી લાખેણી કિમતની અંગરચના ત્યજને પ્રભુ અણગાર બન્યા, આ હીરા-માણેક-મોતી-સોનું-રૂપું અસાર છે. ત્યજવા જેવું છે. પ્રભુની જેમ હું પણ ત્યજું. આ ભાવ જીવ ક્યારેય પણ લાવતો નથી, કારણકે તેને તેવું જ્ઞાન મળ્યું નથી. આવી અનેક બાબતોમાં નિશ્ચય દસ્તિ વિના કેવળ એકલા વ્યવહારનયની જ પ્રરૂપણા કરવી તે પણ ઉત્સૂત્ર છે.

આમ, હાલ વર્તમાન કાલે ભરતક્ષેત્રમાં આવા પ્રકારના એકાન્તવાદી ગુરુઓ પોત પોતાના મનમાન્યા મતને સ્થાપવા હોલ વગાડી વગાડીને જાહેરમાં સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરે છે. જેમ સંસારમાં હોલ વાગતે છતે ઘણા લોકો બેગા થાય, પછી જે જાહેરાત કરવી હોય તે થાય અને તે જાહેરાત વ્યાપક બને, તેવી રીતે આવા ગુરુઓ નિર્ભયપણે કઠોર હૃદયવાળા થઈને જોરશોરથી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરે છે. પોત પોતાના નવા નવા મતો થાપે છે. જ્ઞિનેશ્વર પ્રભુના વચ્ચનોના અર્થો મન માને તે રીતે ઉલટા કરે છે. જો કોઈ સત્ય કહેવા જાય તો કલહ કરે છે. કલેશ-કડવાશ અને જઘડા જ થાય છે. અને પોતાનું જ સાચું છે એવા કદાગ્રહો રાખે છે. હે સીમંધરસ્વામી પ્રભુ ! તમે અમારા ભરતક્ષેત્રની વાતો ધ્યાન આપીને સાંભળો. || ૧-૮ ||

૨૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

મનમાં મેલી મુરાદ હોવાથી આવા ગુરુઓ સત્યધર્મ સમજાવતા જ નથી એ વાત ગ્રંથકાર શ્રી સ્પષ્ટ જણાવે છે-

કેઈ નિજ દોષને ગોપવા, રોપવા કેઈ મત કંદ રે ।

ધર્મની દેશના પાલટે, સત્ય ભાખે નહી મંદ રે ॥

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ. ॥ ૧-૯ ॥

નિજ= પોતાના, ગોપવા= ધૃપાવવા, રોપવા= સ્થાપવા, કેઈ= કેટલાક, મંદ= અજ્ઞાની.

ગાથાર્થ= કેટલાક કુગુરુઓ પોતાના દોષોને ધૃપાવવા માટે અને નવા નવા ચોકા જમાવવાનાં મૂળીયાં રોપવા માટે ઉત્તમ એવા ધર્મતત્ત્વની દેશનાને પણ સમય અને સંજોગોના નામે પલટી (બદલી) નાખે છે. સાચો યથાર્થ ધર્મપદેશ મંદ (અજ્ઞાની) એવા તેઓ કહેતા જ નથી. ॥ ૯ ॥

વિવેચન= પોતાના દોષિત જીવનને ઢાંકવા માટે અને નવા નવા મતોનાં મૂળીયાં રોપવા માટે આવા ગુરુઓ ધર્મની દેશના બદલી નાખે છે, સાચો ધર્મ માર્ગ સમજાવતા નથી.

દ્રવ્ય પાસે રાખવું, બીજા પાસે દ્રવ્ય રખાવવું, તેની આસક્તિ-મમતા રાખવી, તેની જ સારસંભાળમાં ચિત્ત પરોવવું, તેવી તેવી સંસ્થાઓનો વહીવટ સંભાળવો, તેમાં પોતાની જ સત્તા રાખવી, તેના માટે દ્રવ્ય-ઉપાર્જનની જ દેશના આપવી, દ્રવ્યોપાર્જન દ્વારા જ પોતાની મહત્ત્વ માનવી. શિથિલાચારને સેવવો, શરીરવિભૂષા કરવી, નિષ્ઠારાણ અપવાદો સેવવા, લોકવ્યવહારમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેવું, સ્વપ્રશંસા અને પરનિંદામાં જ વધારે ભાગ લેવો, સ્વાધ્યાય, સત્સંગ, સૂત્રવાંચના આદિ ન કરવાં. આ બધા દોષો છે. કુગુરુઓ આવા ઘણા દોષો સેવતા હોય છે. છતાં કોમળ હૃદય રાખી જો ક્ષમા માગતા હોય, ફરીથી આવા દોષો ન સેવાઈ જાય તેની સાવધાની રાખતા હોય, કરેલા દોષોનું પ્રાયશ્ક્રિત-આલોચના કરતા હોય, તો તો હજુ પણ તેઓ સંવેગપાક્ષિક હોવાથી માર્ગમાં કહેવાય. કાલાન્તરે પણ નિર્દોષ માર્ગ આવી શકે, પરંતુ મોહની

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૨૮

તીવ્રતાના કારણો પોતાના દોષોના બચાવ માટે ધર્મની દેશના પલટે છે અર્થાતું બદલે છે. પોતાના દોષોનો બચાવ કરવા માટે જ ભૂતકાળમાં ગાઢ કારણવશ મહાત્મા પુરુષોએ સેવેલા અપવાદવાળા ઉદાહરણોને આગળ કરે છે. તે ઉદાહરણો કેવા સંજોગોમાં અને કેવા કારણો બન્યાં હતાં. તે સ્પષ્ટ ન કરતાં માત્ર પોતાના બચાવમાં તે ઉદાહરણોને આ ગુરુઓ જોડી હે છે.

સ્થિરવાસ કરવામાં સંગમ આચાર્યનું, ચૈત્યની દ્રવ્યભક્તિ કરવામાં વજસ્વામીનું, સાધીજીની પાસે સેવા લેવામાં અર્ણિકાપુત્રનું અને વિગઈઓના નિત્યસેવનમાં ઉદાયન રાજર્ષિનું ઉદાહરણ આપે છે. પરંતુ સંગમ આચાર્ય ક્ષીણજંધાબળવાળા હતા, સ્થવિર હતા, ગોચરી માટે ગામના ભાગ કલ્પીને રહેતા હતા, આ વાત આ ગુરુઓ જણાવતા નથી. અન્ય દર્શનીઓના શાસન દ્વારા જૈનશાસનની મલીનતા થતી હતી તે ટાળવાના સમયે વજસ્વામીએ ચૈત્યભક્તિનું કાર્ય કર્યું હતું, અર્ણિકાપુત્રમાં પણ દુષ્કાલનો સમય હતો, જંધાબળ ક્ષીણ હતું, આહારની દુર્લભતાના કારણો શિષ્યોને વિહાર કરાવ્યો હતો, પુષ્પચૂલા સાધીજ નિર્મળ અધ્યવસાયવાળાં હતાં, ભક્તિની ભાવનાથી કેવલી થયેલાં હતાં, આવાં કારણો આ ગુરુઓ ખોલતા નથી. ઉદાયન રાજર્ષિનું શરીર રૂષ થવાથી રોગમય બની ગયું હતું. ઈત્યાદિ અનેકવિધ કારણોસર આ આત્માઓ અપવાદ સેવતા હતા. આ માટે વિશેખાવિકાર જાળવો હોય તો સાડા ગ્રાણસો ગાથાના સ્તવનમાં ત્રીજી-ચોથી દાળ જોવી. આત્માર્થી શુદ્ધ મહાત્માઓએ મોહના દોષોને પોષ્યા વિના પ્રતિકૂળ સંજોગોની પરવશતાથી અપવાદો સેવ્યા હતા. વિષય-સેવનની રસિકતાથી આવા દોષો સેવ્યા ન હતા જ્યારે આ જ ઉદાહરણો આગળ ધરીને મોહના દોષોને પોષવાનું કામ કરવું તે અત્યન્ત સૂત્ર વિરુદ્ધ વાત છે.

લાભ્યધારી મુનિઓ હોય, પ્રથમ સંઘયણ હોય, ઘણા વર્ષો સંયમ પાળી આત્મદમન કર્યું હોય ત્યારે જિનકલ્પવાળી અવસ્થામાં દિગંબરાવસ્થા ઉપકારક બને તેને બદલે “નિષ્પર્િગ્રહતા”ના શબ્દાર્થ માત્રાને પકડી સર્વ

૩૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

સામાન્ય મુનિઓમાં તે દિગંબર અવસ્થાનો ઉપદેશ આપવો. આ નવા મતનું મૂળ રોપવામાં આવ્યું છે. વસ્ત્ર-પાત્રનો ત્યાગ કરીને નિષ્પર્િગ્રહતા સાધવા છતાં શરીરશુદ્ધિ માટે, જ્યઙ્ગ માટે અને શરીર ટકાવવા માટે અનુક્રમે કમંડળ, મોરપિંદી અને આહાર આદિ વસ્તુઓ તો લેવી જ પડે છે. રાખવી જ પડે છે. એટલે નિષ્પર્િગ્રહતાનો જે સાચો અર્થ નિર્મમત્વભાવ છે. તેને પલટવામાં આવ્યો છે. પરંતુ મિથ્યાત્વમોહના ઉદ્યને આધીન થયેલા જીવને આ સમજાતું નથી.

સંસારમાં રહેલા અને માત્ર સ્થૂલ હિંસાના જ ત્યાગી એવા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને શાન્તરસથી ભરપૂર પ્રભુપ્રતિમાનું દર્શન, વંદન, પૂજન, ભાવનાની વૃદ્ધિમાં ઉપકારક હોવા છતાં “હિંસાના જ” મુદ્દાને આગળ કરી મૂર્તિ-મંદિરનો વિરોધ કરવા રૂપ નવા મતનાં મૂળીયાં રોપવામાં આવ્યાં છે. સર્વથા હિંસાના ત્યાગીને પણ વિહારમાં, આહારની ગવેષણામાં અને નદી ઉત્તરવામાં હિંસા થાય જ છે. છતાં તે તે કરવાની શાખાજ્ઞા છે. તો પછી ત્રસ્કાયની જ માત્ર અને તે પણ આંશિક હિંસાના ત્યાગી શ્રાવક-શ્રાવિકાને પૂજાનો નિષેધ કરવો તે કેમ યુક્તિ સંગત ગણાય ? છતાં મિથ્યાત્વ મોહના ઉદ્યથી જીવોને આ વાત સમજાતી નથી.

ચૈત્યનો વહીવટ નાશ જ પામતો હોય, કોઈ ધ્યાન આપનાર જ ન હોય, ત્યારે જ સાધુ તેમાં માથું મારે અને વ્યવસ્થિત કરી ટ્રસ્ટી ગણને સોંપી હે, આવું શાખ્યવચ્ચન હોવા છતાં આખો વહીવટ જ પોતે લઈ લે, સત્તા પોતાની પાસે જ રાખે, આ કેમ ઉચિત કહેવાય ? છતાં મોહના ઉદ્યની બળવત્તરતાના કારણે આવા ગુરુઓ પોતાના ઈષ્ટ અર્થની સિદ્ધિને માટે સૂત્રોના અર્થોને મરડીને ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરે છે. પોતાના દોષો દાંકે છે અને આવા નવા મતોનાં બીજી જ રોપે છે.

ઉત્સર્ગ અને અપવાદનું સાધ્ય સદા એક જ હોય છે. ઉત્સર્ગ માર્ગથી જે સાધ્ય સાધવાનું હોય છે, તે જ સાધ્ય ઉત્સર્ગ માર્ગ ચાલવાથી સાધી શકાય, તેમ ન જ હોય અને બીજો કોઈ માર્ગ જ ન હોય,

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પહેલી

૩૧

મરણેકશરણ હોય ત્યારે જ તે સાધ્ય સાધવા અપવાદ સેવવાનો હોય છે. ઉત્સર્જનું સાધ્ય જુદું અને અપવાદનું સાધ્ય જુદું હોય, ત્યારે અપવાદ એ અપવાદ રહેતો નથી. આવી સુંદર વીતરાગ શાસનની વ્યવસ્થા છે. પરંતુ આવો સાચો રસ્તો સૂક્ષ્મતાથી કોઈ જાણતું પણ નથી અને કોઈ બતાવતું પણ નથી. હે પરમાત્મા ! અમારે આવા સત્યની આશા ક્યાં રાખવી ? ॥ ૧-૮ ॥

સાચો ધર્મ જાણવા ભદ્રિક લોકો બ્રમરની જેમ ફરે છે. તે જણાવે છે-
બહુમુખે બોલ એમ સાંભળી, નવિ ધરે લોક વિશ્વાસ રે ।
કુંદ્તાં ધર્મને તે થયા, ભ્રમર જિમ કમળની વાસ રે ॥
સ્વામી સીમંધરા વિનિતિ ॥૧-૧૦॥

બહુમુખે= ધણા વક્તાઓ પાસે, કુંદ્તાં= શોધતાં, બોલ= આવી-અવળી પ્રરૂપણા.

ગાથાર્થ= જુદા જુદા વક્તાઓ પાસે જુદી જુદી ધર્મપ્રરૂપણા સાંભળીને લોકો સમજાવનારાઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખતા નથી. અને બ્રમર જેમ સુંગંધ માટે કમળને શોધ્યા જ કરે છે. તેમ લોકો પણ સત્યધર્મને સમજાવનારાની શોધમાં ફર્યા જ કરે છે. ॥ ૧૦ ॥

વિવેચન= સંસારમાં સર્વ જીવો સર્વકાળ સુખના અર્થી છે અને દુઃખમાંથી મુક્ત થવાની પ્રબળ ઈચ્છાવાળા છે તથા સુખની પ્રાપ્તિ અને દુઃખમુક્તિ ધર્મથી જ થાય છે. તેટલા માટે જ ધર્મનું આલંબન લેવાની તીવ્ર મહેચ્છા જીવોની વર્ત છે. તેથી જે કોઈ ગુરુ વિહાર કરતા ગામમાં પથારે ત્યારે ત્યાં ધર્મ જાણવા-સાંભળવા આવા ભદ્રિક જીવો આવી જાય છે. પરંતુ ક્યારેક તે ભદ્રિક જીવો આવા ગુરુઓના પરિયયમાં આવે છે. આ ગુરુઓ પણ તેઓની ભદ્રિકતાને જાણીને તેઓની લાગણીનો દુરૂપયોગ કરે છે. દોષોના નાશ સ્વરૂપ અને ગુણોની પ્રાપ્તિ સ્વરૂપ યથાર્થ ધર્મ માર્ગ લોકોને ચઢાવવાના બદલે અધર્મના પંથે ચઢાવી પોત પોતાના

૩૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

મતલબો સાધે છે. આવા ગુરુઓ પોત પોતાના મતલબો કેમ સિદ્ધ થાય ? તેનું લક્ષ્ય રાખીને જ દેશના આપે છે એટલે બિન્ન-બિન્ન વક્તાઓના મુખથી બિન્ન દેશના નિકળે છે.

બહુમુખે= બિન્ન બિન્ન વક્તા એવા ગુરુઓ પાસે ધર્મનું બિન્ન બિન્ન સ્વરૂપ સાંભળીને આત્માર્થી આદિધાર્મિક આ આત્માઓ મનમાં ઉભગી જાય છે. અને વક્તાઓ પ્રત્યે મનમાં નારાજગી ભાવવાળા બની સર્વત્ર અવિશ્વાસવાળા બને છે. અને ફરી ફરી જ્યાં ત્યાં સાચા ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે ફર્યા જ કરે છે.

સુગંધ માત્રને શોધતો બ્રમર જે કોઈ કમળ દેખાય તેના ઉપર વાસ કરે છે. પરંતુ ત્યાં સુગંધ ન દેખાતાં જ્યાં ત્યાં અન્યત્ર જેમ ભટકે છે. તેમ સામાન્ય લોકો સાચા ધર્મતત્ત્વને જાણવા, સાંભળવા, મેળવવા અને આચરવા માટે જે જે સાધુ-સંત પુરુષો મળે તેમની પાસે જાય છે. પરંતુ સાચી દિશા ન મળવાથી અને પરસ્પર વિરુદ્ધ દેશના સાંભળવાથી, વિશ્વાસ ન બેસવાથી, સાચા ધર્મતત્ત્વને સમજાવનારા સદ્ગુરુની શોધમાં ફર્યા જ કરે છે.

પ્રથમ દાળ સમાપ્ત

○ ○ ○

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ બીજી

33

દાળ-બીજી

સત્ય ધર્મ સમજાવનારા સદ્ગુરુની શોધ કરતાં કરતાં જ્ઞાની ગુરુની પ્રાપ્તિ-

એમ હુંઠાં રે ધર્મ સોહામણો, મિલીઓ સદ્ગુરુ એક |
તેણે સાચો રે માર્ગ દાખવ્યો, આણી હદ્ય વિવેક || ૨-૧ ||
શ્રી સીમંધર સાહેબ સાંભળો || ૧૧ ||

હુંઠાં=શોધતાં, સોહામણો=સુંદર, મિલીઓ=મળ્યા, તેણે=તેઓએ.

ગાથાર્થ= આ પ્રમાણે સોહામણા (સુંદર-યથાર્થ-સત્ય) ધર્મને શોધતાં શોધતાં એક જ્ઞાની સદ્ગુરુ પ્રામ થયા. તે મહાત્માએ હદ્યમાં વિવેક લાવીને સર્વત્ર અવિશ્વાસુ (સંભ્રમવાળા) થયેલા જીવને સાચો માર્ગ દેખાડ્યો. હે સીમંધરસ્વામી પ્રભુ ! અમારી વાત સાંભળો. || ૨-૧ ||

વિવેચન= અનાદિ કાળથી સર્વ જીવો હિંસા, જુઈ-ચોરી, મૈથુન વગેરે પાપોમાં જ પ્રવર્તે છે. મારું-તારું કરીને કલેશ-કંકાસથી જ જીવન પૂર્ણ કરે છે. તેવા પ્રકારનું મોહમય અને કલેશમય જીવન જીવતાં જીવતાં તથાભવ્યત્વનો કાલ પરિપાક જેનો થાય છે તે જીવ પંચેન્દ્રિયત્વ-મનુષ્યત્વ-આર્થિક-ઉત્તમકુલ-જૈનત્વ વગેરે ધર્મસામગ્રી પામે છે. ત્યાં પણ મોહરાજાના સૈનિકો તેને પકડવા અને મોહાન્ય કરવા પ્રયત્ન કરે છે. જીવ તેમાં ફસાય પણ છે. તેમ કરતાં કરતાં ક્યારેક ઉપર આવવાનો કાળ પરિપક્વ થાય, ત્યારે પાપકાર્યો પ્રત્યે જુગુસા ઉપજે છે. પાપકાર્યો કરવાની તીવ્રતા મોળી પડે છે. મધ્યસ્થભાવ (નિર્ધંસપણાનો અભાવ) આવે છે. આત્માર્થ સાધક ધર્મતત્ત્વ જ્ઞાનવાની ભૂખ લાગે છે.

નિર્દ્દિષ્ટ ભાવ રાખી ધર્મગુરુઓનાં પ્રવચન સાંભળવા આ જીવ ઉદ્યમી બને છે. બિન્ન-બિન્ન સ્વભાવવાળા અને હીનાધિક જ્ઞાનની

34

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

માત્રાવળા વિવિધ ગુરુઓનાં પ્રવચનો જીવ સાંભળે છે. ઘડીવાર ગ્રથમ દાળમાં કહ્યા પ્રમાણે કુગુરુઓનો યોગ પણ થઈ જાય છે. આત્માર્થ સાધવાની ભૂખવાળી ભૂમિકા સુધી આવેલો જીવ પાછો પુદ્ગલાનંદી થયો છિતો ધર્મના નામે અધર્મ તરફ પણ ટસડાઈ જાય છે. ક્યારેક ધર્મવિમુખ પણ બની જાય છે. ધર્મદશા તરફ પ્રયાણ કરતો તે જીવ ચડતી-પડતી પામે છે. છતાં નજીકના કાળમાં જ કલ્યાણ થવાની રહેલી સત્તા (નિયતિ) જ, સાચો ધર્મ જ્ઞાનવા તરફ અને સાચો ધર્મ જ્ઞાનવાનારા ગુરુની શોધ તરફ પ્રેરણા કર્યા જ કરે છે. તેની અંતર્ગત પ્રેરણાથી જ આ જીવ સોહામણા (યથાર્થ) ધર્મને અને તે ધર્મ સમજાવનારા ગુરુને શોધતો શોધતો ફરે છે.

જેમ જેમ કાળ જાય છે તેમ તેમ તેની ભવ્યતાની પરિપક્વતા વધે છે. અને સુયોગ્ય કાળ આવે છતે જૈનશાસન જ્યવંતુ હોવાથી સત્ય ધર્મતત્ત્વ સમજાવનારા કોઈ એક સદ્ગુરુનો યોગ આ જીવને થઈ જાય છે. પ્રામ થયેલા આ સદ્ગુરુ આત્મતત્ત્વના અને આત્મતત્ત્વને પ્રામ કરવાના ઉપાયોના સાચા જ્ઞાનકાર અને અનુભવી હોવાથી તથા પરોપકાર પરાયણ હોવાથી સંસારમાં ડુબેલા જીવને તારવાની ભાવકરુણા અને સાંભળવા આવેલા જીવની પાત્રતાને ઉચ્ચિત ધર્માપદેશ આપવાનો વિવેક આ બન્ને ગુણો હદ્યમાં લાવીને હવેની ઢાળોમાં કહેવાતો (સમજાવાતો) યથાર્થ ધર્મ તેઓશ્રી આ જીવને જણાવે છે.

પુદ્ગલાનંદી એવો આ સંસારી જીવ પણ વૈરાગ્ય પ્રામ કરી પરદ્રવ્ય પ્રત્યેની પરિણાતિને પીલીને સ્વગુણને અને તેના આનંદને પ્રામ કરવાનું લક્ષ્ય કરે છે. અને આ રીતે સ્વ-પરનો ભેદ કરી ભેદજ્ઞાન પ્રામ કરવા દ્વારા દ્વિર્બંધક¹ - સકૃદ્ધબંધક - અપુનર્બંધક - માર્ગાભિમુખ-

1 સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હવે ફક્ત બે વાર જ બાંધે, પણ વધારે વાર ન બાંધે તેવી યોગ્યતા તે દ્વિર્બંધક. આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ફક્ત એકવાર જ બાંધે તેવી યોગ્યતા તે સકૃદ્ધબંધક. જ્યારે આવી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવાર પણ ન બંધાય, તેવી જે યોગ્યતા તે અપુનર્બંધક. વીતરાગ પરમાત્માએ બતાવેલા આત્માના હિતકારી સાચા માર્ગ તરફ આત્માનું વળવું. તે માર્ગાભિમુખ. માર્ગ ઉપર ચઢવું તે માર્ગપતિત, અને માર્ગ ઉપર ચઢવા પછી મુક્તિ તરફ તે માર્ગ આગળ પ્રયાણ કરવું તે માર્ગાનુસારી.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ બીજી

૩૫

માર્ગપતિત-માર્ગનુસારી થઈ સમ્યકૃત્વગુણ પ્રાત કરી વિરતિધર થઈ કેવલજ્ઞાની બનીને શુદ્ધ-બુદ્ધ-નિરંજન-નિરાકાર બને, આવા પ્રકારનો ઉત્તમ ધર્મ તે સદ્ગુરુજી આ જીવને બતાવે છે. તેઓશ્રી જે રીતે ધર્મ બતાવે છે. તે રીતે તે ધર્મનું વર્ણન હવે અમે આ દાળથી કહીએ છીએ.

હે સીમંધરસ્વામી પ્રભુ ! સદ્ગુરુ વડે ભવ્યજીવને સમજાવાતો તે ધર્મ હવે અમે અહીં લખીએ છીએ (કહીએ છીએ). તે અમારી કહેવાતી વાત આપશ્રી બરાબર સાંભળો. અને તેની યથાર્થતામાં સાક્ષીભૂત થાઓ.॥ ૨-૧ ॥

પરધર જોતાં રે ધર્મ તુમે ફિરો, નિજ ધર ન લહો રે ધર્મ ।
જિમ નવિ જાણો રે મૃગકસ્તુરીઓ, મૃગમદ પરિમલ મર્મ ॥ ૨-૨ ॥
શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥ ૧૨ ॥

પરધર= પરદ્રવ્યમાં, નિજધર= પોતાના આત્મામાં, મૃગ= હરણ,
મૃગમદ= કસ્તુરી, પરિમલ= સુગંધ, મર્મ= સાર.

ગાથાર્થ= જેમ કસ્તુરીઓ મૃગ પોતાની નાભિમાં રહેલી કસ્તુરીની સુગંધનો મર્મ જાણતો નથી તેમ હે મહાનુભાવ આત્મન્ ! તમે પણ પોતાના જ આત્મા રૂપી નિજધરમાં રહેલા ધર્મતત્વને જાણતા નથી અને પરધરમાં (પરદ્રવ્યમાં) ધર્મ સમજીને લેવા માટે ચારે તરફ (નિરર્ધક) ફરો છો. (અર્થાત્તુ બટકો છો) ॥ ૨-૨ ॥

વિવેચન= આ જગતમાં અનેક પ્રકારના મૃગ (હરણો) હોય છે. તેમાં “કસ્તુરીયો” એ નામનું પણ હરણ હોય છે. કસ્તુરીયો મૃગ તેને કહેવાય છે કે જેના નાભિભાગમાં (ઝુટીમાં) અત્યન્ત સુગંધ વાળી કસ્તુરી હોય છે. જે કસ્તુરીની સુગંધ ચારે દિશામાં અત્યન્ત પ્રસરે છે. જ્યારે આજુબાજુના વાતાવરણમાં સર્વત્ર અતિશય ઘણી સુગંધ મહેકાય છે ત્યારે તે કસ્તુરીયા મૃગને પણ ખબર પડતી નથી કે આ સુગંધ ક્યાંથી આવે છે. અને કોણી આવે છે ? શંકાશીલ થયેલો તે કસ્તુરીયો મૃગ સુગંધના મૂલભૂત કસ્તુરી પોતાનામાં જ હોવા છતાં તે વિષયનો અજાણ હોવાથી

૩૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

તે સુગંધના મૂલકારણભૂત દ્રવ્યને અને તેના ઉત્પત્તિસ્થાનને શોધવા માટે ચારે દિશામાં ઘણું જ ફરે છે. અહીં-તહીં બટકે છે. જ્ઞાને છે. ઊંચે-નીચે અને તિર્યું જ્ઞાને છે. પરંતુ તેને સુગંધનું મૂલ સ્થાન દસ્તિગોચર થતું નથી. નિરાશ થઈને હતાશાને અનુભવે છે.

હે મહાનુભાવ ! તેવા જ પ્રકારનું આ જીવમાં પણ બને છે. એમ સંવિજ્ઞ પાક્ષિક (મોક્ષાભિલાષી-સંવેગનો જ પક્ષપાત કરનારા) ગીતાર્થ (સૂત્ર-અર્થના-યથાર્થ જાણ) એવા સદ્ગુરુભગવંત આત્માર્થી આત્માઓને આત્મશુદ્ધિ અર્થે શુદ્ધ ધર્મતત્વનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. તેઓ કહે છે કે હે ભાગ્યશાળી જીવો ! અપાર એવા આ સંસારસાગરથી જીવને તારે એવો યથાર્થ ધર્મ તો તમારા પોતાના આત્મામાં જ છે. બહાર નથી.

- (૧) પરદ્રવ્યો પ્રત્યેની પ્રીતિ તણ્ણને આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપની પ્રીતિ કરવી તે જ સાચો ધર્મ છે.
- (૨) પરપરિણાતિનો ત્યાગ અને સ્વપરિણાતિની પ્રાપ્તિ તે જ ધર્મ છે.
- (૩) કાષાયિક ભાવોનો ત્યાગ અને સ્વભાવદશાની રમણતા તે જ ધર્મ છે.
- (૪) બહિર્દસ્તિપણાનો ત્યાગ કરીને અંતર્મુખવૃત્તિ કેળવવી તે જ ધર્મ છે.
- (૫) ઔદ્યિકભાવોનો રાગ-દ્વેષ તણ્ણને ક્ષાયોપશમિકભાવની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ કરવા દ્વારા ક્ષાયિકભાવ તરફ પ્રયાણ કરવું એ જ ધર્મ છે.

પરદ્રવ્યોને પોતાના માનવાં, તેના રંગ-રાગમાં મોહાન્ય થવું, તેની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિમાં હર્ષ-શોક કરવો, તેના સંયોગ અને વિયોગમાં કષાયો કરવા, આ બધી બહિર્દસ્તિ છે. વિભાવદશા છે. પરપરિણાતિ છે. આવા પરિણામોથી કર્મબંધ કરવા દ્વારા આત્માના ગુણો આવૃત થાય છે. માટે તે અધર્મ છે. આ અધર્મ પણ આત્મામાં જ છે. આત્મામાં રહેલી બહિર્દસ્તિ એ જ સાચો અધર્મ છે. તેનાથી જ આ જીવ હિંસા-જીઠ-ચોરી-આદિ પાપો કરવા તરફ પ્રેરાય છે. તથા આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપનું લક્ષ્ય થવું, સ્વભાવદશાની ઓળખાણ થવી અને પ્રીતિ થવી, મોહનીયકર્મની મંદતા થવી, તેનાથી અંતર્મુખવૃત્તિ પ્રગટ થવી, ચાર ધાતીકર્માના ક્ષાયોપશમિક

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ બીજી

39

ભાવથી પ્રગટ થતા જ્ઞાનાદિ ગુણો એ જ આત્માનું ધન છે. એમ સમજી તેની જ શુદ્ધિ-વૃદ્ધિનું લક્ષ્ય જામવું અને ગુણોની પ્રગટતા અને ગુણોમાં જ રમવાનો આનંદ થવો એ જ સાચો ધર્મ છે. આવો ધર્મ નિજઘરમાં (પોતાના આત્મામાં) જ હોય છે. વળી હે મહાનુભાવ ! પરઘરમાં (પરદ્રવ્યમાં) ધર્મ છે. એવું સમજો છો. એટલે કે પૈસા ખરચીએ તો ધર્મ થાય છે. તીર્થ જઈએ તો ધર્મ થાય છે. એમ સમજીને તમે જ્યાં ત્યાં કસ્તુરીયા મૃગની જેમ ફરો છો. પરંતુ તે સાચું નથી. ધન ઉપરની મૂર્ચા-સ્પૃહ કરી આ ધન મારું છે એમ જે માનું છે. તે પરપરિણિતિનો ત્યાગ કરવો, તે ધર્મ છે. જે પરપદાર્થોની ત્યાગબુદ્ધિ છે. તે જીવનો ધર્મ હોવાથી જીવમાં જ છે. તેવી જ રીતે તીર્થ જઈને સંસાર ભૂલવાની જો બુદ્ધિ હોય, તો તે સ્વપરિણિતિ હોવાથી મોહના ત્યાગરૂપ પરિણિતિને ધર્મ કહેવાય છે. જે પરિણિતિ જીવમાં પોતાનામાં જ છે. ભમરાની જેમ તમે જ્યાં ત્યાં શા માટે ફરો છો ! ધર્મ પણ જીવમાં જ છે અને અર્ધધર્મ પણ જીવમાં જ છે. હે સીમંધરસ્વામી પરમાત્મા ! અમારા દ્વારા સમજાવાતું ધર્મનું આ સ્વરૂપ તમે સાવધાનીથી સાંભળો. (ભૂલચૂક હોય તો સુધારો. અને સાચું હોય તો સાક્ષીભૂત બનો) એવા સેવકના હદ્યના ભાવ છે. || ૨-૨ ||

પરમાર્થદસ્થિએ અંધ એવા મિથ્યાદસ્થિ જીવો બહાર ધર્મને શોધે છે.

જેમ તે ભૂલો રે મૃગ દશાદિશિ (દિશાદિશિ) ફરે, લેવા મૃગમદ ગંધ ।
તેમ જગ હુંઠે રે બાહિર ધર્મને, મિથ્યાદસ્થિ રે અંધ ॥ ૨-૩ ॥

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥ ૧૩ ॥

દિશાદિશિ= દિશાએ દિશાએ, દશાદિશિ= દશે દિશાએ, હુંઠે= શોધે.

ગાથાર્થ= જેમ બ્રાન્ત એવો તે કસ્તુરીઓ મૃગ કસ્તુરીની સુગંધ લેવા માટે દશે દિશાએ (દિશાએ-દિશાએ) ફરે છે. તેમ આ જગતમાં પરમાર્થને જોવામાં અંધ એવો મિથ્યાદસ્થિ જીવ બહાર-બહાર ધર્મને શોધે છે. || ૨-૩ ||

વિવેચન= સંસારમાં સર્વે દ્રવ્યો પોતપોતાના ગુણોથી સદા સંયુક્ત જ હોય છે. અને તે તે દ્રવ્યો તે તે ગુણોથી સંયુક્ત હોય તો જ તેની

૩૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

કિંમત છે. જેમ જ્યાં સુધી ફૂલ સુગંધવાળું હોય ત્યાં સુધી કિંમતી, શેરડી જ્યાં સુધી રસવાળી હોય ત્યાં સુધી જ કિંમતી, લીંબડો કડવાશ વાળો હોય તો જ કિંમતી, મરચું તીખાશ વાળું હોય તો જ કિંમતી, તેવી જ રીતે આ આત્મદ્રવ્ય પણ જ્ઞાનાદિ ગુણોવાળું હોય તો જ કિંમતી છે. આ આત્મદ્રવ્ય અનંત અનંત ગુણોથી સંયુક્ત છે. તે જ તેનું સાચું સ્વરૂપ છે. તેથી પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં પરિણામ પામવું, ગુણો પ્રામ કરવા, ગુણોમાં રમવું, ગુણોમાં જ આનંદ માનવો એ જ સાચો ધર્મ છે. એ જ સાચું સુખ છે. આ ગુણો-ધર્મ-આનંદ બધું જીવમાં પોતાનામાં જ રહેલું છે. મોહના ઉદ્યથી આ ઢંકાયેલું છે. તેથી તે ધર્મ-ગુણો અને આનંદ જીવે જ પ્રામ કરવાના છે. જીવના પોતાના પુરુષાર્થથી જ ગુણો મેળવવાના છે. અને આત્મામાં જ સદા રાખવાના છે. છાએ કારક આત્મામાં જ છે. પૂજ્ય ગ્રંથકારશ્રીએ જ જ્ઞાનસાર અભ્કમાં કહ્યું છે કે-

આત્માઽત્મન્યેવ યચ્છુદ્ધ જાનાત્યાત્માનમાત્મના ।

સેયં રત્નત્રયે જ્ઞસિરુચ્ચાચારેકતા સુને: ॥ ૧૩-૨ ॥

આ આત્મા પોતે જ પોતાના આત્મામાં જ પોતાના આત્મપુરુષાર્થ વડે શુદ્ધ એવા આત્મતત્ત્વને જાણે છે. રત્નત્રયીમાં તે જ જ્ઞાન-રૂપિ અને આચારની એકતા મુનિ-મહાત્માની જાણવી.

આત્માના ગુણો-ગુણોનો આનંદ-અને ગુણોની પ્રાપ્તિ, એવા સ્વરૂપવાળો ધર્મ પર પુદ્ગાલ દ્રવ્યમાં કે અન્ય જીવ દ્રવ્યમાં હોતો નથી. ઇતાં જેમ કસ્તુરીયો મૃગ બ્રાન્ત થયો છિતો કસ્તુરીની સુગંધ લેવા દશે દિશાએમાં આમતેમ ફરે છે. પરંતુ તે કસ્તુરીની સુગંધનું મૂલભૂત ઉત્પત્તિસ્થાન તેને શોધ્યું મળતું નથી. અને જે સ્થાન (પોતાની નાભિ જ) છે. તેની તેને ખબર નથી. એવી રીતે મિથ્યાત્વમોહનીયના ઉદ્યથી અવળી દૃષ્ટિવાળો બનેલો અને તેથી જ સાચો પરમાર્થ જાણવામાં અંધ બનેલો આ જીવ પોતાનામાં રહેલા ગુણો, ગુણોનો આનંદ, અને ગુણોની પ્રાપ્તિ રૂપ ધર્મને ન દેખતાં પરની પાછળ ફર્યા જ કરે છે. પર એવા જડ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સત્વન : દ્વાર બીજી

૩૮

દ્રવ્યોના વર્ણ-ગંધ-રસ અને સ્પર્શાદિ ચિત્ર-વિચિત્ર ભાવોમાં મુગધ બનીને તેના આનંદને જ પોતાનો આનંદ માનીને ચોતરફ ફરે છે. પરંતુ તેના વર્ણાદિ બદલાતાં અથવા તે જડવસ્તુનો વિયોગ થતાં દુઃખી થાય છે. રે છે. અને પરને પોતાનું માન્યાની ભૂલનું ભાન થાય છે. એવી જ રીતે અન્ય જીવદ્રવ્યના સંયોગો અને ગુણો પણ આપણા નથી. પતિ-પત્ની આદિ ભાવે થયેલા અન્ય જીવદ્રવ્યના સંયોગને જીવ સુખ-આનંદનો હેતુ માને છે. પરંતુ વિયોગકાળે એટલા જ દુઃખનું કારણ તે બને છે. ગુણો જીવની સાથે જેવા સદા રહે છે. તેવું કોઈ અન્ય દ્રવ્ય જીવની સાથે સદા રહેતું નથી અને સુખહેતુ પણ બનતું નથી. માટે હે મહાનુભાવ ! ધર્મ તો જીવમાં પોતાનામાં જ છે. અન્યમાં નથી. || ૨-૩ ||

જાતિઅંધ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ આ બન્નેમાં કોણ અધિક ? તે સમજાવે છે -

જાતિ અંધનો રે દોષ ન આકરો, જે નવિ દેખે રે અર્થ |
મિથ્યાદૃષ્ટિ રે તેહથી આકરો, માને અર્થ અનર્થ || ૨-૪ ||

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો || ૧૪ ||

જાતિઅંધ=જન્મથી અંધ, આકરો=ભારે, અનર્થ=વિપરીત પદાર્થ.

ગાથાર્થ= જે પુરુષ જન્મથી જ અંધ છે. તેનો દોષ તેટલો ભારે નથી કારણકે તે પદાર્થને જોઈ શકતો નથી. પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિનો દોષ તો તેનાથી ઘણો આકરો છે. કે જે અર્થને અનર્થ માને છે. || ૨-૪ ||

વિવેચન= જે પુરુષ જન્મથી બન્ને આંખે દેખતો નથી. અને સર્વથા અંધ છે. તે પુરુષનો અંધત્વનો દોષ અત્યન્ત આકરો નથી. વધુ ભયંકર નથી. કારણકે તેને પોતાને ખબર છે કે હું અંધ છું. મને પદાર્થ દેખાતો નથી, માટે દૃષ્ટિવાળો પુરુષ જે પદાર્થ જ્યાં બતાવે તે પદાર્થ ત્યાં છે એમ મારે માની લેવું જોઈએ. અને આ કારણથી જ જન્માંધ પુરુષ દેખતા

૪૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

પુરુષની સામે ન કોઈ પણ જાતની દલીલ કરે કે ન કોઈ પણ જાતનો કોસ કરે, સરળ રીતે નિખાલસ ભાવે દૃષ્ટા પુરુષ જેમ કહે તેમ માની લે છે. તેથી જન્માંધ પુરુષની અંધતાનો દોષ તેવો આકરો નથી.

કોઈ જન્માંધ પુરુષ લાકડીના સહારે સહારે રોડ ઉપર જતો હોય અને બાજુમાં કોઈ દેખતો પુરુષ ઉભો હોય અને તેના ધ્યાનમાં આવે કે આ જન્માંધ ભાઈ જે બાજુ આગળ જાય છે તે બાજુ થોડેક દૂર ગાય-બળદ ઉભાં છે. અથવા ખાડા-ટેકરા છે. અથવા ગાડી આવી રહી છે. તે જોઈને દેખતો પુરુષ જન્માંધને કહે કે હે ભાઈ ! તમે થોડાક જમણા (અથવા ડાબા)વળી જાઓ પછી આગળ જાઓ. હાલ જે બાજુ જાઓ છો તે બાજુ ગાય-બળદ-ખાડા-ટેકરા છે કે ટ્રેન આવે છે. તો આ સાંભળીને જન્માંધ પુરુષ તુરત જ તેની સૂચના મુજબ વળી જાય છે. કોઈ પણ જાતની દલીલ કરતો નથી કે ગાય-બળદ-ખાડો-ટેકરો કે ટ્રેન મને બતાવો. ક્યાં છે ? તમે મને દેખાડો તો જ હું માનું, એમ ને એમ ન માનું, આવી દલીલ પણ તે જીવ કરતો નથી. તે પોતે જાણો છે કે મને પદાર્થ દેખાતો નથી. હું અંધ છું. માટે દેખતો માણસ કહે તેમ મારે માનવું જોઈએ. તેથી તેનું અંધત્વ આકરું નથી.

પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્માઓ જન્માંધના જેવા અંધ નથી. અર્થાત્તુ ઔદ્દરિકશરીરની બનેલી ચક્ષુથી તો જોનારા છે. તેથી વસ્તુઓને ચર્મચક્ષુથી જાણો છે. દેખે છે. અને દેખી શકે છે. ઇતાં મિથ્યાત્વમોહનીયનો ઉદ્ય હોવાથી જે વસ્તુ જેવી છે તે વસ્તુને તેવી જાણતા નથી, તેવી દેખતા નથી, પરંતુ ઉલટ રીતે જાણો છે. આ આત્મતત્ત્વ નિત્ય-શુદ્ધ અનંતગુણમય છે. તેને અનિત્ય-અશુદ્ધ-ભોગમય માને છે. અને અનિત્ય-અશુદ્ધ-દુઃખદાયી એવા જડપદાર્થને (અને જડ પદાર્થના સંયોગને તથા અન્ય જીવદ્રવ્યોના સંયોગને) નિત્ય-શુદ્ધ-સુખદાયી માની તેની જ આળપણમાં રચ્યો-પચ્યો રહે છે. કોઈ જ્ઞાની મહાત્મા સમજાવે કે આ પૌર્ણગલિક સંજોગો અને

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ બીજી

૪૧

તજજન્ય સુખ કણિક છે. નાશવંત છે. દુઃખદાયી છે. તેની પ્રામિમાં, પ્રામના સંરક્ષણમાં અને અંતે વિયોગમાં ઘણાં દુઃખો આવે છે પરંતુ આવી જ્ઞાનીની વાત તે જીવ સ્વીકારતો નથી ઉલટું તેની સામે દલીલો કરે છે કે સાહેબ ! ગાડી, વાડી અને લાડીના સુખમાં જે આનંદ આવે છે તે તો કોઈ અભૂતપૂર્વ છે. જે માણે એને જ ઘ્યાલ આવે. આવી ઉલટી બુદ્ધિ હોવાથી તે જલ્દી માર્ગ આવતો નથી. અંતે દુઃખી જ થાય છે. માટે મિથ્યાદૃષ્ટિના અંધત્વનો દોષ અતિશય આકરો છે.

જન્માંધ પુરુષ પોતે જાણે છે કે હું દેખતો નથી, તેથી પોતાની અન્ધતા હોવાથી દેખતાને અનુસરે છે. દેખતાની આંગળીએ ચાલે છે. માટે કાળાંતરે સુખી થાય છે. દુઃખી થતો નથી અને તેના અંધત્વનું દુઃખ માત્ર આ ભવ પૂરતું જ દુઃખદાયી બને છે. જ્યારે મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્મા ઉલટી બુદ્ધિવાળો હોવાથી આત્માના ગુણો સમજવનારા અને આપનારા વીતરાગ દેવને દેવ માનવાને બદલે અને વૈરાગી ગુરુને ગુરુ માનવાને બદલે ભોગસુખો-રાજપાટ આપનારા દેવ-ગુરુને જ દેવ-ગુરુ માની બહિરાત્મ ભાવમાં જ રચ્યો પચ્યો રહે છે. પોતે હોંશિયાર-ચતુર છે. બધું જ સમજે છે. એમ માનતો છતો કોઈ જ્ઞાનીને તે અનુસરતો નથી. જ્ઞાનીની આંગળીએ ચાલતો નથી. તેથી ભોગસુખોની ચડતી-પડતીમાં સુખી-દુઃખી થાય છે. અને મોહને વશ થયો છતો આર્ત-રૌદ્રધ્યાન કરી પોતે પણ અનેકભવ રખે છે અને વિપરીત પ્રરૂપણ વહે અનેકને અવળે રહ્સે વાળવા દ્વારા અનેકને સંસારમાં રખડાવે છે. તેનું અંધત્વ ભવોભવમાં દુઃખદાયી છે. આ કારણથી તેના અંધત્વનો દોષ આકરો છે.

શાખોમાં આ મિથ્યાત્વના ૧૦ પ્રકારો કર્યા છે. તે આ પ્રમાણે-
“ધર્મે અધમ્મસના, અધર્મે ધર્મસના, ઉમ્મગે મગગસના, મગે ઉમ્મગગસના, સાહુસુ અસાહુસના, અસાહુસુ સાહુસના, જીવે અજીવસના, અજીવે જીવસના, મુતે અમુતસના અમુતે મુતસના।”

૪૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

૧ ધર્મમાં અધર્મ સંશા,	૬ અસાધુમાં સાધુ સંશા
૨ અધર્મમાં ધર્મ સંશા	૭ જીવમાં અજીવ સંશા
૩ ઉન્માર્ગમાં માર્ગ સંશા	૮ અજીવમાં જીવ સંશા
૪ માર્ગમાં ઉન્માર્ગ સંશા	૯ મૂર્તમાં અમૂર્ત સંશા
૫ સાધુમાં અસાધુ સંશા	૧૦ અમૂર્તમાં મૂર્ત સંશા

મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવનાં જૈનશાખોમાં ૨૧ લક્ષણો પણ બતાવ્યાં છે. તે ૨૧ લક્ષણો ગુરુગમથી જાણીને આપણા આત્માને તેનાથી અળગો કરી શુદ્ધ કરવો જરૂરી છે. આ રીતે જન્માંધ પુરુષ કરતાં મિથ્યાત્વી જીવની અંધતાનો દોષ અતિશય-ઘણો વધારે આકરો છે. ॥ ૨-૪ ॥

મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્માનું વર્તન કેવું હોય છે ? તે સમજાવે છે-
આપ પ્રશંસે રે પરગુણ ઓળવે, ન ધરે ગુણનો રે લેશ ।
તે જિનવાણી રે નવિ શ્રવણે સુણો, દિઓ મિથ્યા ઉપદેશ ॥ ૨-૫ ॥

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥ ૧૫ ॥
આપ= પોતાની, ઓળવે= છુપાવે, લેશ= અંશ, શ્રવણે= કાને,
સુણો= સાંભળે

ગાથાર્થ= મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્માઓ પોતાની પ્રશંસા કરે છે. પરના ગુણોને છુપાવે છે. પોતાનામાં ગુણનો એક અંશ પણ ધારણ કરતા નથી. જિનેશ્વર પરમાત્માની વાણી ક્યારેય પણ (ભાવથી) શ્રવણે સુણતા નથી અને લોકોને મનોરંજન થાય તે રીતે આડો-અવળો ઉપદેશ આપે છે. ॥ ૨-૫ ॥

વિવેચન= આ મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્માઓમાં મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મનું જોર ઘણું જ બળવત્તર હોય છે. મિથ્યાત્વમોહની બળવત્તરતાના કારણે તેઓની બુદ્ધિ દુર્બુદ્ધિરૂપે બનેલી હોય છે શાખપાઠોના અર્થોને મરડીને પોતાના સ્વાર્થને સાધવા અને મહેચ્છાઓને પોષવા તેઓ ઉદ્યમશીલ હોય છે. તેઓમાં નીચે મુજબ વિપરીત લક્ષણો જાણવાં.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દળ બીજી

૪૩

(૧) આપપ્રશંસા= હંમેશાં સર્વત્ર પોતાની જ ભડાઈ દેખાડે, પોતાનો નાનો ગુણ મેરુપર્વત જેવડો મોટો કરી ગાય, બીજાઓ દ્વારા પોતાની પ્રશંસા કરાવે, પોતાનાં માન-પાન વધે તેવા પ્રસંગો ઉભા કરે, પોતાના દોષોને ઢાંકે, કોઈ અન્ય વ્યક્તિ દોષ કાઢે તો પાંચમો આરો, છહું સંઘયણ ઈત્યાદિ બહાનાં કાઢીને દોષને છાવરે, છાપાઓમાં અને કારણવશાસ્ત્ર છાપાતી જુદી જુદી પત્રિકાઓમાં પોતાના નામની આગળ-પાછળ અનેક વિશેષજ્ઞો લખવા-લખાવવાની તમના રાખે, પ્રશંસામાત્રની જ તીવ્રભૂખ હૈયામાં વર્તે.

(૨) પરગુણ ઓળવે= અન્ય કોઈ પણ વ્યક્તિના ગુણોને છૂપાવે. અથવા દોષરૂપે જ જીએ. અથવા ગુણોની અવગણના કરે. બીજાના નાના દોષોને મોટા કરે, અને મોટા ગુણોને નાના કરે. હૈયામાં વેર-ઝેર રાખી દૈનિક આદિ પેપરોમાં ખોટી રીતે ચિત્રાદિ. દોષો પ્રગટ કરવા દ્વારા પરના ગુણોને આચ્છાદિત કરે. ઈર્ઘાવૃત્તિ તીવ્ર રાખે.

(૩) ન ધરે ગુણનો લેશ= આટલો મોટો અહંકાર અને મોટાપણાની બુદ્ધિ હોવાથી પોતાનામાં બધા ગુણો જ દેખાય. એટલે હવે મેળવવા જેવો કોઈ ગુણ મારે બાકી જ રહ્યો નથી એમ માની ગુણો મેળવવાની ઈચ્છા કે પ્રયત્ન પણ કંઈ ન કરે. જીવનમાં ગુણો તો હોય નહીં પરંતુ ગુણોનો અંશ (લેશ) પણ હોય નહીં, દોષોને જ ગુણોમાં ખપાવે, બોલવાની વાગ્છટાના જોરે બધાનો પરાભવ કરી પોતે જ સર્વ સર્વા છે એમ મનમાં માનીને ચાલે, એટલે જ ભણવાની કે જીન પ્રામિની લેશ પણ અપેક્ષા રાખે નહીં, વાતોડીયાપણામાં અને લોકસંશ્શામાં જ રસિક બની જાય.

(૪) જિનવાણી નવિ શ્રવણો સુણે= પોતાને શાખોનું જ્ઞાન ન હોવા છતાં મનમાં અહંકાર એવો કે “મને બધું જ આવડે છે. મારે ભણવા જેવું કે સાંભળવા જેવું હવે કંઈ બાકી જ નથી” એમ મનમાં માની લઈ વાતચીતમાં, લોકપરિચયમાં, લોકોની આગતા-સ્વાગતામાં, અને બાહ્યવસાયોમાં સમય વીતાવે. પરંતુ ગીતાર્થ ગુરુઓની નિશા,

૪૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

વ્યાખ્યાનશ્રવણ, વાચનાનું શ્રવણ, અને જ્ઞાનાભ્યાસ વગેરે સેવે નહીં. જ્યાં જ્યાં આવાં કાર્યો ચાલતાં હોય ત્યાં જાય જ નહીં. આવા પ્રકારનાં અંતર્મુખવૃત્તિવાળાં કાર્યો તો ગમે જ નહીં. કેવળ બહિર્મુખતા જ રૂચે.

(૫) દીએ મિથ્યા ઉપદેશ= પોતાની વિદ્વત્તાનું પ્રદર્શન કરવા-કરવવા દ્વારા લોકોને ઉન્માર્ગ પ્રત્યે આકર્ષણ ઉપજીવવાનું કામ કરે. શાખોનો અભ્યાસ કે સૂક્ષ્મ તત્ત્વજ્ઞાન તો હોય જ નહીં, તેથી અનુયાયી વર્ગ કેમ રાજી રહે અને તેમાં કેમ વધારો થાય ? તથા તેઓ દ્વારા પોતાનાં માન-મહત્ત્વ કેમ વધે ? તે રીતે લોકરંજનવાળો શાખાવિરુદ્ધ ઉપદેશ આપે.

મિથ્યાત્વી જીવોમાં આ પાંચ લક્ષણો સ્વાભાવિક હોય છે. અનુયાયી વર્ગ વધારવાની, તેના દ્વારા માન-પ્રતિષ્ઠા મેળવવાની, અને લોકરંજન કરીને વિષયરસ પોષવાની તીવ્ર ઘેલછા આવા જીવોમાં હોય છે. એટલે સાચો ધર્મમાર્ગ પોતે ભણતા નથી-જાણતા નથી-ગીતાર્થોની નિશા રાખતા નથી. તેઓની સાથે વિચરતા નથી. તેઓનું હૃદય ધર્મપરિણામમય બન્યું હોતું નથી. તેઓના મુખેથી યથાર્થ ધર્મતત્ત્વની વાત નીકળવાની જ કયાર્થી હોય ? હે સીમંધરસ્વામી પરમાત્મા ! અમારી વાત સાંભળો. || ૨-૫ ||

જ્ઞાન પ્રકાશ રે મોહનિમિર હરે, જેહને સદ્ગુરુ સૂર ।

તે નિજ દેખે રે સત્તા ધર્મની, ચિદાનંદ ભરપૂર ॥ ૨-૬ ॥

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥ ૧૬ ॥

મોહનિમિર= મોહનુપી અંધકાર, નિજ= પોતાનામાં, સૂર= સૂર્ય, ચિદાનંદ= જ્ઞાનનો આનંદ, ભરપૂર= અતિશય ઘણો.

ગાથાર્થ= સદ્ગુરુરૂપી સૂર્ય ઉગવાથી જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ મળવા દ્વારા જે જે આત્માઓમાંથી મોહનુપી અંધકાર દૂર કરાયો છે. તેઓ જ પોતાના આત્મામાં ધર્મની સત્તા દેખે છે. અને તેઓ પોતાનામાં ધર્મસત્તા જોઈને જ્ઞાનના આનંદથી ભરપૂર ભરેલા તેઓ થાય છે. જ્ઞાનાનંદને અનુભવ-નારા બને છે. || ૨-૬ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાર બીજી

૪૫

વિવેચન= પૂર્વની ગાથામાં મિથ્યાત્ત્વી જીવનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. જ્યારે આ જીવમાં મિથ્યાત્ત્વ ઢીલું પડે છે ત્યારે જ ધર્મની સત્તા (ધર્મતત્ત્વનું અસ્તિત્વ) પોતાનામાં છે એ વાત સમજાય છે. તેના ઉપર એક ઉપમા આપીને વસ્તુસ્થિતિ ગ્રંથકારશ્રી સમજાવે છે કે જેમ આ જગતમાં જ્યારે સૂર્ય ઉગે છે અને તે સૂર્ય ચારે તરફ જ્યારે પ્રકાશ પાથરે છે. પૂર્વ કેલાયેલા અંધકારનો તે પ્રકાશ જ્યારે નાશ કરે છે. ત્યારે જ આ જીવ જગતને-(એટલે કે જગતના જીવોને) જગતમાં જ રહેલા પદાર્થોને પોતાની નરી આંખે જોઈ શકે છે. જે ઘટ-પટ આહિ પદાર્થો પહેલાં પોતાની પાસે હોવા છતાં પણ અંધકારના કારણે દેખાતા ન હતા. તે હવે દેખાવા લાગે છે.

તેવી જ રીતે જ્યારે સૂર્ય સમાન સંવિક્ષ પાક્ષિક ગીતાર્થ સદ્ગુરુલુભ્ય અને જીવોને મળે છે. અને તે ગીતાર્થ ગુરુ શુદ્ધ સાધ્ય-સાધન દાવવાળી નિશ્ચયશુદ્ધિ અને વ્યવહાર શુદ્ધિથી યુક્ત એવો સૂત્રાનુસારી જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ પાથરે છે. અને તે જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશથી જ્યારે મોહરૂપી તિમિર (એટલે કે મિથ્યાત્ત્વ મોહરૂપી અંધકાર) દૂર થાય છે. ત્યારે તે જીવ પોતે જ પોતાનામાં જ રહેલ અનંતગુણમય ધર્મની સત્તા દેખે છે. જે દેખીને સહજ સુખના આનંદથી ભરપૂર થયેલો આ જીવ પ્રસન્ન પ્રસન્ન થઈ જાય છે.

અંધકારમાં ઉલ્લેલી એક વ્યક્તિના હાથમાંથી પોતે પહેરેલી લાખોની કિમતની એક વીંટી ધારો કે પડી જાય છે. ખોવાઈ જાય છે. શોધવા છતાં અંધકાર હોવાથી મળતી નથી. ત્યારે તે જીવ દુઃખી દુઃખી થઈ જાય છે. તેવામાં આકાશમાં સૂર્યનો ઉદ્ય થાય. ચારે બાજુ પ્રકાશ પથરાય, અંધકાર નાશ પામે, પોતાના પગની પાસે જ પડેલી વીંટી દેખાય, તે જોઈને વીંટીનો માલિક રાજુ રાજુ થઈ જાય છે. તેવી જ રીતે સદ્ગુરુરૂપી સૂર્ય મળવાથી, જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ પથરાવાથી, મોહરૂપી અંધકારનો નાશ થવાથી પોતાનામાં જ રહેલા ગુણો રૂપી ધર્મની સત્તા આ સમ્યગદ્યિ જીવને દેખાય છે. અને તેથી તે જીવ જ્ઞાન-સુખના આનંદથી ભરપૂર બની રાજુ રાજુ થઈ જાય છે. ચિદાનંદમય બને છે.

૪૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

જ્ઞાની ગીતાર્થ સદ્ગુરુરૂપી સૂર્ય સંસારી જીવમાં આ પ્રમાણે જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ પાથરે છે કે- હે મહાનુભાવ! તારામાં રહેલા તારા જ્ઞાનાદિ ગુણો એ જ તારું ધન છે. તેને પ્રગટ કરવા એ જ ધર્મ છે. ગુણો તારામાં જ છે. તારે જ પ્રગટ કરવાના છે. તારામાંથી જ પ્રગટ કરવાના છે. પ્રગટ કરીને સદાકાળ તેમાં જ તારે વર્તવાનું છે. રમવાનું છે. આ ધર્મની સત્તા તારામાં જ છે.

આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું લક્ષ્ય થવું એ જ નિશ્ચય ધર્મ છે અને તેના ઉપાય રૂપે શાખાનુસારિણી ધર્મકિયામાં પ્રવર્તન કરવું, ત્યાગમાં, વૈરાયમાં પ્રવર્તવું એ વ્યવહારધર્મ છે. ઉપાય રૂપ કિયાપ્રવર્તનમય વ્યવહારધર્મ પણ તારામાં જ છે. અને ગુણોના આવિર્ભાવ રૂપ નિશ્ચયધર્મ પણ તારામાં જ છે. જે સાધન, સાધ્યસિદ્ધિ અર્થે વપરાય તે જ સાધન ખરેખર સાચું સાધન કહેવાય છે.

ઘડા બનાવવા માટે જે માટી લાવ્યા હોય તે માટી એક તગારું પણ જો કોઈ લઈ જાય તો ન પોખાય, કારણ કે તેમાં સાધ્યબુદ્ધિ છે. જ્યારે મકાન પડી ગયું હોય અને માટીના ઢગ થયા હોય ત્યારે કોઈ જો ઘણાં તગારાં ભરીને પણ માટી લઈ જાય તો દુઃખ થતું નથી અને જો કોઈ ન લઈ જાય તો પૈસા બચાની પણ બહાર નખાવવી પડે છે કારણકે તેમાં ઘટ બનાવવાની સાધ્યબુદ્ધિ નથી. તેવી જ રીતે શાખાનુસારી કિયાવ્યવહાર એ સાધન છે અને દોષો દૂર કરવાની અને ગુણો મેળવવાની જે દસ્તિ એ સાધ્ય છે. તથા સાધન એ વ્યવહાર છે સાધ્ય એ નિશ્ચય છે. બહિરાત્મ ભાવનો ત્યાગ કરી અંતરાત્મભાવમાં આવવું એ જ સાચો ધર્મ છે. તેનાથી જ આત્મા પરમાત્મભાવ પામી શકે છે. કૂવામાંથી બહાર નીકળવા સાંકળની જરૂરીયાત પણ રહે જ છે. અને સાંકળ મળ્યા પછી જે રીતે બહાર અવાય તે રીતે તે સાંકળનું ગ્રહણ-મોચન પણ કરવું જ પડે છે. સાધ્યને સાધી આપે, એ રીતે સાધનને જોડવું. તેને સાધ્ય-સાધન દાવ કહેવાય છે. આ રીતે સાધ્ય-સાધન દાવ પૂર્વક, નિશ્ચયશુદ્ધિ અને વ્યવહારશુદ્ધિ જળવવાપૂર્વક, આત્મામાં જ રહેલા ગુણોરૂપી ધર્મની સત્તા પ્રગટ કરવી એ જ સાચો સન્માર્ગ છે. સાચો ધર્મ છે. આવો ઉપદેશ સદ્ગુરુ મહાત્મા આપે છે અને મોહ-તિમિરને હણે છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સતવન : દાળ બીજી

૪૭

પોતાનામાં જ ધર્મસત્તા સમજાવાથી, દેખાવાથી અને પ્રામ કરવાની તમન્ના લાગવાથી જે આનંદ થાય છે તે આનંદ કોઈ અદ્ભુત હોય છે શબ્દોથી અવાચ્ય હોય છે. માત્ર અનુભવગોચર જ હોય છે. || ૨-૬ ||

ધર્મ એ જીવના શુદ્ધસ્વભાવાત્મક પદાર્થ છે. તે સમજવે છે-
જેમ નિર્મણતા રે રતસ્ફટિક તણી, તેમ તે જીવ સ્વભાવ |
તે જિન વીરે રે ધર્મ પ્રકાશિઓ, પ્રબળ કષાય અભાવ || ૨-૭ ||

શ્રી સીમંધર સાહેબ સાંભળો || ૧૭ ||

નિર્મણતા= મેલ રહિતતા, પ્રબળ= તીવ્ર, અભાવ= ન હોવું.

ગાથાર્થ= જેમ સ્ફટિકરતની નિર્મણતા એ સ્વાભાવિક છે. તેમ જીવની શુદ્ધ-બુદ્ધ, નિર્મળ અવસ્થા એ સ્વાભાવિક છે. આ સ્વાભાવિક નિર્મણતા પ્રામ કરવી અને પ્રબળ કષાયોના ઉદ્યરૂપ મલીનતાનો અભાવ કરવો એ જ સાચો ધર્મ છે. એમ શ્રી વીરપરમાત્માએ ધર્મ પ્રકાશિત કર્યો છે. || ૨-૭-૧ ||

વિવેચન= સ્ફટિક રતમાં રહેલી નિર્મણતા પોતાની છે. સ્વતઃ છે. કોઈ પણ અન્યદ્રવ્યની મિશ્રતાથી કરાયેલી નથી. પરંતુ તેની મલીનતા તેના ઉપર લાગેલી માટી-ધૂળ આદિ અન્ય દ્રવ્યોની મિશ્રતાથી જન્ય છે. મલીનતા દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો પડે છે. પરંતુ નિર્મણતા લાવવા પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી. મલીનતા જાય એટલે અંદર રહેલી નિર્મણતા આપોઆપ સ્વતઃ જ પ્રગટ થાય છે. એવી જ રીતે સુવાર્ણની ચમક (પીળાશ) પોતાની સ્વતઃ છે તેની મલીનતા તેમાં ભળેલા ચાંદી-ત્રાંબા આદિ અન્યદ્રવ્યજન્ય છે. કપડાંની ઉજ્જવલતા સ્વતઃ છે. મલીનતા અન્યદ્રવ્યજન્ય છે. તેવી જ રીતે આપણા બધાના શરીરોમાં ચૈતન્ય ગુણવાલું એક આત્મદ્રવ્ય છે. તેનું અનંતજ્ઞાનાદિ ગુણમય શુદ્ધ-બુદ્ધ નિર્મળ જે સ્વરૂપ છે. તે સ્વરૂપ સ્વાભાવિક છે. કોઈ પણ અન્ય પુદ્ગળાદિ દ્રવ્યજન્ય કે અન્યદ્રવ્યથી મિશ્રિત નથી. પોતાનું નિર્મળ જ્ઞાનાદિ ગુણોમય જે શુદ્ધસ્વરૂપ છે. આત્માનો ધર્મ છે. આ ધર્મતત્ત્વ આત્માનું પોતાનું સ્વરૂપ છે. પોતાનામાં જ રહેલું છે અને ત્યાંથી જ પ્રામ કરવાનું છે. તથા પ્રામ કરીને પણ ત્યાં જ રાખવાનું છે.

૪૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

તથા આ આત્મામાં થયેલી પરદ્રવ્ય જન્ય મલીનતા એ અધર્મ છે ભાવકર્મ-દ્રવ્યકર્મ અને નોકર્મથી થયેલી મલીનતા એ જીવનું સ્વરૂપ નથી માટે સ્વાભાવિક ન હોવાથી અને વૈભાવિક સ્વરૂપ હોવાથી અધર્મ છે. શરીર, પરિવાર, ધન-કંચન, અને મિત્રાદિ બાધ્યબાવોના સંયોગોરૂપ ઔદ્યિકભાવોની જે પ્રામિ છે. તે નોકર્મ, પૂર્વબદ્ધ અને બધ્યમાન જ્ઞાનાવરણાદિ અષ્ટવિધ કર્મ કે જે કાર્મણાવર્ગણાનું બને છે તે દ્રવ્યકર્મ, અને આત્મામાં થતા રાગ-દ્રેષ્ટ-મમતા-મૂર્ખા-કલેશ-અને કોધાદિના પરિણામો આ ભાવકર્મ છે. આ ત્રણે પ્રકારનાં કર્મો આત્મામાં મલીનતા જન્માવે છે. તે જ અધર્મ છે. તેવા પ્રકારના પ્રબળ રાગાદિ કષાયો સ્વરૂપ ભાવકર્માંનો અભાવ કરવો એ જ સાચો ધર્મ શ્રી વીરપરમાત્માએ પ્રકાશયો છે.

સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, ત્રિલોકનાથ, વીતરાગ એવા શ્રી વીરપરમાત્માએ જણાવ્યું છે કે વસ્તુસ્વરૂપે તો આ આત્મતત્ત્વ સ્ફટિકની જેમ અત્યન્ત નિર્મળ-અક્ષય-અરૂપી-સચ્ચિદાનંદમય-અનંતગુણોનો ભંડાર છે. પરંતુ (નોકર્મ-દ્રવ્યકર્મ અને ભાવકર્મ એમ) ત્રિવિધ કર્મના સંયોગે મલીન થયો છિતો સંસારમાં જન્મ-મરણ-રોગ-શોક આદિ વિવિધભાવોને પામીને દુઃખી થાય છે. અને સંસારમાં ભટક્યા જ કરે છે. શાશ્વત સુખના અભિલાષી આત્માઓએ ત્રિવિધ કર્માંનો ક્ષય કરી પ્રથમ ક્ષાયોપશમિક ભાવે અને અન્તે ક્ષાયિકભાવે પોતાના ગુણો પ્રામ કરવા એ જ સાચો ધર્મ છે. પરપરિણિતિનો ત્યાગ અને સ્વભાવદશાની પ્રામિ એ જ યથાર્થ અવિતથ ધર્મતત્ત્વ છે. અને તે આત્મામાં જ છે. બહાર નથી. જ્ઞાનસાર અષ્ટકમાં પૂજ્ય ગ્રંથકારશ્રીએ જ કહ્યું છે કે-

નિર્મલસ્ફટિકસ્યેવ, સહજ રૂપમાત્મન: ।

અધ્યસ્તોપાધિસમ્બન્ધો, જડસ્તત્ર વિમુહ્યતિ ॥ ૪-૬ ॥

આત્માનું પોતાનું સ્વાભાવિક સ્વરૂપ નિર્મળ સ્ફટિક જેવું છે. એટલે કે શુદ્ધતા પોતાની છે. સહજ છે. પરંતુ પ્રામ થયેલાં (એટલે કે આત્માએ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દળ બીજી

૪૮

બાંધેલ) એવાં કર્માના ઉદ્યરૂપી ઉપાધિના સંબંધ વાળો જડ (અર્થાતું અજ્ઞાની-મૂર્ખ) એવો આ આત્મા તેમાં મોહાન્ય બને છે. પરદ્રવ્યજન્ય સ્વરૂપને પોતાનું માની લે છે આ જ વાસ્તવિક અધર્મ છે. મહાન અજ્ઞાન-દશા છે. || ૨-૭ ||

આ જ વાત ગ્રંથકારશ્રી અત્યન્ત સ્પષ્ટ કરે છે-

જેમ તે રાતે રે ફૂલે રાતદું, શ્યામ ફૂલથી રે શ્યામ ।
પાપ પુણ્યથી રે તેમ જગ જીવને, રાગ દ્વેષ પરિણામ ॥ ૨-૮ ॥

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥ ૧૮ ॥

રાતે ફૂલે= લાલ ફૂલથી, રાતદું= લાલ, શ્યામ ફૂલથી= કાળા ફૂલથી, જગ જીવને= જગતમાં રહેલા જીવને.

ગાથાર્થ= નિર્મળ અને ઉજ્જવલ એવું પણ સ્ફટિક જેમ લાલફૂલના સંપર્કથી લાલ, અને શ્યામફૂલના સંપર્કથી શ્યામ દેખાય છે તેવી જ રીતે નિર્મળ અને શુદ્ધ-બુદ્ધ એવા આ આત્માને સંસારમાં પૂર્વબદ્ધ એવા પુણ્ય-પાપના ઉદ્યથી રાગ અને દ્વેષના પરિણામો થાય છે. || ૨-૮ ||

વિવેચન= સ્ફટિકરણ સ્વાભાવિકપણે લાલ-લીલું-પીળું કે કાળું નથી. નિર્મળ છે. ઉજ્જવલ છે. સહેદ છે. પરંતુ તેની સામે લાલ ફૂલ રાખવામાં આવે તો સહેદ એવું પણ સ્ફટિકરણ લાલ દેખાય છે. એવી જ રીતે કાળું-લીલું કે પીળું ફૂલ રાખવામાં આવે તો તે જ સ્ફટિકરણ કાળું, લીલું કે પીળું પણ દેખાય છે. આ ઉદાહરણમાં નિર્મળતા અને સહેદ સ્વરૂપ સ્ફટિકરણનું પોતાનું છે અને સહજ છે. તથા લાલ, કાળું લીલું, પીળું સ્વરૂપ તેવા તેવા ફૂલ વગેરે ઉપાધિભૂત અન્યદ્રવ્યોથી થયેલું છે અને તે ઔપચારિક છે. પરદ્રવ્યના સંપર્કથી પ્રતિબિંબિત થયેલું છે. ફૂલના સંપર્ક કાળે લાલ-લીલું, પીળું દેખાતું એવું તે સ્ફટિકરણ પોતે તો શેત જ છે.

તેવી જ રીતે જગતમાં રહેલા આ તમામ સંસારી જીવો સ્વાભાવિકપણે તો શુદ્ધ-બુદ્ધ, અનંતજ્ઞાનાદિ ગુણોવાળા અને અત્યન્ત ઝ

૫૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

નિર્મળ જ છે. પરંતુ પૂર્વ બાંધેલા પુણ્ય (૪૨) અને પાપ (૮૨) રૂપ જે દ્રવ્યકર્મા છે તેના ઉદ્યથી, તથા તે તે દ્રવ્યકર્માના ઉદ્યથી પ્રામ થયેલાં સાંસારિક સુખ-અને દુઃખનાં સાધનોના સંયોગ રૂપ નોકર્માથી, આ સંસારી જીવો રાગ અને દ્વેષના પરિણામો રૂપી ભાવકર્મા વાળા બને છે. સંસારી જીવોને પ્રામ થયેલાં સાંસારિક સુખનાં જે સાધનો જેમકે સુંદર ઘર, ધન, પરિવાર આદિ છે. તે સર્વ પૂર્વબદ્ધ ૪૨ પ્રકારના પુણ્યના ઉદ્યથી પ્રામ થયેલાં છે. જીવનાં પોતાનાં નથી. અજ્ઞાની જીવો પ્રામ થયેલી તે સુખ-સામગ્રીને પોતાની માનીને જે રાગ પરિણામ કરે છે અને તેના વિયોગ કાળે જે દ્વેષ પરિણામ કરે છે આ સર્વ વિભાવદશા છે અને તે જ અધર્મ છે. એવી જ રીતે પૂર્વબદ્ધ ૮૨ પ્રકારના પાપના ઉદ્યથી પ્રામ થયેલી જે પ્રતિકુલ સામગ્રી છે. તે પણ પોતાની નથી, કર્માદ્યજન્ય હોવાથી પરાયી છે. તેથી તેના ઉદ્ય કાળે દુઃખ, દ્વેષ અને કોધાદિ જે થાય છે. આ સર્વ પણ વિભાવદશા છે. અને તે જ સાચો અધર્મ છે. આ રાગ-અને દ્વેષના પરિણામ રૂપ અધર્મના કારણે જ જીવ હિંસા-જીરુઠ-ચોરી-અબ્રાહિમ ઈત્યાદિ ૧૮ પાપસ્થાનકો આચરે છે.

જાની પુરુષો પ્રામ થયેલી સુખ-દુઃખની સામગ્રીને પુણ્ય-પાપ કર્મજન્ય છે. ક્ષણિક છે. નાશવંત છે. કર્મરાજની માલિકીની છે એટલે પરાઈ છે. આપણી નથી. કર્માદ્ય પૂરો થતાં જવાવાળી જ છે. એમ સમજે છે. તેથી તેમાં રાગ-દ્વેષના પરિણામ કરતા નથી. લેપાતા નથી આ જ સાચો ધર્મ છે. શાસ્ત્રોમાં જ કહ્યું છે કે-

આયા સહાવનાણી, ભોર્ડ રમણ વિ કત્થુધમ્મંમિ ।

સો ઉત્તમો મહાપ્યા, અવરે ભવસૂયરા જીવા ॥ ૧ ॥

આ આત્મા સ્વભાવે જ જ્ઞાનગુણવાળો છે. પોતાના ગુણોનો જ ભોક્તા છે પોતાના વસ્તુધર્મમાં જ રમનારો છે. આવો આત્મા એ જ ઉત્તમ મહાત્મા છે. બાકીના જીવો કે જે (પુણ્ય-પાપના ઉદ્યજન્ય સુખ-દુઃખના સંયોગને પોતાના માની) રાગ-દ્વેષના પરિણામવાળા થઈને તેમાં જ તુલેલા છે તે જીવો ભવમાં ભૂંડ જેવા છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ બીજી

૫૧

હવે સમજાશે કે સ્વભાવ દશામાં વર્તવું-પરપરિણાતિનો ત્યાગ કરવો એ જ સાચો ધર્મ છે અને પરને પોતાનું માનીને રાગ-દ્રેષ્ણના પરિણામવાળા થવા રૂપ વિભાવદશામાં વર્તવું તે જ સાચો અર્ધર્મ છે. આવા પ્રકારનું ધર્મતત્ત્વ (અને પ્રતિપક્ષપણે અર્ધર્મતત્ત્વ) જ્ઞાની ગીતાર્થ સદ્ગુરુ સંસારી જીવોને આ રીતે સમજાવી રહ્યા છે. || ૨-૮ ||

રાગ અને દ્રેષ્ણના પરિણામને (ભલે પ્રશસ્ત હોય તો પણ) ધર્મ ન કહેવાય. આ વાત સમજાવે છે-

ધર્મ ન કહીએ રે નિશ્ચે તેહને, જેહ વિભાવ વડવ્યાધિ ।

પહેલે અંગે રે એણી પેરે ભાખીયું, કર્મ હોય ઉપાધિ ॥ ૨-૯ ॥

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥ ૧૯ ॥

વિભાવ= વિભાવદશા, વડવ્યાધિ= મોટો રોગ, ભાખીયું= કહું.

ગાથાર્થ= રાગ અને દ્રેષ્ણના પરિણામાત્ભક વિભાવદશા રૂપ જે મોટો રોગ છે. મોટી વ્યાધિ છે. તેને નિશ્ચયનયથી ધર્મ કહેવાતો નથી. આ પ્રમાણે આચારાંગ નામના પ્રથમ અંગમાં કહું છે. આ રાગ અને દ્રેષ્ણના પરિણામ રૂપ ઉપાધિ કર્માના ઉદ્યથી થાય છે. એટલે વૈભાવિક છે. સ્વાભાવિક નથી. || ૨-૯ ||

વિવેચન= આ સંસારમાં જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, ધન અને પરિવારાદ્ધિનો વિરહ વગેરે જે કંઈ દુઃખ આવે છે તે સર્વ પૂર્વકૃત પાપકર્મના ઉદ્યજન્ય છે અને તેમાં જે અણગમા રૂપ દ્રેષ્ણબુદ્ધિ થાય છે તે મોહનીય કર્મના ઉદ્યજન્ય છે. એવી જ રીતે ધન, કંચન, કામિનીના સંજોગો, આરોગ્ય, યશ, પ્રતિષ્ઠા આદિ જે કંઈ પણ સુખ આવે છે તે સર્વ પૂર્વકૃત પુણ્યના ઉદ્યજન્ય છે. અને તેમાં જે સુખબુદ્ધિ થાય છે. તે મોહનીય કર્મના ઉદ્યજન્ય છે. સારાંશ કે દુઃખના સંજોગો અને સુખના સંજોગો પૂર્વકૃત પાપ-પુણ્યના ઉદ્યથી આવે છે અને તે સંજોગો રાગ, દ્રેષ થવામાં કારણભૂત બને છે. તેથી તે સંજોગોને નોકર્મ કહેવાય છે. આ સર્વ જીવના પોતાના નથી, પાપ અને પુણ્ય નામના

૫૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજ મહારાજશ્રી વિરચિત

કર્મરાજાની માલિકીના છે. કર્મરાજાની ઈચ્છા અને આજા પ્રમાણે રહેનારા અને જનારા છે. માટે હે જીવ ! આ સંજોગો તારા પોતાના નથી.

આવા પ્રકારના દુઃખ અને સુખના સંજોગોને પોતાના માની લેવા એ જ વિભાવદશા છે. ઉલટી બુદ્ધિ છે. આત્માને ભાન ભૂલાવનારો આ જ મોટો રોગ (વડવ્યાધિ) છે. પારકી છીને અથવા પારકાં બાળકોને પોતાનાં માની તેઓની સાથે તેવો વ્યવહાર કરવામાં જેમ ઘણાં દુઃખો જ આવે છે તેમ અહીં પણ પરપદાર્થ ઘણાં દુઃખો જ આપે છે. તેથી પરને પોતાનું માનવું અને જ મહાવ્યાધિ છે. વિભાવદશા છે. પરપરિણાતિ છે. જુઠાણું છે. અર્ધર્મ છે.

સુખ-દુઃખના સંજોગો, સુખ-દુઃખની સામગ્રીનો યોગ, અને તેમાં થતા રાગ-દ્રેષ્ણના (પ્રીતિ-અપ્રીતિના) પરિણામો આ સર્વ હે આત્મા ! તારું સ્વરૂપ નથી. અને તેં આ સર્વને પોતાનું માન્યું છે. હોંશે હોંશે તું તેમાં જોડાયો છે. આ જ વિભાવદશા છે. વડવ્યાધિ છે અને અર્ધર્મ છે. આવું આચારાંગ નામના પ્રથમ અંગમાં કહેલું છે. તે આ પ્રમાણે-

અકમસ્સવહારોનવિજઙ્ગ, કમ્મણાઉવાહીજાયઙ (ત્રીજું અધ્યયન)

કર્મરહિત જીવોને સુખ-દુઃખનો કે રાગ-દ્રેષનો વ્યવહાર હોતો નથી. સંસારી જીવોને આ ઉપાધિ કર્માના ઉદ્યથી જ આવે છે. માટે સુખ-દુઃખમાં, કે તેની સામગ્રીમાં રાગ-દ્રેષ કરવા, મારાપણાની બુદ્ધિ કરવી અથવા હર્ષ-શોક કરવા તે જ અર્ધર્મ છે અને વડવ્યાધિ છે.

પ્રશ્ન- રાગ-દ્રેષના પરિણામ બે જાતના હોય છે. પ્રશસ્ત (શુભ), અને અપ્રશસ્ત (અશુભ), જે સંસારના સુખો ઉપર કે સુખસામગ્રી ઉપર રાગ કરાય છે. તે અપ્રશસ્તરાગ, અને સંસારનાં દુઃખો ઉપર કે દુઃખસામગ્રી ઉપર જે દ્રેષ કરાય છે. તે અપ્રશસ્ત દ્રેષ. આ બન્ને તો અર્ધર્મ છે. ત્યજવા જેવા છે. અને તેથી જ વડવ્યાધિરૂપ છે. પરંતુ ધર્મ ઉપર કે ધર્મની સાધન-સામગ્રી ઉપર જે રાગ થાય છે. તે તો પ્રશસ્ત રાગ કહેવાય છે. તથા ધર્મનો અને ધર્મની સામગ્રીનો નાશ કરનારી

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દળ બીજી

૫૩

વ્યક્તિ ઉપર જે દ્વેષ થાય છે તે પ્રશસ્ત દ્વેષ કહેવાય છે. આ પ્રશસ્ત રાગ અને પ્રશસ્ત દ્વેષ, સામાન્યથી જે કરવા જેવો છે. તેને ધર્મ કહેવાય કે નહીં ? તેને વડવ્યાધિ મનાય કે નહીં ? જ્ઞાનનાં સાધનો પુસ્તકાદિ, દર્શનનાં સાધનો મૂર્તિ-મંદિરાદિ, અને ચારિત્રનાં સાધનો રજોહરણ આદિ, તથા ઉત્તમ જ્ઞાની પરમાત્મા-સાધુ-સાધ્વી-સંત. આ બધા ઉપકારી પદાર્થો ઉપર રાગ, અને તેમના વિધંસક ઉપર કરાતો દ્વેષ એ શું ધર્મ કહેવાય કે નહીં ? તેને શું વડવ્યાધિ મનાય ? કે ન મનાય ?

ઉત્તર- સાંસારિક સુખ-દુઃખની સામગ્રી ઉપર રાગ-દ્વેષનો પરિણામ અનાદિનો છે. એટલે ગાઢ છે. તીવ્ર છે. મજબૂત છે. તેથી તેને ખસેડવા માટે અર્થાત્ દૂર કરવા માટે પ્રારંભમાં દેવ-ગુરુ-ધર્મનો અને તે સંબંધી સામગ્રીનો રાગ અને વિનાશક ઉપર દ્વેષ કર્તવ્ય બને છે. માટે વ્યવહારથી (ઉપચારથી) ધર્મ કહેવાય છે પરંતુ નિશ્ચયથી તો તે પણ ધર્મ કહેવાતો નથી. અંતે તેને પણ છોડવાનો જ છે. પગમાં લાગેલા કાંટાને કાઢવા પ્રારંભમાં સોય પગમાં નાખવી પડે છે. તેનો આશ્રય કરવો પડે છે પરંતુ કાંટો નીકળી જતાં જ સોય કાઢી લેવાની જ હોય છે. કારણકે કાંટો એ જેમ પીડાકારી હોવાથી કાંટો છે. તેમ સોય પણ પીડાકારી હોવાથી એક જાતનો કાંટો જ છે. તેવી રીતે ભૌતિક રાગ-દ્વેષના પરિણામને દૂર કરવા માટે પ્રારંભમાં આધ્યાત્મિક સામગ્રી ઉપર રાગ-દ્વેષ કરવા પડે છે. ભૌતિક રાગ-દ્વેષ દૂર થતાંની સાથે જ આધ્યાત્મિક સામગ્રી ઉપરના રાગ-દ્વેષ આદિના પરિણામ પણ ત્યજ દેવાના જ હોય છે. વીતરાગાવસ્થા પ્રામ કરવાના લક્ષ્યવાળા આ જીવને જેમ ભૌતિક રાગાદિ હેય છે. તેમ આધ્યાત્મિક સામગ્રીના રાગાદિ પણ અંતે હેય જ છે. મુક્તિ પ્રત્યેનો રાગ પણ આઠમા ગુણાંગાથી છુટી જાય છે. ગૌતમસ્વામીજીએ પરમાત્મા મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યેનો પણ રાગ ત્યજ્યો ત્યારે જ કેવલજ્ઞાનવાનું શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થયું.

આ કારણથી પગ સાજા ન હોય ત્યાં સુધી જ લાકડીનો ટેકો લેવાય, પગ સાજો થયે છતે તે લાકડીને પણ ત્યજ દેવાની જ હોય છે. આંખ સારી ન હોય ત્યાં સુધી જ ચશ્માં પહેરવાનાં હોય છે. ઔષ્ણધોથી

૫૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

આંખ સારી થયે છતે ચશ્માં પણ ઉપાધિભૂત હોવાથી ત્યજવાનાં જ હોય છે. ઈત્યાદિ ઉદાહરણોથી સમજાય તેમ છે કે અશુભ કે શુભ જે કોઈ પણ રાગ-દ્વેષના પરિણામ છે તે કાખાયિક પરિણામ છે. તેથી સર્વ ઉપાધિભૂત છે. પરદ્રવ્યજન્ય અને નોકર્મજન્ય છે. રાતા અને શ્યામ ફૂલથી સ્ફુર્તિક્રમાં થયેલી રક્તતા અને શ્યામતાની જેમ આરોપિત છે. જીવનું પોતાનું સ્વરૂપ નથી. પોતાની સાથે તે સામગ્રી આવી પણ નથી અને જીવાની પણ નથી. તેથી તેને મારું માનવું આ જ વિભાવદશા છે. વડવ્યાધિ છે. અને અધર્મ છે. રાગ-દ્વેષના પરિણામને ત્યજવા એ જ સાચો ધર્મ છે. અન્ય શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે-

પરસંગેણ બન્ધો, સુક્ખો પરભાવચાયણે હોઇ ।

સવ્વદોસાણ મૂલં, પરભાવાણુભવપરિણામો ॥ ૧ ॥

પરપદાર્થના સંગ વડે બંધ થાય છે. અને પરભાવદશાના ત્યાગ વડે મોક્ષ થાય છે. પરભાવદશાના અનુભવનો પરિણામ એ જ સર્વદોષોનું મૂલકારણ છે

તેથી અપ્રશસ્તની જેમ પ્રશસ્ત રાગાદિ પરિણામ પણ ઉપાધિભૂત જ છે. અંતે હેય જ છે. નિશ્ચયનયથી અધર્મ જ છે. વીતરાગ થનારા આ આત્માને અંતે તે પણ ત્યજવા યોગ્ય છે. ॥ ૨-૮ ॥

આખી વાતનો સારાંશ હવેની ગાથાથી સમજાવે છે-

જે જે અંશો રે નિરૂપાધિકપણું, તે તે જાઉણો રે ધર્મ ।

સમ્યગદિષ્ટ રે ગુણાંગા થકી, જાવ લહે શિવ શર્મ ॥ ૨-૧૦ ॥

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥ ૨૦ ॥

નિરૂપાધિકપણું= ઉપાધિરહિતતા, **શિવશર્મ**= મુક્તિનું સુખ.

ગાથાર્થ= આ આત્મામાં જેટલા જેટલા અંશો નિરૂપાધિકદશા આવે છે તેટલા તેટલા અંશો ધર્મપ્રાપ્તિ થઈ છે. એમ જાણવું. અવિરતસમ્યગદિષ્ટ નામના ચોથા ગુણસ્થાનકથી યાવત્ મુક્તિના સુખની પ્રાપ્તિ સુધી નિરૂપાધિકતા રૂપ ધર્મની પ્રાપ્તિ ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક જાણવી. ॥ ૨-૧૦ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સતવન : દાળ બીજી

૫૫

વિવેચન= સંસારમાં રહેલા સર્વ જીવો દુઃખને અને દુઃખની સામગ્રીને તો ઉપાધિ સમજે જ છે. થોડું પણ જો દુઃખ આવ્યું હોય, માનહાનિ, ધનહાનિ, યશહાનિ, પરિવારહાનિ કે શારીરિક આરોગ્યહાનિ થઈ હોય ત્યારે ઈષ્ટાનિષ્ઠ વસ્તુઓના વિયોગ-સંયોગ કાળે માથા ઉપર દુઃખના કુંગરો તૂટી પડ્યા હોય તેમ હૈયામાંથી “હાય” શબ્દ ખરી પડે છે. આ રીતે દુઃખને અને દુઃખની સામગ્રીને ઉપાધિ છે એમ સર્વ જીવો સમજે છે. પરંતુ સુખને અને સુખની સામગ્રીને “આ પણ એક મોટી ઉપાધિ જ છે” એમ જીવો મોહવશ સમજતા નથી. પરંતુ સુખને અને સુખની સામગ્રીને વધારે વધારે મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. તેમાં સુખબુદ્ધિ કરીને લયલીન થવા પ્રયત્ન કરે છે. સુખનો રાગ એટલો બધો વધી જાય છે કે દાન-પુન્યાદિ કોઈ ધર્માનુષ્ઠાન આચરે તો પણ ભવાન્તરમાં દશ ગણું મળશે, પુણ્ય બંધાશે, સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થશે ઈત્યાદિ સાંસારિક સુખની જ આશાઓ અને તમન્નાઓ હૈયામાં રાખે છે અને તેની જ પુષ્ટિ કરે છે. કેટલીકવાર તત્ત્વ નહીં સમજવાના કારણે ધર્મ પણ સંસારસુખ માટે જ કરે છે.

પરંતુ “પાપનો ઉદય” જેમ એક પ્રકારનું બંધન છે. તેમ “પુણ્યનો ઉદય” એ પણ પરદવ્યની પરાધીનતા કરાવનાર હોવાથી અને જીવદવ્યની સ્વતંત્રતાનો વિનાશક હોવાથી એક પ્રકારનું બંધન જ છે. એટલું જ નહીં પરંતુ તીવ્ર બંધન છે. કારણ કે પાપનો ઉદય અને તજજન્ય દુઃખ અનિષ્ટ હોવાથી તેનાથી ભયભીત થઈને પણ જીવો દૂર રહે છે. પરંતુ પુણ્યનો ઉદય અને તજજન્યસુખ અત્યન્ત પ્રિય હોવાથી બંધનરૂપ લાગતું જ નથી. આ જીવ તેમાં વધુ ને વધુ જકડાવાનું જ ઈચ્છે છે. સુખસામગ્રી વધારવા ઈચ્છે છે. આ સુખ સામગ્રી પણ આસક્તિ કરાવનાર છે. કર્મ બંધાવનાર છે. વિયોગકાળે દુઃખ આપનાર છે એવું જીવને સમજાનું જ નથી. એટલે પુણ્યનો ઉદય જીવને લલચાવનાર અને વધારે ફસાવનાર છે. માટે તીવ્રબંધન છે.

શાસ્ત્રકાર ભગવંતો જણાવે છે કે દુઃખ, દુઃખની સામગ્રી અને પ્રત્યક્ષુળતા આ બધું પાપના ઉદયજન્ય છે. તેથી તેના ઉપર જેમ દેખ

૫૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

પરિણામ થાય છે. એ જ રીતે સુખ, સુખની સામગ્રી અને અનુકૂળતા આ સર્વ પુણ્યના ઉદયજન્ય છે. તેથી તેના ઉપર રાગપરિણામ થાય છે. આ બન્ને પ્રકારનો ઔદ્યિકભાવ એ કર્મનું સ્વરૂપ હોવાથી જીવનું સ્વરૂપ જ નથી. તેથી આ બન્ને પ્રકારના થયેલા આત્મપરિણામ એ ઉપાધિરૂપ જ છે આત્માને બાંધનાર છે. એક પ્રકારની જાળરૂપ છે. જીવને જકડી રાખનાર છે. કર્મરાજ રૂપ પરદવ્ય કૃત સામગ્રી છે. પોતાની નથી. તેથી તેના પ્રત્યે થતા રાગ અને દેખના પરિણામો એ નિશ્ચયનયથી ઉપાધિ છે તથા તેના કારણભૂત જે દુઃખ-સુખની સામગ્રીનો સંયોગ છે એ વ્યવહારનયથી ઉપાધિ છે. આ બન્ને ઉપાધિઓ એ જ અર્ધમ છે. પાપ છે.

તથા નિશ્ચયનયથી રાગ-દેખના પરિણામરૂપ ઉપાધિનો અને વ્યવહારનયથી દુઃખ-સુખની સામગ્રી રૂપ ઉપાધિનો જેટલા જેટલા અંશે આ જીવ ત્યાગ કરે છે અને ઉપાધિથી દૂર રહીને નિરૂપાધિક બને છે તે જ સાચો ધર્મ છે. એટલે જ ગ્રંથકારશ્રી કહે છે કે જેટલા જેટલા અંશે નિરૂપાધિકપણું જીવમાં આવે છે તેટલો તેટલો ધર્મ થયો છે એમ જાણવું. ઔદ્યિકભાવ એ આત્માનું સ્વરૂપ નથી પરંતુ ક્ષાયિકભાવ તથા પોતાના ગુણોમાં પરિણામ પામવા સ્વરૂપ પારિણામિકભાવ આ બે જ ભાવો જીવનું સ્વરૂપ છે અને તેના ઉપાયરૂપે (સાધનભાવપણે) ક્ષાયોપશમિક ભાવ, એ પણ વ્યવહારનયથી આત્માનું સ્વરૂપ છે. તેની પ્રાપ્તિ કરવી એ જ યથાર્થ ધર્મ છે.

સૂરીપુરંદરશ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ ખોડશક પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે-
અસ્ય સ્વલક્ષણમિદં, ધર્મસ્ય બૃધે: સદૈવ વિજ્ઞેયમ् ।
સર્વાગમપરિશુદ્ધં, યદાદિમધ્યાન્તકલ્યાણમ् ॥ ૩-૧ ॥
ધર્મશ્વિત્તપ્રભવો, યતઃ ક્રિયાધિકરણાશ્રયકાર્યમ् ।
મલવિગમેનૈતત્કલુ, પુષ્ટ્યાદિમદેષ વિજ્ઞેય: ॥ ૩-૨ ॥
રાગાદયો મલા: ખલ્વાગમે સદ્યોગતો વિગમ એષામ् ।
તદ્વયં ક્રિયાત એવ હિ, પુષ્ટિ: શુદ્ધિશ્ચ ચિત્તસ્ય ॥ ૩-૩ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સતવન : દ્વાર બીજી

૫૭

અર્થ- આત્મધર્મનું આ સ્વલ્પશા સર્વ આગમોથી પવિત્ર, આદિમાં મધ્યમાં અને અંતે કલ્યાણને કરનારું એવું જ્ઞાની મહાત્માઓ વડે સદાને માટે (એક જ લક્ષણ) કહેવાયું છે. || ૩-૧ ||

ઉપાદેયમાં પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ અને હેયમાંથી નિવૃત્તિ કરવા રૂપ ચિત્તમાં થયેલો જે પરિણામ તે જ ધર્મ છે. જે ચિત્તપરિણામ રૂપ ધર્મ છે. તે ધર્મક્રિયાના આધારભૂત એવા શરીરને આશ્રયી કરી શકાય છે. અને રાગાદિ ભાવમલોનો વિગમ થવાથી આ ચિત્તપરિણામ પુષ્ટિ-શુદ્ધિવાળો બને છે. આ જ ધર્મતત્ત્વ જાણવું || ૩-૨ ||

રાગ અને દેખના પરિણામો એ ભાવશત્રુ હોવાથી આત્માના મલ છે (મેલ છે = ભાવમલ છે) આગમશાસ્ત્રોના પરિપૂર્ણ અનુભવ પૂર્વકના પરિપક્વ બોધથી અને આવા પ્રકારના બોધપૂર્વકના ઉત્તામ એવી યોગદશાના સેવનથી આ રાગાદિમલોનો વિગમ (નાશ) થાય છે. તથા રાગાદિ મલોનો થયેલો આ વિગમ જ ધર્મક્રિયાઓ દ્વારા ચિત્તની પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ રૂપ બને છે. || ૩-૩ ||

ચિત્તમાં ઉઠેલા રાગ અને દેખના પરિણામો એ જ ભાવમલ છે અધર્મ છે અને ઉપાધિરૂપ છે. તેનાથી રહિતપણું એટલે કે નિરૂપાધિકતા એ જ સાચો આત્મધર્મ છે. આવા પ્રકારનો આ યથાર્થ આત્મધર્મ અવિરતસમ્યગૂદાદ્ધિ નામના ચોથા ગુણઠાણાથી અંશે અંશે શરૂ થાય છે. તે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતાં ચૌદમે ગુણઠાણે પણ અધાતી કર્માનો ઉદ્ય હોવાથી ઔદ્યિકભાવ રૂપ આંશિક ઉપાધિ ચાલુ છે. સર્વ કર્માના ક્ષયજન્ય ક્ષાયિકભાવવાળી નિરૂપાધિકતા અને માત્ર પોતાના જ ગુણોમાં પરિણામ પામવા સ્વરૂપ પારિણામિકભાવમય નિરૂપાધિકતા મુક્તિમાં જ છે અને તે જ સાચું સુખ છે. સાચો ધર્મ છે. ઔપશામિક ભાવ, ઔદ્યિકભાવ અને ક્ષાયોપશામિકભાવ કર્મસાપેક્ષ હોવાથી એ પણ નિશ્ચયથી ઉપાધિયુક્ત છે. સર્વથા નિરૂપાધિકતા તો ક્ષાયિક અને પારિણામિક ભાવમાં જ છે.

૫૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

નિરૂપાધિકતા સ્વરૂપ આ આત્મધર્મ ચોથા ગુણઠાણાથી શરૂ થાય છે. મિથ્યાત્વમોહનીય અને અનંતાનુંધી ચતુજ્ઞના ઉદ્યરૂપ ઉપાધિ ચાલી જવાથી ચોથું ગુણસ્થાનક આવે છે. અપત્યાજ્યાનીય કષાયના ઉદ્યરૂપ ઉપાધિ જવાથી પાંચમું ગુણસ્થાનક આવે છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યાજ્યાનાવરણ રૂપ ઉપાધિ જવાથી છહું, પ્રમાદાત્મક ઉપાધિ જવાથી સાતમું, સમ્યક્રત્વ મોહનીયના ઉદ્યજન્ય શંકા, આકંક્ષા આદિ આત્મારો રૂપ ઉપાધિ જવાથી આઠમું, હાસ્યષટકના ઉદ્ય રૂપ ઉપાધિ જવાથી નવમું, સંજ્વલનત્રિક અને વેદત્રિકના ઉદ્યરૂપ ઉપાધિ જવાથી દસમું, સંજ્વલન લોભના ઉદ્યરૂપ ઉપાધિ જવાથી અગ્નિયારમું-બારમું, જ્ઞાનાવરણીયાદિ ત્રણ ધાતીકર્માના ઉદ્યરૂપ ઉપાધિ જવાથી તેરમું, અધાતી કર્માની ત્રીસ પ્રકૃતિઓના ઉદ્ય રૂપ ઉપાધિ જવાથી ચૌદમું, અને શેષ અધાતીના ઉદ્યરૂપ ઉપાધિ જવાથી સર્વ કર્માના ઉદ્યના નાશની સાથે પૂર્ણપણે નિરૂપાધિકતા મુક્તિમાં પ્રગટ થાય છે.

આ પ્રમાણે ચોથા ગુણસ્થાનકથી આંશિક નિરૂપાધિકતા રૂપ જે ધર્મતત્ત્વની પ્રાભિ થઈ છે. તે જ ઉત્તરોત્તર પુષ્ટિ-(વૃદ્ધિ) પામતાં અધિક અધિક નિરૂપાધિકતાથી જ ઉપરનાં ગુણસ્થાનકો પ્રામ થતાં ચૌદમે ગુણસ્થાનકે અનાશ્રવભાવ-સર્વસંવરભાવ-શૈલેશીકરણ આવવા છતાં ચાર અધાતી કર્માનો ઉદ્ય ચાલુ છે. સર્વથા ઔદ્યિકભાવ ટળ્યો નથી. જ્યારે આ જીવ દેહનો ત્યાગ કરી એક સમયની સમશ્રેષ્ટીથી મોક્ષે જાય છે તે વખતે આ આત્મા સર્વકર્મરહિત, ઔદ્યિકાદિ ત્રણ ભાવ રહિત, માત્ર ક્ષાયિક અને પારિણામિકભાવે પરિણામન પામનાર, શુધ્ય-બુદ્ધ-નિરેજન-નિરાકાર, કેવળ જ્યોતિમય સ્વ-સ્વરૂપમાં જ રમણતા કરનારો બને છે. આ જ પૂર્ણ આત્મધર્મ છે. || ૨-૧૦ ||

નિરૂપાધિક એવા શુદ્ધ આત્મધર્મમાં જ વર્તવાનો ઉપદેશ-
એમ જાણીને રે જ્ઞાનદશા ભજી, રહીએ આપ સ્વરૂપ ।
પરપરિણાતિથી રે ધર્મ ન છાંડીએ, નવિ પરીએ ભવકૂપ ॥ ૨-૧૧ ॥
શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥ ૨૧ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ બીજી

૫૮

ભજી=સેવીએ, છાંડીએ=છોડી દઈએ, ભવકૂપ=સંસારરૂપી કૂવો.

ગાથાર્થ= આ પ્રમાણો ધર્મતત્ત્વનું સાચું સ્વરૂપ જાણીને આત્મતત્ત્વની જ્ઞાનદશાને જ નિરંતર સેવીએ, અને આત્મસ્વરૂપમાં મુંજ થઈને રહીએ, પર-પરિણાતિને આધીન થઈને સ્વભાવદશા રૂપ ધર્મ ન ત્યજીએ કે જેથી ભવરૂપી કૂવામાં ન પડીએ. || ૨-૧૧ ||

વિવેચન= આ દાળની ૧૧ ગાથાઓમાં ધર્મતત્ત્વનું જે સુંદર સ્વરૂપ સમજાવવામાં આવ્યું છે, તે ગીતાર્થ જ્ઞાની એવા સદ્ગુરુ પાસે બરાબર જાણીને નિરંતર જ્ઞાનદશામાં જ રમણતા કરવી. કસ્તુરીની સુગંધ જેમ કસ્તુરીયા મૃગની નાભિથી બહાર નથી, તેમ ધર્મતત્ત્વ પણ આત્મદ્રવ્યથી બહાર (એટલે કે પરદ્રવ્યમાં) નથી. જન્માંધ આત્મા તો દેખતો પુરુષ સમજાવે તેમ હજુ સમજે છે. પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ કદાગ્રહી હોવાથી, કુંઠિત હોવાથી અને અવળી બુદ્ધિને લીધે વક હોવાથી આ વાત સમજતો નથી. અને વિપરીત પ્રરૂપણા કરતો છતો સ્વ અને પર એમ બન્નેનું અહિત કરે છે. તેથી મિથ્યાત્વાંધતાનો દોષ મહા-આકરો છે. જે અંધતા જલ્દી જતી નથી.

પરંતુ જ્ઞાની ગીતાર્થ એવા સદ્ગુરુ રૂપી સૂર્યનો જો યોગ થઈ જાય. તો તેઓ પાસેથી જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ મેળવીને મોહરૂપી અંધકાર દૂર કરીને આત્માની અંદર જ રહેલ ક્ષાયિકભાવે અનંતજ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રામિ રૂપ ધર્મસત્તા દેખાય છે. તે ધર્મસત્તાનાં દર્શન પ્રામિ થતાંની સાથે જ જીવના પોતાના સહજ આનંદનો પાર રહેતો નથી.

આત્મદ્રવ્યની પોતાના જ ગુણોમાં રમણતા, સ્વસ્વરૂપમાં જ તન્મયતા, પ્રબળ કષાયોનો અભાવ, પરપરિણાતિનો ત્યાગ, નોકર્મ અને દ્રવ્યકર્માદિ જન્ય રાગ-દ્વેષના પરિણામનો ત્યાગ, વિભાવદશાથી સર્વથા મુક્તિ આ સાચું ધર્મતત્ત્વ છે. આવા પ્રકારનું આ ધર્મતત્ત્વ નિજઘરમાં જ (પોતાના આત્મામાં જ) છે. પોતાનો આત્મા જ મેળવી શકે છે.

૬૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

મેળવીને પણ આત્માને જ આપવાનું છે. આત્મદ્રવ્યમાં જ આ ધર્મસત્તા રહે છે. એમ છ એ કારક્યક્રમ સ્વમાં જ સંભવે છે. આત્માની ધર્મસત્તા પરમાં ક્યાંય છે જ નહીં, કર્મોના ઉદ્યજન્ય સર્વ પરભાવ પરિણામનથી ભાવપૂર્વક અળગા થવાનો મનમાં દૃઢ સંકલ્પ કરીને સમ્યક્ત્વાદિ ગુણોમાં જ રમણતા પ્રામિ કરવી એ જ હિતોપદેશ છે.

અપ્રશસ્ત કષાયો જેમ હેય છે તેમ પ્રશસ્ત કષાયો પણ અંતે હેય છે માટે સર્વ પ્રકારના કષાયોથી અલિમ થઈને, સર્વ બાધ્યભાવોથી અલિમ થઈને, કરવાં જ પડે એવાં આહાર-નિહાર-વિહાર આદિ શારીરિક અને સામાજિક કાર્યોને કરવાં, રાચ્યા-માચ્યા વિના કર્તવ્યતા માત્ર સમજને તે કાર્યો કરવાં અને જ્ઞાનદશામાં જ લયલીન રહેવું-અન્ય સમસ્ત પુદ્ગલ દ્રવ્યો તરફથી તથા અન્ય સમસ્ત રાગી-અનુયાયી ભક્તવર્ગોમાંથી પણ ચિત્તને ખેંચી લઈને પ્રીતિ-અપ્રીતિ કર્યા વિના આત્મગુણોના વિકાસમાં જ જોડાઈ જવું. જેનાથી ભવરૂપી કૂવામાં આપણે ન દૂબીએ. આ જ હિતોપદેશ આ દાળમાં સમજાવ્યો છે. || ૨-૧૧ ||

બીજી દાળ સમામ

H H H

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ત્રીજી

૬૧

દાળ ત્રીજી

જિહાં લગે આતમ દ્રવ્યનું, લક્ષણ નવિ જાણ્યું ।
 તિહાં લગે ગુણાધારું ભલું, કેમ આવે તાણ્યું ॥ ૩-૧ ॥
 આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૨૨ ॥

ગુણાધારું= ગુણસ્થાનક, ભલું= સુંદર, ઉપરનું, તાણ્યું= બેંચવાથી

ગાથાર્થ= જ્યાં સુધી આત્મદ્રવ્યનું લક્ષણ (પારમાર્થિક સ્વરૂપ) આ જીવ જાણતો નથી. ત્યાં સુધી ઉપર-ઉપરનું ઉંચું ગુણસ્થાનક તાણવાની (બેંચવાની) કિયા માત્ર વડે કેમ આવે ? અર્થાત્ ન જ આવે. ॥ ૩-૧ ॥

વિવેચન= પ્રત્યેક શરીરોમાં એક એક “આત્મા” નામનું સૂક્ષ્મ અને અરૂપી દ્રવ્ય છે. અને સાધારણ વનસ્પતિકાયના શરીરોમાં એકએક શરીરમાં અનંત-અનંત આત્મદ્રવ્ય હોય છે. આ સર્વે આત્મા શરીરોમાં રહેલા હોવા છતાં શરીરોથી ભિન્ન અને સ્વતંત્ર પદાર્થ છે. અસંખ્ય પ્રદેશી, અનંતસ્વરૂપી, સૂક્ષ્મ, અતીન્દ્રિય અને સુષ્ઠુ પરમાત્માની જેમ અનંત અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણમય દ્રવ્ય છે. કાદવથી ખરડાયેલા સ્ફટિકની જેમ જો કે સંસારી આત્મા કર્મમલથી ખરડાયેલા છે. છતાં સ્ફટિકની જેમ પોતાની શુદ્ધતાવાળા છે. પોતાની શુદ્ધતા ચાલી જતી નથી. આ આત્મા શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી તો જ્ઞાનાદિ ગુણોનો જ કર્તા છે. અશુદ્ધ નિશ્ચયનયથી રાગાદિ ભાવકર્માનો કર્તા છે. અને વ્યવહારનયથી ગૃહાદિ પૌદ્રગલિક ભાવોનો તથા દ્રવ્યકર્માનો કર્તા છે. પૂર્વ બાંધેલા શુભાશુભ કર્માના ઉદ્યથી થયેલું ઔદ્યિકભાવનું સ્વરૂપ, આ આત્મામાં રાગ-દ્વેષની પરિણાતિનું કારણ બનતું હોવાથી બાધક સ્વરૂપ છે. ક્ષયોપશમભાવથી થયેલું ગુણોના આંશિક આવિર્ભાવાત્મક સ્વરૂપ, અને ક્ષાયિકભાવથી થયેલું પરિપૂર્ણ ગુણોની પ્રાપ્તિવાળું સ્વરૂપ એ સાધ્ય સ્વરૂપ છે. આ આત્મા દ્રવ્યથી નિત્ય અને પર્યાપ્તથી અનિત્ય છે. શરીરથી ભિન્નાભિન્ન છે.

૬૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

આવા પ્રકારનું જૈન આગમગ્રંથોમાં કહેલું આત્માનું યથાર્થ લક્ષણ જ્ઞાની ગીતાર્થ સદ્ગુરુઓ પાસેથી તથા આગમ-શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી જ્યાં સુધી જાણ્યું નથી. ત્યાં સુધી અધ્યવસાયોની ભાવપરિણાતિ નહીં બદલાવાના કારણે ઉપર ઉપરનું ઉંચું ગુણસ્થાનક કેમ આવી શકે ? ઉપર ઉપરનાં ગુણસ્થાનકો એ કંઈ ઘટ-પટ જેવી પૌદ્રગલિક વસ્તુઓ નથી કે દોરે બાંધીને બેંચવાથી કે સાંકળે બાંધીને બેંચવાથી આવી જાય. આ ગુણસ્થાનકો તો આત્માનો શુદ્ધ, શુદ્ધતર અને શુદ્ધતમ ભાવપરિણામ છે તે તો મોહદશા દૂર કરીને આત્મતત્ત્વના શુદ્ધ સ્વરૂપને જાણવાથી અને જાણીને તેને પ્રામ કરવા માટેનો તે તરફ પ્રયાસ કરવાથી આવે છે. આત્મતત્ત્વના અજાણ જ્વો આત્મતત્ત્વને પ્રામ કરી શકતા નથી.

જેમ હીરા, માણેક, મોતી, સોનું, અને રૂપું આદિ જવેરાતની વસ્તુઓના અજાણ પુરુષો હીરા, માણેક આદિ કિંમતી વસ્તુઓનાં ખરીદ વેચાણ કરી શકતા નથી અને કદાચ ક્યાંયથી મળી જાય તો પણ કાગડાને ઉડાડવામાં ફેંકેલા પત્થરના ટુકડાની માફક સામાન્ય મૂલ્યમાં વેચી નાખે છે. તેમ આત્મતત્ત્વના અજાણ જ્વો પૌદ્રગલિક ભાવોના રંગરાગમાં રચ્યા પચ્ચા રહ્યા છતા તેમાં જ સુખબુદ્ધિ કરીને નરભવ હારી જાય છે. કિંમતી મળેલી આ સામગ્રી નિરર્થક ગુમાવી બેસે છે. માટે આત્મદ્રવ્ય, તેનાં લક્ષણો અને તેની પ્રાપ્તિના ઉપાયો આત્માર્થી આત્માઓએ અવશ્ય જાણવા જોઈએ અને તે તરફ આદરમાન કરીને તેને મેળવવા સાવધાન બનવું જોઈએ. કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-

આત્મૈવ દર્શનજ્ઞાન-ચારિત્રાણ્યથવા યતઃ ।

યત્તદાત્મક એવૈષ, શરીરમધિતિષ્ઠતિ ॥ ૧ ॥

આત્માનમાત્મના વેત્તિ, મોહત્યાગાદ ય આત્મનિ ।

તદેવ તસ્ય ચારિત્ર, તજ્જ્ઞાન તત્ત્વ દર્શનમ ॥ ૨ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : ટાળ ત્રીજી

૬૩

અર્થ- આ આત્મા જ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર સ્વરૂપ છે. અથવા આ ત્રણ ગુણોમય એવો આત્મા જ શરીરમાં વર્તે છે. ॥ ૧ ॥ જે આત્મા પોતાના આત્મામાં રહેલા આત્માને (આત્મ-સ્વરૂપને) પોતાના જ આત્માથી જાણે છે તે જ તેનું ઉત્તમ ચારિત્ર છે. તે જ જ્ઞાન છે અને તે જ દર્શન છે. ॥ ૨ ॥

આ પ્રમાણે “આત્મતત્ત્વ” ને યથાર્થપણે જાણવું, સદ્ગુરુવું, અને આચરવું અત્યન્ત આવશ્યક છે. જો જાણે તો જ તેના ઉપર લાગેલાં કર્મો અને કર્માદ્યજન્ય વિભાવદશા દૂર કરવા આ જીવ પ્રયત્નશીલ બને. અન્યથા પરબાવોને જ પોતાનું સ્વરૂપ માની તેમાં મોહાન્ય થયો છિતો, તેની જ આળપણામાં રચ્યો પચ્યો રહ્યો છિતો, ઈષ્ટાનિષ્ટ પદાર્થોની પ્રામિ-અપ્રામિમાં હર્ષ-શોકાદ્વાળો થયો છિતો, નવાં નવાં કર્મો બાંધીને ભવમાં રહ્યે છે. ॥ ૩-૧ ॥

આત્મતત્ત્વનું યથાર્થ જ્ઞાન જ ભવદુઃખ ટાળનાર છે તે સમજાવે છે-
આત્મ અજ્ઞાને કરી, જે ભવદુઃખ લહીએ ।
આત્મ જ્ઞાને તે ટળે, એમ મન સદ્ગુરીએ ॥ ૩-૨ ॥
આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૨૩ ॥

ગાથાર્થ= “આત્મતત્ત્વ” ની અજ્ઞાનતાથી આ જીવને સંસારમાં જે જુદુઃખો આવ્યાં છે. અને આવે છે, તે સર્વ દુઃખો “આત્મતત્ત્વના જ્ઞાનથી” દૂર થઈ જાય છે. એમ મનમાં અવશ્ય શ્રદ્ધા કરવી. ॥ ૩-૨ ॥

વિવેચન= અનાદિકાળથી જીવો ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં ભટકે છે. તેનું મૂલ કારણ પોતાના આત્માને યથાર્થપણે ઓળખ્યો નથી- એ જ છે. આત્મતત્ત્વની અજ્ઞાનતાથી મોહાન્ય થયેલા જીવો ઘડાં પાપો કરે છે અથવા ક્યારેક ધર્મકરણી કરે છે, પરંતુ તે પણ ઓધસંજ્ઞા અને લોકસંજ્ઞાએ કરે છે. તેથી મોહરાજાની પરાધીનતામાંથી અને જન્મ-જરા-મરણાદિ અનંત દુઃખોથી આ જીવ બચી શકતો નથી. આ દુઃખોમાંથી જો જીવને છોડવવો હોય તો સમ્યક્ત્વાદિ ગુણોમય આ આત્મતત્ત્વ છે એમ ઓળખવું જ પડશે. શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકૂળા અને

૬૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

આસ્તિકતા એમ પાંચ અને વિશેષ બેદ સ્વરૂપે દુર બોલવાળા સમ્યક્ત્વગુણને પ્રાપ્ત કરીને યથાતથ્યપણે આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન મેળવવું જ પડશે. અજ્ઞાનતા એ ભવદુઃખનું મૂળ કારણ છે અને જ્ઞાનદશા એ ભવદુઃખના નાશનું પ્રધાન કારણ છે. તે આ પ્રમાણે-

આ શરીર એ પુદ્ગલ દ્વય છે. પુદ્ગલ પરમાણુઓનું બનેલું છે. ચૈતન્ય રહિત છે. આ ભવમાં આવ્યા પણી બનાવ્યું છે. અને ભવ પૂર્ણ થતાં અહીં જ રહી જવાનું છે. તેથી શરીરથી આત્મા અને આત્માથી શરીર ભિન્ન પદાર્થો છે. હવે જો શરીર જ ભિન્ન છે. તો તે શરીરથી ઉત્પન્ન થયેલા પુત્રાદિ પરિવાર, ધનાદિ સંપત્તિ અને ભિત્રાદિ પરિવાર તો આત્માથી ભિન્ન જ હોય એ વાત સમજાય તેમ છે. છતાં આત્મતત્ત્વનો અજ્ઞાની આ જીવ અજ્ઞાનની પરવશતાથી શરીર એ જ હું અને હું એ જ શરીર એમ સર્વત્ર અભેદ માની લે છે. તેથી શરીરના દુઃખે દુઃખી થાય છે. શરીરમાં રોગ આવ્યો, કાંઠો વાગ્યો, પથર વાગ્યો, કોઈએ ચપ્પુ-છરી મારી, શરીર થાક્યું, અથવા કદરૂપતાવાળું બન્યું, ઈત્યાદિ શારીરિક દુઃખો આવતાં પોતાના માથે જાણે આભ તુટી પડ્યું હોય એમ માની આ જીવ દુઃખી-દુઃખી થઈ જાય છે. શરીરની સાથેની અભેદબુદ્ધિથી આ જીવ દુઃખી-દુઃખી થાય છે.

એવી જ રીતે પરિવાર, ધનસંપત્તિ, ભિત્રમંડળી આ સર્વ પણ આત્મદ્રવ્યથી ભિન્ન દ્વયો છે. ઉપરોક્ત દ્વયોમાંનું કોઈ પણ દ્વય આ જીવ પરભવથી સાથે લાવ્યો નથી. પરભવમાં સાથે લઈ જવાનો નથી, જીવનાં છે જ નહીં, મોહના વશથી મારાં છે એમ માની લીધું છે. એટલે જ તેની વૃદ્ધિમાં હર્ષ, સુખબુદ્ધિ, અભિમાનાદિ થાય છે અને તેની હાનિમાં શોક, દુઃખ, બુદ્ધિ અને ભયભીતતા આદિ ભાવો થાય છે. આ રીતે આત્મતત્ત્વનું અજ્ઞાન એ દુઃખનું કારણ છે. શાખોમાં કહ્યું છે કે-

આત્માજ્ઞાનં હિ વિદુષામાત્મજ્ઞાનેન હન્યતે ।
તપસાજ્યાત્મવિજ્ઞાનહીનૈસ્તત્રુ ન શમ્યતે ॥ ૧ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ત્રીજી

૬૫

આત્મતત્ત્વનું અજ્ઞાન (એટલે કે પુદ્ગલદ્વયોમાં અને પોતાના સિવાયના અન્ય જીવદ્વયોમાં થયેલો મારાપણાનો ભ્રમ = મમત્વબુદ્ધિ = અભેદબુદ્ધિ) તથા તેનાથી થયેલી રાગ-દ્રેષાદ્ધિની કાષાયિક પરિણાતિ જીવને અપાર દુઃખ આપે છે. આકુલદ્વાકુલ કરે છે. બેબાકળો બનાવે છે. હાયવોયમાં અને શોકની ગર્તામાં નાખે છે. આ બધું જ દુઃખ વિદ્વાન પુરુષોને “આત્મજ્ઞાન” વડે એટલે બેદજ્ઞાન વડે નાશ પામે છે. આત્મતત્ત્વના વિજ્ઞાનથી રહિત પુરુષો ગમે તેટલાં તપ આદિ ધર્માનુષ્ઠાનો કરે તો પણ તે દુઃખ નાશ પામતું નથી.

આડોશ-પાડોશમાં રહેતા બે કુટુંબોમાં ઔપચારિક મિલન હોય છે. પરંતુ મમતા હોતી નથી, તેથી એકના સંયોગ-વિયોગે બીજું કુટુંબ બહુ સુખી-દુઃખી થતું નથી. તેવી જ રીતે પોતાના શરીરાદ્ધિનું આત્મા સાથે ઔપચારિક મિલન માત્ર જ થયું છે. વિયોગ અવશ્ય થવાનો જ છે. કાયમ કંઈ રહેવાનું જ નથી. આ શરીરાદ્ધિ જીવનું પોતાનું કંઈ છે જ નહીં. આવું સમજનારા જ્ઞાનીને સંયોગ-વિયોગે બહુ સુખ-દુઃખ થતું નથી. અહીં ગજસુકમાલ મુનિ, બંધકમુનિના શિષ્યો, અને નમિરાજર્ખિનાં ઉદાહરણો સમજવાં. સંવેગરંગશાળામાં પણ કહ્યું છે કે-

તે ધના સુકયત્થા, જેસિં નિયતત્ત્વોહરૂઈ જાયા ।

જે તત્ત્વોહરૂઈ, તે યુજા સવ્વભબ્યાણ ॥ ૧ ॥

જેસિં નિમ્મલનાણ, જાયં તત્ત્વસહાવભોઇતં ।

તે પરમતત્ત્વસુહી, તેસિં નામં પિ સુદુર્યરં ॥ ૨ ॥

તે મહાત્મા પુરુષો ધન્ય છે. કૃતપુણ્ય છે. કૃતાર્થ છે. કે જેઓને નિયતત્ત્વ= પોતાના આત્મતત્ત્વની રૂચિ પ્રગટ થઈ છે. તેઓ જ આત્મતત્ત્વના જ્ઞાનનો અનુભવ કરનારા છે અને સર્વ ભવ્યજીવોને પૂજનીય છે. ॥ ૧ ॥

આત્મતત્ત્વના શુદ્ધસ્વભાવનો અનુભવ કરાવનારાં નિર્મળ જ્ઞાન જેઓને પ્રગટ થયું છે. તે જ મહાત્માઓ પરમ એવું જે તત્ત્વ છે તેના સુખને બોગવનારા બને છે. અને આ સંસારમાં તેઓનું જ નામ શ્રેયસ્કર છે. ॥ ૨ ॥

૫

૬૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

આ ગ્રમાણો “આત્મતત્ત્વનું અજ્ઞાન” એ ભવદુઃખનું કારણ છે. અને “આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન” એ ભવદુઃખના નાશનું કારણ છે. ॥ ૩-૨ ॥

ઉત્કૃષ્ટ એવી જે જ્ઞાનદશા છે. તે જ ચારિત્ર છે. અને તે જ સંવર છે. એવી વાત ગ્રંથકારશ્રી સમજાવે છે-

જ્ઞાનદશા જે આકરી, તેહ ચરણ વિચારો ।

નિર્વિકલ્પ ઉપયોગમાં, નહીં કર્મનો ચારો ॥ ૩-૩ ॥

આત્મતત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૨૪ ॥

આકરી= ઉત્કૃષ્ટ, નિર્વિકલ્પ= મોહના વિચારો વિનાના, ચારો= આગમન.

ગાથાર્થ= ઉત્કૃષ્ટ એવી જે જ્ઞાનદશા છે. તે જ ચારિત્ર છે. મોહ-રહિત જ્ઞાનદશાના ઉપયોગમાં વર્તનારા જીવને કર્માનું આગમન સંભવતું નથી. ॥ ૩-૩ ॥

વિવેચન= સંસારમાં રહેલાં સર્વે પુદ્ગલ દ્વયો અને સર્વે જીવ દ્વયો (કે જેમાં પોતાનું શરીર, પરિવાર, ધન-કંચનની સંપત્તિ પણ આવી જાય છે. એવાં સર્વે પુદ્ગલો અને જીવો) એ મારાં નથી. હું એનો નથી, મારાથી તે સર્વે બિન્ન દ્વયો છે. હું પણ તે સર્વેથી બિન્ન દ્વય છું. મારા ગુણધર્મો જુદા છે. તેઓના ગુણધર્મો જુદા છે. આ પરપદાર્થો આજે મારી સાથે છે. કાલે ન પણ હોય, અને આજે જે મારી સાથે ન હોય, તેનો સહવાસ કાલે થાય પણ ખરો. તેથી વૃક્ષની શાખા ઉપર ભેગાં થયેલાં પક્ષીઓના મેળા જેવો જ આ સંસાર છે. માટે મારે તે સર્વે ઉપરથી મારાપણાની મોહાત્મકબુદ્ધિ ત્યજ દેવી જોઈએ. “મારાપણાની બુદ્ધિથી” ખેંચાવું જોઈએ નહીં.

આ ગ્રમાણો પોતાના આત્મા સિવાયના સચેતન અને અચેતન એવા સર્વે પર પદાર્થોને પર સમજીને તેની આસક્તિના ત્યાગપૂર્વક તેનો ત્યાગ કરવાની, તેનાથી દૂર રહેવાની જે આત્મપરિણાતિ છે. એ “પ્રત્યાઘ્યાન પરિજ્ઞા” કહેવાય છે. વારંવાર આવાં શાસ્ત્રોના દોહનથી

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ત્રીજી

૬૭

અને જ્ઞાની, ગીતાર્થ, સંવેગ પાદ્યિક સદ્ગુરુઓના સંપર્કથી આ જીવમાં પરપદાર્થોથી અલિમ રહેવાની ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનદશા જ્યારે જાગે છે. ત્યારે તે સર્વ પરપદાર્થોના ત્યાગની, તથા તે મ્રદ્યેની મૂર્ખણા ત્યાગની પરિણાતિ આ જીવમાં સહેજે સહેજે આવી જ જાય છે. વાસ્તવિકપણે આ જ ચારિત્ર છે. “પરભાવની પરિણાતિનો ત્યાગ એ જ પારમાર્થિક ચારિત્ર છે”

આવા પ્રકારના જ્ઞાનપૂર્વકનું પરભાવની પરિણાતિના ત્યાગવાળું ચારિત્ર આત્મામાં આવવાથી પરપદાર્થોની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિના વિકલ્પો, તેનાથી થનારા હર્ષ-શોકના વિકલ્પો, અને તેનાથી થનારા સુખદુઃખના માનસિક વિકલ્પો મનમાં ઉઠતા જ નથી. આત્મા પોતે મોહના વિકારો રહિત નિર્મળ આત્મતત્ત્વના જ્ઞાનના ઉપયોગમાં જ વર્તે છે. બાધ્યભાવના વિકારો આવતા જ નથી. તેથી ભિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ કે કષાયાદિ રૂપ કર્મબંધના હેતુઓ પેદા થતા નથી અને તે કારણથી નવા નવા કર્મ બંધો પણ આ જીવને બંધાતા નથી, તેથી સહેજે સહેજે આ જીવ સંવરભાવમાં વૃદ્ધિ પામે છે. એટલે જ ગાથામાં કહ્યું છે કે નિર્વિકલ્પ (મોહના વિકલ્પો વિનાના) શુદ્ધ એવા જ્ઞાનોપયોગમાં વર્તનારા જીવને કર્મનો ચારો (કર્માનું આવવું) સંભવતું નથી.

જ્ઞાનસાર અભ્યક્તમાં પણ પૂ. ગ્રંથકારશ્રીએ જ કહ્યું છે કે-

નિર્વાણપદમઘેકં, ભાવ્યતે યન્મુહુર્મુહુઃ ।

તદેવ જ્ઞાનમુક્તષ્ટં, નિર્બન્ધો નાસ્તિ ભૂયસા ॥ ૫-૨ ॥

વારંવાર માત્ર એક નિર્વાણપદની (શુદ્ધ, નિર્મળ એવા આત્મ સ્વરૂપની સાથે જ આત્માની એકતા, પરંતુ અન્યની સાથે એકતાનો અભાવ, આવા પ્રકારના જ્ઞાનની) ભાવના ભવાય તો તે જ જ્ઞાન (ઉત્કૃષ્ટ છે. વધારે શાસ્ત્રજ્ઞાનનો આગ્રહ રાખવાની જરૂર નથી. જે જ્ઞાનદશા મોહને હણે છે. તે જ્ઞાનદશા જ આત્મા માટે ઉત્કૃષ્ટ દશા છે. તે જ સચ્ચારિત્ર રૂપ છે સંવરાત્મક છે. જે જ્ઞાનદશા મોહને ન હણે તે જ્ઞાન નવ પૂર્વાદિ સુધીનું હોય તો પણ તે પારમાર્થિક દસ્તિએ જ્ઞાન જ નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-

૬૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

તદ્ જ્ઞાનમેવ ન ભવતિ, યસ્મિનુદિતે વિભાતિ રાગાળઃ ।

તમસ: કુતોઽસ્તિ શક્તિર્દિનકરકિરણગ્રતઃ સ્થાતુમ् ॥ ૧ ॥

જે જ્ઞાન આવે છિતે રાગ-દેખાદિ શત્રુગણ રહેતા હોય (ટકતા હોય) તો તે જ્ઞાન એ જ્ઞાન જ ન કહેવાય. સૂર્યના ડિરણોની આગળ અંધકારની રહેવાની શક્તિ શું સંભવતી હશે ? અર્થાત્ ન જ હોય. તેમ જ્યાં સમ્યગ્જ્ઞાન હોય ત્યાં રાગાદિ ન હોય, અને જ્યાં રાગાદિગણ હોય ત્યાં સાચું જ્ઞાન ન હોય. જ્ઞાનસાર અભ્યક્તમાં પણ કહ્યું છે કે-

સ્વભાવલાભસંસ્કાર-કારણ જ્ઞાનમિષ્યતે ।

ધ્યાન્ધ્યમાત્રમતસ્ત્વન્યદિતિ ચોક્ત મહાત્મના ।

જે જ્ઞાન આત્મસ્વભાવની પ્રાપ્તિના સંસ્કારનું કારણ બને છે. તે જ જ્ઞાન એ જ્ઞાન કહેવાય છે. એનાથી બાકીનું બધું જ્ઞાન એટલે કે મોહયુક્ત જ્ઞાન અથવા મોહ વધારે એવું જ્ઞાન એ બુદ્ધિનું અંધપણું અર્થાત્ દેવાણું જ માત્ર છે. એમ મહાત્મા પુરુષોએ કહ્યું છે. ॥

આ પ્રમાણો આત્મતત્ત્વનું જે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન એ જ ચારિત્ર છે. એ જ સંવર છે. અને એ જ મોહના નાશનું પ્રબળ સાધન છે. ॥ ૩-૩ ॥

આ બાબતમાં ભગવતીસૂત્રની સાક્ષી આપે છે-

ભગવઈ અંગે ભાષિઓ, સામાયિક અર્થ ।

સામાયિક પણ આત્મા, ધરો સુધો અર્થ ॥ ૩-૪ ॥

આત્મતત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૨૫ ॥

ભગવઈ= ભગવતી સૂત્ર, સુધો અર્થ= શુદ્ધ અર્થ, સ્પષ્ટ અર્થ, ભાષીઓ= કહ્યો.

ગાથાર્થ= ભગવતી નામના પાંચમા અંગમાં “આત્મા એ જ સામાયિક છે” એમ સ્પષ્ટ કહ્યું છે. આવા શુદ્ધ અર્થને મનમાં ધારણ કરો. ॥ ૩-૪ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વારા ત્રીજી

૬૮

વિવેચન= ભગવતી સૂત્રમાં પણ આ જ વાત અત્યન્ત સ્પષ્ટ-પણે કહી છે તે આ પ્રમાણે છે - “આયા સામાઝાએ, આયા સામાજાયસ્સ અટર્ટે” = આત્મા એ જ સામાયિક છે. આત્મા એ જ સામાયિકનો અર્થ છે. સારાંશ કે સમભાવમાં વર્તવું એ જ સાચું સામાયિકચારિત્ર છે. જે જે આત્માઓ પરદવ્યોને પોતાનાં માને છે તે તે જીવો ઈધાનિષ્ટના સંયોગ-વિયોગમાં સમભાવ રાખી શકતા નથી. પરદવ્યોના સંયોગ-વિયોગે હર્ષ અને શોકાદિમાં દુબી જાય છે. તેથી પરભાવ-પરિણાતિનો જે ત્યાગ કરે છે. તે જ આત્મા સમભાવમાં વર્તી શકે છે. અને તેથી તે જ આત્મા સામાયિકમય બને છે. સમભાવમય બને છે. આત્મામાં રાગ-દ્રેષ્ટાદિ પરિણામોનો અભાવ થવો, પરપરિણાતિનો ત્યાગ થવો, અને તેથી આકૃળ-વ્યાકૃળતા તથા અસ્થિરતાનો ત્યાગ થવો, સમભાવમાં વર્તવું એ જ સામાયિકચારિત્ર છે આવા પ્રકારના ભાવવાળો જે આત્મા, તે આત્મા જ સામાયિક છે.

માતા-પિતા આદિ પરિવારનો ત્યાગ, ધન, કંચનનો ત્યાગ, વસ્ત્ર-પાત્રાદિનો ત્યાગ, સાંસારિક નામ, સાંસારિક વેશભૂષા અને કેશાદિનો ત્યાગ, આ સર્વ પ્રક્રિયા દીક્ષા લેતી વખતે જે કરાય છે તે સર્વ “પરદવ્યનો ત્યાગ છે” કે જે પર-પરિણાતિના ત્યાગનું મૂલ કારણ બનવાનો સંભવ છે. આવા પ્રકારના બાહ્ય ત્યાગ દ્વારા પરદવ્યો પ્રત્યેની મૂર્ખા-મમતાના ત્યાગ-સ્વરૂપ પરપરિણાતિનો ત્યાગ કરવો એ ભાવચારિત્ર કહેવાય છે અને તે ભાવ ચારિત્રના કારણરૂપે પરદવ્યનો ત્યાગ કરવો એ દ્રવ્યચારિત્ર છે. દ્રવ્ય ચારિત્રને ચારિત્ર જ તો કહેવાય કે જો તે ભાવચારિત્રનું કારણ બને, અન્યથા સર્પ જેમ કાંચળી ઉતારે તેથી તે સર્પ નિર્વિષ થતો નથી. તેમ દ્રવ્યત્યાગ માત્રથી જીવ પારમાર્થિક ચારિત્રવાન બનતો નથી. અસંખ્યવાર ગૈવેયકમાં જીવોનો ઉત્પાદ શાસ્ત્રમાં કહ્યો છે. અને તે દ્રવ્યત્યાગ રૂપ દ્રવ્યચારિત્રથી જ શક્ય બન્યો છે. છતાં શાસ્ત્રમાં ૧ થી ૪ ગુણસ્થાનકોમાં વર્તનારા દ્રવ્યત્યાગીને અવિરત જ કહ્યા છે. તેથી દ્રવ્યચારિત્ર પણ તે જ કહેવાય છે કે જે ભાવચારિત્રનું કારણ બને. પર પદાર્થનો ત્યાગ એ દ્રવ્યચારિત્ર છે અને પરપદાર્થો પ્રત્યેની ગ્રીતિ-અપ્રીતિ રૂપ પરિણાતિનો

૭૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ત્યાગ કરવો એ ભાવ ચારિત્ર છે. એક કારણ છે, બીજું કાર્ય છે. કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને દ્રવ્યચારિત્રને ચારિત્ર કહેવામાં આવ્યું છે.

ઉપચાર (આરોપ) ક્યાં કરાય ? જ્યાં મુખ્યવસ્તુનો સંભવ હોય તાં ઉપચાર કરાય, રાજાના પુત્રને રાજી કહેવાય, શેઠના પુત્રને શેઠ કહેવાય. કારણકે કાળાન્તરે અનુક્રમે તે રાજી અને શેઠ બનશે તેવો સંભવ છે. અથવા કોઈક સ્થાને મુખ્યવસ્તુ હોય તો અન્યસ્થાને તેનો સંબંધ બતાવવા માટે ઉપચાર કરાય છે. જેમ સાચી નદી જ્યાં હોય છે ત્યાં તેના કંઠાના ભાગને પણ નદી કહેવાય છે. વરસાદના પાણીથી ધાન્ય પાકતાં સારા ધંધા ચાલતાં લોકોના ઘરમાં ધન આવે છે તેથી “સોનું વરસે છે” એમ ઉપચાર કરાય છે. સાચો સિંહ જંગલોમાં છે તો જ તેના પુતળામાં સિંહનો ઉપચાર કરાય છે. તેવી રીતે દ્રવ્યચારિત્ર ભાવચારિત્રની પ્રામિનું અસાધારણ કારણ છે. માટે દ્રવ્યચારિત્રને ચારિત્ર કહેવાય છે. જો તે દ્રવ્યચારિત્ર ભાવચારિત્ર લાવનાર ન બને તો તે અવિરતિ જ છે. એમ જાણવું.

પરપદાર્થનો ત્યાગ એ દ્રવ્યચારિત્ર છે. અને પરપદાર્થો પ્રત્યેના ગ્રીતિ-અપ્રીતિ રૂપ સંબંધોનો ત્યાગ એ ભાવચારિત્ર છે. ભાવચારિત્ર પૂર્વકનું દ્રવ્યચારિત્ર કર્મક્ષયનો હેતુ બનવા દ્વારા મુક્તિપદનો હેતુ બને છે. અને ભાવચારિત્ર વિનાનું દ્રવ્ય ચારિત્ર સદાચારી જીવન હોવાથી પુણ્યબંધનો હેતુ બનવા દ્વારા દેવગતિ આદિનો હેતુ બને છે. આ કારણથી ઉત્તમ આત્માઓ પરદવ્યોના ત્યાગ માત્રથી પુષ્ટિ (આનંદ) પામતા નથી પરપરિણાતિના ત્યાગ પૂર્વકની સ્વભાવદ્શાની પ્રામિથી પુષ્ટિ (આનંદ) પામે છે. શાનસાર અષ્ટકમાં કહ્યું છે કે-

પુદ્ગલાસ્ત્રસિં, યાન્ત્રાત્મા પુનરાત્મના ।
પરતૃસમારોપો, જાનિસ્તન યુણતે ॥ ૧૦-૫ ॥

પુદ્ગલોના પરસ્પર મળવાથી પુદ્ગલો તૃપ્તિને-પુષ્ટિને પામે છે સ્કંધો બને છે. પરંતુ આત્મા તો આત્મભાવ વડે જ (પોતાના ગુણોના

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વારા ત્રીજી

૭૧

આવિર્બાવ રૂપ સ્વદશાની ગ્રામિ વડે જ) પુષ્ટિ= આનંદ પામે છે.
પરદવ્યોની ગ્રામિ દ્વારા તૃપ્તિ માનવાનો બ્રહ્મ જ્ઞાની આત્માને શોભતો નથી.

જો પરદવ્યો સાથે પ્રીતિ થાય તો તે પ્રીતિ પરદવ્યોની ગ્રામિમાં
હર્ષ-ઉત્સાહ અને આનંદ આદિ-વિકારો કરાવે છે. અને અગ્રામિમાં
(અથવા વિયોગમાં) શોક-ઉદાસીનતા અને આફુળ-બાફુળતાના વિકારો
કરાવે છે. અનિષ્ટ વસ્તુઓના સંયોગ અને વિયોગમાં તેનાથી ઉલટા
વિકારો થાય છે. તેથી આ આત્મા સમભાવમાં રહી શકતો નથી. તેથી
પરદવ્યો પ્રત્યેની પ્રીતિ-અપ્રીતિ ત્યજવા રૂપ જે ભાવપરિણાતિ છે તે જ
સામાયિક છે. આ જ સામાયિકનો અર્થ છે. જે જ્ઞાની આત્મા હોય છે.
તે જ આવા પરિણામવાળો બને છે. પરંતુ અજ્ઞાની આત્મા આવા
પરિણામવાળો બનતો નથી. તેથી આવા પ્રકારના નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ
ઉપયોગવાળો જે આત્મા છે તે જ સામાયિક છે. આવું ભગવતીસૂત્રમાં
જણાવેલ છે.

ગુણી એવા આત્માને સમતાભાવાદિ ગુણોથી જો અભિજ્ઞ
સમજીએ તો શુદ્ધાત્મસ્વરૂપી એવો આ આત્મા જ સામાયિક કહેવાય છે.
તે સામાયિક નિશ્ચયનયથી એક જ પ્રકારનું છે. પરંતુ ભેદગ્રાહક
વ્યવહારની દર્શિએ ચાર પ્રકારે જણાવેલ છે.

- (૧) વીતરાગ પરમાત્મા કથિત તત્વો ઉપર યર્થાર્થ અવિરુદ્ધપણે શ્રદ્ધા
કરવી, રૂચિ કરવી, પ્રીતિ કરવી તે સમ્યકૃત્વ સામાયિક.
- (૨) વીતરાગ પ્રણીત તત્વોનો અભ્યાસ કરવો તે શુતસામાયિક.
- (૩) વીતરાગ પરમાત્માની આજ્ઞાનુસાર આશ્રવોનો અંશથી ત્યાગ કરવો
તે દેશવિરતિ સામાયિક.
- (૪) વીતરાગ પરમાત્માની આજ્ઞાનુસાર આશ્રવોનો સર્વથા ત્યાગ કરવો
તે સર્વવિરતિ સામાયિક.

આ બાબતમાં ગ્રંથકારશ્રી લોકસાર અધ્યયનની સાક્ષી આપે છે.

૭૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

લોકસાર અધ્યયનમાં, સમકિત મુનિ ભાવે ।

મુનિ ભાવ જ સમકિત કહ્યું, નિજ શુદ્ધ સ્વભાવે ॥ ઉ-૫ ॥

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૨૬ ॥

મુનિભાવ= મૌનપણું, નિજ= પોતાના, શુદ્ધસ્વભાવે=
શુદ્ધસ્વભાવમાં.

ગાથાર્થ= લોકસાર નામના અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે આ જીવ
પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં વર્તે તો તે જ સમ્યકૃત્વ છે. અને સમ્યકૃત્વ એ જ
મુનિભાવ છે. તથા મુનિભાવ એ જ સમ્યકૃત્વ જાણવું. ॥ ઉ-૫ ॥

વિવેચન= આચારાંગ નામના પ્રથમ અંગના પાંચમા અધ્યયનના
ત્રીજા ઉદ્દેશામાં જણાવ્યું છે કે-

જ સમ્મ તિ પાસહ, તં મોણ તિ પાસહ ।

જ મોણ તિ પાસહ, તં સમ્મ તિ પાસહ ॥ ૧ ॥

અર્થ- આત્મામાં તમે જે સમ્યકૃત્વ ગુણને દેખો છો તે જ મૌન
(મુનિપણું) છે એમ જાણો, તથા આત્મામાં જે મૌન ભાવ તમે દેખો છો
તે જ સમ્યકૃત્વ છે એમ દેખો.

સારાંશ આ પ્રમાણે છે— “મૌન” શબ્દ “બોલવું નહીં” એવા
અર્થમાં પ્રસિધ્ય છે. પરંતુ તે અર્થ અહીં લેવાનો નથી. તથા મુનિભાવ
એટલે સાધુપણું (સાધુતા) એ અર્થ પ્રસિધ્ય છે તે અર્થ પણ અહીં લેવાનો
નથી પરંતુ અહીં નીચે મુજબનો અર્થ લેવાનો છે.

જેમ બોલવાથી અટકવું (વિરામ પામવો) તેને વ્યવહારમાં મૌન
કહેવાય છે. તેમ બાબ્ય ભાવોથી વિરામ પામવો, બહિરાત્મભાવ ત્યજવો, પર
એવાં સર્વ સચેતન-અચેતન દ્રવ્યો પ્રત્યેથી પ્રીતિ-અપ્રીતિ ઉઠાવી લેવી,
સાંસારિક સુખોથી નિર્વદ્ધી બનવું, માગ સર્વથા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના
(મુક્તિમાત્રના) જ અભિલાષી બનવું. તેનું નામ મૌન કહેવાય છે. આવા
પ્રકારનું મૌન એ જ સમ્યકૃત્વ છે. અને આવા પ્રકારનું સમ્યકૃત્વ એ જ મૌન છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દળ ત્રીજી

૭૩

ગાથા ૨૪માં ઉતૃકૃષ્ટ જ્ઞાનદશાને ચારિત્ર કહ્યું છે. અને આ ગાથામાં ઉતૃકૃષ્ટજ્ઞાનદશાને સમ્યકૃત્વ કહ્યું છે. એમ સમજાવીને નિજ શુદ્ધસ્વભાવમાં વર્તવું, નિર્વિકલ્પ (મોહના વિકારો વિનાના) ઉપયોગમાં વર્તવું એ જ ચારિત્ર છે. અને એજ સમ્યકૃત્વ છે. એમ અભેદનયની દાખિએ જ્ઞાન એ જ ચારિત્રાત્મક છે. અને સમ્યકૃત્વાત્મક છે. આ પ્રમાણે હોવાથી સમ્યગદાખિ આત્મા સાંસારિક ઈન્દ્રિયજન્ય પૌદ્રગલિક સુખનો અભિલાષી હોતો નથી. પરંતુ અવિરતિ ભાવવાળા ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉદ્યથી સાંસારિક કાર્યોમાં વર્તતો હોય છે. તેથી સાંસારિક સુખોની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિમાં થનારા રાગ-દ્રેષના પરિણામો રૂપી જે ગ્રંથિ છે. તેને બેદવાવાળો હોવાથી આત્મ-શુદ્ધિનો અર્થી હોય છે. પરંતુ સુખનો અર્થી હોતો નથી. અને તેનાથી અન્યથા ભાવવાળા મિથ્યાત્વી આત્માઓ ક્ષણિક અને ઉપયરિત એવા પૌદ્રગલિક સુખ-દુઃખમાં જ અતિશય મુખ હોય છે. સતત તેમાં જ રચ્યાપચ્યા વર્ત છે. જ્ઞાનસાર અષ્ટકમાં પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રીએ કહ્યું છે કે-

મન્યતે યો જગત્તત્વં, સ મુનિઃ પરિકીર્તિતઃ ।

સમ્યકૃત્વમેવ તત્ત્વાનં, મૌનં સમ્યકૃત્વમેવ વા ॥ ૧૩-૧ ॥

જે મહાત્મા પુરુષ જગતના તત્ત્વને સ્વ-પરના વિવેકપૂર્વક યથાર્થપણે જાણે છે તે જ મુનિ કહેવાય છે. સમ્યકૃત્વ એ જ મુનિપણું છે. અને મુનિપણું એ જ સમ્યકૃત્વ છે. આ જ શ્લોકના દ્રવ્યાનુયોગના પ્રખર-અભ્યાસી શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજશ્રીએ પોતાની ટીકામાં લખ્યું છે કે-

મુને: નિર્ગન્થસ્ય ઇદં મૌનં, એવેતિ નિર્ધારણે, તત્ સમ્યકૃત્વં, યત્ યથા જ્ઞાતં તથા કૃતમિતિ, તત્સમ્યકૃત્વં એવ મુનિત્વં સમ્યકૃત્વં વા, પુનઃ સમ્યકૃત્વં એવ મૌનં નિર્ગન્થત્વમ् ॥

આ પાઠોથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે સ્વ-પરના વિવેકપૂર્વક પોતાના આત્મસ્વરૂપને (આત્માના ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાપિકભાવોના ગુણોને) જ સ્વરૂપ માની તેમાં જ પારિણામિક ભાવે પરિણામ પામવું અને ઔદ્ઘિક ભાવથી ગ્રામ થતા સુખ-દુઃખાદિના પ્રસંગો, એ પરસ્વરૂપ છે એમ સમજને

૭૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

જેવું જાણ્યું છે તેવું જ આચરણમાં લાવીને દુનિયાના ભાવોથી પર રહેવું એ જ સમ્યકૃત્વ છે. એ જ મૌન છે. અને એ જ મુનિપણું છે. મોહના વિકલ્પો ત્યજને નિર્વિકલ્પ એવી શુદ્ધ જ્ઞાનદશામાં વર્તવું એ જ ચારિત્ર છે. અને એ જ કલ્યાણ કરનાર તત્ત્વ છે. ॥ ૩-૫ ॥

જ્ઞાનદશાની લીનતા વિના કષ્ટકારી પાળેલું ચારિત્ર પણ કર્મક્ષય માટે સમર્થ બનતું નથી. તે હવે સમજાવે છે.

કષ્ટ કરો સંયમ ધરો, ગાળો નિજ દેહ ।

જ્ઞાનદશા વિષા જીવને, નહીં દુઃખનો છેહ ॥ ૩-૬ ॥

આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૨૭ ॥

કષ્ટ= દુઃખ, નિજ= પોતાનો, ગાળો= ઓગાળો, ઉતારો, દેહ= શરીર, છેહ= છેડો, નાશ.

ગાથાર્થ= દુઃખો સહન કરો, કષ્ટકારી સંયમ ભલે પાળો, પોતાના શરીરને ભલે ઓગાળો (ઉતારો), પરંતુ સ્વતત્ત્વ-પરતત્ત્વના વિવેકવાળી જ્ઞાનદશા વિના કર્માનો (અને તહુદ્ય-જન્ય દુઃખોનો) ઉચ્છેદ થતો નથી. ॥ ૩-૬ ॥

વિવેચન= સ્વતત્ત્વ અને પરતત્ત્વના ભેદ્યુક્ત વિવેકવાળો સમ્યકૃત્વ ગુણ ગ્રામ કર્યા વિના આત્માને સમ્યગ્જ્ઞાન થતું નથી. એટલે કે આત્માર્થ સાધવાની બુદ્ધિ થતી નથી. તેમ છતાં મોહાન્ય જીવો સાંસારિક સુખ મેળવવાની બુધ્યિથી જે જે પ્રકારની કષ્ટકારી તપ અને વિહાર આદિ ધર્મકિયાઓ કરે છે. સમિતિ, ગુભિ આચરવા રૂપ સંયમ પાળે છે અને ઉપર્ગ-પરિષહો સહન કરવા દ્વારા પોતાની કાયાને ઓગાળે છે. તેઓ તેવી કિયાઓથી અને દ્રવ્યસંયમથી સંસાર-પરિભ્રમણના કારણભૂત એવું પુષ્યકર્મ બાંધીને સાંસારિક સુખ મેળવવા દ્વારા અને તેનો ઉપભોગ કરવા દ્વારા પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયભૂત કંઈક સુખ પામે છે. પરંતુ તેમાં આસક્ત થયા છતા જન્મ, જરા, મરણોના દુઃખોમાંથી મૂકાવનારા એવા પરમાર્થતત્ત્વને પામતા નથી. (પામી શકતા નથી)

શ્રી સવાસો ગાથાનું સત્વન : દાળ ત્રીજી

૭૫

“દેહદુઃख મહાફલમ્” શરીરને દુઃખ આપવું એ જ મહાફળ છે આટલું જ માત્ર સમજીને આ જીવ સાધુજીવન અથવા પ્રતિધારી શ્રાવકજીવન સ્વીકારીને શરીરને કષ્ટ આપવામાં જ માત્ર ધર્મ સમજે છે. અને તેથી ઉગ્રવિહાર, લોચ, દીર્ઘતપ, ઈત્યાદિ શારીરિક ઘણું કષ્ટ સહન કરે છે. માખીની પાંખને પણ દુઃખ ન થાય તેવું સંયમ પાળે છે. અને વડીલોનો વિશ્વાસ તથા પ્રેમ મેળવે છે. વિનયરત્નની જેમ પ્રીતિપાત્ર શિષ્ય પણ બને છે. સુદીર્ઘતપ અને ઉગ્રવિહારાદિ વડે તથા શીત-ઉષ્ણા-કૃષ્ણા-તૃષ્ણા આદિ પરિષહી અને ઉપસર્ગો વડે પોતાના લઘ્યપુષ્ટ શરીરને ઓગાળીને સુકલકડી શરીર પણ કરે છે. અનિનશર્માની જેમ યાવજીવ ઉગ્રતપ પણ કરે છે.

ઉપરોક્ત કષ્ટકારી સંયમ પાળવા છતાં અને શરીર ઉતારવા છતાં જો ભેદજ્ઞાન થવારૂપ જ્ઞાનદશા જાગી ન હોય, સ્વ-પરનો વિવેક પ્રગટ્યો ન હોય, મોહદશા પાતળી પડી ન હોય, રાગદ્રેષ આદિ કષાયોને તોડવાની વૃત્તિ જન્મી ન હોય તો અંતર્મુખ જ્ઞાનદશા વિના, સર્વકર્મોના નાશથી થનારો એવો સર્વથા દુઃખોના ઉચ્છેદ રૂપ મોક્ષ થતો નથી. જ્યાં સુધી બહિર્મુખવૃત્તિ છે. પરપદાર્થોને મારા માન્યા છે. તેની જ પ્રાપ્તિ માટે જીવ પ્રયત્નશીલ છે. શરીર નિરોગી કેમ રહે ? ભવાન્તરમાં રૂપવાન અને નિરોગી દેહ કેમ મળે ? રાજ્યસંપત્તિ, ધનસંપત્તિ, યશસંપત્તિ અને માનસંપત્તિ કેમ મળે ? ઈત્યાદિ બહિર્મુખવૃત્તિ હોય, અંતર્મુખવૃત્તિ ખીલી ન હોય તો તેવા પ્રકારના “દેહાદિથી આત્માના ભેદજ્ઞાનવાળી દશા વિના” સહન કરાતું કષ્ટ, પળાતું સંયમ, અને ઓગાળાતો દેહ સર્વ કર્મોના નાશનું અને સર્વ દુઃખોના ઉચ્છેદનું કારણ બનતું નથી.

દેહદુઃખ મહાફલમ આ શાસ્વવાક્ય સંપૂર્ણ સત્ય છે. પરંતુ તેની પૂર્વ મોહક્ષયાય આવું વિશેષજ્ઞ મનમાં સમજીને અર્થ કરવો જોઈએ. અર્થાતું મોહના નાશની બુદ્ધિએ જે શારીરિક કષ્ટ સહન કરાય તે અવશ્ય મહાનિર્જરા રૂપ મહાફળને આપનાર છે. સહન કરાતાં કષ્ટોથી, પળાતા સંયમથી અને ઓગાળાતા દેહથી જો રાગ-દ્રેષ આદિ કષાયોની પરિણતિ તોડવામાં આવે, પર પદાર્થો પ્રત્યેની પ્રીતિ-અપ્રીતિ કાપી નાખવામાં આવે,

૭૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

હર્ષ-શોકના વિકારો દૂર કરવામાં આવે તો અવશ્ય દેહદુઃખ મહાફળને આપનાર જ છે. (અહીં અરણિકમુનિ, શાલિભદ્ર, ધના અણગાર અને ગજસુકમાલ મુનિ, આદિનાં ઉદાહરણો સુપ્રસિદ્ધ છે) માટે મોહના નાશની બુદ્ધિ રાખીને અંતર્મુખ વૃત્તિએ જ્ઞાનદશા પૂર્વક જે સંયમ પળાય, દેહને દુઃખ આપાય તે જરૂર ઉપકાર કરનાર જ થાય છે. સાડા ગ્રંથાસો ગાથાના સત્વનમાં ગ્રંથકારશ્રીએ જ કહ્યું છે કે-

કોઈ કહે લોચાદિક કષ્ટે, મારગ ભિક્ષાવૃત્તિ ।
તે મિથ્યા નવિ મારગ હોવે, જનમનની અનુવૃત્તિ રે ॥ ૧-૧૫ ॥
જો કષ્ટે મુનિ મારગ થાવે, તો બળદ થાએ સારો ।
ભાર વહે જે તાવહે તપતો, ખમતો ગાઢ પ્રહારો રે ॥ ૧-૧૬ ॥

અર્થ= કોઈ પ્રશ્નકાર કહે છે કે- લોચ-વિહારાદિનાં કષ્ટ સહન કરવાં. અને ભિક્ષાવૃત્તિએ જીવન જીવવું. એ જે માર્ગ છે. પરંતુ તે વાત મિથ્યા છે. કારણ કે લોકસંજ્ઞાને અનુસરવું તે માર્ગ ન હોય. ॥૧-૧૫॥

જો કષ્ટ સહન કરીએ તે જ માર્ગ હોય. તો બળદને જ સારો કહેવો પડે. કારણકે ભારને ઉપાડતો, તાપમાં તપતો, જે ગાઢ પ્રહાર ખમે છે. ॥૧-૧૬॥

ઉપરોક્ત સાક્ષીપાડો જોતાં કેવળ કષ્ટ સહન કરવું તે મુક્તિમાર્ગ નથી. પરંતુ વૈરાગ્યવાસિત હૃદયપૂર્વક, શાલોકત સૂક્ષ્મ અર્થબોધ પૂર્વક, શરીરાદિ પરદવ્યો પ્રત્યેની પ્રીતિ-અપ્રીતિ રૂપ પરપરિણાતિના ત્યાગ પૂર્વક અને સ્વભાવદશાની પ્રામિનું લક્ષ્ય રાખવા પૂર્વક જે કષ્ટ સહન કરાય, સંયમ પળાય અને દેહદમન કરાય તે આત્મધર્મ છે. ॥ ૩-૬ ॥

અને તેવી સાધના જ સાચો મુક્તિમાર્ગ છે.

આ જ વાતને વધારે સ્પષ્ટ કરે છે.

બાહિર યતના બાપડા, કરતાં દુહવાએ ।

અંતર જતના જ્ઞાનની, નવિ તેણે થાયે ॥ ૩-૭ ॥

આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૨૮ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દળ ગીતુ

૭૭

બાહિરયતના=બહાર બહારની જ્યાણા, **બાપડા**=બીચારા, **દુહવાએ**=
દુઃખી થાય, **તેણે**=તેટલા માત્રથી, **અંતર જ્યાણા**= અંદરની જ્યાણા

ગીતાર્થ= જે બીચારા અજ્ઞાની આત્માઓ બાબ્ધજ્યાણા બહુ બહુ
પાણે છે. તેથી શારીરિક રીતે ઘણાં દુઃખો સહન કરે છે. પરંતુ તેટલા
માત્રથી આંતરિક જ્ઞાનદશા રૂપ જ્યાણા પ્રગટ થતી નથી (જે જ્ઞાનદશા
વચનાતીત છે. અને અલૌકિક સુખદાયક છે.) || ૩-૭ ||

વિવેચન= “આત્મતાવનું” જેઓને પારમાર્થિક જ્ઞાન નથી. જેમ
કે કર્માના ઉદ્યને આધીન થયેલો આ જીવ ૮૪ લાખ જીવયોનિઓમાં
જન્મ-જરા-મરણાદિ દુઃખો પામે છે. અજ્ઞાનદશા અને મોહાધીનદશાના
કારણે જ સમયે સમયે બાબ્ધથી ત્રિવિધ યોગમાં વર્તતો અને અભ્યંતરથી
રાગ-દ્રેષ આદિ કષાયોમાં વર્તતો છતો નવાં નવાં કર્મો બાંધે છે.
કર્મબંધના હેતુભૂત મિથ્યાત્વ-અવિરતિ-પ્રમાદ-કષાય અને યોગને બરાબર
ઓળખીને, ભણીને, યથાર્થપણે જાણીને આત્માને કમશઃ તેનાથી દૂર
કરવો જોઈએ. પ્રથમ મિથ્યાત્વ જ દૂર થાય, પણી જ અવિરતિ જાય,
ત્યાર બાદ અનુક્રમે જ પ્રમાદ અને કષાય જાય. તથા અંતે યોગનો
ત્યાગ થાય, મિથ્યાત્વ પહેલા ગુણસ્થાનક સુધી, અવિરતિ ચાર ગુણસ્થાનક
સુધી, પ્રમાદ છ ગુણસ્થાનક સુધી, કષાય દશ ગુણસ્થાનક સુધી અને
યોગ તેર ગુણસ્થાનક સુધી હોય જ છે.

આવા પ્રકારનો શાસ્ત્રાનુસારી કમ છોડીને મિથ્યાત્વાદિ પ્રથમના
ચાર દોષોને દૂર કર્યા વિના એટલે કે જ્ઞાનદશા દ્વારા આંતરિક શુદ્ધિ
કર્યા વિના જે ઉગ્ર વિહારાદિ, લોચાદિ અને સુદીર્ઘ તપ આદિ ધર્માનુષ્ઠાન
કરવા રૂપ મન-વચન અને કાયાથી કિયા કરવા સ્વરૂપ યોગકિયામાં જ
માત્ર જ્યાણાવાળા બને છે. તે જીવો બીચારા (જેના ઉપર ભાવદ્યા ઉપજે)
એવા અજ્ઞાની છે. એમ જાણવું.

ત્રિવિધ યોગકિયા માત્ર કરવા રૂપે ધર્માનુષ્ઠાનો આચરવામાં જ
જેઓનું ધ્યાન વર્ત છે. અજ્ઞાનદશાને દૂર કરવામાં કે કાયાયિક પરિણતિ

૭૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

દૂર કરવામાં જેઓનું લક્ષ્ય નથી, મેં આ કરી લીધું, આટલું થઈ ગયું, હવે
આ કરવાનું છે, તેની પછી અનુક્રમે તે તે કાર્યો મારે કરવાનાં છે. ઈત્યાદિ
કાર્યો કરવા માત્રની જ ખેવના જ રાખે છે. તે જીવો તેવાં કાર્યો કરવા
દ્વારા શારીરિક ઘણાં કષ્ટો સહન કરે છે. ઘણાં દુઃખો-મુશ્કેલીઓ અનુભવે
છે. મેં ધર્મ કર્યો, એમ મનમાં માની લઈ કુલાય છે. પરંતુ વાસ્તવિક
પરિસ્થિતિનું ભાન ન હોવાથી (એટલે કે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, કષાયાદિ દૂર
કરવા દ્વારા આંતરિક શુદ્ધિ મારે પ્રામ કરવી જોઈએ એ તરફ લક્ષ્ય જ ન
હોવાથી) યથાર્થ આત્મશુદ્ધિ આ જીવો પામી શકતા નથી.

કાયા દ્વારા ધર્માનુષ્ઠાનોનું આચરણ, વચન દ્વારા સૂત્રાત્ભ્યાસ, અને
મન દ્વારા તેના અર્થોનું ચિંતન એમ ત્રિવિધ શુભ યોગના સેવન દ્વારા
બાબ્ધ અશુભ આશ્રવને છોડીને આ જીવ શુભ આશ્રવોના સેવનરૂપ
ધર્માનુષ્ઠાનો કરે છે. પરંતુ જ્ઞાનદશા વિના કષાયોને ત્યજવારૂપ
ભાવાશ્રવોનો ત્યાગ આવતો નથી. એટલે આંતરિક શુદ્ધિ થતી નથી. આ
જીવમાં અજ્ઞાનદશા તો છે. અને વળી મેં આ કર્યું, મેં આ કર્યું, એવાં
ગાણાં ગાવાની મહત્ત્વા વધારવાની અને યશ મેળવવાની તમના અને
અહંકારદશા આ જીવમાં પેદા થાય છે. એટલે જેમ વાંદરાની જાત હોય
એ કુદાકુદ તો કરે જ, તેમાં પણ પુંછે વીંઠી કરે કે આગનો તણખો
લાગે તો વધારે ને વધારે કુદાકુદ કરે તેની જેમ અજ્ઞાની અને વળી
અહંકારી જીવો મોહના ભાવોમાં ઘણા રાચે-માચે છે. સ્વને અને પરને
ઘણાં નુકશાન કરનારા બને છે. શાસ્ત્રોમાં જ કંધું છે કે-

અજ્ઞાનં ખલુ કષ્ટં, ક્રોધાદિભ્યોર્પિ સર્વપાપેભ્યઃ ।

અર્થ હિતમહિતં વા, ન વેત્તિ યેનાવૃત્તો જીવઃ ॥ ૧ ॥

“અજ્ઞાનદશા” એ કોધ આદિ અન્ય સર્વપાપોથી વધારે ભયંકર
છે. જે અજ્ઞાનતાથી ઘેરાયેલો જીવ હિતકારી અને અહિતકારી અર્થને જાણતો
જ નથી. તેથી સ્વભાવદશાનો જ્ઞાની, સ્વ-પરના વિવેકવાળો અને જ્ઞાનોપયોગ
દ્વારા આંતરિક શુદ્ધિ કરનારો જીવ જ સંસાર તરે છે. અને બીજાને તારે છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સત્વન : દાળ ત્રીજી

૭૮

જ્ઞાનસારાષ્ટકમાં પણ કહ્યું છે કે-

જ્ઞાની ક્રિયાપર : શાન્તા, ભાવિતાત્મા જિતેન્દ્રિય : ।

સ્વયં તીર્ણો ભવાસ્મોધે : પરાસ્તારયિતું ક્ષમઃ ॥ ૮-૧ ॥

જે આત્મા આત્મતત્ત્વનો જ્ઞાની છે. ધર્મકિયાયુક્ત છે. સમભાવ દશાવાળો છે. સંસ્કારિત આત્મા છે. ઈન્દ્રિયોના વિષયોને જિતનારો છે. તે જ આત્મા સ્વયં પોતે ભવસાગરને તરે છે. અને બીજાને તારવાને સમર્થ બને છે.

એટલે એકલી બાધ્યતના (બહારથી પળાતી જીવોની જ્યણા અર્થાતું હિંસાના આચરણથી નિવૃત્તિ, જીવને ઉપકારક થતી નથી. પરંતુ આંતરશુદ્ધિનું કારણ બને તથા મોહદશાને ઢીલી કરવાનું કારણ બને એવા પ્રકારની જ્ઞાનદશાપૂર્વકની બાધ્યતના જીવનું કલ્યાણ કરનારી બને છે. બાધ્ય જ્યણા પાળવી અવશ્ય જરૂરી છે. પરંતુ આંતરશુદ્ધિ કરનારી જ્ઞાનદશા પૂર્વકની જો તે હોય તો અલ્યકાળમાં મહાકલ્યાણ કરનારી બને છે.

અહીં જ્ઞાનદશા પણ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોના અધ્યયન દ્વારા થયેલી આત્મજગૃતિવાળી સમજવી, સ્કુલ, કોલેજ આદિનું વ્યાવહારિક જ્ઞાન, તથા માત્ર વિદ્વત્તા મેળવવાના આશયથી અથવા યશ-માન કે ધનાદિના આશયથી મેળવેલું ધાર્મિક જ્ઞાન પણ અહીં ન સમજવું. કારણ કે આવા પ્રકારનું વ્યાવહારિક જ્ઞાન અને ધાર્મિક જ્ઞાન સ્વભાવદશાની પ્રામિનું કારણ બનતું નથી. પરંતુ મોહદશાની વૃદ્ધિનું કારણ બને છે. માટે તેવી જ્ઞાનદશા ન લેવી. અંતરશુદ્ધિ કરનારી એવી જ્ઞાનદશા પૂર્વકની બાધ્યતના આ જીવને અતિશય ઉપકારક બને છે. ॥ ૩-૭ ॥

આજ વાત વધારે સ્પષ્ટ કરતાં પૂર્ણપાઠાયણ મ. સાહેબ જણાવે છે કે-
રાગ દ્રેષ મલ ગાળવા, ઉપશમ જલ જીલો ।

આતમ પરિણાતિ આદરી, પર પરિણાતિ પીલો ॥ ૩-૮ ॥

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૨૯ ॥

મલ= મેલ, ગાળવા= ઓગાળવા, જીલો= નહાવો, પીલો= દૂર કરો.

૮૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ગાથાર્થ= રાગ અને દ્રેષ રૂપી મેલને ગાળવા માટે ઉપશમભાવ રૂપી જગથી સ્નાન કરો, આત્મ સ્વભાવની પરિણાતિને સ્વીકારીને પર-પરિણાતિને પીલી નાખો (આત્મામાંથી દૂર જ દૂર ફગાવી દો.) ॥ ૩-૮ ॥

વિવેચન= રાગ-દ્રેષ-અને અજ્ઞાનાદિ દુર્ગુણો એ આત્માનો મેલ છે. શરીરનો મેલ દૂર કરવા માટે સરોવર, નદી અથવા તળાવના જગથી જીવો જેમ સ્નાન કરે છે. તેવી રીતે આત્મામાં અનાદિકાળથી જીમેલો આ રાગાદિરૂપ ભાવ મેલ દૂર કરવા માટે (પ્રશમભાવ-સમતાભાવ કે જે વીતરાગદશાની પ્રામિનું પ્રધાનતમ કારણ છે તેવા) ઉપશમભાવરૂપી જગથી તમે સ્નાન કરો. ઉપશમભાવમાં લયલીન બની જાઓ.

ભોગી જીવો મનગમતા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળી મોહક વસ્તુઓ પ્રત્યે તથા પોતાના ભોગમાં સહાયક થનારી વ્યક્તિઓ પ્રત્યે રાગાન્ધ બને છે. અને અશગમતી વસ્તુઓ પ્રત્યે તથા પ્રતિકૂળ વર્તનારી વ્યક્તિઓ પ્રત્યે દ્રેષાન્ધ બને છે. તથા સમ્યજ્ઞાન વિનાના મન, વચન, કાયાના શુભયોગ માત્રથી ધર્મકિયા કરનારા ધર્મી જીવો હિંસા-જીંદગી-અબ્રાહામાદિ પાપકિયાઓ પ્રત્યે અને તેવી પાપ કિયા કરનારા જીવો પ્રત્યે તિરસ્કાર ભાવ પૂર્વક દ્રેષાન્ધ થાય છે. અને દ્યા, દાન, વ્રત આદિ ધર્મકિયાઓ પ્રત્યે અને આવી ધર્મકિયાઓ કરનારી વ્યક્તિઓ પ્રત્યે સ્નેહભાવપૂર્વક રાગાન્ધ બને છે. આવા પ્રકારનો આ રાગ અને દ્રેષનો પરિણામ આત્માને કલેશમાં, આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાનમાં નાખનાર હોવાથી અને પ્રામિ-અપ્રામિમાં હર્ષ, શોક કરાવનાર હોવાથી ભાવમલ કહેવાય છે. અને કર્મ બંધાવનાર બને છે. આત્માના શુદ્ધિકારક એવા ઉપશમભાવથી આત્માને અળગો રાખે છે. તેથી આ રાગાદિ પરિણામ એ આત્મિક-મેલ છે. તે મેલ દૂર કરવા સમભાવરૂપી જગથી તમે સ્નાન કરો.

સાનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ પૌદ્ઘાલિક વસ્તુઓની પ્રામિ, સુખ કે દુઃખના સંયોગો, આજ્ઞાન્કિત કે આજ્ઞાબહિર્મુખ પરિવારની પ્રામિ, યશ-અપયશ કે માન-અપમાનની પ્રામિ હે આત્મનું ! તારા પોતાના પૂર્વકૃત પુણ્ય-પાપ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ત્રીજી

૮૧

કર્મોના ઉદ્યથી જ આવી છે. અને કર્મોદ્ય પૂર્ણ થતાં ચાલી જવાવાળી પણ છે જ. સદા રહેવાની જ નથી, ભવાન્તરમાં સાથે આવવાની નથી. એ તારું સ્વરૂપ નથી. તેથી તું સાનુકૂળતાદિમાં રાગ પરિણામવાળો અને પ્રતિકૂળતાદિમાં દ્રેષ પરિણામવાળો ન થા. અને સમભાવમાં સ્થિર થા. ઉપશમભાવવાળો બન. શાસ્ત્રોમાં જ કહ્યું છે કે-

વંદિજ્જમાણા ન સમુલસંતિ, હેલિજ્જમાણા ન સમુજ્જલંતિ ।

દંતેણ ચિત્તે ન ચલંતિ ધીરા, મુણી સમુગ્ઘાઇયરાગદોસા ॥૧॥

નાશ કર્યો છે રાગ અને દ્રેષ જેઓએ એવા મુનિઓ વંદન કરાતા છતા હર્ષ પામતા નથી, અને હીલના (અપમાન) કરાતા છતા ગુસ્સે થતા નથી. ચિત્તમાં દીન્દ્રિયદમનવાળા હોવાથી તે ધીરપુરુષો સ્વભાવદશાથી ચલિત થતા નથી.

આત્માર્થી આત્માઓએ સાનુકૂળ-પ્રતિકૂળ એવી પૌદ્રગલિક વસ્તુઓ પ્રત્યે અને ભિત્ર-શત્રુઓ પ્રત્યે તો રાગ-દ્રેષ કરવાના હોતા નથી પરંતુ ધર્મક્રિયા અને પાપક્રિયા પ્રત્યે તથા તે કરનારી વ્યક્તિઓ પ્રત્યે પણ રાગ-દ્રેષ કરવાના હોતા નથી. આવા રાગ-દ્રેષથી પણ જીવ અક્કડ અને અહંકારી બને છે. પોતાની જાતનો પ્રશંસક અને પરનિંદક બને છે. માટે હે આત્મા ! સર્વત્ર સમભાવવાળો તું થા. આત્માના ગુણોની જ ઝંખના કરવારૂપ “આત્મ પરિણાતિ” ને જ આદર. અને સાનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ એવી સર્વ પૌદ્રગલિક વસ્તુઓ કે પર વ્યક્તિઓ તારી પોતાની ન હોવાથી તેમના પ્રત્યેની પ્રીતિ-અપ્રીતિ-હર્ષ-શોક-રાગ-દ્રેષ રૂપ પરપરિણાતિને તું પીલી નાખ. કચ્છી નાખ. કદાપિ પાછી ન આવે તેવી રીતે દૂર ફેંકી દે. સચેતન કે અચેતન એવા પરદવ્યો પ્રત્યેની મોહક એવી “આ પરપરિણાતિ આ જીવને આશારૂપી પાશથી (જાળથી) બાંધીને ચારે ગતિ રૂપ અપાર સંસારમાં ભટકાવે છે.” કહ્યું છે કે-

જે પરભાવે રત્તા, મત્તા વિસયેસુ પાવબહુલેસુ ।

આસાપાસનિબદ્ધા, ભમંતિ ચતુરઙ્ગ મહારન્ને ॥ ૧ ॥

૮૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

જે આત્માઓ પરભાવદશામાં રક્ત છે. અને તેના કારણે પાપની બહુલતવાળા થયા છતાં પાંચ દીન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત છે. તે આત્માઓ આશારૂપી પાશથી બંધાયા છતા ચાર ગતિરૂપ મહા અરજ્યમાં ભટકે છે.

પરકી આશા સદા નિરાશા, એ હે જગજન પાસા,
તે કાટનકું કરો અભ્યાસા, લહો સદા સુખવાસા,
આપ સ્વભાવમાં રે અવધુ સદા મગનમેં રહના.

પરદવ્યોની આશા હંમેશાં નિરાશારૂપ જ છે. આ આશા જ જગતના જીવોને ફસાવનારી જાળ છે. તે જાળને કાપવાનો હંમેશાં પ્રયત્ન કરો, તો જ નિત્ય સુખની સ્થિતિ તમે પામશો.

આ પ્રમાણે પર દ્રવ્યો પ્રત્યેની પ્રીતિ-અપ્રીતિરૂપ પરપરિણાતિ અનેક પ્રકારના કલેશોનું, કષાયોનું અને દુઃખોનું જ કારણ હોવાથી તેને પીલીને (ત્યજને) સમભાવ (મધ્યસ્થભાવ) એટલે કે રાગ, દ્રેષ-રહિત ઉપશમભાવમાં આવીને આત્મપરિણાતિને આદરમાન કરનારા થાઓ. જે અનંત સુખ-સંપત્તિનું અને સ્વાધીન સુખનું તથા કલ્યાણનું કારણ છે. ॥ ૩-૮ ॥

પર-પરિણાતિથી આ જીવ જડતાને અનુભવનાર બને છે. તે સમજાવે છે-

હું એહનો, એ માહરો, એ હું, એણી બુદ્ધિ ।

ચેતન જડતા અનુભવે, ન વિમાસે શુદ્ધિ ॥ ૩-૯ ॥

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૩૦ ॥

એ હું= આ શરીરાદિ તે હું, એણી= આવી, વિમાસે= વિચારે, એ માહરો= આ પરિવારાદિ મારો છે.

ગાથાર્થ= હું આ પુત્રાદિનો પિતા હું, આ પુત્રાદિ મારા છે. આ શરીરાદિ પુદ્રગલ સામગ્રી તે જ હું હું. આવા પ્રકારની મોહમયી

श्री सवासो गाथानुं स्तवनः द३ श्रीजु

८३

बुद्धिथी येतन ऐवो आ ज्ञव जडताने (मूर्खताने) अनुभवे छे. परंतु आत्मतत्त्वनी शुद्धि विचारतो नथी. ॥ ३-८ ॥

विवेचन= अपार ऐवा आ संसारमां सर्वं ज्ञवो मोहराजानी महाजग्नमां खूब ज फ्सायेला छे. ज्यां जुओ त्यां मोहराजानुं ज साम्राज्य देखाय छे. जे पोतानुं नथी तेने आ ज्ञव पोतानुं मानी बेठो छे. अने जे पोतानुं छे, तेनुं तो तेने भान ज नथी. आवुं घोर अक्षान आ ज्ञवमां वर्त छे.

ज्यारे आ ज्ञव कोई एक पूर्वभवमांथी मृत्यु पामीने विवक्षित ऐवा बीजा भवमां जन्मे छे त्यारे पूर्वभवना पोताना कुटुंबना कोईपश भव्यने आ भवमां साथे लावतो नथी. पूर्वभवनी कोई पश पौद्यगलिक सामग्री पश आ भवमां साथे लावतो नथी. एकलो ज जन्म पामे छे. एवी ज रीते मृत्यु पामीने भवान्तरमां जतां पश पोताना चालु कुटुंबना कोई पश भव्यने के सगां-वहालांने के स्वजनोने के बंगला, गाडी-वाडीने पश साथे लઈ जतो नथी. एकलो ज ज्ञय छे. इतां मोहराजानी जग्नथी हुं ऐहनो छुं. (हुं आ व्यक्तिओनो पिता-पुत्र-पति-पत्नी-भाई-बहेन-मा-मामा वगेरे छुं) अर्थात् हुं आ कुटुंबनो उपरोक्त सगपाशे सगो छुं. तथा ए माहरो= आ ज्ञव मारा पिता-पुत्रादिभावे सगा छे. तथा “ए हुं” शरीर, घर, धन, कंचनादि ए ज हुं छुं. “शरीरादि ए ज हुं अने हुं ए ज शरीरादि” एवी अभेदबुद्धि थई गई छे. आ ज मोहराजानुं प्रबण साम्राज्य छे.

आवा प्रकारनी सयेतन-अयेतन ऐवा परदव्यो प्रत्येनी भमता-मूर्ख्या भरी जे अभेदबुद्धि, ए ज नरी आ ज्ञवनी जडता (मूर्खता) छे. पोतानी आंभे साक्षात् संयोग-वियोग देखातो होवा इतां ते ते पदार्थो आवे अथवा ज्ञय तेमां पोतानी कंठ पश सत्ता न चालती होवा इतां, पहेरवा माटे उधीना मागेला सगा-वहालांना अलंकार समान आ पदार्थो होवा इतां पश परदव्यने पोतानुं मानीने समज्ञु, डाह्यो अने बुद्धिशाळी

८४

पूज्यपाद श्री यशोविज्यञ्ज महाराजश्री विरचित

गुणातो ऐवो पश आ ज्ञव जड (मूर्ख) बने छे. अने पारमार्थिकपशे जे पोतानुं छे. जे अनादि अनंतकाण साथे रहेनाहुं छे. आव्या पछी कदापि ज्ञवानुं नथी ऐवुं क्षायिकभावनुं ज्ञान-दर्शन-यारित्र अने वीर्य वगेरे गुणोभय जे आत्मस्वरूप छे. तेनी शुद्धि-आ ज्ञव विचारतो नथी. औद्यिकभाव जन्य भावो पराया छे. कर्मराजा-कृत छे. तेने पोताना मानी लीधा छे. क्षायिकभावकृत भावो ज्ञवना पोताना छे तथा क्षयोपशमभावकृत भावो क्षायिकभावना साधन रुपे थया इता पोताना छे. इतां तेनुं कंठ ज्ञान ज नथी. आवा प्रकारनुं स्व-परना भेदनुं स्वरूप मोहान्य ऐवो आ ज्ञव समजतो नथी माटे मूर्ख छे. जड छे.

समयप्राभृत नामना ग्रंथमां आत्मानुं स्वरूप आवुं कहेल छे-
अहमिको खलु सुद्धो, निम्मओ नाणदंसणसमग्गो ।
तम्मितओ वि तत्तो, सब्बे एए खयं नेमि ॥ १ ॥

हुं एकलो ज हुं, शुद्ध-बुद्ध हुं. निर्भद हुं. ज्ञान-दर्शन आदि गुणोथी परिपूर्ण हुं, तेट्लुं ज माहुं स्वरूप छे. ते कारणाथी ते गुणोथी अन्य ऐवा सर्व भावो मारा आत्मामांथी क्षयने पामो.

संथारा पोरिसिमां पश कह्युं छे के-
एगोहं नतिथ मे कोइ, नाहमन्लस्स कस्सइ ।
एवमदिणमणसो, अप्पाणमणुसासइ ॥ १ ॥

हुं आ संसारमां एकलो ज हुं, माहुं कोई ज नथी, हुं पश अन्य कोईनो नथी, आ प्रमाणे दीनतारहित भनवाणा थईने आत्मा ए ज पोताना आत्माने समजाववो जोईअे.

एगो मे सासओ अप्पा, नाणदंसणसंजुओ ।
सेसा मे बाहिरा भावा, सब्बे संजोगलक्खणा ॥ २ ॥
संजोगमूला जीवेण, पत्ता दुख्खपरं परा ।
तम्हा संजोगसंबंधं, सब्बं तिविहेण वोसिरिअं ॥ २ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દળ ત્રીજી

૮૫

શાશ્વત એવો મારો એક આત્મા જ મારો છે. કે જે જ્ઞાન, દર્શન, આદિ ગુણોથી સંયુક્ત છે. બાકીના સર્વ ભાવો આત્માથી બાધ્ય છે. અને સંયોગ માત્રથી જ મળેલા છે. (નિયમા વિયોગ થવાવાળા જ છે).

પરપદાર્થના આ સંયોગના કારણે જ આ જીવવડે દુઃખોની પરંપરા પ્રામ કરાઈ છે. તેથી સંયોગજન્ય સર્વ સંબંધોનો હું ત્યાગ કરું છું.

આ પ્રમાણે અનેક ગીતાર્થ જ્ઞાની મહાત્માઓએ બિન્ન બિન્ન શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યું છે. અને પ્રત્યક્ષ અનુભવનો વિષય પણ છે કે “આ મારું છે. હું એનો છું” આ સર્વ મોહસંજ્ઞા છે. બાધ્યભાવ છે. લોકસંજ્ઞા છે. બહિરાત્મભાવ છે. પરપરિણાતિ છે. તે સર્વેનો ત્યાગ કરીને અંતરાત્મદશનાને જ પ્રધાનપણે આદરી સ્વભાવદશામાં લયલીન બનવું એ જ આત્મધર્મ છે. કલ્યાણ કરનાર છે. || ૩-૮ ||

આ જ વાત હજુ વધારે સ્પષ્ટ કરે છે-

બાહિર દસ્તિ દેખતાં, બાહિર મન ધાવે ।

અંતર દસ્તિ દેખતાં, અક્ષયપદ પાવે ॥૩-૧૦॥

આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૩૧ ॥

બાહિર= બહાર, ધાવે= દોડે, અક્ષયપદ= મુક્તિપદ, પાવે= પ્રામ કરે.

ગાથાર્થ= જે આત્માઓ ચર્મ-ચક્ષુથી શરીરાદિને મારાં છે એમ દેખે છે તેનું મન બહાર (બાધ્યભાવોના સંયોગ-વિયોગમાં) જ દોડે છે. અને જે આત્માઓ જ્ઞાન-ચક્ષુથી સ્વગુણોને મારા છે એમ દેખે છે તેનું મન મોહરહિત થયું છતું અક્ષયપદ (મુક્તિપદ) પામનાર બને છે.

વિવેચન= આ આત્મામાં પદાર્થને જોવાની બે પ્રકારની દસ્તિ છે એક ચર્મચક્ષુ અને બીજી જ્ઞાનચક્ષુ, પહેલીને બાહ્યદસ્તિ કહેવાય છે. અને બીજાને આન્તરદસ્તિ કહેવાય છે. એક ચક્ષુ પુદ્ગલની બનેલી છે. અને

૮૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

બીજી ચક્ષુ આત્મતત્ત્વના ગુણરૂપ હોવાથી ગુણની બનેલી છે. એક દસ્તિ ઘટ-પટ આદિ પદાર્થના રૂપને જોનારી અને જાણનારી છે. જ્યારે બીજી દસ્તિ આત્માના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને વીર્યાદિ ગુણોને જાણનારી છે.

જે જે આત્માઓ ચક્ષુ આદિ પુદ્ગલમય બનેલી પાંચ ઈન્દ્રિયો સ્વરૂપ બાધ્ય દસ્તિ વડે જડ એવા પુદ્ગલ દ્વયોના વિવિધ વર્ણાદિ ગુણોને જાણે છે. જુએ છે. અને જોઈને તેમાં ઈષ્ટાનિષ્ટ બુદ્ધિ કરવા પૂર્વક ક્ષુબ્ધ થઈ લુબ્ધ બની વારંવાર તેના સંયોગ-વિયોગને જ ઈચ્છે છે. તેઓનું મન પણ તેના તરફના સંકલ્પ-વિકલ્પો વાળું જ નિરંતર રહે છે. તે જીવોને તે પદાર્થો જ સુખદાયક અને દુઃખદાયક દેખાય છે એટલે ઈષ્ટના સંયોગને અને અનિષ્ટના વિયોગને ઈચ્છતા તે જીવો નિરંતર તેના જ ઉપાયોમાં અને માનસિક વિચારોમાં ઊભેલા રહે છે. ચિંતા તથા ઉદ્વેગમય જીવન જીવે છે. અને માનવભવનો કિમતી સમય ગુમાવે છે. સારાંશ કે બાધ્યદસ્તિથી પૌદ્ગલિક ભાવોના જ ગુણો દેખાય છે અને તેમાં રાગ-દ્વેષની પરિણાતિ થતાં તેની જ પ્રામિ-અપ્રામિના સંકલ્પ-વિકલ્પોમાં મન બહાર ને બહાર દોડ્યા જ કરે છે. “આત્મતત્ત્વ” વિચારવાનો કે જાણવાનો તેવા જીવોને સમય જ આવતો નથી. અને કલ્યાણકારક એવો આ માનવ ભવ સમાન થઈ જાય છે. પરાયા પદાર્થને પોતાના માની તેના પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ કરી અનેકવિધ કલેશ અને કષાયો કરવા દ્વારા નવાં ચીકણાં કર્મો બાંધી આ બાધ્યદસ્તિ જીવો સંસારમાં રહ્યે છે અને અનંતા દુઃખો પામે છે. બાધ્ય પદાર્થને જોવાનો કદાપિ અંત આવતો નથી તે તરફ મન દોડ્યા જ કરે છે. સદા દોડ્યા જ કરે છે.

પરંતુ જ્ઞાની, ગીતાર્થ, સંવેગ-નિર્વદ્ધ પરિણામી એવા સુગુરુનો યોગ પ્રામ થવાથી સમ્યક્ શાસ્ત્રોના અધ્યયન દ્વારા પરમાત્માની વાણીને વારંવાર વાગોળવાથી જ્યારે “બાધ્ય પદાર્થો એ બાધ્ય છે, પર છે, મારા નથી, હું તેઓનો નથી. સ્વતંત્ર એક મારો આત્મા એ જ સાચું મારું દ્વય છે. અનંત-અક્ષય જ્ઞાનાદિ ગુણો એ જ મારા ગુણો છે. તે ગુણોનો જ હું

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દળ ત્રીજી

૮૭

સ્વામી છું. ગુણોરૂપી મારું ધન આ કર્મરાજાએ દબાવેલું છે. આવૃત્ત કરેલું છે. કર્મરાજાએ ભौતિક સુખ-દુઃખ અને તેનાં સાધનો મને આપીને તેમાં મારાપણાની બુદ્ધિ કરાવવા દ્વારા મોહાન્ય કર્યો છે.” આવી જ્યારે શાનદારી ઉઘડે છે. દીર્ઘકાળિકી અને દસ્તિવાદોપદેશકી સંજ્ઞા દ્વારા વસ્તુ સ્વરૂપને યથાતથ્યપણે આ જીવ જ્યારે જાણે છે ત્યારે તે જીવનું મન તે કર્મબંધનો તોડીને પોતાના દબાયેલા આત્મધનને સ્વાધીન કરવા તરફ અંદર ને અંદર ઊંડું ઉતરે છે.

તેની પોતાની આંતરિક જ્ઞાનચું રૂપી આ દસ્તિ સુગુરુઓ દ્વારા શાસ્ત્રાધ્યયનથી જ્યારે ખીલી ઉઠે છે ત્યારે તેને પોતાને જ બધું સ્વયં સમજાઈ જાય છે. દેખાઈ જાય છે કે રાગ-દ્રેપાદિ કષાયોની પરિણાતિથી હું નવાં નવાં કર્મો બાંધું છું. અને ઉદ્ઘાતાં આવેલાં તે કર્મો મારા ગુણોરૂપી આત્મધનને આવૃત્ત કરે છે. લુટે છે. અને મને વિવેકશૂન્ય, જડ બનાવે છે. મારા ગુણો એ જ મારું ધન છે. બાધ્ય પદાર્થો એ મારા નથી. તેના પ્રત્યેની ગ્રીતિ-અપ્રીતિ, વિષથી પણ વધુ ભયંકર છે.

રાગાદિ-પરપરિણાતિને વશ થયેલો આ જ આત્મા કર્મોનો કર્તા, ભોક્તા છે. આ જીવ જ કર્મ બાંધે છે. જડવસ્તુ કર્મોની કર્તા ભોક્તા કદાપિ હોઈ શક્તિ નથી. વળી આ જ મારો આત્મા રાગાદિ પરિણાતિને જો વશ ન થાય અને ક્ષાયોપશમિકભાવજન્ય તથા ક્ષાયિકભાવજન્ય આત્માના ગુણોરૂપી શુદ્ધ સ્વભાવદશામાં જ પરિણમન પામે તો આ જ આત્મા કર્મોનો અકર્તા અને અભોક્તા પણ બની શકે છે. આ રીતે ગુણોમાં રમણતા કરવી એ જ મારું કર્તવ્ય છે એમ અંતર્દાસ્ત્રી જોતાં પોતાનું મન પોતાના ગુણોને વિકસાવવામાં જ લાગી જાય છે. બહારના બધા જ ભાવો બ્રામક લાગે છે. સાંસારિક ભાવોમાંથી મન ઉભગી જાય છે. આન્તરિક જીવનમાં વૈરાગ્ય અને બાધ્યજીવનમાં ભોગસુખોનો ત્યાગ અનાયાસે જ આવી જાય છે. આવી આત્મતત્ત્વ તરફ જો દસ્તિ જામી જાય, આત્મા તેમાં રમી જાય તો મન સ્થિર બની જાય છે. આફુલ-બાફુલતા વિનાનું

૮૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

બની જાય છે. ઉપશમભાવથી પરિણાત બની જાય છે. અનુકૂમે સમતાભાવની વૃષ્ટિ થતાં સર્વકર્માનો ક્ષય કરીને આ જીવ અક્ષયપદ પામનાર બને છે.

આ જીવને દસ્તિ જ બદલવાની તાતી જરૂર છે. બહિરાત્મ-ભાવમાંથી નીકળાને આ દસ્તિ જો અંતરાત્મભાવમાં આવે તો અલ્પકાળે જ પરમાત્મપદ પામે. || ૩-૧૦ ||

અંતરાત્મદાસ્ત્રી વિનાનું બાધ્ય આચરણ મુક્તિ-હેતુ બનતું નથી. તે સમજાવે છે.

ચરણ હોય લજ્જાદિકે, નવિ મનને ભંગે ।

ત્રીજે અધ્યયને કહું, એમ પહેલે અંગે ॥ ૩-૧૧ ॥
આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૩૨ ॥

લજ્જાદિક= શરમ વગેરેથી, ભંગે= ભાંગવું, નવિ= નહીં.

ગાથાર્થ= આ જીવ ઘણીવાર લજ્જા (શરમ) વગેરેથી પણ ચારિત્ર લે છે. અને પાળે છે. પરંતુ મનને ભાંગતો (જતતો) નથી. આવું પણ બને છે. એમ પહેલાં અંગમાં ત્રીજા અધ્યયનમાં સ્પષ્ટ કહું છે. || ૩-૧૧ ||

વિવેચન= જે જે આત્માઓ, સંસારમાં ડુબેલા છે. પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયસુખમાં લીન છે. ભોગોમાં જ આસક્ત છે. જેઓ તત્ત્વજ્ઞાન પામ્યા નથી. બાધ્યદાસ્ત્રી માત્ર છે. રસગારવ, ઋદ્ધિગારવ અને સાતાગારવમાં જેઓ ઓતપ્રોત બનેલા છે. તેઓનું મન તો ભોગોમાં હોય આ વાત સ્વાભાવિક છે પરંતુ જેઓએ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરી, સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું છે. સંયમક્રિયામાં વર્તે છે. પરંતુ સદ્ગુરુનો યોગ ન મળવાથી, અથવા વૈરાગ્યવાહી ગ્રંથોનો અભ્યાસ ન કરવાથી, અથવા સત્ત્સંગ અને સ્વાધ્યાયાદિનું આલંબન ન મળવાથી અથવા મળ્યું હોય તો તેને સતત ન જાળવી રાખવાથી આત્મતત્ત્વની સાચી જ્ઞાનદશા પ્રગટ ન થવાથી આ કાયા દ્રવ્યચારિત્ર માત્ર પાળવામાં અને મન ભોગોમાં જ જ્યારે વર્તવું હોય છે. ત્યારે આ જીવ લજ્જા આદિના કારણે ચારિત્ર પાળે છે. પરંતુ મનને

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વારા ત્રીજી

૮૮

વિષયબોગોથી રોકી શકતો નથી. અર્થાત્ મન જીતી શકતું નથી. આવું દ્વયચારિત્ર માત્ર આત્મકલ્યાણનો હેતુ બનતું નથી. એમ આચારાંગસૂત્રના ગ્રીજા અધ્યયનમાં કહ્યું છે, તે પાઠ આ પ્રમાણે છે-

જમિણ અનુમનવિતિગિચ્છાએ પડિલેહાએ ન કરેઝ પાવં કમ્મં,
કિં તત્થ મુણિકારણં સીયા સમયં તત્થ ઉવેહાએ અપ્યાણં વિપ્સાયાએ ॥

અન્યોન્ય (અરસપરસ-એકબીજાની પરસપર લજજા-શરમથી)
અથવા (પાપ કરતી વખતે) બીજા કોઈ લોકોની દાઢિ પડતી હોય ત્યારે
આ જીવ પાપ કરે નહીં તેમાં શું મુનિપણું કારણ કહેવાય ? અર્થાત્
કેવળ લજજાથી જ આ જીવ ચારિત્ર પાળતો હોય અને તે જીવનું મન
વિષયબોગોની આસક્તિમાં જ વર્તતું હોય, વિષયબોગોની ગ્રામીની તક
જોતું હોય તો ત્યાં પાપ ન કરવામાં શું મુનિપણું કારણ કહેવાય ? તેનો
ઉત્તર આપતાં જણાવે છે કે “ના” મુનિત્વ એ પાપ અકરણમાં કારણ
નથી. પરંતુ લજજામાત્ર કારણ છે. તેથી પાપબંધ અટકતો નથી. પરંતુ
સમતાભાવ પૂર્વક (રાગ-દેખની પરિણતિ લાવ્યા વિના) વિષયવિકારોને
જીતીને જો પાપકર્માં ન કરવામાં આવે અને નિર્મળ ચિત્તે આત્મસાધના
કરવામાં આવે તો જ તે ચારિત્ર આત્મકલ્યાણ કરનારું બને છે.

પૂજ્ય શાસ્ત્રકાર ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ પણ પોડશકમાં કહ્યું છે કે-

બાલ: પશ્યતિ લિઙ્ગં, મધ્યમબુદ્ધિવિચારયતિ વૃત્તમ् ।
આગમતત્ત્વં તુ બુધઃ પરીક્ષાતે સર્વયત્નેન ॥ ૧-૨ ॥

બાલજીવો સાધુનો વેષમાત્ર દેખીને સાધુને સાધુ માને છે. મધ્યમ
બુદ્ધિવાળા જીવો સાધુના બાધ્ય સદાચારોને જોઈને સાધુને સાધુ માને છે અને
ગીતાર્થ જ્ઞાની પુરુષો તો જીવોમાં આગમતત્ત્વ=આત્મકલ્યાણકારક એવી
જ્ઞાનદાઢિ અર્થાત્ વિવેકદાઢિ કેટલી છે ? તેની જ સર્વ પ્રયત્નથી પરીક્ષા કરે છે.

સાધુપણાના આચારો પાળવા એ ઘણા દુઃ્ખર છે. અને આચારો
પાળવાનું જીવન પ્રાપ્ત કર્યા પછી મનને વિષયવિકારોથી રોકવું તે તેનાથી

૬૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

પણ વધારે દુઃ્ખરતર છે. દ્વય ચારિત્ર એ ભાવચારિત્રની ગ્રામીનું અસાધારણ
કારણ છે. માટે અવશ્ય આદરણીય છે. પરંતુ વિષયવિકારોથી મનને જીત્યા
વિના, યથાર્થપણે વૈરાગ્યવાસિત હદ્ય કર્યા વિના, કેવળ એકલા દ્વય-ચારિત્ર
માત્રથી કલ્યાણ થતું નથી. જ્યારે મન ભોગોમાં જ રમતું હોય છે. ત્યારે
લોકલજજાથી, લોકભયથી, અથવા ઓધ અને લોકસંશ્શાસે કરી, આ જીવ
દ્વયચારિત્ર પણે, પરંતુ મન તો સતત વિષયબોગોમાં જ દુબેલું હોય, ત્યારે
આવા પ્રકારના જીવનું આ દ્વય ચારિત્ર ઉપકારક બનતું નથી. પુણ્યબંધ
કરાવનાર બને છે. પરંતુ અક્ષયપદ આપનાર બનતું નથી. ॥ ૩-૧૧ ॥

અધ્યાત્મ વિણ જે ક્રિયા, તે તનુમલ તોલે ।

મમકારાદિક યોગથી, એમ જ્ઞાની બોલે ॥ ૩-૧૨ ॥

આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૩૩ ॥

તનુમલ=શરીરનો મેલ, તોલે=તુલ્ય, મમકારાદિક=મમત્વાદિભાવ.

જ્ઞાનાર્થ= અધ્યાત્મદશા વિના કરાતી ધર્મક્રિયા મમત્વાદિનું કારણ
બનતી હોવાથી શારીરિક મેલ તુલ્ય છે. એમ જ્ઞાનીપુરુષો કહે છે. ॥૩૧૨॥

વિવેચન= જે જે આત્માઓએ આત્મશુદ્ધિ કરવાનું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત
કર્યું નથી. અમારો આ આત્મા મોહના દોષો અને વિકારોથી રહિત કેમ
બને ? આવા પ્રકારની સાધ્યશુદ્ધિનું લક્ષ્ય આવ્યા વિના જે જે ધર્મક્રિયાઓ
આ જીવ કરે છે. તેનાથી તે જીવ મમત્વભાવની વૃદ્ધિ કરે છે. અને
અહંકારાદિ ભાવોને પણ પોષે છે.

સાધ્યશુદ્ધિ વિના કરાતાં પ્રત-તપ-જપથી આ જીવ “અમે આ
ધર્મકાર્ય કર્યું” તે ધર્મકાર્ય કર્યું. એમ ગણતરી કરીને પોતાની જાતની
અંદર તેવાં તેવાં વિશેષણો લગાડીને ફોગટ ફુલાય છે અમારા જેવું ધર્મકાર્ય
બીજા કોઈ જીવોમાં નથી. બીજા તો તેવા તેવા અપવાદોને સેવનારા છે.
શિથિલાચારી છે. ઈત્યાદિ રીતે પોતાના જ આચરણની પ્રશંસા અને મહત્ત્મા
ગતા છતા અભિમાની બનીને પરનિંદામાં જ રચ્યા પણ્યા રહે છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દળ ત્રીજી

૮૧

યશની જંખના, માન-પ્રતિષ્ઠાની જંખના, અને સ્વ-ગ્રશંસા આદિની જંખના સ્વરૂપ મમતા (મમત્વભાવના) પ્રતિદિન અધિક અધિક હૃદયમાં જાગતી જ જાય છે. તેથી માયા-લોભ આદિ બીજા દોષો પણ આવી જ જાય છે. આવા પ્રકારની માત્ર યોગક્ષિયાઓ કરીને આત્મદશાની ભાવના વિનાનો આ જીવ કર્મથી લેપાય છે. જ્ઞાનસાર અષ્ટકમાં કહું છે કે-

તપઃશ્રુતાદિના મતઃ, ક્રિયાવાનપિ લિપ્યતે ।
ભાવનાજ્ઞાનસંપન્નો, નિષ્ક્રિયોऽપિ ન લિપ્યતે ॥ ૧૧-૫ ॥

તપ, શ્રુત અને આદિ શર્બદથી બીજી ધર્મક્ષિયાઓ દ્વારા મદોન્મત (અહંકારી) બનેલો આ જીવ ધર્મક્ષિયાવણો હોવા છતાં પણ કર્મથી લેપાય છે. અને આત્મતત્ત્વની ભાવનાના જ્ઞાનથી સંયુક્ત એવો આ જીવ ક્રિયા રહિત હોવા છતાં પણ કર્મથી લેપાતો નથી.

સારાંશ કે ધર્મની સઘળી ક્રિયાઓ રાગ-દ્રેષ્ટ અને કષાયોના પરિણામોનો નાશ કરવા માટે જ પરમાત્માના શાસનમાં ગોઠવવામાં આવી છે. તેથી અત્યન્ત ઉપકાર કરનારી છે. અને કર્તવ્ય છે. પરંતુ રાગ-દ્રેષ્ટ આદિ કષાયોની પરિણતિના નાશનું લક્ષ્ય જો રાખવામાં ન આવે અને પૌદ્ગલિક સુખોની અને યશકર્તિ આદિની જ દર્શિ રાખવામાં આવે તો તે પ્રતી-તપ-જપ-શ્રુત આદિ માનસિક, વાચિક અને કાયિક યોગમાત્રના સેવન રૂપ ધર્મક્ષિયાઓ “તનુમલ” શારીરિક મેલની તુલ્ય છે. ઉપકાર કરનાર તો બનતી નથી. પરંતુ મમત્વભાવ અને અહંકારભાવ પોષાતાં કર્મબંધ કરાવવા દ્વારા પાપાનુંધી પુણ્યનો બંધ કરાવવા દ્વારા સંસારહેતુ બને છે. તેથી શારીરિક મેલતુલ્ય છે. અહીં કમઠ, અજ્ઞિશર્મા, વિનયરણ અને ચંડકૌશિક થનાર મુનિનાં ઉદાહરણો જાણવાં. ॥ ૩-૧૨ ॥

પરભાવના કર્તૃત્વની બુદ્ધિ જ આ જીવને કર્મ બંધાવનારી છે
હું કરતા પરભાવનો, એમ જેમ જેમ જાણો ।
તેમ તેમ અજ્ઞાની પડે, નિજ કર્મને ઘાણો ॥ ૩-૧૩ ॥
આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૩૪ ॥

૮૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

નિજ= પોતાના, કર્મને ઘાણો= કર્માના બંધરૂપ ઘાણમાં.

ગાથાર્થ= હું પરભાવોનો (પૌદ્ગલિક આદિ ભાવોનો) કર્તા છું, એમ જેમ જેમ આ જીવ જાણે છે. તેમ તેમ તે અજ્ઞાની જીવ પોતાના કર્માનો બંધ થવા રૂપ ઘાણમાં પડે છે. (ફસાય છે.) ॥ ૩-૧૩ ॥

વિવેચન= પૂર્વ બાંધેલા અધાતી કર્માના ઉદ્યથી આ જીવ શરીર, ઈન્દ્રિયો, પુત્રાદિ પરિવાર, ધન-કંચન અને ઘર આદિ સામગ્રી પામે છે. જેને શાસ્ત્રમાં પુણ્યોદય કહેવાય છે. પુણ્યોદયની ૪૨ પ્રકૃતિઓ અધાતી કર્માની છે તથા ૮૨ પાપપ્રકૃતિઓમાથી ધાતીકર્માની ૪૫ આત્માના ગુણોને આવૃત કરનાર છે. તેને બાદ કરતાં શેષ અધાતીકર્માની ૩૭ પ્રકૃતિઓના ઉદ્યથી આ જીવ સાંસારિક પ્રતિકૂળતાઓ (દુઃખો) પામે છે. સાંસારિક આ તમામ સુખ-સામગ્રી અને દુઃખ-સામગ્રી અપાવનારો પુણ્યપાપ કર્માનો ઉદ્ય છે. અર્થાત્ ઔદ્યિકભાવ છે જે જીવનું સ્વરૂપ નથી પરંતુ અજ્ઞાનતાથી ભાન્તદશાના કારણે એટલે કે મોહાન્ધતાને લીધે આ જીવે તે સર્વ સામગ્રીને મારી છે. એમ માની લીધું છે. હું તેનો કર્તા છું. મેં જ આ બધું જમાયું છે. ઘણી મહેનત કરીને હું ઉપર આવ્યો છું. એમ મમતાથી મારી-મારી માનીને તેના કર્તૃત્વભાવનો અહંકાર કરે છે અને તેનાથી અનેકવિધ કલેશ પામે છે.

જેમ કોઈ એક મોટર કંપનીએ નવા મોડલની અને વિવિધ સગવડોવણી કાર બનાવીને બજારમાં મૂકી. તે નવું મોડલ અને વિવિધ સગવડો ગોઠવવાનું અને બનાવવાનું કામકાજ તે કંપનીના કર્મચારીઓએ કર્યું. છતાં તેના સારા ભાવ ઉપજે તો ઘણો નફો અને યશ કંપનીને મળે. કર્મચારીઓને ન મળે. તથા જો તે મોડલ ન ચાલે, કારો ખોટમાં વેચવી પડે તો નુકશાન તથા અપયશ પણ કંપનીને મળે. તે ખોટ કે અપયશ કર્મચારીઓને ન મળે, કર્મચારીઓનો ન તો પગાર કપાય કે ન ઠપકો મળે. તેનું કારણ એ છે કે વ્યવહારિક રીતિએ (બાધ્યાદસ્થિતી) કર્મચારીઓએ આ મોડલ અને સગવડો બનાવી છે. પરંતુ કંપનીના માલિકની ઈચ્છાનુસાર બનાવી છે. તેથી વાસ્તવિક તે મોડલનું કર્તૃત્વ કંપનીનું ગણાય, કર્મચારીઓનું ન ગણાય.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દળ ત્રીજી

૬૩

તેવી જ રીતે પૂર્વબદ્ધ પુણ્ય-પાપની અધાતી કર્માંની ૪૨+૩૭ પ્રકૃતિઓના ઉદ્યને આધીન થઈને (તે કર્માનુસરે) આ જીવે સુખસામગ્રી અને દુઃખસામગ્રી મેળવી છે. પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે નહીં. તેથી શરીર, ઈન્દ્રિય, પુત્રાદિ પરિવાર, ધન-કંચન તથા ગૃહાદિનો કર્તા વાસ્તવિકપણે તો પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે પુણ્ય-પાપકર્માંનો ઉદ્ય જ બનાવનાર છે. જીવ નથી. જીવ તો તે તે કર્માંની આજ્ઞા પ્રમાણે કર્માંચારીની જેમ ઉપચારથી (વ્યવહારથી) કર્તા છે. શરીરનું કર્તૃત્વ જો જીવનું જ હોત તો સર્વ જીવો સુંદર-રૂપાણું અને સર્વ અંગોથી પરિપૂર્ણ જ શરીર બનાવત. ઈન્દ્રિયોનું કર્તૃત્વ જો જીવનું હોત તો અંધાપો કે બહેરાશ મેળવત જ નહીં. એમ સર્વત્ર જાણવું.

પૂર્વ બાંધલા પુણ્ય-પાપ કર્માં કે જે કાર્માંશર્વાર્ગશાના પુદ્ગલદ્વયરૂપ છે. તે સર્વ દ્રવ્યકર્માં કહેવાય છે. તેના ઉદ્યથી પ્રામ થયેલાં શરીર, ઈન્દ્રિય, પુત્રાદિ પરિવાર, ધન-કંચન અને ગૃહાદિ જે સુખ-દુઃખની સામગ્રી છે. તે સર્વ નોકર્મ કહેવાય છે, અને તે શરીર તથા ઈન્દ્રિયાદિ ઉપર જે રાગ-દ્રેષાદિ પરિણામો થાય છે, તે ભાવકર્મ છે. જ્ઞાનાવરણીયાદિ અષ્ટવિધ દ્રવ્યકર્માં તથા તદ્દુદ્યજન્ય શરીરાદિ સામગ્રીરૂપ નોકર્મ આ બન્ને વસ્તુઓ જીવથી તત્ત્વત: પર છે. અને પરદ્વારા પ્રામ થઈ છે. છતાં મોહાન્ધ એવો આ જીવ તેને પોતાની માને છે અને તેનું કર્તૃત્વ પોતાનું માને છે. આ જ મહા અદ્ધાન દશા છે. હે આત્મા ! તું આ અદ્ધાનતાથી પરભાવનું કર્તૃત્વ માનીને કર્માં બાંધીને તેની ઘાણીમાં પડે છે. (ફસાય છે.). આ દ્રવ્યકર્માં અને દ્રવ્યકર્માના ઉદ્યજન્ય શરીરાદિ સામગ્રીરૂપ નોકર્મનો વ્યવહારનયથી તું કર્તા છે (ઉપચારથી છે) વાસ્તવિક કર્તા નથી કાર બનાવનાર કર્માંચારીઓના કર્તૃત્વ જેવું પરાધીનતાએ તારું કર્તૃત્વ છે. વાસ્તવિકપણે એટલે સ્વતંત્ર રીતે તારું કર્તૃત્વ નથી. છતાં જેમ જેમ તે તે પદાર્થાનું કર્તૃત્વ તું તારું માને છે. તેમ તેમ તેમાં થતા રાગ-દ્રેષાદિ કખાયો દ્વારા કર્માં બાંધીને તું સંસારમાં રખે છે. કર્મબંધોની ઘાણીમાં પડે છે.

૬૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

તથા જેમ કોઈ ફેક્ટરીમાં એક માણસ કચરો વાળવાનું કામકાજ કરે છે. તે માણસ ત્યાં પણ કચરો વાળે છે. અને નોકરીથી છુટ્યા પછી ઘેર આવીને ઘરનો પણ કચરો વાળે છે. છતાં ફેક્ટરીનો કચરો વાળવાનું કામકાજ પગારની પરવશતાથી કરે છે. પગાર મળે ત્યાં સુધી જ કરે છે. કાયમ કરતો નથી. તેમ દ્રવ્યકર્માં અને નોકર્માનું કર્તૃત્વ રાગ-દ્રેષ આદિ ભાવકર્માંની પરવશતાથી જીવ કરે છે. ભાવકર્માં દૂર થતાં જ તે જીવ દ્રવ્યકર્માં કે નોકર્માં કરતો નથી. તેથી ત્યાં વ્યવહારનયથી જ (ઔપચારિક રીતિએ જ) કર્તૃત્વ છે. પારમાર્થિક રીતિએ નહીં. તથા તે જ કર્માંચારી પોતાના ઘરનો કચરો હંમેશાં વાળે છે. સ્વેચ્છાએ વાળે છે. ઘર સ્વચ્છ રાખવાની બુદ્ધિથી હોંશે હોંશે વાળે છે. તેમ આ જીવ જ્ઞાનાદિ ગુણોનો કર્તા છે. અને તેમાં પરાધીનતા નથી. તેથી તે ગુણોનો નિશ્ચયનયથી કર્તા છે. આ વાત સમજવા હવે પછીની બે ગાથા જુઓ. || ૩-૧૩ ||

પુદ્ગલ કર્માંદિક તણો, કરતા વ્યવહારે ।

કરતા ચેતન કરમનો, નિશ્ચય સુવિચારે ॥ ૩-૧૪ ॥

કરતા શુદ્ધ સ્વભાવનો, નય શુદ્ધે કહીએ ।

કરતા પરપરિણામનો, બેઉ કિરિયા ગ્રહીએ ॥ ૩-૧૫ ॥

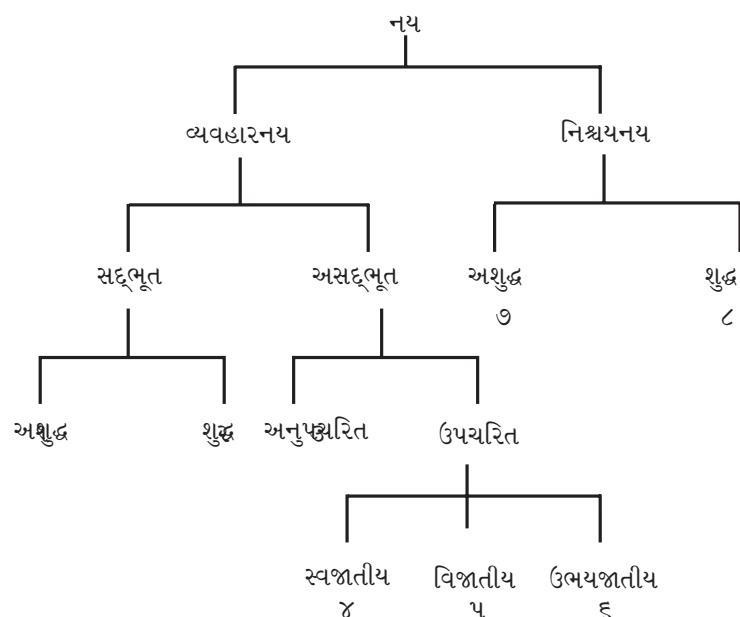
આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥ ૩૫-૩૬ ॥

ગાથાર્થ= આ જીવ શરીરાદિ પૌદ્ગળિક ભાવોનો, તથા જ્ઞાનાવરણીયાદિ બધ્યમાન દ્રવ્યકર્માનો એમ બન્નેનો કર્તા વ્યવહારનયથી જાણવો. તથા રાગ-દ્રેષાદિ સ્વરૂપ ભાવકર્માનો આ ચેતન જે કર્તા છે તે (અશુદ્ધ) નિશ્ચયનયથી જાણવો. તથા જ્ઞાનાદિ ગુણો રૂપ શુદ્ધસ્વભાવોનો આ જીવ જે કર્તા છે તે શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી જાણવો. પરપરિણામનો જ્યારે કર્તા છે ત્યારે પણ કથંચિત્ક ક્ષયોપશમભાવ અવશ્ય હોવાથી ઔદ્યિક અને ક્ષયોપશમિક એમ બન્ને ભાવોના (શુદ્ધશુદ્ધ) કર્તૃત્વરૂપ બન્ને કિયા જીવમાં હોય છે એમ જાણવું. || ૩-૧૪,૧૫ ||

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ત્રીજી

૮૫

ગાથાર્થ= આ બનો ગાથાઓમાં ગ્રંથકાર શ્રી જુદા જુદા નયોથી જીવનું કર્તૃત્વ સમજાવે છે.- તે સમજતાં પહેલાં વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય તથા તેના બેદોનું કંઈક સ્વરૂપ સમજી લઈએ.

આ વિષય સમજવા માટે ઉપર લખેલા શર્ધોના અર્થો પ્રથમ સમજને પછી તે નયોના અર્થો સમજજાએ.

૧. **નય=** દસ્તિ, વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજવાનું લક્ષ્ય, અપેક્ષા, નીતિરીતિ.
૨. **વ્યવહારનય=** ભેદગ્રાહી દસ્તિ, જે તે દ્રવ્યો અને પર્યાયો જીવથી બિન્ન છે, તેને જોનારી જે દસ્તિ, અથવા અભિન્ન હોવા છતાં પણ વિવક્ષાના વશથી બિન્ન રીતે જોનારી જે દસ્તિ તે વ્યવહારનય.
૩. **નિશ્ચયનય=** અભેદગ્રાહી દસ્તિ. જે તે દ્રવ્યો અને પર્યાયો જીવથી અભિન્ન છે, તેને અભેદભાવે જોનારી જે દસ્તિ તે.

૮૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

૪. **સદ્ભૂત=** વસ્તુમાં પોતાનું જે સ્વરૂપ વિદ્યમાન છે. તેને વસ્તુથી બિન્નપણે જ્ઞાનવાની જે દસ્તિ તે સદ્ભૂત વ્યવહારનય. જેમ મતિજ્ઞાનાદિ ક્ષાયોપશમિકભાવવાળાં ૪ જ્ઞાનો એ જીવના ગુણો છે. અહીં મતિજ્ઞાનાદિ ગુણો જીવના છે અને જીવના ૪ કહ્યા છે તેથી સદ્ભૂત, અને પણી વિભક્તિથી ભેદ નિર્દ્દશ કર્યો છે માટે વ્યવહારનય કહેવાય છે.
૫. **અસદ્ભૂત=** પર વસ્તુમાં વિવક્ષિત વસ્તુના સ્વરૂપપણે જે સ્વરૂપ નથી. અર્થાત્ જે પરનું સ્વરૂપ છે પરંતુ જુદા જુદા સંબંધોને લીધે ઉપચાર (આરોપ) કરીને જે પોતાનું માનવામાં આવે અથવા તો એકમેકતા હોવાથી પોતાનું માનવામાં આવે તે અસદ્ભૂત.
૬. **અનુપચારિત=** જેમાં ઉપચાર કરવામાં ન આવે અર્થાત્ વિના ઉપચારે જે જણાય.
૭. **ઉપચારિત=** જેમાં ઉપચાર (આરોપ) કરવામાં આવે. જે આરોપથી જણાય તે.
૮. **સ્વજાતીય=** જીવ દ્રવ્યમાં જીવદ્રવ્યનો ઉપચાર કરાય તે સ્વજાતીય.
૯. **વિજાતીય=** અજીવદ્રવ્યમાં જીવદ્રવ્યનો ઉપચાર કરાય તે વિજાતીય.
૧૦. **ઉભયજાતીય=** સ્વજાતીય એવા જીવદ્રવ્યમાં અને વિજાતીય એવા અજીવદ્રવ્યમાં એમ ઉભયમાં જીવદ્રવ્યનો ઉપચાર કરાય તે ઉભયજાતીય.
૧૧. **અશુદ્ધ=** ક્ષાયોપશમિક ભાવના જે ગુણો છે કે જેમાં કર્માનો ઉદ્ય પણ સાથે હોય છે તે.
૧૨. **શુદ્ધ=** ક્ષાયિકભાવના જે ગુણો છે તે. કે જેમાં કર્માના ઉદ્યનો સંબંધ નથી, તથા જે ગુણો આવ્યા પણી જવાના ૪ નથી તે શુદ્ધ.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ત્રીજી

૬૭

નયોમાં આવતા શાષ્ટોના સામાન્ય અર્થો સમજુને હવે આ જ બધા નયો ઉદાહરણો સાથે આપણે વિચારીએ. ઉપર જાણાવેલા ચિત્રમાં (ટેબલમાં) જે નંબરો આપ્યા છે તે નંબરો પ્રમાણે અર્થો આ પ્રમાણે છે.

- (૧) અશુદ્ધ સદ્ભૂત વ્યવહારનય= “મતિજ્ઞાનાદિ જ જ્ઞાનો, ચક્ષુ આદિ ત્રણ દર્શનો વગેરે જીવના ગુણો છે” આવું બોલવું તે. મતિજ્ઞાનાદિ ગુણો ક્ષાયોપશમિક ભાવના છે. (એટલે ક કર્માનો ઉદ્ય પણ સાથે છે.) પરંતુ ક્ષાયિકભાવના નથી માટે અશુદ્ધ, આ ચારે ગુણો જીવના પોતાના છે. પરદ્રવ્યના નથી. માટે સદ્ભૂત, છદ્રી વિભક્તિથી બેદ બતાવવામાં આવ્યો છે માટે વ્યવહારનય. આ રીતે યોજના કરવી.
- (૨) શુદ્ધ સદ્ભૂત વ્યવહારનય= “કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઈત્યાદિ જીવના ગુણો છે” એમ બોલવું તે. આ ગુણો ક્ષાયિકભાવના હોવાથી શુદ્ધ છે. પોતાના જ ગુણો હોવાથી સદ્ભૂત છે. અને “જીવના” આમ કહીને બેદ બતાવ્યો છે. માટે વ્યવહારનય છે.
- (૩) અનુપચારિત અસદ્ભૂત વ્યવહારનય= “જ્ઞાનાવરણીયાદિ દ્રવ્યકર્માનો આ જીવ કર્તા છે” એમ બોલવું તે. અહીં જ્ઞાનાવરણીયાદિ દ્રવ્યકર્મા કાર્મણવર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલોનાં બનેલાં છે. અને આત્મા સાથે લોહાગ્રિની જેમ તથા ક્ષીર-નીરની જેમ એકમેક થયેલાં છે. માટે ઉપચાર કરવાની જરૂર નથી તેથી અનુપચારિત, દ્રવ્યકર્મા એ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે અર્થાત્ પરદ્રવ્ય છે. માટે અસદ્ભૂત. અને દ્રવ્યકર્માનો કર્તા એમ બેદ પ્રધાન નિર્દેશ છે તેથી તથા પરદ્રવ્યનું કર્તૃત્વ વિચાર્યું. તેથી અનુ. અસ. વ્યવહારનય કહેવાય છે.
- (૪) સ્વજ્ઞતીય ઉપચારિત અસદ્ભૂત વ્યવહારનય= પુત્રાદિ પરિવાર મારા છે. તથા હું તેઓનો કર્તા છું એમ બોલવું-માનવું તે. અહીં જીવ પોતે પણ ચેતન છે. અને પુત્રાદિ પરિવાર પણ ચેતન છે. એમ સમાન દ્રવ્ય હોવાથી સ્વજ્ઞતીય, જીવમાં પ્રથમ રાગાદિ

૬૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ભાવકર્મા થયાં, તેનાથી પુત્રાદિ પરિવાર થયો, આ રીતે કાર્યના કાર્યરૂપે દૂર દૂર રહેલા પદાર્થમાં મારાપણાનો (કર્તાપણાનો) ઉપચાર કર્યો તેથી ઉપચારિત. પુત્રાદિ એ અન્ય ચેતનદ્રવ્યો છે. પોતાના ચેતન સ્વરૂપ નથી. માટે અસદ્ભૂત. અને લિન્નપણે નિર્દેશ છે. માટે વ્યવહારનય કહેવાય છે.

- (૫) વિજાતીય ઉપચારિત અસદ્ભૂત વ્યવહારનય= ધન-કંચન, ધર અને અલંકારાદિને આ મારા છે. એમ માનવું તે, અહીં બધી હકીકત ઉપરની જેમ જ સમજ લેવી. ફક્ત ધન-કંચન-ધરાદિ પદાર્થો અચેતન હોવાથી જીવથી વિજાતીય છે.
- (૬) ઉભયજ્ઞતીય ઉપચારિત અસદ્ભૂત વ્યવહારનય=નગર, દેશ, અને રાજ્યાદિ મારાં છે. એમ માનવું તે. નગર-દેશ અને રાજ્યાદિમાં રહેનારા જે જીવો છે. તે સજાતીય છે અને ધર વગેરે છે તે વિજાતીય છે. એમ ઉભયનો સમાવેશ હોવાથી ઉભયજ્ઞતીય. બાકીનું બધું પૂર્વની જેમ.
- (૭) અશુદ્ધ નિશ્ચયનય= રાગ, દ્રેષ, અજ્ઞાન અને સંકલેશાદિ કલુષિત પરિણામોનો આ જીવ કર્તા છે. એમ જ્ઞાનવું અને માનવું તે. આ સર્વ પરિણામો જીવમાં જ થાય છે. જડમાં થતા નથી. તેથી અશુદ્ધ એવા પણ જીવના જ પરિણામો છે. પરંતુ નવા નવા કર્મબંધનું કારણ હોવાથી અશુદ્ધ કહેવાય છે. અને જીવ પોતે જ રાગાદિ વિભાવદશા રૂપે પરિણામ પાખ્યો છે. તેથી અભેદની પ્રધાનતાએ નિશ્ચયનય કહેવાય છે.
- (૮) શુદ્ધ નિશ્ચયનય= કેવળજ્ઞાનાદિ જે જે ક્ષાયિકભાવના ગુણો છે. તે ગુણોનો કર્તા જીવ છે. અર્થાત્ કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણમય જીવ છે. એમ બોલવું તે શુદ્ધ નિશ્ચયનય છે. આ ગુણો ક્ષાયિકભાવના હોવાથી કર્મદ્યરહિત છે માટે શુદ્ધ. અને અભેદની પ્રધાનતા હોવાથી નિશ્ચયનય કહેવાય છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સતવન : દાળ ત્રીજી

૬૮

ઉપરોક્ત ચર્ચાથી હવે સમજાશે કે પુત્રાદિ પરિવાર, ધન-કંચનાદિ, અને નગર, દેશ, રાજ્યાદિ જીવથી ભિન્ન એવા દૂર-દૂર રહેલા પદાર્થોનો આ જીવ કર્તા છે. એમ માનવું તે ઉપચરિતવ્યવહારનય છે. પુત્રાદિપરિવાર, ધન-કંચનાદિ અને નગર, દેશ, રાજ્યાદિ વસ્તુઓ પુણ્ય-પાપના ઉદ્યથી મળી છે. એટલે પુણ્ય-પાપના ફળરૂપ છે. તથા રાગાદિ થવા દ્વારા નવા કર્મબંધમાં કારણ છે. અર્થાત્ અપૂર્વબંધમાં હેતુભૂત છે. એમ દ્વયકર્માના ફળરૂપ અને ભાવકર્માના હેતુભૂત હોવાથી તે પુત્ર-પરિવારાદિને નોકર્મ કહેવાય છે. તે પદાર્થોનો આ જીવ કર્તા છે. એમ જે જીણવું તે ઉપચરિત વ્યવહારનય છે.

જ્ઞાનાવરણીયાદિ અખ્રવિધ જે કર્મો છે તે કર્મણવર્ગજ્ઞાનાં પુદ્ગલોનાં બનેલાં છે. તેથી તે કર્મોને દ્વયકર્મો કહેવાય છે. તેવા પ્રકારના દ્વયકર્મોનો આ જીવ જે કર્તા છે તે અનુપચરિત વ્યવહારનય છે. પુત્ર-પરિવારાદિ દ્વયકર્માના ફળ સ્વરૂપ છે અને જીવથી ભિન્ન રૂપે છે. એકમેક સ્વરૂપે નથી અને દ્વયકર્મો આત્માની સાથે એકમેક મિશ્ર થયેલાં છે. દ્વયકર્મો મિશ્ર થયેલાં હોવાથી અનુપચરિત અને ઘરાદિ તથા પુત્રાદિ પરિવાર આત્માની સાથે મિશ્ર થયેલ ન હોવાથી ઉપચરિત એમ બે પ્રકારનો વ્યવહારનય છે. આ બન્ને પદાર્થો પર દ્રવ્ય છે. તેનું કર્તૃત્વ આત્મામાં લીધું. તેથી તે વ્યવહારનય છે. એમ ઉપમી ગાથાની પ્રથમપંક્તિ સ્પષ્ટ થઈ કે પુદ્ગલોનો (ઘરાદિનો) અને કર્મોનો (અખ્રવિધ દ્વયકર્મોનો) આ જીવ જે કર્તા છે તે (અનુક્રમે ઉપચરિત અને અનુપચરિત) વ્યવહારનય જાણવો.

રાગ, દ્વૈષ, કષાયાદિ જે ભાવકર્મો છે તેનો આ જીવ જે કર્તા છે તે અશુદ્ધ નિશ્ચયનય સમજવો. કારણકે રાગાદિ ભાવે આત્મા પોતે જ પરિણામ પાય્યો છે. ભિન્નદ્રવ્ય નથી. માટે નિશ્ચયનય કહેવાય છે અને કલુષિત પરિણાતિ છે એટલે અશુદ્ધ કહેવાય છે. આ ઉપમી ગાથાની બીજી પંક્તિનો અર્થ થયો. ચેતન એવો આ આત્મા કર્મોનો (એટલે કે રાગાદિ ભાવકર્માનો) જે કર્તા છે તે (અશુદ્ધ) નિશ્ચયનય જાણવો. એમ ઉત્તમ વિચારોથી યથાર્થ સ્વરૂપને જાણો.

૧૦૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

તથા ક્ષાયિકભાવના કેવળજ્ઞાદિ નિર્મળ ગુણોરૂપ જે આત્મ-સ્વભાવ છે. તે શુદ્ધસ્વભાવ છે. તે શુદ્ધસ્વભાવનો આ જીવ કર્તા છે. તે શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી જાણવો. આ અર્થ તહમી ગાથાની પ્રથમપંક્તિમાં છે. તથા આ આત્મા જ્યાં સુધી પર-પરિણાતિનો કર્તા છે ત્યાં સુધી ઔદ્યિક-ભાવ અને ક્ષાયોપશમિકભાવ એમ બન્ને ભાવોની (અનુક્રમે યોગાત્મક તથા ઉપયોગાત્મક) ક્રિયાઓ જીવમાં હોય છે એટલે કે શુભ, અશુભ અનુષ્ઠાનોનું સેવન કરવારૂપ મન, વચન, કાયાની કરાતી યોગાત્મક જે ક્રિયા-અનુષ્ઠાન છે. એ વ્યવહાર પણ હોય છે. અને ૧ થી ૧૨ ગુણસ્થાનકોમાં જ્ઞાનાવરણીયાદિના (વિશેષે કરીને મોહનીયના) ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલા ગુણોની રમણતારૂપ ઉપયોગાત્મક ક્રિયા એ નિશ્ચય પણ હોય છે. આ રીતે અશુભયોગાત્મક ક્રિયાની હાનિ અને શુભ યોગાત્મક ક્રિયાની વૃદ્ધિ, તથા અશુદ્ધ ઉપયોગની હાનિ અને શુદ્ધ ઉપયોગની વૃદ્ધિ, એ જ ગુણસ્થાનકોનું ઉદ્ધર્ણરોહણ છે.

આ પ્રમાણે યોગક્રિયાત્મક વ્યવહાર અને જ્ઞાનાદિ ગુણોના ઉપયોગાત્મક નિશ્ચય એમ બન્ને ક્રિયાઓ તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી જીવમાં હોય છે. એમ શુદ્ધાશુદ્ધ બન્ને સ્વરૂપે પ્રત્યેક જીવો પરિણામ પામતા હોય છે. તેમાં કેમ જેમ શુદ્ધભાવની વૃદ્ધિ અને અશુદ્ધભાવની હાનિ થાય છે. તે જ ઉપર ઉપરનાં ગુણસ્થાનકોનું આરોહણ કહેવાય છે. જે લોકો એકાંત નિશ્ચયમાત્રાને જ ભાણીને વ્યવહારને કલ્પના માત્ર અથવા બીજારૂરી જાણે છે. તેઓ પોતાના આત્માને એકાંત શુદ્ધ-બુદ્ધ જ માની લેતા હોવાથી અશુદ્ધતા માનતા જ નથી. તેથી તે અશુદ્ધતાને દૂર કરવા પ્રયત્નશીલ થતા નથી. તથા એકાંત નિશ્ચયનયવાદી તેઓ પાંચ આચારોને પાળવા રૂપ વ્યવહાર ધર્મનો સ્વ-પરમાં ઉચ્છેદ કરનારા બને છે. પરંતુ બન્ને નયોની અપેક્ષાપૂર્વક શુદ્ધાશુદ્ધતા જે લોકોએ જાણી છે, તે જીવો અશુદ્ધતા દૂર કરવા માટે પાંચાચારાદિ વ્યવહારધર્મ પાળવા પૂર્વક શરીર, સ્વી, પુત્ર, અને ધનાદિક નોકર્મના સંબંધો વિયોગી છે એમ મનમાં સમજીને સૌ પ્રથમ તેમાંથી

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ત્રીજી

૧૦૧

કર્તૃત્વબુદ્ધિ દૂર કરે છે. તેમાં રાગ-દ્રેષ્મ મોળા પડવાથી રાગ-દ્વેષાત્મક ભાવકર્માનું કર્તૃત્વ ઘટે છે. અને રાગ દ્વેષાત્મક મોહના પરિણામો દૂર થવાથી પૂર્વ બાંધેલાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠે પ્રકારનાં દ્વયકર્મામાંથી આ આત્મા અનુકૂમે મુક્ત બને છે મોહનીયનો ક્ષય દસમે, શેષત્રાણ ઘાતીકર્માનો ક્ષય બારમે, અને અધાતીનો ક્ષય ચૌદમે કરીને આ આત્મા નોકર્મ-ભાવકર્મ અને દ્વયકર્મ રહિત થયો છતો સિદ્ધ-બુદ્ધ-નિરંજન-નિરાકાર થાય છે. || ૩-૧૪, ૧૫ ||

ત્રીજી દાળ સમામાં

B B B

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

દાળ ચોથી

બીજી અને ત્રીજી દાળમાં કહેલું નિશ્ચયનયનું સ્વરૂપ સાંભળીને કોઈક શિષ્ય ગુરુજીને પ્રશ્ન કરે છે કે-

શિષ્ય કહે જો પરભાવનો, અકર્તા કહ્યો પ્રાણી ।

દાન-હરણાદિક કિમ ઘટે, કહે સદ્ગુરુ વાણી ॥ ૪-૧ ॥

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૩૭ ॥

અકર્તા= કર્તૃત્વનો અભાવ, દાન-હરણાદિક= આપવું-લેવું વગેરે.

ગાથાર્થ= કોઈ શિષ્ય ગુરુજીને પૂછે છે કે જો આ જીવ પરભાવનો અકર્તા કહો છો. તો દાન અને હરણ (આપવું અને લેવું) વગેરે કેમ ઘટશે ? તેનો ઉત્તર હવે (પછીની ગાથાઓમાં) ગુરુજી પોતે જ આપે છે. જે શુદ્ધ નિશ્ચયનયના અર્થો છે. તેને (સૂક્ષ્મદિષ્ટાને વિચારીને) મનમાં ધારીએ. || ૪-૧ ||

વિવેચન= ત્રીજી દાળમાં જણાવેલા શુદ્ધ નિશ્ચયનયના અર્થને સાંભળીને કોઈક શિષ્ય ગુરુજીને પૂછે છે કે હે ગુરુજી ! તમે ઉપરોક્ત દાળમાં એવું સમજાવો છો કે “આ આત્મા કેવળ પોતાના શુદ્ધ ગુણોમાં જ રમણતા પામનારો (અટલે કે જીવ સ્વ-સ્વભાવનો જ કર્તા) છે. પર-પરિણામનો કર્તા નથી એવું શુદ્ધ નિશ્ચયનય જણાવે છે” તો ત્યાં એવી શંકા ઉપસ્થિત થાય છે કે જો પરભાવનું કર્તૃત્વ ન હોય તો દાન અને હરણ અર્થાત્ત તેના ઉપલક્ષણથી આચરણ કરાતી દયા, દાન, અને પરોપકારાદિ ધર્મક્રિયા તથા હિંસા, ચોરી, જીન આદિ પાપક્રિયા જે થાય છે તે કોણ કરે છે ? એકલું જડતત્ત્વ તો આવી કિયા કરે નહીં અને ચેતનતત્ત્વને પરભાવનો તમે અકર્તા કહો છો ? તો પછી દાનાદિ ધર્મક્રિયાઓ અને હિંસાદિ પાપક્રિયાઓનો કર્તા કોણ છે ? આ સર્વે કિયાઓ (કર્તા માન્યા વિના) કેમ સંભવશે ?

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ચોથી

૧૦૩

સંસારમાં પણ કોઈ વ્યક્તિએ કોઈ સંસ્થામાં અથવા કોઈ દીન-દરિદ્રિને
પાંચ-પચ્ચીસ હજાર રૂપિયા આપ્યા હોય તો આપનાર તે વ્યક્તિ દાન કરનાર
= દાતા કહેવાય છે. અને દાતા તરીકેના માનપાનને પામે છે. એવી જ રીતે કોઈ
વ્યક્તિએ કોઈના ઘરમાંથી પાંચ-પચ્ચીસ હજાર ઉઠાવ્યા હોય તો તે વ્યક્તિ ચોર
કહેવાય છે. અને તેના ફળ રૂપે અપયશ તથા મારપીટ પણ પામે છે. આ વાત
પ્રત્યક્ષ અનુભવસિદ્ધ છે. જો આ જીવ દાન અને હરણનો કર્તા ન માનીએ તો
આ સઘણી વ્યવસ્થા જે જગપ્રસિદ્ધ છે તે ઘટશે નહીં.

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પ્રથમ શુદ્ધનયની દર્શિએ અને પછી વ્યવહાર
નયની દ્રષ્ટિએ ગુરુજી આપે છે. કારણકે અત્યારે આપણા આત્મતત્ત્વનું
સ્વરૂપ શુદ્ધશુદ્ધ છે. એકલું શુદ્ધ પણ નથી અને એકલું અશુદ્ધ પણ નથી.
પૂર્વબદ્ધ કર્માના ઉદ્યજન્ય જે ઔદ્યિકભાવનું સ્વરૂપ છે તે સઘણું અશુદ્ધ
છે અને પ્રારંભમાં ક્ષયોપશમજન્ય અને અંતે ક્ષાયિકભાવજન્ય જે સ્વરૂપ
છે તે શુદ્ધ છે. એમ હવે સમજાવે છે. || ૪-૧ ||

ધર્મ નવિ દીએ નવા સુખ દીએ, પર જંતુને દેતો ।

આપ સત્તા રહે આપમાં, એમ હૃદયમાં ચેતો. શુદ્ધો || ૪-૨ ||

જોગવશે જે પુદ્ગલ ગ્રહ્યાં, નવિ જીવનાં તેહ ।

તેહથી જીવ છે જુજુઓ, વળી જુજુઓ દેહ || ૪-૩ ||

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ || ઉદ્દુ-ઉદ્દુ ||

નવિ દીએ= આપી શકતો નથી, દેતો= આપતો, આપમાં=
પોતાનામાં, જોગવશે= યોગના વશથી, જુજુઓ= જુદો, દેહ= શરીર

ગાથાર્થ= વખાદિ પર પદાર્થો દીન-દરિદ્રી આદિ અન્ય પ્રાઇને
આપતો એવો આ આત્મા અન્ય પ્રાણીને નથી તો ધર્મ આપી શકતો કે
નથી તો સુખ (આનંદ) આપી શકતો. ધર્મ અને સુખ આદિ આત્માના
ગુણોની સત્તા આત્મામાં જ રહે છે. (તે ગુણો પરમાં અપાતા નથી)
એમ હૃદયથી (ભાવથી) જાણો. || ૪-૨ ||

૧૦૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

મન, વચન અને કાયાના પોગથી જે પુદ્ગલો ગ્રહણ કર્યા છે.
તે પુદ્ગલો જીવનાં નથી. તે પુદ્ગલોથી જીવ જુદો છે. અને જીવથી
દેહાદિ પુદ્ગલો પણ જુદાં છે. || ૪-૩ ||

વિવેચન= ગુરુજી શિષ્યને સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી સમજાય તેવો સુંદર અને
અતિશાય ઉત્તમ એવો ઉત્તર આપે છે કે-

હે મહાનુભાવ ! આ જીવ જ્યારે જ્યારે દીન-દુઃખી, દરિદ્રી
આત્માઓને ધન-ધાન્ય-વસ્તુ તથા આહાર-પાણી આદિ પૌદ્ગલિક પદાર્થો
આપે છે ત્યારે અથવા કોઈ કોઈ સંસ્થાઓમાં ધનનું દાન કરે છે ત્યારે અથવા
કોઈની પાસેથી કંઈ લે છે. ત્યારે ત્યારે પોતાના આત્માની માલિકીવાળો અને
પોતાના આત્મામાં જ રહેલો એવો ધર્મ (જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્ય આદિ
ગુણમય ધર્મ) તથા સુખ (સ્વાભાવિક આનંદ) આ જીવ બીજા જીવને આપી
શકતો નથી. અને જે આપે છે તે આ જીવની માલિકીનું નથી. પોતાનું નથી.

સારાંશ કે ગુણો અને ગુણોનો આનંદ આ જ પારમાર્થિક જીવનું
સ્વરૂપ છે. જીવની માલિકીનું છે. તે પરને આપી શકતા નથી. અને
ધન-ધાન્યાદિ જે જે પૌદ્ગલિક ચીજો અપાય છે તે ચીજો પરભવથી
આત્મા સાથે લાવ્યો નથી, ભવાન્તરમાં સાથે લઈ જવાનો નથી. આ
વર્તમાન ભવમાં પુણ્યના ઉદ્યથી મળી છે. અને પુણ્યનો ઉદ્ય હોય ત્યાં
સુધી જ રહેવાવાળી છે. એટલે કે “પુણ્યોદ્ય” નામના કર્મરાજાની
માલિકીની છે. જીવની પોતાની માલિકીની નથી. ઔદ્યિકભાવથી પ્રામ
થયેલી સંપત્તિ અને વિપત્તિને મોહાન્યતાથી આ જીવે પોતાની માની લીધી
છે. આ જ મહા-મિથ્યાત્વ છે. આ સંપત્તિ પોતાની ન હોવા છતાં પોતાની
માનવી આ પહેલી ભૂલ છે. અને આવી પરાઈ વસ્તુ પર-વ્યક્તિને
આપતાં “મેં આપી” એમ પોતાનું કર્તૃત્વ માનવું એ બીજી ભૂલ છે.

પોતાના આત્મામાં રહેલા ક્ષયોપશમિક ભાવના અંશથી પ્રગટ
થયેલા અને ક્ષાયિક ભાવના પૂર્ણ પણે પ્રગટ થયેલા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ
ગુણો રૂપે જે ધર્મ છે. તે ગુણોરૂપી ધર્મ જો બીજાને આપી શકતો

શ્રી સવાસો ગાથાનું સત્વન : દાળ ચોથી

૧૦૫

હોત તો તો આ જીવે પોતાની વસ્તુનું દાન કર્યું કહેવાય અને દાતા તરીકેનું કર્તૃત્વ સ્વીકારી શકાય. પરંતુ આત્માના પોતાના ગુણોની અને ગુણોના આનંદ રૂપ સહજ સુખની સત્તા તો પોતાના આત્મામાં જ રહે છે. તે ગુણોરૂપ ધર્મતત્ત્વ કે તેનો સાહજિક આનંદ અન્યને આપી શકતો નથી. (આપ સત્તા રહે આપમાં) અને “પુણ્યોદય” થી મળેલી ધન-ધાન્યાદિરૂપ પૌદ્ગલિક સામગ્રી બીજાને આપી શકાય છે. અને જીવ આપે પણ છે. પરંતુ તે પોતાની નથી, પુણ્યોદય રૂપ કર્મરાજાની હોય છે. પુણ્યોદય ચાલુ હોય ત્યાં સુધી જ રહેનારી છે. અર્થાત્ પરાયી વસ્તુ છે. પરાયી વસ્તુ પરને આપત્તાં દાતા કેમ કહેવાય ?

જેમ કાન્તિભાઈ નામના એક પુરુષે મુંબઈ જતા એવા વિજયભાઈને એક હજાર રૂપિયા આપ્યા અને કહ્યું કે આ એક હજાર રૂપિયા તમે મુંબઈ જાઓ છો તો ત્યાં રહેલા મારા ભાઈ શાન્તિલાલને આપજો. હવે મુંબઈ પહોંચ્યા પછી વિજયભાઈએ શાન્તિભાઈને (કાન્તિભાઈએ આપેલા) એક હજાર રૂપીયા આપ્યા. તો શું વિજયભાઈ એક હજાર રૂપીયાના દાતા કહેવાશે ? નહીં જ કહેવાય. કારણકે તે એક હજાર રૂપીયા વિજયભાઈ પાસે હોવા છતાં પણ વિજયભાઈની માલિકીના નથી, કાન્તિભાઈની માલિકીના છે.

બેંકોમાંથી કે સગાંવહાલાઓ પાસેથી ધંધા માટે લીધેલી લોનના પૈસા લેનારના હાથમાં હોવા છતાં શું તેનું તે દાન કરી શકે ? ના, ન જ કરી શકે, કારણ કે તે પૈસા લોન લેનારના હાથમાં હોવા છતાં પણ જરૂરિયાત પ્રમાણે લીધા હોવાથી તેની પોતાની માલિકીના નથી. બેંકની અને જમા આપનાર સગાંવહાલાંની માલિકીના છે. તેવી જ રીતે પુણ્યોદયથી પ્રમાણ થયેલી સંપત્તિ પણ હે આત્મા ! તારી પાસે છે. પરંતુ તે તારી નથી. પુણ્યકર્મરાજાની છે. હવે જો તે સંપત્તિ તારી નથી જ. તો તેનો દાતા તું કેમ થઈ શકે ? નાહક “દાતા” તરીકેનું અભિમાન કેમ કરે છે ? હે આત્મા ! તું કંઈક વિચાર.

૧૦૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

કોઈ પણ જીવ પૂર્વલવથી મૃત્યુ પામીને જ્યારે ઉત્પત્તિસ્થાનમાં આવે છે ત્યારે પોતાના ગુણો અને પોતાના દોષો જ સાથે લઈને આવે છે અને તે ગુણો તથા દોષો જ સાથે લઈને ભવાન્તરમાં જાય છે. બાકી લેવડ-દેવડ કરી શકાય એવું એક પણ પુદ્ગલદ્રવ્ય આ જીવ સાથે લાવતો નથી અને સાથે લઈને જતો નથી. ઉત્પત્તિસ્થાનમાં આવ્યા પછી કાયયોગ, વચનયોગ અને મનયોગને પ્રથમ પ્રામ કરીને તે યોગો દ્વારા જીવન જીવવાના સાધનભૂત પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. અને બીનજરૂરી પુદ્ગલોને મળ-મૂત્રાદિ રૂપે ત્યજે છે. શરીરાદિ આ સર્વ પુદ્ગલ દ્વયો હે આત્મા ! તારાં છે જ નહીં. જીવ તો આ પુદ્ગલદ્રવ્યોથી બિન્ન છે. શરીર જેવો અત્યન્ત નિકટ વર્તી પદાર્થ કે જે આત્મપ્રદેશોની સાથે ક્ષીર-નીર અને લોહાગ્રિની જેમ મિશ્ર થયેલો છે તે શરીર પણ જીવથી બિન્ન છે અને શરીરથી જીવ પણ બિન્ન છે. તો પછી શરીરથી ઉત્પન્ન થયેલ પુત્રાદિ પરિવાર, અને તેના સંરક્ષણાદિ માટે મેળવેલાં ધન-ધાન્યાદિ, હે આત્મા ! તારાં કેમ હોઈ શકે ? આ સર્વ પર પદાર્થોને મોહાન્યતાથી તેં તારા માન્યા છે એ જ પ્રથમ તારી મોટી ભૂલ છે. કે જેનાથી તને દાતા આદિની અહંકારબુદ્ધિ થઈ છે. અને થાય છે. પરદ્રવ્યના કર્તૃત્વપણાની બુદ્ધિનો જે અહંકાર છે. તે અહંકાર પરિણામ જ કર્મબંધ કરાવે છે.

એવી જ રીતે પરદ્રવ્યક્તિનાં ધન-ધાન્યાદિની ચોરી કરતાં તે દ્રવ્યો પણ પરદ્રવ્યક્તિની માલિકીનાં નથી. તેનું ગ્રહણ કરવામાં તું તેનો “હર્તા” કેમ કહેવાય ? આ રીતે પર પુદ્ગલદ્રવ્યોનું દાતૃત્વ અને હર્તૃત્વ નિશ્ચયનયથી આ જીવમાં ઘટતું જ નથી. પરંતુ દાતૃત્વ અને હર્તૃત્વનો શુભ અને અશુભ એવો મનમાં જે સંકલ્પ (વિચાર વિશેષ) થયો તેનાથી તું બહિર્ભવમાં ગયો. તારા નિર્મણ શુદ્ધસ્વરૂપથી બ્રાષ્ટ થયો. આ પરપરિણાતિ જ= વિભાવદશા જ તને પુણ્ય-પાપ રૂપ કર્મબંધની બેડીમાં જકડનાર બને છે. આ વાત હવે પછીની ગાથાઓમાં સમજાવશે.

વાતનો સારાંશ એ છે કે જીવની પોતાની માલિકીના પોતાની સત્તાવાળા જ ગુણોરૂપ ધર્મો છે. અને સ્વભાવદશાની પરિણાતિ રૂપ જે

શ્રી સવાસો ગાથાનું સત્વન : દાળ ચોથી

૧૦૭

આનંદ-સુખ છે. તે કોઈને પણ આપી શકતું નથી. કે કોઈનું લઈ શકતું નથી. પોતાના ગુણોની અને સુખ-આનંદની સત્તા ત્રણે કાળે આપ આપમાં જ રહે છે. અને ધન-ધાન્યાદિ જે કંઈ પણ પુદ્ગલદ્વયો તું બીજાને આપે છે અથવા બીજાની પાસેથી વસ્તુઓ લે છે. તે સર્વે પદાર્થો હે આત્મા ! જીવની માલિકીના નથી. કર્મરાજાની માલિકીના છે. તેથી હે આત્મા ! દાતૃત્વ અને હર્તૃત્વ નિશ્ચયનયથી પર એવા પુદ્ગલદ્વયોનું જીવમાં ઘટતું નથી. || ૪-૨,૩ ||

આ જ વાત ગ્રંથકારશ્રી વધારે સ્પષ્ટ કરે છે.

ભક્તપાનાદિક પુદ્ગલ પ્રત્યે, ન દીએ છતી વિના પોતે ।
દાન હરણાદિક પર જંતુને, એમ નવી ઘટે જોતે ॥ ૪-૪ ॥
શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૦ ॥

ભક્તપાનાદિક= ભોજન પાણી વગેરે, ન દીએ= આપી શકતાં નથી, છતી વિના= સત્તા વિના, પોતે= પોતાની, પરજંતુને= અન્ય જીવને.

ગાથાર્થ= ભોજન પાણી આદિ પૌદ્ગલિક પદાર્થો પોતાની સત્તા (માલીકી) વિનાના છે. તેથી આપવાનું (લેવાનું) ઘટી શકતું નથી. આ પ્રમાણે જોતાં (વિચારતાં) પર પ્રાણી પ્રત્યે દાતૃત્વ અને હર્તૃત્વ વગેરે વ્યવહારો નિશ્ચયનયથી ઘટતા નથી. || ૪-૪ ||

વિવેચન= ઉપર કરેલી ચર્ચાથી ભોજન-પાણી અને આદિ શબ્દથી વખ્ત-પાત્ર-ધર-અલંકાર તથા શરીર વગેરે પૌદ્ગલિક સર્વે પદાર્થો જીવથી ભિન્ન છે. અને આ જીવ તે સર્વે પદાર્થોથી ભિન્ન છે. આ કારણે આવા પ્રકારના પૌદ્ગલિક પદાર્થોની લેવડ-ટેવડ કરતી વખતે ફોકે= પોતાની, છતી= સત્તા, માલિકીહક્ક, વિના= વિના, અર્થાત્ પોતાના માલિકી હક્ક વિના ન દીએ આ જીવ તે પુદ્ગલોનું દાન (હરણ) કરી શકતો નથી. એમ જોકે= આ પ્રમાણે દસ્તિપાત કરતાં (વિચારતાં) ફરજનુને= અન્ય જીવને પૌદ્ગલિક સામગ્રી આપવામાં (અને લેવામાં) દાનહરણાદિક= દાતૃત્વ અને હર્તૃત્વ વગેરે નવિ ઘટે= સંભવી શકતા નથી.

૧૦૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

જે વસ્તુઓ આપણી પોતાની હોય, આપણી પોતાની માલિકી હક્કવાળી હોય, તેનું જ દાનાદિ થઈ શકે. પરંતુ જે વસ્તુઓ આપણી પોતાની ન હોય, આપણા પોતાના માલીકી હક્કવાળી ન હોય, જે પરાયી વસ્તુ હોય તેનું દાન આ જીવ કરી શકતો નથી. લગ્ન પ્રસંગે પહેરવા માટે લાવેલા સ્નેહીઓના અલંકારો વર-વધૂ પહેરે છે. પરંતુ તેમના પોતાના માલીકીના નથી. તેથી તેવા અલંકારોનું તે વર-વધૂ દાન કરી શકતાં નથી. પ્રસંગ સમાજ થયે છતે જેના હોય તેને પાછા આપે છે. તેવી જ રીતે હે આત્મન્ ! પરાયી વ્યક્તિનાં ધર, ધન-અને વચ્ચાદિ તો તારાં નથી, પરંતુ પુષ્યોદયથી પ્રામ કરેલાં અને વ્યવહારથી તારાં પોતાનાં ગણાતાં ધર-ધન અને વચ્ચાદિ પણ તારાં નથી. કારણકે તે સર્વે પૌદ્ગલિક પદાર્થો તારા આત્મા સાથે અન્વય-વ્યતિરેક સંબંધ ધરાવતા નથી. પરંતુ તે ઈભ્યાનિષ્ટ પૌદ્ગલિક પદાર્થો પુષ્યોદય અને પાપોદયની સાથે અન્વય-વ્યતિરેક સંબંધ ધરાવે છે. તેથી તેની માલીકીનાં છે. પરંતુ તારાં નથી. કારણ કે તે કર્મરાજાએ પોતાનો માલીકીહક્ક રાખીને તને (વાપરવા પૂરતાં જ) આપ્યાં છે. તેની જ્યારે લઈ લેવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે (એટલે કે પુષ્ય-પાપનો ઉદ્ય પૂર્ણ થાય ત્યારે) તે ચાલ્યાં જ જાય છે. તું તે પદાર્થોને પકડી રાખી શકતો નથી. આવા પ્રકારની પરની સત્તાવાળા પુદ્ગલદ્વયોને પોતાનાં માનવાં એ જ મિથ્યાત્વ છે. મિથ્યાબુદ્ધિ છે. અજ્ઞાનદશા છે. અને તેનું કર્તૃત્વ (એટલે કે દાતૃત્વ વિગેરે) માનવું તે પણ મિથ્યા બુદ્ધિ જ છે.

આ જ વાત જ્ઞાનસાર અભક્તમાં પણ પૂજ્ય ગ્રંથકારશ્રી જણાવે છે કે-

શુદ્ધદ્વયમેવાહં, શુદ્ધજ્ઞાનં ગુણો સ્મ

નાન્યોઽહં, ન મમાન્યે, ચેત્યદો મોહાત્મમુલ્બણમ् ॥ ૪-૨ ॥

નાહં પુદ્ગલભાવાનાં, કર્તા કારયિતાપિ ચ ।

નાનુમન્તાપિ ચેત્યાત્મજ્ઞાનવાન્ લિપ્યતે કથમ् ॥ ૧૧-૨ ॥

સ્વભાવલાભાત્કિમપિ, પ્રાસવ્યં નાવશિષ્યતે ।

ઇત્યાત્મૈશ્ર્યસંપન્નો, નિઃસ્પૃહો જાયતે સુનિઃ ॥ ૧૨-૧ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ચોથી

૧૦૮

અર્થ= હું આત્મા નામનું દ્રવ્ય જ છું. શુદ્ધજ્ઞાન એ જ મારો ગુણ છે. આત્માથી અન્ય કોઈપણ સ્વરૂપે હું નથી, બીજા કોઈ પણ પદાર્થો મારા નથી. આવા વિચારો એ જ મોહરાજાના નાશનું તીવ્રશક્ત છે. || ૪-૨ ||

હું પૌદ્ગલિકભાવોનો કર્તા નથી. કરાવનાર નથી. અને અનુમોદનાર પણ નથી. (કારણકે પૌદ્ગલિક ભાવો અને મારો આત્મા બિન્ન દ્રવ્ય હોવાથી તે બન્નેનો કોઈ સંબંધ નથી) એમ સમજુને શરીરાદિથી બિન્ન આત્મદ્રવ્ય છે એવા પ્રકારના બેદજાનવાળો આ આત્મા કર્માથી કેમ લેપાય ? || ૧૧-૨ ||

આ સંસારમાં સ્વભાવના લાભથી (આત્માના પોતાના ગુણોને મેળવવા સિવાય) બીજું કંઈ પણ મેળવવા જેવું છે જ નહીં. એમ સમજુને આત્માના સ્વાભાવિક ઐશ્વર્ય રૂપી ધનસંપત્તિયુક્ત એવા મુનિ પૌદ્ગલિક સાંસારિક ભાવોમાં નિઃસ્પૃહ બને છે. || ૧૨-૧ ||)

આ પ્રમાણે શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી વિચારણા કરતાં આત્માના ગુણો રૂપ ધર્મો સિવાય બીજું કંઈ પણ આ આત્માનું પોતાનું છે જ નહીં. કોઈ પણ પુદ્ગલદ્રવ્ય કે કોઈપણ અન્ય જીવદ્રવ્યો હે આત્મા ! તારી માલિકીનાં છે જ નહીં. તેથી હે આત્મા ! તેઓનું સ્વામિત્વ, મમતા, મારાપણાની બુદ્ધિ ત્યજ દે. આ ધર, ધન, પરિવાર મારાં છે એમ માનવું તે મિથ્યા અભિમાન છે. તારું છે નહીં, તારું થશે નહીં અને તારી સાથે સદા રહેશે નહીં. સૌ સૌનો સમય પૂરો થયે છતે સર્વે ચાલ્યું જશે અને તારો કાળ પૂર્ણ થયે છતે સર્વને મૂકીને તારે પણ ચાલ્યા જ જવાનું છે. માટે પ્રામ થયેલા ધનાદિ પદાર્થો ઉપર મારાપણાની બુદ્ધિ ન કર. અને તેનાથી થનારી કર્તાપણાની બુદ્ધિ અને તજજન્ય અહંકારાદિ પણ ન કર. તારું પોતાનું જે છે તે તું આપી શકતો નથી. અને જે આપે છે તે તારું પોતાનું છે જ નહીં. આત્માર્થી એવા આત્માઓએ આવા વિચારો કરવા જોઈએ. || ૪-૪ ||

પ્રશ્ન- આ રીતે પૌદ્ગલિક પદાર્થોથી અને શરીરથી જો આ જીવ બિન્ન પદાર્થ છે. તથા બાધ સર્વ પદાર્થો જીવની માલીકીના નથી. અને તેથી

૧૧૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

આ જીવ પરપ્રાણીને દાનાદિ કરી શકતો નથી. તથા પરધનાદિનું અપહરણ પણ કરતો નથી. આમ જ જો માનવામાં આવે તો દાનાદિથી પૂજ્ય બંધાય છે અને અપહરણાદિથી પાપ બંધાય છે. દાનાદિથી જીવ ભવાન્તરમાં સુખી થાય છે. અને અપહરણાદિથી દુઃખી થાય છે. આવાં વાક્યો શાખોમાં અને લોકનીતિમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તે કેમ ઘટશે ? તથા જગતમાં દાતા-હર્તાપણાની વ્યવસ્થા પણ કેમ ઘટશે ? એટલે કે દાન આપનારનાં બહુમાનાદિ અને અપહરણ કરનારનાં અપમાન, મારપીઠ અને કારાવાસાદિ જે થાય છે. તે પણ કેમ ઘટશે ? જગતના સર્વ વ્યવહારો અસંગત થશે. તેનો ઉત્તર હવે પછીની ગાથામાં ગ્રંથકારશ્રી આપે છે.

દાન હરણાદિક અવસરે, શુભ અશુભ સંકલ્પે ।

દીએ હરે તું નિજ રૂપને, મુખે અન્યથા જલ્પે ॥ ૪-૫ ॥

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૧ ॥

અવસરે= સમયે, સંકલ્પે= વિચારોથી, નિજરૂપને= પોતાના સ્વરૂપને, મુખે= મુખથી, અન્યથા= ઉલટું, જલ્પે= બોલે.

ગાથાર્થ= દાન અને અપહરણ વગેરેના પ્રસંગોમાં તારા પોતાના આત્મામાં શુભ અને અશુભ જે સંકલ્પ-વિકલ્પો (વિચારો) થાય છે. તેનાથી તું તારા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને આપે છે અથવા ચોરે છે. અને મુખે તેનાથી ઉલટું (પુદ્ગલોના આદાન-પ્રદાન કર્યાનું) ગાય છે. || ૪-૫ ॥

વિવેચન= જ્યારે જ્યારે આ આત્મા ધન-વસ્તુ અને આહારાદિનું દાન કરે છે અથવા પરનાં ધન-વસ્તુ અને આહારાદિને લે છે એમ પૌદ્ગલિક પદાર્થોની લેવડટેવડ કરે છે. ત્યારે તે પૌદ્ગલિક પદાર્થો જીવના પોતાના ન હોવાથી અને જીવ તેનાથી બિન્ન હોવાથી તે પદાર્થોનું દાતાપણું કે અપહર્તાપણું આ જીવમાં નિશ્ચયનયથી ઘટતું નથી પરંતુ તે તે પૌદ્ગલિક પદાર્થોની લેવડ-ટેવડ કરવાના અવસરે આગળ-પાછળ જે દાન આપવાના અને અપહરણ કરવાના સંકલ્પો કર્યા (વિચારો કર્યા, પરિણામો કર્યા) તેનો હે જીવ ! તું કર્તા છે. અને તેનાથી તું પૂજ્ય-પાપ કર્માને બાંધનાર બને છે

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ચોથી

૧૧૧

તથા ક્યારેક નિર્જરા કરનાર પણ બને છે. પૌદ્ગલિક વસ્તુનું લેવડ-દેવડનું જે કામકાજ કર્યું. તેનો નિશ્ચયનયથી તું કર્તા નથી. (વ્યવહારનયથી તું કર્તા છે) પરંતુ દાન-અપહરણ કરવાના મનમાં જે જે પરિણામો ઉઠ્યા. તે પરિણામોનો (વિકલ્પોનો= ભાવકર્માનો) અશુદ્ધ નિશ્ચયનયથી તું કર્તા છે એટલે તેનાથી પુષ્ય-પાપ રૂપ દ્વયકર્મા તું બાંધે છે.

વસ્તુનું દાન કરવામાં પરનું હિત કરવાના, સુખી કરવાના, જે પરિણામો છે તે પરના હિતને કરનારા રાગાત્મક પરિણામો છે તેથી તે પરિણામોને શુભપરિણામ કહેવાય છે. તેનાથી પુષ્યકર્મ બંધાય છે. અને પરની વસ્તુનું અપહરણ કરવાના જે પરિણામો છે તે પરના દિલને દુભાવનાર-નુકશાન કરનાર હોવાથી દ્વેષાત્મક પરિણામો છે, તેથી તે પરિણામોને અશુભપરિણામ કહેવાય છે. તેનાથી પાપકર્મ બંધાય છે. તથા દાન કરતી વખતે ક્યારેક પૌદ્ગલિક વસ્તુ પ્રત્યેના મોહને તજવાના વૈરાગ્યવાળા પરિણામ પણ થાય છે. તેનાથી ક્યારેક તું કર્માની નિર્જરા પણ કરે છે. આ પ્રમાણે પરિણામો જ પુષ્યબંધ-પાપબંધ અને નિર્જરાનું કારણ છે. પરંતુ પુદ્ગલોની લેવડ-દેવડ પુષ્યબંધાદિનું કારણ નથી.

આ પ્રમાણે પૌદ્ગલિક પદાર્થના લેવડ-દેવડના અવસરે મનમાં દાન કરવાના, અપહરણ કરવાના, જે જે શુભ-અશુભ સંકલ્પો તને થાય છે તેનાથી તું પુષ્ય-પાપકર્મા બાંધે છે. તથા દાન આપતી વખતે પદાર્થો પ્રત્યેનો મોહ તજવાના અને વૈરાગ્યની વૃદ્ધિના જો પરિણામો થયા હોય તો તે પરિણામથી તું નિર્જરા પણ કરે છે. શુભાશુભ આત્મપરિણામ જ પુષ્યબંધાદિનું કારણ છે.

આ રીતે સૂક્ષ્મબુદ્ધિએ વિચારતાં દાનના અવસરે જો તું મોહના ત્યાગનો અને વૈરાગ્યનો પરિણામ કરે છે. તો પરજંતુને વસ્તુનું દાન કરતો એવો તું તારા પોતાના આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટ કરે છે. અને તેવા પ્રગટ થયેલા શુદ્ધસ્વરૂપની પોતાના આત્માને ભેટ ધરે છે (દાન કરે છે) તથા દાનના અવસરે પરના ઉપકારમાત્રાનો જ જો પરિણામ

૧૧૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

કરે છે તો તેનાથી પુષ્ય બાંધવા દ્વારા, અને અપહરણના અવસરે પરના અપકારના પરિણામ વડે પાપ બાંધવા દ્વારા કર્મબંધો વડે તું તારા પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપનું અપહરણ કરે છે. તારું શુદ્ધ સ્વરૂપ તું હારે છે.

આ પ્રમાણે શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી તું તારા પોતાના રૂપને (શુદ્ધ સ્વરૂપને) જ પ્રગટ કરનાર કે અપહરણ કરનાર છે. તું પરદવ્યોની લેવડ-દેવડનો કર્તા નથી. કોઈ શિકારીએ પક્ષીને વિંધવા બાણ માર્યું. ધારો કે બાણના સનસનાટ શબ્દને સાંભળીને બાણ આવતાં પહેલાં પક્ષી ઉડી ગયું અને પક્ષી ન વિંધાયું. તો પણ બાણ મારનાર હિંસક કહેવાશે જ. અને પાપકર્મ બાંધશે જ. કારણકે પંખીનું વિંધાવું એ વ્યવહારનયથી હિંસા છે. અને પક્ષીને વિંધવાના પરિણામ એ નિશ્ચયનયથી હિંસા છે. તેમ અહીં પણ પૌદ્ગલિક વસ્તુનો આ જીવ દાતા-અપહર્તા વ્યવહાર નયથી છે. અને શુભાશુભ સંકલ્પોનો કર્તા-હર્તા અશુદ્ધ નિશ્ચયનયથી છે. એમ હૃદયમાં ચિંતવો. (વિચારો). આ ચર્ચા સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારીએ તો જ સમજાય તેવી છે. તેથી જ જીવ પોતાના સ્વરૂપનો જ દાતા (પ્રગટ કરનાર) અને અપહર્તા (કર્માની આવૃત કરનાર) હોય છે. પરદવ્યોનો કર્તા-હર્તા નથી છતાં સ્થૂલબુદ્ધિવાળા જીવો તેનાથી અન્યથા= ઉલદું (હું પૌદ્ગલિક પદાર્થનો કર્તા-અપહર્તા છું એમ) મુખથી બોલે છે. પરંતુ સ્વ-સ્વરૂપનું કર્તૃત્વ આદિ આ જીવ જાણતો નથી વાસ્તવિક પણે પરનું કર્તૃત્વ નથી, માત્ર સ્વનું જ કર્તૃત્વ છે. મોહાન્ય એવા સ્થૂલબુદ્ધિવાળા જીવો આવું સમજ શકતા નથી અને ઉલદું મુખથી બોલે છે. || ૪-૫ ||

અન્યથા વચન અભિમાનથી, ફરી કર્મ તું બાંધે ।

શાયકભાવ જે એકલો, ગ્રહે તે સુખ સાધે ॥ ૪-૬ ॥

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૨ ॥

અન્યથા=વિપરીત, શાયકભાવ=શાતાપણાનો ભાવ, એકલો=ફક્ત.

ગાથાર્થ=પારમાર્થિક પરિસ્થિતિ ન સમજવાથી “હું દાનાદિનો કર્તા છું” એવાં ઉલટાં (વિપરીત) વચનો બોલી બોલીને ફરી ફરી (વારંવાર) તું ફોગટ કર્મો જ બાંધે છે. દાન-અપહરણાદિના કાળે આત્મા કેવળ એકલા “શાયકભાવ”ને ગ્રહણ કરે છે તે આત્મા પારમાર્થિક સુખને સાધે છે. || ૪-૬ ||

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ચોથી

૧૧૩

વિવેચન= આહારાદિનું દાન આપવાની જે કિયા કરી તે શુભ યોગપ્રવૃત્તિ છે. અને અપહરણાદિની જે કિયા કરી તે અશુભયોગપ્રવૃત્તિ છે. આ બન્ને પ્રકારની શુભાશુભ યોગપ્રવૃત્તિ નામકર્મના ઉદ્યજન્ય છે. અને પૂર્વ બાંધેલા રાગ-દ્રેષાભક મોહનીય કર્મના ઉદ્યથી સંમિશ્રિત છે. નામકર્મ અને મોહનીયકર્મના ઉદ્યજન્ય હોવાથી આત્માની પોતાની આ પ્રવૃત્તિ નથી. ઇતાં અજ્ઞાની આત્માઓ તેવા પ્રકારની શુભાશુભકિયાઓમાં પોતાનું કર્તૃત્વ સ્થાપીને ફરી પાછા રાગ-દ્રેષાદિ કરે છે.

જે શુભાશુભ કિયાઓ ઔદ્યિકભાવની હોવાથી પુણ્ય-પાપ કર્મની માલિકીની છે. પરંતુ જીવની પોતાની નથી. તેને પોતાની માનીને પોતાની ગાવી તે જ અન્યથા વચ્ચન. “મેં આટલા રૂપીયાનું અહીં આ દાન આપ્યું, મેં આ સંસ્થા બંધાવી. મેં ગામના લોકોને ખાવા-પીવાનું કરી આપ્યું” ઈત્યાદિ વચ્ચનો બોલીને ઔદ્યિકભાવની કિયાઓને પોતાની માનીને તેના કર્તૃત્વભાવવાળાં મિશ્યાવચ્ચનો બોલવા દ્વારા દાનાદિ કિયાઓનું અભિમાન કરીને હે આત્મા ! તું ફરી ફરીને ફોગટ કર્મ બાંધે છે. અહીં દાનાદિ કિયાઓ મોહત્યાગનો અને પરોપકારનો હેતુ હોવાથી ખોટી નથી. પરંતુ તેની પાછળ કર્તૃત્વબુદ્ધિ અને અહંકારાદિ ભાવ ખોટા છે.

આ ચારે ઢાળોમાં આવેલી આવી ઉત્તમ-સુંદર ગાથાઓના અર્થ સાંભળીને, સમજીને આત્માર્થી મુમુક્ષુ ભવ્ય જીવોએ આત્મહિત માટે અહીં ઘણો વિચાર કરવો ઘટે છે કે પોતાના પુરુષાર્થી કમાયેલા પોતાની માલિકીવાળા, અને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે જેનો ઉપયોગ કરી શકાય તેવા પોતાના રૂપીયા પણ હે આત્મા ! નિશ્ચયનયથી જો તારા નથી. પરદ્રવ્ય છે. પુણ્યકર્મરાજાના છે. આ બધો તો ઔદ્યિકભાવમાત્ર છે. આત્માના ગુણસ્વરૂપ નથી. બંધનકર્તા છે. અભિમાન કરાવનાર છે અને રાગાદિ દ્વારા ફરી ફરી કર્મ બંધાવનાર છે. તો પછી ગામલોકો પાસેથી અથવા બહારગામના લોકો પાસેથી રૂપીયા લાવીએ અને તેના દ્વારા દીન-અનાથોને જમાડીએ, વખાદિ આપીએ. પશુઓને ઘાસ આદિ નાખીએ અથવા ટેરાસર, ઉપાશ્રય બંધાવીએ, સ્કુલ-કોલેજ બંધાવીએ

૧૧૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

અથવા કોઈ આવું સંકુલ ઉભુ કરીએ, તેવાં તેવાં કર્યોમાં “મેં આ કાર્ય કર્યું” “હું હતો તો આ સંસ્થા ઉભી થઈ, આ મારી સંસ્થા છે” હું કહું તેમ જ થશે ઈત્યાદિ કર્તૃત્વબુદ્ધિ રાખવી, અભિમાન કરવું, ગૌરવ લેવું, વગેરે કેટલું ઉચિત ગણાય ? જો જ્ઞાનદશા જાગૃત રાખવામાં ન આવે તો આસક્તિ અને મમતામાં ડુબવા દ્વારા માત્ર કર્મ બંધાવનાર છે. પોતાની પૌદ્યગલિક વસ્તુઓને પણ કર્મોદ્યજન્ય હોવાથી પોતાની માનવાની નથી, એમ શાશ્વકાર ભગવંતો સમજાવે છે, તો પછી પરાયી વસ્તુઓને તો પોતાની કેમ મનાય ? માટે સર્વ જીવ દ્રવ્યો અને સર્વ પુદ્યગલ દ્રવ્યો પરાયાં માનીને હે આત્મા ! તું પરપરિણિતિનો (વિભાવદશાનો) ત્યાગ કર.

પ્રશ્ન- તમારી ઉપર સમજાવેલી વાત સર્વથા સાચી છે. અને ઘણી ઉંચી છે. એમ જણાય છે. પરંતુ જ્યારે જ્યારે અમે અમારા કમાયેલા ધન, વખ્ત અને આહારાદિનું દાન કરતા હોઈએ, ત્યારે પોતાની અથવા અન્યલોકો પાસેથી રૂપીયા લાવીને નવું સંકુલ ઉભુ કરીએ ત્યારે, કર્તૃત્વબુદ્ધિ, માન અને ગૌરવ થઈ જ જાય છે. અને તે કર્તૃત્વબુદ્ધિ વગેરેથી તમારા સમજાવ્યા પ્રમાણે શુભ-અશુભ સંકલ્પો કરવા દ્વારા પુણ્ય-પાપ કર્મો પણ અવશ્ય બંધાઈ જ જાય છે. પુણ્યકર્મ એ પણ એક પ્રકારનું બંધન (સોનાની પણ બેડી) જ છે. તો પછી કર્મો ન બંધાય અને પૂર્વ બાંધેલાં કર્મોથી મુક્ત થવાય તે માટે શું કરવું જોઈએ ? તેનો ઉપાય ક્યો ? તે સમજાવો.

ઉત્તર= “જ્ઞાયકભાવ જે એકલો ગ્રહે તે સુખ સાધે” જે જે આત્માઓ આવા પ્રકારના દાનાદિ કિયા કરવાના અવસરે પોતાના આત્માને કેવળ એકલા “જ્ઞાયકભાવમાં” રાખે છે, કર્તાભાવમાં લઈ જતા નથી તે આત્માઓ નવાં કર્મો બાંધતા નથી અને જ્ઞાનાં કર્મો બધાવીને અનંત આનંદમય મુક્તિસુખને સાધે છે.

પ્રશ્ન- “એકલો જ્ઞાયકભાવ” એટલે શું ? અને તે કેવી રીતે રખાય ?

ઉત્તર- આપણાથી બીજા કોઈ ધનવાન પુરુષો કોઈ દીન, દરિદ્ર તથા યાચકવર્ગને આહાર, વખ્ત કે ધનાદિ આપતા હોય, અથવા કોઈ સંકુલ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ચોથી

૧૧૫

ઉલ્લં કરતા હોય તો તે અવસરે તે ધનવાનો દ્વારા થતી દાનાદિની કિયા દૂર ઉભા ઉભા આપણે માત્ર (જ્ઞાયકભાવવાળા) જોવા વાળા જ બનીએ છીએ. તે જોઈને અત્યંત રાજુ-નારાજ થતા નથી. કર્તૃત્વભાવ, અહંકાર કે ગૌરવ લેવાનું મન જ થતું નથી. કારણકે તે આહાર-વસ્ત્ર-અને ધનાદિ આપણાં નથી એમ જાણીએ છીએ. માત્ર આ એક સારું કામ કરે છે. એવો અહોભાવ થાય છે. એવી જ રીતે આપણા પોતાના ધનાદિ પોદ્ગલિક પદાર્થો પણ આપણા પોતાના નથી. કર્મરાજના છે. પરાયા છે સંસારવર્ધક છે. એક પ્રકારની ઉપાધિ (બલા) છે. એમ સમજીને તે ધનાદિ ઉપરના રાગાદિભાવો ટાળીને, આ ઉપાધિ આટલી તો ઓછી થઈ એમ મનમાં માનીને રાગ-દ્વેષરહિતપણે, હર્ષ-શોક રહિતપણે, મધ્યસ્થભાવે દાનાદિની આ કિયાને કરતાં માત્ર જ્ઞાયકભાવથી નિરીહભાવે જોવાની જ રહે છે.

આવા પ્રકારના અલિમભાવથી અભિમાન આવતું નથી, કર્તૃત્વબુદ્ધિ થતી નથી, માન-બહુમાન કે ગૌરવ લેવાનું મન થતું નથી. નામનાનો કે તક્તીનો મોહ રહેતો નથી. અનાસક્ત ભાવના જોરે આ જીવ પૂર્વબદ્ધ કર્મો ખપાવી નિર્માહી થઈને ક્ષપકશ્રોણિ રચવા દ્વારા મુક્તિનાં અનંત અનંત સુખોને સાધે છે. આ ગાથાઓમાં તથા તેના વિવેચનોમાં દાનાદિ કિયાનો નિષેધ નથી પરંતુ તેની પાછળ રહેલી આશયની અશુદ્ધિનો નિષેધ છે. || ૪-૬ ||

શુભ અશુભ વસ્તુ સંકલ્પથી, ધરે જે નટ માયા ।

તે ટળે સહજ સુખ અનુભવે, પ્રભુ આત્મરાયા ॥ ૪-૭ ॥

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૮ ॥

નટમાયા=નટની પ્રક્રિયા, તે=નટની પ્રક્રિયાને, ટળે=ત્યજી દે ત્યારે.

ગાથાર્થ= આ જીવ શુભ અને અશુભ આવા પ્રકારના માનસિક સંકલ્પો અને વિકલ્પો દ્વારા નટની માયાને (હર્ષ-શોકાદિને) ધારણ કરે છે. પરંતુ જ્યારે આ આત્મા તેવા પ્રકારની (હર્ષ-શોકાદિ સ્વરૂપ) નટમાયાને ત્યજી દેશે ત્યારે જ આ આત્મારૂપી રાજી પ્રભુ થયો છિતો સ્વાભાવિક સુખને અનુભવશે. || ૪-૭ ||

૧૧૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

વિવેચન= જ્યારે નાટક ભતાવવાની રંગભૂમિ ઉપર ઉત્તરેલો નટ જે જે પાત્ર ભજવવા માટે જેવો જેવો વેશ પહેરે છે અને તેને અનુસરતા જે હાવભાવ કરે છે ત્યારે તે પોતાની અસલી મૂલજીતને વિસરી જાય છે અને ભજવવા ધારેલા પાત્ર રૂપે જ બની જાય છે તો જ તે પાત્ર પોતે ન્યાય પૂર્વક ભજવી શકે છે. જો તે નાટક ભજવતી વખતે પોતાની મૂલ અસલી જાત તેને સ્મરણમાં આવી જાય તો ભજવવા ધારેલું પાત્ર યથાર્થતાથી ભજવી શકાય નહીં અને નાટકનો રસ તથા મહત્ત્વ ખલાસ થઈ જાય.

તેવી જ રીતે આ આત્મા પોતાના મૂલ અસલી સ્વરૂપે પરદવ્યોથી બિન્ન હોવાના કારણે દાનાદિનો અકર્તા અને અનપહર્તા હોવા છિતાં આવા પ્રકારની પોતાની અસલી જાતને ભૂલી જઈને તે અજ્ઞાનતાથી, મોહાન્યતાથી મનમાં શુભ-અશુભ સંકલ્પો કરીને પોતાની જાતને દાનાદિનો કર્તા અને અપહર્તા માની લે છે અને તેથી અભિમાનાદિ કરીને જીવ ફરી ફરી નવાં નવાં કર્મો બાંધે છે. પરનો ઉપકાર કરવા રૂપ રતિમોહનીયના અને અપકાર કરવા રૂપ અરતિમોહનીયના ઉદ્યથી અનુકૂમે દાન અને અપહરણ કરવાના શુભ અને અશુભ સંકલ્પો દ્વારા આ આત્મા નટની જેમ બિન્નબિન્ન સ્વરૂપવાળો માયાવી બને છે. અને તેના દ્વારા કર્મો બાંધીને તેના ઉદ્યથી રાજા-રંક, સુખી-દુઃખી, રોગી-નિરોગી, સુરૂપ-કદૂપ, ધનવાન-નિર્ધન ઈત્યાદિ રીતે અનેક પાત્ર રૂપ બને છે.

જ્યારે તે ટલે= આ અજ્ઞાનદશા ટળી જાય છે. અને પરદવ્યને પરદવ્ય રૂપે જાણીને તેમાંથી પોતાની મમતા-પ્રીતિ દૂર કરીને કર્તૃત્વાદિ બુદ્ધિને દૂર કરે છે. કેવળ એકલા જ્ઞાયકભાવમાં આવી જાય છે. ત્યારે પરદવ્યના કર્તૃત્વાદિના અહંકારાદિને ત્યજીને ભવાભિનંદીપણું ટાળીને તે જીવ ભોગી, વિલાસી, પુદ્ધગલાનંદી બનતો નથી, પરંતુ વૈરાગ્ય ભાવ પ્રામ કરીને સ્વભાવદશાના અનુભવ તરફ વળ્યો છતો પોતાના આત્માની અલિપ્ત દશારૂપ શુદ્ધ નિર્મણતા પ્રામ કરતો છતો વીતરાગ અવસ્થા= પ્રભુત્વ પ્રામ કરીને આ આત્મા (આત્મા રૂપી રાજી) સ્વાભાવિક અનંત-અનંત સુખનો અનુભવ કરનાર બને છે. || ૪-૭ ||

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ચોથી

૧૧૭

પર તણી આશા વિષવેલડી, ફલે કર્મ બહુ ભાંતિ ।
જ્ઞાન દહને કરી તે દહે, હોએ એક જે જાતિ ॥ ૪-૮ ॥
શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૪ ॥

વિષવેલડી= ઝેરની વેલ, ફલે= બંધાય છે. બહુભાંતિ= બહુ પ્રકારે, જ્ઞાનદહને= જ્ઞાનરૂપી અણ્ણિ વડે.

ગાથાર્થ= પર દ્રવ્યોની આશા એ વિષની વેલડી સમાન છે. તેનાથી બહુ પ્રકારે કર્મો બંધાય છે. જ્ઞાનરૂપી અણ્ણિ દ્વારા જે તે વિષવેલડી બાળી નાખવામાં આવે તો આ આત્મા વિશિષ્ટ એવી એક શુદ્ધ જાતિવાળો બને છે. ॥ ૪-૮ ॥

વિવેચન= ઉપર કરેલી વિસ્તૃત ચર્ચાથી સમજાશે કે અજ્ઞાન અને મોહને પરવશ બનેલા મૂઢ આત્માઓ પર એવા પુદ્ગલ દ્રવ્યોના સંયોગમાં અને અન્ય જીવદ્રવ્યોના સંયોગમાં જ સુખ પ્રામ થવાની કલ્પનાઓ કરીને, તેને જ પ્રામ કરવાના પ્રયત્નોમાં રચ્યા-પચ્યા રહે છે. અધિક ને અધિક પરદ્રવ્યોની પ્રામિની આશામાં જ જીવન પસાર કરે છે. આ પરની આશા એ જ વિષની વેલડી સમાન છે.

સર્વે અન્ય પુદ્ગલદ્રવ્યો અને પોતાના આત્મા સિવાય અન્ય સર્વ જીવદ્રવ્યો પોતાનાં નથી. પરાયાં છે. છતાં તેમાં મારાપણાની કલ્પના કરીને ઈધાનિષ્ટની પ્રામિ-પરિહારની ઈચ્છા રૂપી આશાથી આ જીવ બંધાય છે. આ પરની આશા એ જ બયંકર વિષની (ઝેરની) વેલડી છે. (જેની છાયા પણ દેહાંત કરાવનારી છે) પર પ્રત્યેની આશાના કારણે જ આ જીવ ઈષ્ટની પ્રામિમાં રાગાન્ધ અને ઈષ્ટની અપ્રામિમાં દ્વેષાન્ધ બને છે. તથા અનિષ્ટની પ્રામિમાં દ્વેષાન્ધ અને અનિષ્ટની અપ્રામિમાં રાગાન્ધ બને છે. આવા પ્રકારના રાગ-દેષના કાષાયિક પરિણામોને લીધે આ જીવ જ્ઞાનાવરણીય અને મોહનીય આદિ વિવિધ કર્માને બાંધે છે. અને અનંત સંસાર-પરિબ્રમણ કરનારો બને છે. વૈરાઘ્યની એક સજ્જાયમાં પણ કહ્યું છે કે-

૧૧૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

પરકી આશા સદા નિરાશા, એ હે જગતન પાશા ।
તે કાટનંદું કરો અભ્યાસા, લહો સદા સુખ વાસા ॥
આપ સ્વભાવમાં રે અવધુ સદા મગનમેં રહના ॥

અર્થ- પર પદાર્થની આશા હંમેશાં નિરાશારૂપ જ છે. કોઈ પણ જાતનું સુખ આપનાર નથી. (દુઃખ જ આપનાર છે) તેથી આ પરની આશા જગતના જીવોને ફસાવનારી એક પ્રકારની જાળ જ છે. તેથી તે આશાને કાટવાનો (છેદવાનો) પ્રયત્ન કરો અને તેનાથી (પરની આશાને છેદવાથી) હંમેશાને માટે સુખવાળો વસવાટ પ્રામ કરો.

સજ્જન પુરુષોનો નિરંતર સંગ, આધ્યાત્મિક ગ્રંથોનું વારંવાર પઠન-પાઠન, મહાત્મા પુરુષો પ્રત્યેનો હાર્દિક બહુમાનનો ભાવ, સાંસારિક સુખો ઉપરનો વૈરાઘ્ય, સંસારનાં સુખોને પણ બંધન સમજ તેનાથી મુક્ત થવાની અભિલાષા, વૈરાઘ્યવાહી દેશનાનું સતત શ્રવણ, ધર્મિક અનુષ્ઠાનોના આચરણકાલે પણ સંવેગ-નિર્વેદની વૃદ્ધિનું જ લક્ષ્ય, ઈત્યાદિ ઉત્તમ આચરણાઓ અને વિચારસરણીઓથી જ્યારે આ આત્મા શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ પ્રામ કરવાનું સભ્યગ્રજ્ઞાન પ્રામ કરે છે. અને તેવા પ્રકારના સભ્યગ્રજ્ઞાન દ્વારા વિષની વેલડી સમાન આ પરદ્રવ્યોની આશાને (પરપરિણિતિને) જ્યારે ટાળે છે. પરદ્રવ્યોનો મોહ ત્યજે છે. ત્યારે જ નિર્વેદ-સંવેગ આદિ ગુણો પ્રામ કરવા દ્વારા પોતાના શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને જ અક્ષય અને અનંતગુણવાળો જોતો છતો, જાણતો છતો, પુણ્ય-પાપ કર્માના ઉદ્યજન્ય સંધળા પણ સાનુકૂળ-પ્રતિકૂળ ભાવો તરફથી ઉદાસીનવૃત્તિવાળો થયો છતો રાગ-દ્વેષ નહીં કરવા વડે (સમભાવમાં રહેવા વડે) પૂર્વસંચિત કર્માને ખપાવી શુદ્ધસ્વભાવદશાની રમણતાને પ્રામ કરે છે.

જેમ અજિનના તાપ દ્વારા જેમાંથી મેલ બળી ગયો છે એવું સુવર્ણ વિશિષ્ટ જાતવાનું બને છે. તેવી જ રીતે જ્ઞાનરૂપી અજિન દ્વારા જે આત્મામાંથી પરદ્રવ્યોમાં સુખબુદ્ધિવાળી વિષવેલડી બળી ગઈ છે. તે આત્મા શુદ્ધ-બુદ્ધ-નિર્મળ એવો એક વિશિષ્ટ જાતવાન બને છે. ॥ ૪-૮ ॥

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ચોથી

૧૧૮

રાગ દેષ રહિત એક જે, દયા શુદ્ધ તે પાળે ।
પ્રથમ અંગે એમ ભાબિયું, નિજ શક્તિ અજ્ઞુઆળે ॥ ૪-૮ ॥
શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૫ ॥

ગાથાર્થ= જે આત્મા રાગ અને દેષ રહિત બને છે. તે જ એક આત્મા પોતાના આત્માની શુદ્ધ એવી ભાવદ્યા પાળે છે. આવી ભાવદ્યા દ્વારા પોતાના આત્માના ગુણોના વિકાસ સ્વરૂપ આત્મશક્તિને તે ઉજ્જવળ કરે છે. એમ પ્રથમ અંગ (આચારાંગમાં) કહ્યું છે. ॥ ૪-૧૦ ॥

વિવેચન= સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા એવા સર્વ જીવોને પૂર્વ બાંધેલા પુષ્ટય-પાપ કર્મોના ઉદ્યથી સુખ-દુઃખ અને સુખ-દુઃખના સંયોગ-વિયોગો નિરંતર પ્રાપ થતા જ હોય છે. એમાં આશ્ર્ય પામવા જેવું કશું છે જ નહીં. સંસારી જીવોમાં પર પદાર્થજન્ય ચડતી અને પડતી આ સંસારમાં સદા આવે જ છે. પર પદાર્થને જે પોતાના માને છે તેને જ આ ચડતી અને પડતી, હર્ષ-શોક તથા રાગ-દેષ કરાવનારી બને છે. પરંતુ જે આત્માઓ શાખોના જાણકાર બની યથાર્થ વૈરાગ્યવાસિત હૃદયવાળા બન્યા છે. અને તેના જ કારણે પુષ્ટ્યોદ્યજન્ય સાનુકૂળ સંજોગોમાં રાગ અને પાપોદ્ય જન્ય પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં દેષ કરતા નથી. પોતાના આત્મામાં રાગ-દેષના પરિણામ લાવતા નથી (મલીન પરિણામોને આવવા દેતા નથી) તે જ આત્માઓ શુદ્ધ એવી ભાવદ્યાના યથાર્થ પ્રતિપાલક બને છે. એમ જાણવું.

પાંચ ઈન્દ્રિયો, ત્રાણ બળ, આયુષ અને શ્યાસ આ દશ દ્રવ્યમાણો છે સાંસારિક જીવન જીવવાનાં સાધન હોવાથી તેને દ્રવ્યપ્રાણ કહેવાય છે. તેવા દ્રવ્યપ્રાણોનો સંયોગ તે જન્મ, અને દ્રવ્યપ્રાણોનો વિયોગ તે મરણ કહેવાય છે. તેવા પ્રકારના દ્રવ્યપ્રાણોના વિયોગાત્મક મરણમાંથી જીવને બચાવવો તેને દ્રવ્યદ્યા કહેવાય છે. અણુવ્રતધારી શ્રાવક-શ્રાવિકામાં અને મહાપ્રતધારી સાધુ-સાધ્વીજીમાં “પ્રાણાત્પાત વિરમણ પ્રત” મુખ્યત્વે આ દ્રવ્યદ્યા સ્વરૂપ હોય છે. કારણકે આ પ્રતથી અન્યજીવના દ્રવ્યપ્રાણોને

૧૨૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

હણવાની કિયાનું વિરમણ કરાય છે. આ દ્રવ્યદ્યાના સંસ્કારો માનસિક, વાચિક અને કાચિક શુભ યોગાત્મક હોવાથી પુષ્યબંધના હેતુ બને છે.

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર, વીર્ય, મધ્યસ્થતા, સમભાવ, રાગ-દેષ રહિત પરિણાતિ, વિભાવદશાનો ત્યાગ, સ્વભાવદશાની રમણતા આ બધા ગુણો આત્માનું શુદ્ધ સ્વસ્વરૂપ હોવાથી ભાવપ્રાણ કહેવાય છે. જેમ દ્રવ્યપ્રાણોથી એકભવનું જીવન ટકે છે તેમ ભાવપ્રાણોથી આ આત્માનું આત્મત્વ ટકે છે. તેથી ભાવપ્રાણોની રક્ષા કરવી એ ભાવદ્યા છે. માટે જે જે આત્માઓ સુખ-દુઃખના સંયોગ-વિયોગોમાં રાગ-દેષના પરિણામ કરતા નથી. પોતાના આત્માની શુદ્ધ સ્વભાવદશામાં જ વર્ત્ત છે. પરપરિણાતિમાં હુબતા નથી. તે મહાત્માઓ અન્ય જીવો ઉપર પણ આવી ભાવદ્યાના પરિણામ કરવા પૂર્વક વર્તનારા બને છે. તેથી જ અન્ય સંસારી જીવો પણ સાંસારિક સુખ-દુઃખના સાધનભૂત પુદ્ગલ આદિ પરદ્રવ્યો ઉપરના રાગ-દેષના પરિણામથી કેમ તુરત મુક્ત બને ? એવી ભાવદ્યા હૃદયમાં લાવી વૈરાગ્યમાર્ગની ધર્મદેશના આપતા છતા નિરીહભાવે (બદલામાં કંઈ પણ નહીં લેવાની વૃત્તિ રાખીને) પૃથ્વીતલ ઉપર વિચરે છે.

તથા વૈરાગ્યવાહી ધર્મદેશનાથી પરજીવોને સંસારથી તારે છે અને ભવ્ય દેશના આપતા છતા પોતાના આત્માની પણ વિશેષ વિશેષ શુદ્ધિ કરતા તે મહાત્માઓ પોતાના આત્માની શક્તિને સ્વ-પર ઉપકાર કરવા દ્વારા ઉજ્જવળ કરે છે. અને સર્વત્ર અનાશંસભાવે સ્વ-પરનું હિત કરીને કલ્યાણ સાધે છે. આ પ્રમાણે આચારાંગસૂત્રમાં કહ્યું છે. ॥ ૪-૯ ॥

એકતા જ્ઞાન નિશ્ચય દયા, સુગુરુ તેહને ભાખે ।

જેહ અવિકલ્પ ઉપયોગમાં, નિજ પ્રાણને રાખે ॥ ૪-૧૦ ॥

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૬ ॥

એકતા= લીનતા, ભાખે= કહે, અવિકલ્પ= મોહના વિકલ્પો રહિત.

ગાથાર્થ= જે મહાત્માઓ પોતાના આત્માના જ્ઞાનાદિગુણોની સાથે એકતા (લીનતા) વાળા બને છે (પર-પરિણામોને ત્યજ દે છે) તે મહાત્માઓ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાળ ચોથી

૧૨૧

નિશ્ચયનયથી ભાવદ્યાવાળા છે. એમ મહર્ષિપુરુષો કહે છે. ભાવદ્યાના પરિણામોવાળા અને મોહના વિકલ્પોથી રહિત એવા શુદ્ધ ઉપયોગમાં વર્તતા આ આત્માઓ પોતાના (ભાવ) પ્રાણોની રક્ષા કરનારા બને છે. || ૪-૧૦ ||

વિવેચન= જેમ શરીર આદિ ૧૦ દ્વયપ્રાણો જીવને ખારા છે કારણકે દ્વયપ્રાણો હોતે છતે જીવ પોતાનું જીવન જીવી શકે છે. ભવનો તે તે વિવક્ષિત પર્યાય દ્વયપ્રાણો વડે ટકે છે. તેથી દ્વયપ્રાણોની રક્ષા કરવી તેને જેમ દ્યા કહેવાય છે અને દ્વયપ્રાણોનો વિયોગ કરવો-કરાવવો તે જેમ હિંસા કહેવાય છે તેવી જ રીતે પરદ્રવ્યો પ્રત્યેની પરિણતિનો ત્યાગ કરીને શુદ્ધ આત્મતત્ત્વના અનુભવ રૂપ જ્ઞાનાદિ ગુણોમય જે પ્રાણો છે તે ભાવપ્રાણો છે. ભવાલિનંદીપણું ટળે ત્યારે આ ભાવપ્રાણો તરફ પ્રીતિ થાય છે. તે ભાવપ્રાણો હોતે છતે આ જીવ પોતાનું મોહના વિકલ્પો-વિનાનું શુદ્ધ-આત્મતત્ત્વના અનુભવરૂપ આત્મરમણતાવાળું જીવન અનંતકાળ જીવી શકે છે. તેવા પ્રકારના આ ભાવપ્રાણોની રક્ષા કરવી તે પણ ભાવથી દ્યા કહેવાય છે અને મોહના દોષોને આધીન થઈને આવા પ્રકારના આ ભાવપ્રાણોને હણવા તે ભાવહિંસા કહેવાય છે.

જે આત્માઓ પરજીવોને આહાર, વખ્ત-પાત્ર, ધન આદિ આપીને ભૂખ્યા-તરસ્યા માણસોને અને પશુ-પક્ષીઓને જીવાડે છે. અર્થાત્ તેઓના શરીર, ઈન્દ્રિય આદિ દ્વયપ્રાણોની રક્ષા કરે છે તેને દ્વયદ્યા કહેવાય છે. અને આવા દ્વયપ્રાણોથી જીવનો વિયોગ (હત્યા) કરાવે છે તેને દ્વયહિંસા કહેવાય છે. તેવી જ રીતે જે આત્માઓ પોતાના આત્માને અને યથાર્થ ધર્માપદેશ દ્વારા પરના આત્માને મોહના દોષોથી છોડાવે છે. પરદ્રવ્યો પ્રત્યેના રાગ-દ્વેષથી મુક્ત બનાવે છે. અને આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોની સાથે એકતા (લીનતા) કરે છે અને કરાવે છે. તેને સુગુરુઓ (પૂર્વના મહર્ષિ પુરુષો) ભાવદ્યા કહે છે અર્થાત્ નિશ્ચયનયથી તે દ્યા છે. એમ કહે છે. કારણકે આવી દ્યાથી સુરક્ષિત બનેલો આ જીવ હવે અનંતકાળ મરણ પામવાનો નથી. તથા કોઈ જીવને કે પોતાના જીવને પોતાના

૧૨૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ગુણોરૂપી ભાવપ્રાણોથી વિખુટો કરવો એટલે કે મોહના વિકારોમાં જોડવો. કામ, કોધ, માન આદિ વિકારોમાં નાખવો તે નિશ્ચયનયથી ભાવહિંસા કહેવાય છે. મોહાન્યતાથી આ જીવ આવી ભાવહિંસા કરીને કર્મો બાંધે છે. અને અનંતીવાર મૃત્યુ પામનાર બને છે.

ઉપરોક્ત ચર્ચાથી સમજાય છે કે દ્વયપ્રાણોનો વિયોગ તે દ્વયમરણ, ભાવપ્રાણોનો વિયોગ તે ભાવમરણ, દ્વય પ્રાણોની રક્ષા તે દ્વયદ્યા, અને ભાવપ્રાણોની રક્ષા તે ભાવદ્યા કહેવાય છે. દ્વયદ્યા એ પરજીવના દ્વયપ્રાણોની રક્ષા કરવા સ્વરૂપ હોવાથી અવશ્ય શુભ છે. પરંતુ તેના (તે જીવના) રક્ષાયેલા દ્વયપ્રાણો એક ભવ પૂરતા જ છે. કાળાંતરે નાશ તો પામવાના જ છે. વળી દ્વયદ્યા કરનારાને ધન-આહારાદિ મેળવવામાં સાવદ્ધયોગ સેવવો જ પડે છે. તથા પરને આપવામાં અને આખ્યા પછી સદૃપ્યોગ થયો કે દુરૂપ્યોગ થયો તેમાં, હર્ષ-શોક, અને કોધ-માનાદિ મોહના વિકલ્પો થવાનો પણ સંભવ તો રહે જ છે. આ કારણથી દ્વયદ્યા જરૂર કર્તવ્ય છે. પરંતુ તેની સાથે ભાવદ્યા પણ કર્તવ્ય તથા વિશેષ ઉપકારી છે. અને અતિશયે કરીને કર્તવ્ય છે તથા જે ભાવદ્યા કરનારો જીવ હોય છે. તે સત્સંગ, સ્વાધ્યાય, અને ગીતાર્થોની નિશ્ચાથી પરદ્રવ્ય પ્રત્યેના મોહના ત્યાગથી પૂજ્યકર્મ અને પાપકર્મ બન્નેની બેડીરૂપતા સમજ બન્નેના આશ્રવોથી દૂર રહી હર્ષ-શોક-પ્રીતિ-અગ્રીતિ આદિ મોહના સંકલ્પ-વિકલ્પોથી રહિત બની શુદ્ધ એવા આત્મતત્ત્વના જ્ઞાનાદિ ગુણોના ઉપયોગમાં જ વર્તનાર બને છે. આવા પ્રકારની નિર્વિકલ્પવાળી જ્ઞાનોપયોગદશા આ આત્માના ભાવપ્રાણોની રક્ષા કરનાર બને છે. જેનાથી અનંતકાળમાં પણ ક્યારેય મૃત્યુ ન આવે તેવી અવસ્થા તે જીવ પામે છે. અને શ્રોતાઓને પમાડે છે.

તેથી જ મહાપુરુષો વર્ણિદાન આદિ વડે કરાતી દ્વયદ્યા એ દ્યા હોવા છતાં પણ, તેમાં પરનો ઉપકાર થતો હોવા છતાં પણ, તેને ગૌણ કરીને સર્વ બાધ્યસંપત્તિના ત્યાગવાળી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. જેમાં પોતાના મોહના સંકલ્પ-વિકલ્પો જતવાનો અવસર પ્રામ થાય છે. અને પોતાનો

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : ઢાળ ચોથી

૧૨૩

મોહ જીત્યા પછી વીતરાગ બની કેવળજ્ઞાન ગ્રામ કરીને પરજીવોને પણ
મોહના દોષોથી બચાવવા માટે શુદ્ધધર્મની દેશના આપતા છતા વિચરે
છે. આવા પ્રકારના આત્મરમણી આત્માઓને શાસ્ત્રકારભગવંતોએ શુદ્ધ
નિશ્ચયનયની દસ્તિએ દ્યાવાળા કહેલા છે. || ૪-૧૦ ||

આ જ વાત ગ્રંથકારશ્રી હજુ વધારે સ્પષ્ટ કરે છે કે-
જેહ રાખે પર પ્રાણને, દ્યા તાસ વ્યવહારે ।
નિજ દ્યા વિષ કહો પરદ્યા, હોવે કવણ પ્રકારે ॥ ૪-૧૧ ॥
શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૭ ॥

ગાથાર્થ= જે આત્માઓ પરના દ્રવ્યપ્રાણોની રક્ષા કરે છે તે તે
વ્યવહારનયથી દ્યા કહેવાય છે. પરંતુ પોતાની ભાવદ્યા વિના પરની
કરાતી તે દ્રવ્યદ્યા કહો તો ખરા કે કેવી રીતે આત્મશુદ્ધિરૂપ ઉપકારને
કરનારી બને ? || ૪-૧૧ ||

વિવેચન= જે આત્માઓ પશુઓની રક્ષા માટે તૃષ્ણાદિ, પક્ષીઓની
રક્ષા માટે ચણ આદિ, અને મનુષ્યોની રક્ષા માટે આહાર-વસ્ત્ર, પાત્ર-ધનાદિ
આપવા દ્વારા દ્રવ્યદ્યા કરે છે. તેને શાસ્ત્રકારભગવંતો વ્યવહારનયથી દ્યા
કહે છે. કારણ કે આ દ્રવ્યદ્યા પરના દ્રવ્યપ્રાણોની રક્ષા કરનારી છે.
લાગણીરૂપ છે. પરના પ્રાણો પ્રત્યેના પ્રેમવાળી છે. પરજીવો પણ ગ્રામજીવનને
જીવવાના અર્થી છે. તેમનું જીવન જીવવાનું પ્રયોજન સધાય છે. તેથી
અવશ્ય શુભ છે. પ્રાથમિક કક્ષામાં આદરણીય પણ છે. અને આ અનુકૂળ
અવશ્ય કર્તવ્ય જ છે. પરંતુ ભાવદ્યાની તુલનામાં આવે તેવી નથી. કારણકે
આ દ્રવ્યદ્યા કરવા માટે ધન અવશ્ય જોઈએ. તે મેળવવામાં આ જીવ
રાગ-દ્રેષ્ટ અને આરંભ-સમારંભના અનેક દોષો સેવનાર હોય છે. તથા
પ્રામિ-અપ્રામિમાં હર્ષ-શોકાદિના અનેક પ્રસંગો પણ ઉપસ્થિત થાય છે. વળી
પર-પ્રાણીઓને આહાર-ધનાદિ આપ્યા પછી તેઓએ તેનો ઉપયોગ બરાબર
કર્યો કે ન કર્યો ? કોઈ કોઈનું પડાવી ગયું કે કોઈ બે-ગ્રાણ વાર લઈ ગયું,

૧૨૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ઈત્યાદિ જોતાં આપનારાને પણ ક્યારેક કોધ-માનાદિના અનેક પ્રકારના
મોહજ્ઞ્ય-સંકલ્પ-વિકલ્પો મનમાં ઉઠે છે. તથા આવું દાનનું કામકાજ
કરનારાઓનું માન તે તે સંસ્થાઓમાં (સંસ્થાઓની કમિટિઓમાં) બરાબર
સચ્ચવાયું કે ન સચ્ચવાયું, તેમાં પણ અનેક પ્રકારના કષાયોના વિકલ્પો ઉઠે
છે. માટે આત્માને વિભાવદશામાં લઈ જવાની સંભાવનાવાળી આ દ્રવ્યદ્યા
હોવાથી શુભાશુભ કાષાયિક પરિણાતિનો હેતુ પણ ક્યારેક ક્યારેક બનતી
હોવાથી ભાવદ્યાની તુલનામાં આ દ્રવ્યદ્યા આવતી નથી.

પરદ્રવ્યો પ્રત્યેની પ્રીતિ-અપ્રીતિ ત્યજ દેવી. વિભાવદશાનો ત્યાગ
કરવો, પરદ્રવ્યોને વિયોગવંત સમજીને, અંતે અસાર અને દુઃખદાયી છે એમ
માનીને ત્યાગ કરવો. તથા મોહનો નાશ કરાવનારા અને સંકલ્પ-વિકલ્પોથી
દૂર રાખનારા તથા મહાસાગરની જેમ આત્માને શાન્ત ચંચળતા રહિત,
અને સ્થિર કરનારા એવા જ્ઞાનોપયોગમાં (સ્વગુણ-રમણતામાં) જ સ્થિર
થવું તે ભાવદ્યા છે. આ ભાવદ્યા પ્રાચીન અને અર્વાચીન એમ બન્ને
પ્રકારનાં કર્મનાં બંધનોમાંથી તથા રાગ-દ્રેષ્ટ, હર્ષ અને શોકાદિ મોહના
વિકલ્પોમાંથી, અને અનંત જન્મ-મરણોની પરંપરાના પાશમાંથી મુકાવનાર
છે. માટે નિશ્ચયનયથી આત્માને મોહના દોષોથી રહિત કરવો તે જ
શ્રેષ્ઠદ્યા છે. ભાવદ્યા છે. આ ભાવદ્યા દ્વારા આ આત્મા પ્રથમ પોતાના
આત્માને નિર્મણ કરતો છિતો વીતરાગ કેવળી બની ઉત્તમ એવી યથાર્થ
ધર્મદેશના દ્વારા અનેક પર જીવોને પણ મોહના વિકારો અને વિલાસોમાંથી
મુક્ત બનાવીને નિર્વાણપદ ગ્રામ કરાવે છે કે જ્યાં કદાપિ મરણ આવતું જ
નથી. આ રીતે દ્રવ્યદ્યા કરતાં ભાવદ્યા વધારે શ્રેષ્ઠ છે. વ્યવહારદ્યા કરતાં
નિશ્ચયદ્યા વધારે શ્રેષ્ઠ છે.

દ્રવ્યદ્યા પરના દ્રવ્યપ્રાણોની રક્ષા કરનાર હોવાથી શુભપ્રવૃત્તિ છે. તેના
દ્વારા આત્મા પુણ્ય ઉપાર્જન કરીને સ્વર્ગાદિ સંસારનાં સુખો કદાચ પામે છે પરંતુ
તે પણ એક પ્રકારનાં બંધનો જ છે. તેથી આ આત્મા બંધનમુક્ત થતો નથી.
સંકલ્પ-વિકલ્પો વિનાની નિજાખાયિકપરિણાતિમય આત્માની જે આત્મશુદ્ધિ છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ચોથી

૧૨૫

તેનો હેતુ તે દયા બનતી નથી. બલ્કે પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણો થયું હોય તો રાગપરિણાતિમાં અને ધાર્યું ન થયું હોય તો દ્રેષ્ણની પરિણાતિમાં આ આત્મા પ્રાય: આવી જાય છે. જે પોતાની પણ ભાવદ્યા કરી શકતો નથી. એટલે કે પોતાના આત્માને પણ કર્મબંધનોમાંથી અને કર્મબંધનોના હેતુભૂત કાષાયિક પરિણાતિઓમાંથી બચાવી શકતો નથી. આવો (નિજ દયા વિણ) પોતાની ભાવદ્યા વિનાનો આ આત્મા પરજીવોને કર્મબંધનોમાંથી અને કાષાયિક પરિણાતિમાંથી છોડાવી નિર્વાણ પદ પમાડવા રૂપ (કહો પર દયા હોવે કવણ પ્રકારે) પર દયા કેવી રીતે કરી શકે ? તે કહો તો ખરા. અર્થાત્ પોતે જ મોહના દોષોમાં જે ફસાયેલો છે તે આત્મા પર જીવદ્રવ્યોને મોહના દોષોથી બચાવી શકતો નથી. તેથી મોહના દોષો દૂર કરવા-કરાવવા પ્રયત્ન કરવો એ જ શ્રેષ્ઠ દયા માર્ગ છે. આ રીતે દ્રવ્યદ્યા કરતાં ભાવદ્યા કરવી તે વધારે ઉત્તમ માર્ગ છે. આનો અર્થ દ્રવ્યદ્યા ન કરવી તેવો ન સમજવો. પરંતુ દ્રવ્યદ્યા સોપાધિક છે. અને ભાવદ્યા નિરૂપાધિક છે. || ૪-૧૧ ||

ભાવદ્યા વિનાની દ્રવ્યદ્યા કેવી હોય છે ? તે સમજવે છે.

લોક વિષા જેમ નગર મેદિની, જેમ જીવ વિષા કાયા ।

ફોક તેમ શાન વિષા પર દયા, જિસી નટી તણી માયા ॥ ૪-૧૨ ॥

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૮ ॥

નગરમેદિની= શહેરની ભૂમિ, ફોક= ફોગટ, નટીતણી= નટીની

ગાથાર્થ= જેમ લોકો વિના નગરની ભૂમિ, તથા જીવ વિના કાયા, શોભા પામતી નથી. તેવી જ રીતે શુદ્ધજ્ઞાનદશાના ઉપયોગાત્મક ભાવદ્યા વિના દ્રવ્યદ્યા પણ શોભા પામતી નથી કે જે નટીની માયા સમાન છે. || ૪-૧૨ ||

વિવેચન= કોઈ એક સુંદર નગર હોય કે જ્યાં કાશ્મીર દેશના જેવી ઘણી જ હરીયાળી (વનરાજ) હોય, પાંચ પાંચ લાઈનોના ગાડીઓને

૧૨૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

જવા-આવવાના અમેરિકાના વિશાળ માર્ગો જેવા રસ્તાઓ હોય, ટેક-ટેકાણો ચાર રસ્તાઓમાં પાણીના કુવારાઓ મુકેલા હોય, મુંબઈના વાલકેશર જેવાં ઘણા ઊચા ઊચા એપાર્ટમેન્ટો હોય, રોડની બન્ને બાજુ વૃક્ષોની હારમાળા હોય તથા એક સરખા ઘાટની કમશા: ગોઠવાયેલી વિવિધ દુકાનો હોય. ઉપર-નીચે જવા આવવાના કેલીફોનીયા જેવા જાળમાળીયા પુલો હોય, એમ (નગરમેદિની) શહેરની ભૂમિ ઘણી જ રળીયામણી હોય. પરંતુ સ્વરાજ્ય-પરરાજ્યના ભયોથી, પાણીના પ્રદૂષણના કારણથી, રોગાદિના ભયોથી, લુંટારાના ભયોથી, અથવા કોમવાદજન્ય તોફાનોના ભયથી, ઈત્યાદિ કોઈ પણ કારણના લીધે એક પણ માણસ તે નગરમાં રહેવા તૈયાર ન હોય તો જેમ લોકો વિના તે નગરની પણ શોભા ગણાતી નથી. તેમ ભાવદ્યા વિનાની દ્રવ્યદ્યા જાણવી.

તથા શરીર રૂપવાન, દેખાવું અને મોહક હોય, પાંચે ઈન્દ્રિયો પરિપૂર્ણ હોય, શરીરનો બાંધો મજબૂત અને વ્યવસ્થિત હોય, પરંતુ જો તેમાં જીવ ન હોય તો જીવ વિના તે શરીરની પણ શોભા ગણાતી નથી. તેમ ભાવદ્યા વિના દ્રવ્યદ્યા જાણવી.

સમ્યગ્રદ્ધન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્યારિત્ર આદિ આત્માના ગુણો વિના, તથા શમ, સંવેગ, નિર્વદ, અનુકૂળા અને આસ્તિક્યતા વગેરે પ્રશસ્ત ભાવોની પ્રગટતા વિના, કષાયોની વાસનાના ત્યાગ વિના, બહારથી કરાતી દયા-દાનાદિ તમામ ધર્મકરણી નટની સ્વીની માયાતુલ્ય તુચ્છ છે. ક્ષુલ્લક છે. દાંબિક છે. કેવળ સારા દેખાવા માટે જ છે. આત્મશુદ્ધિનો હેતુ બને તેવી નથી. રંગભૂમિ ઉપર નાચ કરતી નટની સ્વી જેમ પ્રેમભર્યા હાવભાવ બતાવે, વિવિધ અંગમરોડ કરે, ગુમઅંગોનું પ્રદર્શન પણ કરે. પરંતુ આ સર્વ ધનપ્રાપ્તિ માટે જ હોય છે. પ્રેક્ષકોને રાજ કરવા પુરતું જ હોય છે. પ્રેક્ષકો તરફ તેને વાસ્તવિક પ્રેમ હોતો નથી. આ માયા છે. દંબ છે. દેખાવ માત્ર છે. તેવી જ રીતે સમ્યગ્જ્ઞાનાદિ ગુણોના ઉપયોગ વિનાની માત્ર દ્રવ્યદ્યા માન વધારવા, જશ લેવા, દુનીયામાં સારા દેખાવા

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ ચોથી

૧૨૭

માટેની હોય છે. આત્મશુદ્ધિ માટે હોતી નથી. તેથી દાંલિક છે અને પુષ્ય બંધાવા દ્વારા સ્વગીય સુખહેતુ બનતી છતી તે દ્રવ્યદ્યા કાળાન્તરે સંસારહેતુક જ બને છે. ॥ ૪-૧૨ ॥

મોહના વિકારો વિનાનો શુદ્ધાત્મતાવનો અનુભવ એ જ સર્વશ્રેયસ્કર માર્ગ છે. તે સમજાવે છે-

સર્વ આચારમય પ્રવચને, જાણ્યો અનુભવ યોગ ।

તેહથી મુનિ વમે મોહને, વળી અરતિ-રતિ શોગ ॥ ૪-૧૩ ॥

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૪૮ ॥

ગાથાર્થ= આ કારણથી સર્વ પ્રકારના ઉત્તમ આચારમય એવા જૈન પ્રવચનમાં આત્મતત્ત્વનો “અનુભવ યોગ” એ જ શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે. કે જે આત્માનુભવથી મુનિરાજ મોહને વમે છે. (દૂર કરે છે) અને વળી અરતિ-રતિ તથા શોકને પણ દૂર કરે છે. ॥ ૪-૧૩ ॥

વિવેચન= દ્રવ્યહિંસા પાપબંધનો હેતુ છે. ભાવહિંસા પાપબંધની નિકાચનાનો હેતુ છે. દ્રવ્યદ્યા પુષ્યબંધનો હેતુ છે. અને ભાવદ્યા સંવર-નિર્જરાનો હેતુ છે. માટે ભાવદ્યા સર્વથી વધારે શ્રેયસ્કર છે. દ્રવ્યહિંસા અને ભાવહિંસા તો હેય છે જ. પરંતુ દ્રવ્યદ્યા અને ભાવદ્યામાં પણ વ્યવહારથી દ્રવ્યદ્યા કર્તવ્ય છે અને નિશ્ચયથી ભાવદ્યા કર્તવ્ય છે. દ્રવ્યદ્યા, પરના દ્રવ્યપ્રાણોની રક્ષા કરનારી હોવા છતાં પરજીવને એક ભવ પૂરતી જ રક્ષક છે. સંપૂર્ણપણે મૃત્યુને અટકવનારી નથી. તથા કોધ-માનાદિના અનેક સંકલ્પ-વિકલ્પોવાળી છે. જ્યારે ભાવદ્યા પરજીવના ભાવપ્રાણોની સદા રક્ષક છે. મૃત્યુને સંપૂર્ણપણે રોકનાર છે. (મૃત્યુ જ ન આવે એવી સ્થિતિ આપનાર છે) તથા આ ભાવદ્યા સંકલ્પ-વિકલ્પોથી રહિત શુદ્ધ જ્ઞાનદશામાં આત્માને પ્રવર્ત્તવનાર છે. તેથી જૈનપ્રવચનોમાં દ્યા-દાન-પચ્યક્ખાણ-ત્યાગ આદિ સર્વ પ્રકારની ધર્મકરણીના આચારોમાં કષાયરહિત નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વનો અનુભવ કરવો એને જ કલ્યાણકારી તત્ત્વ કહેલું છે. એમ માનવું જોઈએ.

૧૨૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

કષાય રહિત, નિર્વિકલ્પ, શરીરાદિ પરદવ્યથી તિન્ન, એવા પ્રકારના શુદ્ધ આત્મતત્ત્વનો અનુભવ કરવા માટે મહાત્મા પુરુષો સાંસારિક ભોગોનો ત્યાગ કરે છે. પરિવારનો ત્યાગ કરે છે. ધનસંપત્તિનો ત્યાગ કરે છે. અરણ્યવાસ સ્વીકારે છે. નિર્જનાવસ્થામાં કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ આત્મતત્ત્વના શુદ્ધ ઉપ્યોગમાં વર્ત્ત છે. જેનાથી મોહના વિકારોનો અને રાગ-દ્વેષ આદિ કષાયોની કાષાયિક પરિણાતિનો આ જીવ ક્ષય કરતાં કરતાં મુનિ વમે મોહને= આ મુનિમહાત્મા મોહને તથા અરતિ-રતિ અને શોકને વમે છે. એટલે કે મોહરાજાના સર્વ સૈનિકોનો નાશ કરીને આત્માને શુદ્ધ વીતરાગ દશાવાળો બનાવે છે. આવા પ્રકારના ભાવમાં વર્તનારા, અને પ્રતિદિન ચઢતા પરિણામવાળા મહાત્મા પુરુષોને સાધક આત્મા કહેવાય છે. તેઓ પરદવ્યોના સંબંધે તેમાં લુખ્ય-કુખ્ય બનતા નથી.

મોહના વિકારો રહિત બનેલા અને આત્મતત્ત્વના અનુભવને પામેલા એવા મહાત્મા પુરુષો પૂર્વ થઈ ગયેલા મહર્ષિ પુરુષોએ બનાવેલાં વૈરાગ્યવાળાં અધ્યાત્મ અને આત્મહિતને અદ્ભૂત શૈલીથી સમજાવનારાં શાખોનું નિરંતર પઠન-પાઠન કરનારા બને છે. અને તે પઠન પાઠન કરવા દ્વારા આ સાધક આત્માઓ સમતારસના અનુભવમાં જુલનારા (તેમાં ડુબી જનારા) બને છે તે મહાત્માઓને આવાં શાખોનું ચિંતન-મનન અને તેમાં લીન થઈ જવું એ પોતાના પ્રાણોથી પણ અધિક પ્રીતિવાળું હોય છે. ॥ ૪-૧૩ ॥

સૂત્ર (અર્થ) અક્ષર પરાવર્તના, સરસ શેલડી દાખી ।

તાસ રસ અનુભવ ચાખીએ, જીહાં એક છે સાખી ॥ ૪-૧૪ ॥

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૫૦ ॥

પરાવર્તના= વારંવાર ગણવું, દાખી= કહી, તાસ= તે સૂત્રાદિનો, સાખી= સાક્ષી.

ગાથાર્થ= સૂત્રોના પદોનું અને તેના અર્થોનું સતત પુનરાવર્તન કરવું એ, રસભરપૂર શેલડી જેવું મીઠું આ મહાત્માઓને લાગે છે. તેના અમૃત

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાર ચોથી

૧૨૮

તુલ્ય રસનો નિત્ય અનુભવ કરે છે. જેની મીઠાશમાં પોતાનો આત્મા એ જ એક સાક્ષીભૂત છે. (આ મીઠાશ, શબ્દોથી અવર્ણનીય છે.) || ૪-૧૪ ||

વિવેચન= જે આત્માઓ બહિરાત્મભાવ ત્યજને અંતરાત્મભાવમાં આવ્યા છે. ભોગદશાના પરિણામો ત્યજને યોગદશાના પરિણામોથી પરિણત બન્યા છે. સંસારના સર્વ સંબંધો વિભાવદશા તરફ લઈ જનારા છે એમ સમજી તેનાથી વિમુખ બન્યા છે. શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાની દઢ લગની જેઓને લાગી છે. એવા આત્માઓ પૂર્વપુરુષોથી રચિત એવાં અને શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની ઝાંખી (અનુભવ) કરાવનારાં સૂત્રોનું, તેના અર્થોનું તથા તેના એક એક પદોનું નિરંતર ચિંતન-મનન કરતા છતા વારંવાર તે પદો દોહરાવનારા બને છે. જ્યારે જ્યારે તેમની સાથે કંઈ પણ વાત્તાલાપ કરીએ ત્યારે ત્યારે પરસ્પૃહા મહાદુઃખં, નિઃસ્પૃહત્વં મહાસુખં, પરતણી આશ વિષ વેલદી, એગોહં નિથિ મે કોઇ, નાહમનસ્સ કસ્સહ, આવા પ્રકારના ભાવવાહી સૂત્રો-પદો અને શ્લોકો આ મહાત્માઓ ગાતા હોય છે. બોલતા હોય છે. સમજતા હોય છે સમજવતા હોય છે. અને ઉત્તમ ભાવનામાં લયલીન બનીને ઉપરનાં પદો જેવાં પદો લલકારતા હોય છે.

તે મહાત્માઓને આવા શ્લોકોના પદોનું નિરંતર ગાન કરવું. પુનરાવર્તન કરવું તેમાં રમી-જુમી જવું, તે રસથી ભરપૂર ભરેલી શેરડી જેવું મીઠું લાગે છે. જ્યારે ત્યારે તેમની આંખ સામે આવાં પદો જ રમતાં હોય છે. બીજી કોઈ વાતચીતમાં કે ભોગાનુભવમાં તેઓને રસ હોતો જ નથી. અપૂર્વ અપૂર્વ અર્થોથી સૂત્રોનું અવધારણ કરે છે. આત્મા અરૂપી છે. આવું શાસ્ત્રજ્ઞાન પણ અરૂપી છે. અને તેના દ્વારા પ્રાપ્ત થતો શુદ્ધ આત્મતત્ત્વનો અનુભવ તે પણ અરૂપી છે.તથા તજજન્ય નિર્મળ શુદ્ધ આનંદ એ પણ અરૂપી છે. શબ્દોથી અવાચ્ય છે. શબ્દાતીત કેવળ અનુભવમાત્રથી જ ગોચર એવા આ અનુભવને જ્ઞાણવામાં-માણવામાં પોતાનો એક આત્મા જ સાક્ષી છે. આ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વનો અનુભવ અને તેના જ્ઞાનનો આનંદ, એ જ સંસારના બંધનોમાંથી આત્માને મુક્ત કરાવનાર છે. તેથી તે મહાત્માઓ તેમાં જ લયલીન હોય છે.

૬

૧૩૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

આનાથી ઉલટું, પર એવા જડ દ્વયોના ભોગ સંબંધી, મિથ્યા સુખાભાસરૂપ ભોગાસક્કિતનું જે અનુભવજ્ઞાન થાય છે. તે તો કેવળ સંકલેશની વૃદ્ધિ કરનારું અને આ આત્માને અનેક બંધનોમાં પ્રતિબંધિત કરનારું છે. માટે ભોગાનુભવજ્ઞાનને ત્યજને આત્મતત્ત્વના શુદ્ધ અનુભવજ્ઞાનમાં જ હે મહાનુભાવો ! તમે રમનારા-જુમનારા થાઓ. લયલીન બનનારા થાઓ. પરદવ્યોની પ્રીતડી ત્યાજો. એવો ગુરુજીના ઉપદેશનો ધ્યનિ છે. ! || ૪-૧૪ ||

આ જ હક્કિકત ગ્રંથકારશ્રી વધુ દૃઢ કરતાં સમજાવે છે-

આતમરામ અનુભવ ભજો, તજો પરતણી માયા ।

એહ છે સાર જિનવચનનો, વળી એ શિવ ધાયા ॥ ૪-૧૫ ॥

શુદ્ધ નય અર્થ મન ધારીએ ॥ ૫૧ ॥

આતમરામ= આત્મતત્ત્વમાં રમવું, ભજો= આદરો, શિવધાયા= મુક્તિનો આંશિક અનુભવ.

ગાથાર્થ= તેથી આત્મતત્ત્વના અનુભવને જ સ્વીકારો, પરદવ્યોની માયાને (પ્રીતિને) ત્યાજો. જિનેશ્વર પરમાત્માના વચનોનો આ જ એક સાર છે. આવા અનુભવની લીનતા એ મુક્તિના સુખના અનુભવના એક અંશરૂપ (ધ્યાનરૂપ) છે. || ૪-૧૫ ||

વિવેચન= શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય, અને શુદ્ધ આત્મતત્ત્વના અનુભવાત્મક જ્ઞાન, આ બન્ને ગુણ-ગુણી છે. અભેદતત્ત્વ છે. આ જ ઉપાદ્યે છે. આ જ શુદ્ધ આત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે. તેથી હે મહાનુભાવ આત્મા ! તું તેમાં જ રમનારો બન. શુદ્ધ આત્મતત્ત્વના અનુભવને જ ભજનારો બન. નિર્મળ શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદને જ પ્રાપ્ત કરનારો બન. આ જ માર્ગ આત્માનું કલ્યાણ કરનારો છે. જિનેશ્વર પરમાત્માના પ્રવચનનો પણ આ જ સાર છે.

પર એવા પુદ્ધગલદવ્યોની, અને પર એવાં અન્ય જીવદવ્યોની (પુત્રાદિ પરિવારની અને શિષ્યાદિ પરિવારની) માયા (મૂર્ખા-મમતા) તું ત્યજ હે. આ સર્વ સાંયોગિક ભાવો છે. વિનશ્વર સ્વભાવવાળા છે. પ્રામિમાં

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વારા ચોથી

૧૩૧

સુખાભાસ કરાવનારા છે. અને વિયોગમાં દારૂણ દુઃખ આપનારા છે. સંયોગ થાય ત્યારે તું જેમ હર્ષ પામે છે. તેમ તેના વિયોગમાં તું રડનાર અને દીન બનનાર છે. ખસના રોગીને ખંજવાળ ઉપદે ત્યારે ખણવાની પ્રક્રિયા ખંજવાળને ઘડીભર માટે જેમ રોકનાર છે તેમ પરદવ્યો ઘડીભર માટે દુઃખનો પ્રતિકાર માત્ર કરનારાં છે. પરંતુ દુઃખનો નાશ કરનારાં નથી કે સુખ આપનારાં નથી. સુખ અને આનંદ એ તો આત્માના સહજ (સ્વાભાવિક) ગુણો છે. પરફૂત ગુણો નથી. તેથી પરદવ્યોની આશા ભમતા ઈચ્છા સ્પૃહ અપેક્ષા હે આત્મા ! તું ત્યજ હે. આ તો વિષવેલદીથી પણ વધારે ભયંકર છે. આ જ પરમાત્માના વચ્ચનોનો સાર છે.

તથા પરદવ્યોના સાંયોગિક ભાવોનો, તેના દ્વારા થનારા સુખાભાસના અનુભવનો અને તેના તરફની પ્રીતિવિશેષનો આ જીવ જેમ જેમ ત્યાગ કરે છે. અને શુદ્ધ આત્મતત્ત્વના અનુભવનો જેમ જેમ રસ ચાખે છે. અધ્યાત્મદશાના જ્ઞાનનો આનંદ જેમ જેમ માણે છે. તેમ તેમ તેવા પ્રકારનાં શાખોનું વાંચન ચિંતન મનન તેને ગમે છે. અને સતત તે જ કરે છે, તેવા તેવા શ્લોકો પદો ગાથાઓ અને શાયરીઓ ગાય છે. ગવરાવે છે. પોતાના આત્માને તેના અર્થથી પલ્લવિત કરે છે. એનો જે આનંદ આનંદ થાય છે તે તો ખરેખર અનુભવગમ્ય માત્ર જ છે. શબ્દોથી ન સમજાવી શકાય તેવો છે. તથા મુક્તિના સુખના સ્વાદની એક છાયા છે. તેનો આંશિક અનુભવ છે. તેના દ્વારા આત્મા અક્ષય-અનંત શાશ્વત સુખના અનુભવને પ્રામ કરનારો બને છે. ॥ ૪-૧૫ ॥

ચોથી દ્વારા સમામ

B B B

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

દ્વારા પાંચમી

એમ નિશ્ચયનય સાંભળીજી, બોલે એક અજાણ ।

આદરશું અમે જ્ઞાનનેજી, શું કીજે પચ્યકુખાણ ॥ ૫-૧ ॥

સોભાગી જ્ઞિન સીમંધર સુણો વાત ॥ ૫૨ ॥

ગાથાર્થ= આવા પ્રકારનો નિશ્ચયનય સાંભળીને અજાની એવો એક પ્રશ્નકાર કહે છે કે અમે તો હવે જ્ઞાનને જ આદરીશું. પચ્યકુખાણો (વિષયભોગોનો ત્યાગ) કરવાની શું જરૂર છે ? હે સૌભાગ્યશાળી પરમાત્મા સીમંધરસ્વામી દેવ ! તમે અમારી વાતો સાંભળો. ॥ ૫-૧ ॥

વિવેચન= બીજી, ગીજી અને ચોથી દ્વારા નિશ્ચયનયની દસ્તિએ પ્રામ કરવા યોગ્ય અર્થાત્ સાધ્ય સ્વરૂપ અને સત્તામાં રહેલું એવું પરમશુદ્ધ, અનંત, અક્ષય, અરૂપી, અવ્યાબાધ એવું આત્મસ્વરૂપ સમજાવ્યું. તે જ મેળવવા યોગ્ય છે. પરમ સાધ્ય છે.

આ સ્વરૂપ સાંભળીને પોતાને આ શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાઈ ગયું છે. એમ મનમાં માની લઈને, સમજાઈ ગયાનો તેણ કરીને, તેને જ જે લોકો વાગોળ્યા કરે છે. પરંતુ તેની પ્રામિ અર્થ “સાધન રૂપે” શાખોમાં કહેલા પંચાચારનું પાલન, ભોગોનો ત્યાગ, સત્સંગ, સ્વાધ્યાય, આદિ ઉપાયોને અપનાવતા નથી. તેવા ઉપાયો પ્રત્યે અનાદરભાવ રાખે છે. “આવી જડ ક્રિયા તો ઘણી કરી” એમ કહીને ક્રિયાને મનમાં ને મનમાં જડ માની લઈ તેનો જે ત્યાગ કરે છે, તે પોતાના આત્માને શુદ્ધ કરી શકતા નથી. આત્મશુદ્ધિના સાધ્યને પ્રામ કરી શકતા નથી. અર્થાત્ તેઓ નિશ્ચયના એકાંત વાદી છે. અને તેથી જ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

કારણથી કાર્યની, ઉપાયોથી ઉપેયની, સાધનથી સાધ્યની પ્રામિ-સિદ્ધિ થાય આ સ્વભાવિક ન્યાય છે. જે જે સાધ્યનાં જે જે સાધનો હોય તે તે સાધનોને સાધક આત્મા જે રીતે સાધની સિદ્ધિ થાય તે રીતે

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વારા પાંચમી

૧૩૩

જોડે તો જ સાધયની સિદ્ધિ થાય. આ જ સાચો સાધ્યસાધનદાવ કહેવાય છે. દાખલા તરીકે અમદાવાદથી મુંબઈ જવું છે. ત્યાં મુંબઈની પ્રાપ્તિ એ સાધ છે ગાડી ચલાવવી એ સાધન છે. ચલાવનાર આત્મા એ સાધક છે. અને મુંબઈનો રસ્તો કપાય, તે નગર નજીક આવે, તેવી રીતનું લક્ષ્ય રાખીને યોગ્ય માર્ગ ગાડી ચલાવવી તે સાધ્યસાધનદાવ કહેવાય છે.

ઘટ બનાવવો હોય ત્યારે ઘટ તે સાધ છે. દંડ, ચક, ચીવર આદિ સામગ્રી એ સાધન છે. બનાવનાર કુલાલ એ સાધક છે. અને તે કુંભાર (કુલાલ) યથાર્થપણે ઘટ બને તે રીતે માટીનું દંડ-ચકાદિની સાથે જે યુંજન કરે છે. તે “સાધ્યસાધનદાવ” કહેવાય છે. આ જ રીતે જ્યારે “પટ” એ સાધ હોય ત્યારે તુરીવેમાદિ સાધન છે. પટ એ સાધ છે. વણકર એ સાધક છે અને પટની નિષ્પત્તિ થાય તે રીતે તન્તુઓનો તુરીવેમાદિની સાથે સંયોગ કરવો-યુંજન કરવું તે સાધ્યસાધનદાવ કહેવાય છે.

ઉપરોક્ત ઉદાહરણોને અનુસારે આત્મા એ સાધક છે. શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ કરવી એ સાધ છે. દાન-દ્યા-પચ્યક્ખાણ ભોગોનો ત્યાગ, સત્સંગ સ્વાધ્યાય, તપ, સામાયિક, પ્રતિકમણ, અને પરમાત્માની પૂજા આદિ ધર્માનુષ્ઠાનો (ધર્મકિયાઓ)નું આચરણ અર્થાત્ પાંચ અણુવ્રત, મહાવ્રત અને પંચાચારાદિનું જે પાલન છે. એ સાધન છે સાધક એવા આત્માએ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ રૂપ સાધને અર્થે ઉપરોક્ત ધર્માનુષ્ઠાનોને પોતામાં જોડવાં તે સાધ્યસાધનદાવ છે. ધર્માનુષ્ઠાનો એવી રીતે કરવાં કે જેનાથી પરપરિણાતિનો ત્યાગ કરવા દ્વારા મૌહદશાનો ક્ષય કરતાં કરતાં શુદ્ધ આત્મતત્ત્વરૂપ સાધયની પ્રાપ્તિ થાય. તથા શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે, શુદ્ધ અનુષ્ઠાનોનું સેવન એ અનિવાર્ય છે. તેથી તેનું યથાસ્થાને યુંજન કરવું એ જ સાધ્યશુદ્ધ અને સાધનશુદ્ધ કહેવાય છે.

આવો સુંદર કાર્યકારણભાવવાળો એટલે કે સાધ્યસાધન ભાવને સમજાવનારો પરમાત્માએ બતાવેલો નિર્દોષ માર્ગ હોવા છતાં કેવળ એકલા નિશ્ચયનયને આગળ કરીને સાધ્યમાગને જ વાગોળનારા અને

૧૩૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ધર્માનુષ્ઠાનોને આચરવા રૂપ સાધનભૂત કિયામાર્ગનો ઉચ્છેદ કરનારા જીવો સાચા ન્યાયમાર્ગ નથી. જેમ રસ્તાને જાણવાની જરૂર છે તેમ રસ્તો કાપવા રૂપ કિયા કરવાની પણ અવશ્ય જરૂર છે. તેથી આચાર (કિયા) શૂન્ય એવા કેવળ એકલા જ્ઞાનમાત્રથી સાધ્યસિદ્ધ થતી નથી. લાડવાના જ્ઞાન માત્રથી કંઈ પેટ ભરાઈ જતું નથી.

આ વાત સમજાવવા માટે ગુરુજી કોઈ શિષ્ય દ્વારા પ્રશ્ન કરાવે છે કે- આપશ્રીએ સમજાવેલો આવો નિશ્ચયનય સાંભળીને અમને એક પ્રશ્ન થાય છે કે હવે અમે આ નિશ્ચયનયને જ સ્વીકારીશું. પચ્યક્ખાણો (ત્યાગ, તપ, સાધના અને આરાધના) કરવાની જરૂર શું છે ? || ૫-૧ ||

કિરિયા ઉત્થાપી કરીજી, છાંડી તેણે લાજ ।

નવિ જાણે તે ઉપજેજી, કારણ વિણ નવિ કાજ ॥ ૫-૨ ॥

સોભાગી જિન, સીમંધર સુણો વાત. ॥ ૫૩ ॥

ગાથાર્થ= જે આત્માઓ કિયામાર્ગનું ઉત્થાપન કરે છે. તે આત્માઓએ લાજ (શરમ) છોડી દીધી છે. એમ જાણવું કારણ કે તે અજ્ઞાની જીવો “કારણ વિના કાર્ય થાય નહીં” આ વાત જાણતા નથી. || ૫-૨ ||

વિવેચન= તત્ત્વમૂઢ એવા જે આત્માઓ સંગ્રહનયથી સત્તામાં રહેલા સિદ્ધના સરખા શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને જ ગાયા કરે છે. અને તેની પ્રાપ્તિ માટેના ઉપાયોમાં (સાધનામાં) વર્તવા પ્રત્યે બેદરકાર રહે છે. “આ આત્મા શુદ્ધ-બુદ્ધ છે. નિરંજન નિરાકાર છે. અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણમય છે. તે આત્મતત્ત્વને જ બરાબર જાણો. કિયાઓ કરીને શું કામ છે ? કિયાઓ તો શુભાશુભ યોગમાત્ર છે. યોગ તો પાંચ બંધહેતુઓમાંનો એક બંધહેતુ છે. “હું આત્મા છું શુદ્ધ છું. બુદ્ધ છું” એવું જ્ઞાન-ધ્યાન માત્ર જ કરો. તે વિના બીજું કંઈ કરવાની જરૂર નથી” આમ જોરશોરથી જે ગાય છે. તેઓએ પોતાના ઘરની લાજમર્યાદા છોડી દીધી છે. એટલે જૈનશાસન પામીને પરમાત્માના શાસનવિરુદ્ધ આપણે આ શું બોલીએ છીએ ? તેની

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાર પાંચમી

૧૩૫

પણ શરમ સર્વથા ત્વજી દીધી છે. આવું બોલતાં તેઓને કંઈ શરમ પડા આવતી નથી.

નાનો બાળક પણ સમજ શકે છે કે “કારણ વિના કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી” આવી વાત તે પંદિતમાની પુરુષો (પોતાની જાતને પંદિત માનનારા પુરુષો) જાણતા નથી કે જ્ઞાન અને કિયા આ બન્ને સાધ્યસિદ્ધિના ઉપાયો છે. જેટલી જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે. તેટલી જ કિયાની પણ આવશ્યકતા છે. અને જેટલી કિયાની આવશ્યકતા છે તેટલી જ જ્ઞાનની પણ આવશ્યકતા છે. એક જ રથનાં બે પૈડાં છે. જેમ બન્ને પૈડાં વિના રથ ગતિ કરી શકતો નથી. તથા જેમ સ્વી-પુરુષ વિના સંસાર ચાલતો નથી. એ જ રીતે જ્ઞાન અને કિયા વિના સાધ્ય સિદ્ધિ થતી નથી.

કોઈ પણ ઈભસ્થાને પહોંચવા માટે તેના રસ્તાની જાણકારી અને રસ્તા ઉપર ગાડી ચલાવવાની કિયા એમ બન્નેની અનિવાર્યતા છે. તેવી જ રીતે શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની સિદ્ધિ માટે અધ્યાત્મ શાખોનું જ્ઞાન જેમ જરૂરી છે. તેવી જ રીતે પંચાચારાદિનું પાલન પણ અત્યન્ત જરૂરી છે. એટલું જ નહીં પરંતુ હૃદયની અંદર જો અધ્યાત્મશાખોનું જ્ઞાન યથાર્થપણે વ્યાપક બન્યું હોય તો બહારથી સાંસારિક ભોગોના ત્યાગાત્મક કિયામાર્ગ આવ્યા વિના રહે જ નહીં. શરીરમાં રોગ હોય તો મુખ ઉપર જળાનિ અને શરીરમાં નિરોગિતા હોય તો મુખ ઉપર પ્રસન્નતા જેમ આવ્યા વિના રહે જ નહીં. તેમ હૈયામાં વૈરાગ્યદશાનું જ્ઞાન જો સાચું આવ્યું હોય તો બાધ્ય જીવનમાં કિયામાર્ગ વ્યાપકપણે પ્રસરેલો જ હોય. જેની પરિણાતિ યથાર્થ નિર્મળ બની છે. તેની શુભપ્રવૃત્તિ અવશ્ય વધી જ છે. આ માટે પ્રયત્નવિશેષ કરવો પડતો જ નથી. બાધ્યજીવનમાં ધર્માનુભાનોનું સવિશેષ આચરણ, એ જ અંતરંગ નિર્મળ પરિણાતિનું પ્રતીક છે. || ૫-૨ ||

એકલા નિશ્ચયનયનું અવલંબન લેનારાને ગ્રંથકાર ઠપકો આપે છે-
નિશ્ચયનય અવલંબતાં જી, નવિ જાણે તસ મર્મ ।

છોડે જે વ્યવહારનેજી, લોપે તે જૈન ધર્મ ॥ ૫-૩ ॥
સોમાણી જિન, સીમંધર સુણો વાત ॥ ૫૪ ॥

૧૩૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

અવલંબતાં= આલંબન લેતાં, છોડે= ત્વજી, લોપે= નાશ કરે.

ગાથાર્થ= કેવળ એકલા નિશ્ચયનય માત્રાનું આલંબન લેનારા તત્ત્વમૂઢ આત્માઓ તેના મર્મને જાણતા નથી. જે વ્યવહારનયનો ત્યાગ કરે છે તે જૈનધર્મનો લોપ કરનારા જાણવા. || ૫-૩ ||

વિવેચન= સુવિશુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ગુણોવાણું આત્મતત્ત્વનું પારમાર્થિક જે સ્વરૂપ છે. તેને પ્રામ કરી ચુકેલા જીવો શુદ્ધ-બુદ્ધ-અક્ષય-અનંત ચિદાનંદ સુખવાળા બન્યા છે. અર્થાત્ સાધ્યને સાધી ચુકેલા જે જીવો છે તેઓ સિદ્ધ થઈ ચુકેલા હોવાથી, હવે કંઈ સાધ સાધવાનું બાકી ન હોવાથી તેઓને વ્યવહાર આચરવાનો હોતો નથી. પરંતુ આવા પ્રકારના શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને પ્રામ કરવાનો લક્ષ્ય રાખીને, તેની પ્રામિના અસાધારણ ઉપાયભૂત ચારે નિક્ષેપે પંચ પરમેષ્ઠિનું અવલંબન લઈને, પંચાચારનું પાલન કરવા પૂર્વક, સંવર નિર્જરાની સાધકતા જીવનમાં આવે તેવાં દેશવિરતિધરનાં અને સર્વવિરતિધરનાં અનુષ્ઠાનો પાળવા રૂપ વ્યવહારો કરવા જ જોઈએ. વ્યવહારોમાં ઉદ્યમશીલ થવું જ જોઈએ. તેને જ આત્મતત્ત્વના પરમાર્થ સાચા સાધક કહેવાય છે. આવા પ્રકારના શુદ્ધ વ્યવહારો એ સાધ્યસિદ્ધિના ઉપાયો છે. અને તેના દ્વારા મોહાદિ કર્માનો ક્ષય કરી આત્માને શુદ્ધ કરવો એ સાધ્યસિદ્ધિ છે. એમ-વ્યવહાર એ કારણ છે અને નિશ્ચય એ કાર્ય છે.

આવા મર્મને (સારભૂત તત્ત્વને) નહીં જાણનારા નીચેની દલીલો કરીને માત્ર એકલા નિશ્ચયનયનું જ અવલંબન લે છે અને વ્યવહારનયનો ત્યાગ કરે છે તે પરમાર્થ જૈનધર્મનો લોપ (નાશ) કરનારા જાણવા. તેઓ વ્યવહારનયનો લોપ કરવા માટે નીચેની દલીલો કરે છે. (જે કલ્યાણ માત્ર જ છે.)

(૧) ધર્માનુભાનોની કિયા કરવી તે મન વચ્ચન અને કાયાની શુભ એવી યોગપ્રવૃત્તિ છે. અને મિથ્યાત્વ-અવિરતિ પ્રમાદ તથા કષાય

શ્રી સવાસો ગાથાનું સતવન : દ્વારા પાંચમી

૧૩૭

આ ચાર જેમ બંધહેતુઓ છે. તેમ યોગપ્રવૃત્તિ પણ બંધહેતુ છે. માટે તે કિયાઓ કરવાની કંઈ જરૂર નથી.

(૨) કાચિક ધર્મકિયાઓ એ “આત્મપરિણામ” રૂપ નથી જ્ઞાનગુણ જેવા પ્રકારનો આત્મધર્મ છે. તેવા પ્રકારનો કિયા એ આત્મધર્મ નથી. બલ્કે આત્મપ્રદેશોની અસ્થિરતા (પ્રવૃત્તિ) રૂપ છે. માટે કર્તવ્ય નથી.

(૩) સઃ આશ્રવઃ તે આશ્રવરૂપ છે. શુભ આશ્રવ અને અશુભ આશ્રવ એમ બે પ્રકારના આશ્રવમાં શુભ આશ્રવ પણ કર્મના બંધરૂપ છે. માટે કર્તવ્ય નથી.

(૪) ચૌદમે ગુણાડાણે જઈને અંતે અયોગી જ થવાનું છે એટલે કે યોગપ્રવૃત્તિને અંતે પણ ત્યજવાની જ છે. તો તે યોગ પ્રવૃત્તિ પ્રથમથી જ કેમ ન ત્યજવી ?

(૫) આવા પ્રકારની ધર્મકિયાઓ તો ભવોભવમાં આ જીવે ઘણીવાર કરી છે. પરંતુ જ્ઞાનવિનાની આવી જડ કિયાઓથી આજ સુધી કલ્યાણ થયું નથી. તેથી તેવી જડ કિયાઓ કરવાથી શું લાભ ?

(૬) ભરત મહારાજા, ઈલાચી, ચિલાતી, પૃથ્વીચંદ્રરાજા અને ગુણસાગરે ક્યાં ધર્મકિયાઓ કરી હતી. માત્ર જ્ઞાનની નિર્મળતાથી જ તરી ગયા છે. તેથી કિયાઓ કરવાની જરૂર નથી.

આવી આવી અનેક દલીલો કરીને વ્યવહારમાર્ગનો જે ત્યાગ કરે છે અને કરાવે છે. તેઓએ જૈનધર્મનો ધોરી રાજમાર્ગ લોઘો છે. રાજમાર્ગનો નાશ કર્યો છે. એમ જાણવું.

ઉપરોક્ત મિથ્યા દલીલોના સંક્ષિપ્ત ઉત્તરો આ પ્રમાણે છે.

૧ “ધર્માનુષ્ઠાનો કરવાં તે યોગપ્રવૃત્તિ જરૂર છે” પરંતુ યોગપ્રવૃત્તિ એ પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધનું જ કારણ છે. સ્થિતિબંધ અને રસબંધનું કારણ નથી અને સ્થિતિબંધ-તથા રસબંધ જ આત્માનું અહિત

૧૩૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

કરનારા છે. તથા ધર્માનુષ્ઠાનો ન કરીએ તો પણ સાંસારિક કાર્યો આ જીવ કરતો જ રહે છે એટલે યોગપ્રવૃત્તિ તો ચાલુ જ રહે છે. શુભયોગને બદલે અશુભયોગ તો પ્રવર્તે જ છે. ધર્માનુષ્ઠાનો ન કરે તો પણ યોગપ્રવૃત્તિ કંઈ અટકી જતી નથી. તેથી “યોગપ્રવૃત્તિના બહાના” હેઠળ ધર્મપ્રવૃત્તિનો નિષેધ ઉચિત નથી.

સાંસારિક સર્વે કાર્યોની યોગ પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવી અને ધર્માનુષ્ઠાનોમાં આવી દલીલો કરવી તે ન્યાયમાર્ગ કેમ કહેવાય ? તથા એકથી તેર ગુણસ્થાનક સુધી યોગ સદા હોય જ છે. તેથી યોગથી ડરવાની જરૂર નથી પરંતુ શુભ યોગ સેવતાં ઉપયોગની શુદ્ધિ કેમ થાય તેનું લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. અને ધર્માનુષ્ઠાનો દ્વારા કષાયો ઉપરનો વિજય મેળવી ઉપયોગશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી એ જ સાચો માર્ગ છે.

૨ ધાર્મિક કિયાઓ એ યોગદશા હોવાથી આત્મપરિણામરૂપ નથી. પરંતુ શુદ્ધ ઉપયોગાત્મક આત્મપરિણામ પ્રાપ્ત કરવામાં તે અવશ્ય કારણ છે. તેથી ગ્રામાન્તર પ્રાપ્ત કરવામાં ગાડીની જેમ જરૂર રહે છે. તેમ ઉપાયરૂપે (સાધનપણે) તે કિયાઓ અવશ્ય આદરણીય છે. ગામ આવી જાય ત્યારે જ જેમ ગાડી છોડી દેવાની હોય છે. તેમ શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વ જ્યારે પ્રગટ થાય, ત્યારે જ કિયા- માર્ગ છોડવાનો હોય છે.

૩ સઃ આશ્રવઃ તે ધર્મકિયાઓ પણ યોગસ્વરૂપ છે અને યોગ તે આશ્રવ છે આ વાત બરાબર છે. પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધ રૂપ આશ્રવ અવશ્ય છે પરંતુ આ કિયાઓ મોહના નાશનો હેતુ છે. પૂર્વકાળમાં બાંધેલા કર્માની સ્થિતિ-રસનો ઘાત કરનાર છે. તેથી નિર્જરાનો હેતુ પણ અવશ્ય છે. બંધ અલ્ય છે અને નિર્જરા અનંતી છે. તેથી કર્તવ્ય છે.

૪ “જે અંતે ત્યજવાનું હોય છે તે પ્રથમથી જ ત્યજ દેવું જોઈએ” આ નિયમ સાચો નથી. પગમાં વાગેલા કાંટાને કાઢવા માટે નખાતી સોય અંતે કાઢી જ નાખવાની હોય છે. તો પણ પહેલેથી જ કાઢી નખાતી નથી. ગ્રામાન્તર પહોંચ્યા પણી ગાડી છોડી જ દેવાની હોય

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વારા પાંચમી

૧૩૮

છે તો પણ પહેલેથી તે છોડી દેવાની હોતી નથી. મૃત્યુકાળે કાયાને અંતે ચિત્તામાં (અગ્નિના ભડ્ઠામાં) જ મૂકવાની હોય છે એટલે પહેલેથી ચિત્તામાં મૂકવાની હોતી નથી. ઈત્યાદિ ઉદાહરણોથી સમજવું જોઈએ કે કિયાઓ પણ અંતે છોડી દેવાની છે. એટલે પ્રથમથી છોડવાની હોતી નથી.

૫ ભવોભવમાં આવી જડકિયાઓ ઘણી કરી પરંતુ કલ્યાણ થયું નથી. આ વાત જો બરાબર સમજાઈ હોય તો જડકિયાઓને બદલે ચેતનવંતી કિયાઓ (સમજણ પૂર્વકની-જ્ઞાનવાળી કિયાઓ) કરો. પરંતુ કિયાઓનો નિષેધ કરવાની શું જરૂર ? જડકિયા શાબ્દમાં જડ એ વિશેષજ્ઞ નકામું છે પરંતુ કિયા એ વિશેષ્ય નકામું નથી. તેથી વિશેષજ્ઞ બદલવું જોઈએ પરંતુ વિશેષ્યનો ત્યાગ કરવો જોઈએ નહીં. આ મલીનવણ્ણ છે. આ તુટેલો હાર છે ઈત્યાદિ પ્રયોગોમાં મલીન અને તુટેલાં એ વિશેષજ્ઞો જ દૂર કરાય છે. પરંતુ વખ અને હાર એ વિશેષ્યો ત્યજતાં નથી.

૬ ભરત મહારાજા, ઈલાચી, ચિલાતી, વિગેરેનાં દષ્ટાન્તો અપવાદરૂપ છે. ધોરીમાર્ગમાં આવાં અપવાદરૂપનાં દષ્ટાન્તો લેવાતાં નથી. જેમ લોટરીની ૧ રૂપીયાની ટિકિટથી કોઈને ક્યારેક લાખો કરોડો રૂપીયા મળી જાય છે. પરંતુ તેનો દાખલો લઈને બધાંને પોત-પોતાના નોકરી ધંધા ત્યજ દેવાના હોતા નથી.

આ પ્રમાણે કુતર્કોના ઉત્તરો પણ જરૂર છે. તેનો અવશ્ય અભ્યાસ કરવો જોઈએ માટે ધર્મકિયાઓ એ શુદ્ધ ઉપયોગદશાની પ્રાપ્તિનો પરમ ઉપાય છે. તેથી અવશ્ય કર્તવ્ય છે. શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ જે સાધવું છે તેનું લક્ષ્ય હૈયામાં રાખીને તેની સિદ્ધિ જે રીતે થાય તે રીતે તેના ઉપાયભૂત એવી આ ધર્મકિયાઓ કરવા રૂપ વ્યવહાર આદરવો જોઈએ. એ જ સાચો ન્યાયમાર્ગ છે. || ૫-૩ ||

નિશ્ચયદસ્થિ હૃદયે ધરીજી, પાળે જે વ્યવહાર |

પુષ્યવંત તે પામશેજી, ભવ સમુદ્રનો પાર || ૫-૪ ||

સોભાગી જિન, સીમંધર સુણો વાત || ૫૫ ||

૧૪૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ગાથાર્થ= નિશ્ચયનયની દસ્તિને હૈયામાં રાખીને (તેની પ્રાપ્તિ અર્થે તેના ઉપાયરૂપે) જે જે આત્માઓ વ્યવહારને (પંચાચારાદિ આચાર પાલનને) આયરે છે. તે જ પુજ્યશાળી આત્માઓ આ ભવસમુદ્રનો પાર પામનાર બને છે. || ૫-૪ ||

વિવેચન= પોતાના શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાનું બરાબર લક્ષ્ય રાખવું તે નિશ્ચયદસ્થિ છે અને આ ધ્યેયને અવિચલિત પણે હૈયામાં રાખીને તે સાધવા માટે શાસ્વાનુસારી પંચાચાર-પાંચ મહાપ્રત પાંચ સમિતિ-ત્રાણ ગુપ્તિ આદિના પાલનરૂપ ધર્મકિયાઓ કરવી, તે વ્યવહાર દસ્તિ છે. જે જે મહાત્માઓ નિશ્ચયદસ્થિ પૂર્વક શુદ્ધ વ્યવહારનું આયરણ કરે છે. તે તે મહાત્માઓ આ પ્રમાણે પવિત્ર સાધ્ય-સાધન દાવને અનુસરવા પૂર્વક પોતાના આત્મામાં સત્તાગત રહેલી શુદ્ધતાને (નિર્મળ અનંત ગુણવત્તાને) આવિર્ભૂત કરીને પરમસિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત કરનારા થયા છે. થાય છે અને થશે. ખાલી ખાલી નિશ્ચયનયની મૌખિક વાતો માત્ર કરનારા અને તેના સાધનને નહીં આયરનારા આત્માઓ આ તત્ત્વ પામી શકતા નથી.

૧ ધન કમાવાનું લક્ષ્ય દરેક સંસારી આત્માઓને હોય છે. પરંતુ લક્ષ્ય માત્રથી ધનપ્રાપ્તિ થતી નથી. તેના સાધનભૂત નોકરી-ધંધો અથવા કોઈપણ વ્યવસાય કરવો જ પડે છે. હા, એટલું જરૂર સમજવું જોઈએ કે આ નોકરી ધંધો આદિ વ્યવસાય ધનપ્રાપ્તિ કરાવે તેવા હોવા જોઈએ. ખાલી ખાલી વેઢરૂપ ન હોવા જોઈએ. તેને જ સાધ્યસાધનદાવ કહેવાય છે.

૨ દુકાનમાં કોઈ પણ જાતનો ધંધો કરતી વખતે નફાનું લક્ષ્ય હૃદયમાં રાખીને જ વકરો કરાય છે. નફાનું લક્ષ્ય એ નિશ્ચય છે. જે હૃદયમાં હોય છે. અને વકરો કરવો એ વ્યવહાર છે. જે કાયિકપ્રવૃત્તિ છે. વસ્તુની લેવડ-દેવડ (ખરીદ-વેચાણ) કરવાં તે વેપાર છે. ખરીદ કિમત કરતાં વેચાણકિમત વધારે રાખવાની જે દસ્તિ તે નિશ્ચય છે. વકરો વિના નફો બેસે નહીં તેથી નફાની પ્રાપ્તિ માટે વકરો કરવા જેવો છે (કર્તવ્ય જ ગણાય.) હા, એટલી વાત ચોક્કસ છે કે ૧૦૦ રૂપિયાની ખરીદલી વસ્તુ ૧૦૦

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાર પાંચમી

૧૪૧

રૂપિયા માત્રમાં વેચી મારવી કે ઓછી ટિક્કતમાં વેચી મારવી અને લાંબો વકરો કરી બતાવવો તે નફાને આપનાર ન હોવાથી કરવા જેવો નથી. પરંતુ બે-પાંચ-દસ રૂપિયા નફો આપે તેવો વકરો અવશ્ય કર્તવ્ય જ છે. તેમ સાધ્યસિદ્ધિને અભિમુખ વ્યવહાર અવશ્ય કરવા જેવો જ છે. નિશ્ચયદૃષ્ટિ એ નફાતુલ્ય છે. અને વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ એ વકરાતુલ્ય છે.

ડ કૂવામાં પડી ગયેલા માણસને કૂવામાંથી બહાર આવવું એ લક્ષ્ય છે. (નિશ્ચય છે. સાધ્ય છે) અને કૂવાના પગથીયાંનું અથવા લટકવેલી સાંકળનું ગ્રહણ-મોચન કરવું તે વ્યવહાર છે. સાધન છે. પગથીયાના કે સાંકળના ગ્રહણ-મોચન વિના કૂવા બહાર આવવું શક્ય નથી. માટે આ વ્યવહાર સાધ્યસાધક હોવાથી આદરણીય છે. હા, એટલી વાત ચોકસ છે. કે પગથીયાંનું અથવા સાંકળનું ગ્રહણ-મોચન કૂવાના કાંઠા તરફ લાવનારું એટલે કે સાધ્યાભિમુખ હોવું જોઈએ, કૂવાના પાણીમાં ઉંડું-ઉંડું નીચે લઈ જાય તેવું સાધ્યથી વિમુખ ન હોવું જોઈએ. અને જ સાધ્યસાધનદાવ કહેવાય છે.

ઈત્યાદિ અનેક ઉદાહરણોથી સાધ્યસિદ્ધિ માટે સાધક આત્માએ સાધને અભિમુખપણે સાધનથી પ્રવૃત્તિનો વ્યવહાર અવશ્ય સ્વીકારવો જોઈએ. સાધ્યાભિમુખ એવા સાધનના વ્યવહાર વિના સાધ્યની સિદ્ધિ કદાપિ થતી નથી. તેથી સાધ્યાભિમુખ એવો વ્યવહાર અવશ્ય આદરવા જેવો છે. તેમાં બીજી કોઈ પણ દલીલ ચાલે નહીં.

જે જે નિશ્ચયમાત્રને સ્વીકારનારા વાદીઓ આજે જોરશોરથી આવા પ્રકારનો પ્રચાર કરે છે કે “સમ્યક્ત્વ પાભ્યા વિના બધી ધર્મકરણી એકડા વિનાના મીંડા જેવી શૂન્ય છે. નિરર્થક છે” પરંતુ આ જ માત્ર વાતને સાંભળીને સમ્યક્ત્વની માત્ર ઝંખના રાખીએ અને ધર્મકરણી નિરર્થક છે એમ સમજીને ત્યજ દઈએ તો શું કોઈ રાતમાં અચાનક જ સમ્યક્ત્વ આવી જાય ખરું ? એકડા વિનાનાં મીંડાં નકામા છે એમ સમજીને “એકડો આવડી જાય” તેની ઝંખના જ માત્ર રાખવાથી શું એકડો આવડી જાય ખરો ?

૧૪૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ખરેખર તો અનેક પ્રકારનાં લીસોટા અને અનેક મીંડા કરતાં કરતાં એકડાના લક્ષ્યવાળાને કાળાન્તરે એકડો આવડે છે. તેવી જ રીતે નિશ્ચયની દસ્તિ હૃદયમાં રાખીને વ્યવહારને પાળતાં પાળતાં નિશ્ચયની સિદ્ધિ-પ્રાપ્તિ થાય છે. આવા જ પુણ્યશાળી મહાત્માઓ નિશ્ચય શુદ્ધ સ્વરૂપ પાભ્યા છે. પામે છે અને પામશે, બાકી કેવળ એકલા નિશ્ચયનયની વાતો જ કરનારા અને તેના ઉપાય ભૂત વ્યવહારનો અપલાપ કરનારા કદાપિ ભવસમુદ્રનો પાર પામવાના નથી. આ રીતે જે જીવો ઉભયનયની સાપેક્ષ દસ્તિવાળા છે. તે જીવો જ ભવસમુદ્રનો પાર પામી શકે છે. || ૫-૪ ||

આ જ વાત ગુરુજી એક ઉદાહરણ આપીને સમજાવે છે.

તુરંગ ચઢી જેમ પામીએજી, વેગે પુરનો પંથ ।

મારગ તિમ શિવનો લહેજી, વ્યવહારે નિર્ગ્રન્થ ॥ ૫-૫ ॥

સોભાગી જિન, સીમંધર સુણો વાત. ॥ ૫૬ ॥

મહેલ ચઢંતાં જિમ નહીજી, તેહ તુરંગનું કાજ ।

સફળ નહી નિશ્ચય લહેજી, તેમ તનુ કિરિયા સાજ ॥ ૫-૬ ॥

સોભાગી જિન, સીમંધર સુણો વાત. ॥ ૫૭ ॥

તુરંગ= ઘોડો, વેગે= જલ્દી જલ્દી, નિર્ગ્રન્થ= મુનિપુરુષ, મહેલ= હવેલી ઉપર, કાજ= પ્રયોજન, તનુકિરિયા= કાયિકકિરિયાઓ, સાજ= સમૂહ.

ગાથાર્થ= જેમ ઘોડા ઉપર ચઢીને ગ્રામાન્તર જઈએ તો જલ્દી જલ્દી નગરનો માર્ગ આવે છે. તેવી જ રીતે મુનિપુરુષો વ્યવહાર (ધર્મકિરિયાઓ) કરતાં કરતાં મુક્તિનો માર્ગ જલ્દી જલ્દી પ્રાપ્ત કરે છે. || ૫-૫ ||

વિવિષિત નગર અને ઘર આવી ગયા પછી તે ઘરમાં ઉપર ચઢતાં જેમ ઘોડાનું કંઈ પણ પ્રયોજન નથી તેથી ઘોડો છોડી દેવાય છે. તેવી જ રીતે નિશ્ચય પ્રાપ્ત થયે છિતે કાયિક કિરિયાઓનો સમૂહ હવે ફળ આપનાર

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાજ પાંચમી

૧૪૩

નથી. (જરૂર નથી). તેથી કરવાની હોતી જ નથી. (અર્થાત્ નિશ્ચય પ્રામન થાય ત્યાં સુધી સાધનભાવે કિયાઓ આવશ્યક છે.) ॥ ૫-૬ ॥

વિવેચન= નિશ્ચય-બ્યવહારની સાધ્ય-સાધનતાને દૃષ્ટાન્ત સાથે સમજાવે છે કે જેમ કોઈ એક મુસાફરને એક ગામથી બીજા ગામે દૂર દૂર જવું છે. તે મુસાફરને ઘોડો (અથવા આવા પ્રકારનું કોઈ પણ વાહન) જલ્દી જલ્દી સામે ગામ પહોંચવામાં સહાયક છે. ઉપકારક છે. તેમ નિગ્રન્થ પુરુષને મોક્ષનો પંથ કાપવામાં બ્યવહાર (ધર્મકિયાઓનું સેવન) ઉપકારક છે. સહાયક છે.

તે ગામ પહોંચ્યા પછી ગામમાં પ્રવેશતાં, અથવા ગામ મોટું હોય તો ઘરે પહોંચ્યા પછી ઘરમાં ચઢતાં (ઘરનાં પગથીયાં ચઢતાં) તે ઘોડાનું (કે કોઈ પણ વાહનનું) જેમ હવે કંઈ પ્રયોજન નથી એટલે ઘોડો ત્યજે દેવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે નિશ્ચય એવું જે શુદ્ધ આત્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ છે. તે પ્રામ કર્યા પછી હવે કાયિક ધર્મકિયાઓનો સમૂહ સફળતાવાળો નથી. અર્થાત્ પ્રયોજનભૂત નથી. એટલે ચૌદમે ગુણાંશો ગયા પછી યોગાત્મક કિયાઓ ત્યજાય છે.

પહેલા ગુણસ્થાનકથી ચોથા ગુણસ્થાનકે જનારા આત્માએ મિથ્યાત્વના ત્યાગવાળી અને સમ્યકૃત્વની પ્રામિવાળી ધર્મકિયાઓનો બ્યવહાર કરવો જોઈએ. ધર્મશ્રવણ, ધાર્મિક ગ્રંથોનો અભ્યાસ, નિરંતર નિગ્રન્થમુનિઓની સેવાભક્તિ, વીતરાગ પરમાત્માનાં દર્શન-પૂજન આદિ ધર્મનુષ્ઠાનોના આચરણથી આ આત્માનું મિથ્યાત્વ મંદ થતું જાય છે. અને કાળાન્તરે ૧ દ્વિર્બંધક ૨ સ્કૃદ્ધબંધક, ૩ અપુનર્બંધક, ૪ માર્ગાભિમુખ, ૫ માર્ગપતિત, ૬ માર્ગાનુસારી, ૭ ચરમયથાપ્રવૃત્તકરણ, ૮ ગ્રન્થિભેદ, ૯ અપૂર્વકરણ, ૧૦ અનિવૃત્તિકરણ અને ૧૧ અન્તરકરણ ઈત્યાદિ કરવા દ્વારા અન્તાશુદ્ધ પ્રામ કરીને આ જીવ સમ્યકૃત પ્રામ કરનાર બને છે.

એ જ રીતે ચોથાથી પાંચમા ગુણસ્થાનકે જવા માટે બાધ્યરીતિએ અણુવ્રતો ધારણા કરવાં, બારવ્રત સ્વીકારવાં, સંસારને પરિમિત ભોગવાળો

૧૪૪

પૂજયપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

કરવો ઈત્યાદિ બ્યવહાર કરતાં સાંસારિક સુખો ઉપરની આસક્તિ સ્વરૂપ અપ્રત્યાખ્યાનીય રૂપાં કથાયોનો વિજય કરવા દ્વારા અંતઃશુદ્ધ પ્રામ કરીને પાંચમું ગુણસ્થાનક આ જીવ પ્રામ કરે છે. આ રીતે પાંચમાથી છેડે જતાં અને છેડેથી સાતમે ગુણસ્થાનકે જતાં ઉપર ઉપરના તે ગુણસ્થાનકોની પ્રામિને અનુરૂપ બ્યવહાર આ જીવે કરવો જોઈએ. અને ઉપર-ઉપરના ગુણસ્થાનકોની જેમ જેમ પ્રામિ થતી જાય તેમ તેમ નીચે નીચેના ગુણસ્થાનકોના બ્યવહારો છોડવા જોઈએ. આ જ સાચો સંસાર તરવાનો ન્યાય માર્ગ છે. ॥ ૫-૫, ૬ ॥

બ્યવહાર વિના નિશ્ચય પ્રામ કરી શકાતો નથી તે સમજાવે છે.

નિશ્ચય નવિ પામી શકેજી, પાળે નવિ બ્યવહાર ।

પુષ્યરહિત જે અહોજી, તેહનો કુણ આધાર ॥ ૫-૭ ॥

સોભાગી જિન, સીમંધર સુષો વાત. ॥ ૫૮ ॥

ગાથાર્થ= જે આત્માઓ બ્યવહાર પાળતા નથી તેઓ નિશ્ચય પ્રામ કરી શકતા નથી. પુષ્ય વિનાના એવા તે જીવોને સંસારથી તારવામાં કોણ આધારરૂપ બને તેમ છે ? અર્થાત્ કોઈ તેઓને તારી શકતું નથી. ॥ ૫-૭ ॥

વિવેચન= ઉપર કરેલી લાંબી ચર્ચાથી, પોતપોતાના અનુભવ પ્રમાણથી અને વીતરાગ પરમાત્માના વચ્ચેનોના અભ્યાસથી અવિરુદ્ધપણે સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે સાધન વિના સાધ્યની સિદ્ધિ થાય નહીં. કિયા વિના ધર્મતત્ત્વની પ્રામિ થાય નહીં, ઉપાયો આદર્યા વિના ઉપેયની પ્રામિ થાય નહીં. તેવી જ રીતે સમ્યકૃત્વ-દેશવિરતિ-સર્વવિરતિ-અપ્રમાદાવસ્થા આદિ ગુણોરૂપ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની પ્રામિ માટે, તેના તેના ઉપાયભૂત “તન્નિસર્ગાદિધિગમાદ્વા” ઈત્યાદિ સૂત્રાનુસારે ગીતાર્થ ગુરુભગવંતોની નિશ્ચા, તે મની પાસે વ્યાખ્યાનશ્રવણ, ગ્રમાણ અને નય સાપેક્ષ નવતત્વોનો અભ્યાસ, તેમાં હેય, જેય અને ઉપાદેય ભાવોની જાણકારી તથા યથાશક્તિ હેયનો ત્યાગ, ઉપાદેયનો આદર કરવારૂપ બ્યવહાર કરવો જ જોઈએ. આવા પ્રકારના નિશ્ચય સાપેક્ષ બ્યવહાર આદરવાથી જ સાધ્યની સિદ્ધિ થાય છે. જેમ નિશ્ચય વિનાનો કેવલ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાર પાંચમી

૧૪૫

એકલો વ્યવહાર એ જડકિયા છે. અને તે સાધસિદ્ધિમાં અસમર્થ છે. તેવી જ રીતે વ્યવહાર વિનાનો કેવળ એકલો નિશ્ચય એ પણ શુષ્ટક્ષાન સ્વરૂપ હોવાથી સાધસિદ્ધિમાં અસમર્થ જ છે. પૂજ્ય અધ્યાત્મયોગી શ્રી આનંદધનજ મહારાજશ્રીએ પરમાત્માના સ્તવનમાં કહ્યું છે કે-

વચન નિરપેક્ષ વ્યવહાર જુઠો કહ્યો, વચન સાપેક્ષ વ્યવહાર સાચો,
વચન નિરપેક્ષ વ્યવહાર સંસારફળ, સાંભળી આદરી કાંઈ રાચો,
ધાર તરવારની સોહિલી દોહિલી ચૌદમા જિનતણી ચરણસેવા.

આ પ્રમાણે આત્માર્થી ધર્મતત્ત્વજ્ઞ મુમુક્ષુ પુરુષોએ શાખવચનોની અપેક્ષા રાખવા પૂર્વક તેમાં કહ્યા પ્રમાણે દેશવિરતિ-સર્વવિરતિની ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવામાં ઉત્સુક બનવું જોઈએ. સાધસાપેક્ષ કરાયેલા આદરવા યોગ્ય અને પાળવા યોગ્ય વ્યવહારથી જ સાધકને સાધસિદ્ધિ પ્રામ થાય છે. તેથી જીવનને આરંભ સમારંભ અને પરિગ્રહાદિ દોષોવાળુ જ રાખીને, તથા રાત્રિભોજન, અભક્ષ્ય ભોજન, વિષયસેવન, વિગેરે પાપાશ્રવો ચાલુ રાખીને “હું આત્મા છું” “હું શુદ્ધ આત્મા છું” ઈત્યાદિ પદો માત્ર બોલવા-બોલાવવા પૂર્વક કેવળ સાધને ગાવા-ગવરાવાથી સાધસિદ્ધિ થતી નથી.

પરમાત્મા શ્રી વીતરાગદેવે પ્રથમ સર્વવિરતિ સમજાવીને ત્યારબાદ તે ધર્મ કરવામાં અસમર્થ જીવો માટે દેશવિરતિ ધર્મની પ્રરૂપણા કરી હતી. બન્નેમાં પણ વિરતધર્મની પ્રરૂપણા પ્રધાનપણે કરી છે અને તે જ ઉપાદેય છે. તેથી ત્યાગમાર્ગની પુષ્ટિ કરનારા એવા વ્યવહાર વિના નિશ્ચયની પ્રાપ્તિ કેમ થાય ? આવા પ્રકારનું સાચું તત્ત્વ સમજવામાં મૂઢ બનેલા અને તેથી જ તત્ત્વદર્શિ આપે એવા ભાવ પુણ્ય વિનાના એકાન્તવાદીઓને હે વીતરાગ પરમાત્મા ! સીમંધરસ્વામી દેવ ! કોણ આધાર બની શકે ? અર્થાત્ આવી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરીને તેઓ ભવ રૂપી કૂવામાં દુબે છે. તેઓને આપશ્રી જ તારણહાર છો. || ૫-૭ ||

એકલા નિશ્ચયની વાતો કરનારામાં સાચી જ્ઞાનદશા કેટલી છે ? તેની પરીક્ષા સુવાર્ણની જેમ કિયાની વ્યાપકતાથી જ થાય છે. તે સમજાવે છે.

૧૦

૧૪૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજ મહારાજશ્રી વિરચિત

હેમ પરીક્ષા જેમ હુએજી, સહત હુતાશન તાપ ।

જ્ઞાનદશા તેમ પરખીએજી, જિહાં બહુ કિરિયા વ્યાપ ॥૫-૮॥

સોભાગી જિન, સીમંધર સુણો વાત. || ૫૮ ||

હુતાશન= અર્જિન, પરખીએજી= પરીક્ષા કરો, વ્યાપ= વ્યાપકપણે.

ગાથાર્થ= જ્યારે સુવાર્ણ અર્જિના ઘણા એવા તાપને સહન કરે છે. ત્યારે જ તેની પરીક્ષા થાય છે. (નિર્મળ થઈને બહાર આવે છે) તેવી રીતે જેના જીવનમાં ઘણી ધર્મક્રિયાઓ વ્યાપકપણે આવી હોય. તે જ આત્મા સાચી (યથાર્થ) જ્ઞાનદશાને પાખ્યો કહેવાય છે. એમ કિયાઓ દ્વારા જ્ઞાનદશાની પરીક્ષા થાય છે. || ૫-૮ ||

વિવેચન= સોના ચાંદીના વેપારી લોકો અર્થાત્ ઝવેરી પુરુષો સુવાર્ણના દાગીનાઓની લેવડ-દેવડ કરતી વખતે આ દાગીનામાં સુવાર્ણ કેટલું હશે ? કેટલા ટચ (કેટલા ટકા) હશે ? તે જાણવા માટે તેની પ્રથમ કષ દ્વારા (કસોટીના પત્થર ઉપર ઘસવા દ્વારા), પછી છેદ દ્વારા (તેના ટુકડા કરીને અંદરથી જોવા દ્વારા) અને ત્યારબાદ અંતે અર્જિનના તાપમાં તપાવવા દ્વારા એમ કષ-છેદ-તાપ દ્વારા તે સુવાર્ણની પરીક્ષા કરે છે. આ ત્રણે પરીક્ષામાંથી સુવાર્ણ જ્યારે બરાબર જણાય છે ત્યારે જ તેના સાચા મુલ્યથી કિમત અંકાય છે. આ દાગીનામાં કેટલા ટચ (કેટલા ટકા) સુવાર્ણ છે. તે સમજાય છે. અને તેની સાચી કિમત ઉપજે છે.

તેવી જ રીતે આ અધ્યાત્મી આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન યુક્ત એવું સમ્યગ્જ્ઞાન સાચું કેટલું છે ? તે જાણવાનો ઉપાય બાધ્યજીવનમાં વાપેલી ઘણા પ્રકારની (વિવિધ) ધર્મક્રિયાઓ જ છે. અર્થાત્ બાધ્ય આચરણરૂપે કરાતી ધર્મપ્રવૃત્તિઓથી જ તેનામાં રહેલા સમ્યગ્દર્શનયુક્ત સમ્યગ્જ્ઞાનની પરીક્ષા કરાય છે. જેમ કોઈ એક માણસને “આ સર્પ છે, પ્રાણનાશક પ્રાણી છે, તેના દંશથી અવશ્ય મરણ થાય છે.” એવું ભાન થાય છે. ત્યારે તે જ્ઞાન દ્વારા તેનાથી દૂર રહેવાની બાધ્યપ્રવૃત્તિ આપોઆપ આવી જ જાય છે. તે માણસને સર્પથી દૂર રહેવાનું સમજાવવું પડતું નથી. તથા કોઈને પણ આ કાલકુટ-

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાર પાંચમી

૧૪૭

પ્રાણ ઘાતક વિષ છે એમ જ્ઞાન થાય છે. ત્યારે તે તેનાથી આપોઆપ દૂર થઈ જ જાય છે. સમજાવવાની જરૂર રહેતી નથી. તેવી રીતે આ બધા આશ્રવો પાપબંધના હેતુભૂત છે, ભાવપ્રાણાના નાશક છે, મુક્તિતત્ત્વના વિરોધી છે. એવું શાખાનુસારી સમ્યગ્જ્ઞાન જ્યારે અંદર પરિણામ પામે છે ત્યારે યથાશક્તિ દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિનાં પચ્ચક્ખાણો ઉચ્ચરવા દ્વારા પાપાશ્રવોનો ત્યાગ આપોઆપ આવી જ જાય છે. આવા પ્રકારનાં પાપાશ્રવોનો ત્યાગ કરવાનું અને સંવર-નિર્જરાના બેદ-પ્રબેદોનો આશ્રય કરવાનું સમજાવવં પડતું નથી. આ સહજપણે આપોઆપ જીવનમાં વ્યાપી જાય છે. આ જ વ્યવહાર માર્ગ છે. અને સાધક આત્માએ આદરવો જ જોઈએ.

સારાંશ કે જેના જીવનમાં બાહ્ય-ત્યાગ-તપ-સંયમ અને તેને અનુસરનારી ઉત્તમ ધર્મક્રિયાઓ પ્રસરી હોય છે. તે જ આત્માઓ સાચા સમ્યગ્દર્શનને અને તત્પૂર્વક સમ્યગ્જ્ઞાનને પામેલા છે એમ જાણવું. અન્યથા તો સત્સંગ અને સ્વાધ્યાયના બહાના નીચે માત્ર અધ્યાત્મનાં પદો બોલી જાય, ગાઈ જાય અને ત્યાગમાર્ગને તથા તેના વ્યવહારને સ્પર્શ નહીં. તો તે સંગીતની પ્રિયતાની જેમ શ્રોત્રોન્દ્રિયનું વિષય સેવન માત્ર જ જાણવું.

તેવી જ રીતે કર્મો ખપાવવાના લક્ષ્યરૂપ અને શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાના લક્ષ્યરૂપ નિશ્ચયની દસ્તિ વિનાનું કેવળ બાહ્ય રીતે આચરણ કરાતું જે ધર્માનુષ્ઠાન, તે પણ પુણ્યબંધ માત્ર કરાવનારું છે. પરંતુ આત્મશુદ્ધિ કરાવનારું નથી. આવાં અનુષ્ઠાનોને શાખ્યોમાં વિષ-ગર અને અનનુષ્ઠાન કહ્યાં છે.

- ૧) આ ભવમાં સુખોની ઈચ્છા રાખીને જે ધર્માનુષ્ઠાનો કરાય. તે વિષ અનુષ્ઠાન કહેવાય છે. (યોગબિંદુ. ગાથા. ૧૫૯)
- ૨) પરભવમાં સુખો મળે એવી ઈચ્છા રાખીને જે ધર્માનુષ્ઠાનો કરાય તે ગર અનુષ્ઠાન કહેવાય છે. (યોગબિંદુ. ગાથા. ૧૫૭)
- ૩) કોઈપણ જાતના ઉપયોગની શૂન્યતા પૂર્વક જે ધર્માનુષ્ઠાન કરાય તે અનનુષ્ઠાન કહેવાય છે. (યોગબિંદુ. ગા. ૧૫૮)

૧૪૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

૪) ઉત્તમાનુષ્ઠાનનું કારણ બને તેવું, કંઈક શુભભાવનાથી પુક્ત, અને અમૃતાનુષ્ઠાન પ્રત્યેના રાગથી કરાતું જે અનુષ્ઠાન, તે તદ્દેતુઅનુષ્ઠાન કહેવાય છે. (યોગબિંદુ. ૧૫૮)

૫) અતિશય ભાવપૂર્વક અને સંવેગપરિણામ જેમાં ભારોભાર ભરેલો છે એવું જે અનુષ્ઠાન, તે અમૃતાનુષ્ઠાન કહેવાય છે. (યો. બિ. ૧૬૦) પ્રથમનાં ગ્રાણ અનુષ્ઠાનો આત્મશુદ્ધિનો હેતુ બનતાં નથી અને પાછળનાં બે અનુષ્ઠાનો આત્મશુદ્ધિનાં કારણ બને છે. ॥ ૫-૮ ॥

આલંબન વિષ જિભ પડેજી, પામી વિષમી વાટ ।

મુંધ પડે ભવકૂપમાંજી, તિમ વિષ કિયા ઘાટ ॥ ૫-૯ ॥

સોભાગી જિન, સીમંધર સુજો વાત. ॥ ૬૦ ॥

વિષમી વાટ= ભયંકર અટવી, **મુંધ**= ભોળા, **કિયાઘાટ**= કિયાનો સમૂહ.

ગાથાર્થ= ભોમીયાના આલંબન વિના જે વિષમમાર્ગ ચાલે છે. તે ભયંકર અટવીના માર્ગમાં આવી પડે છે. તેવી રીતે અજ્ઞાની આત્માઓ જીવનમાં કિયાઓનો સમૂહ લાવ્યા વિના ભવકૂપમાં હુબે છે. ॥ ૫-૯ ॥

વિવેચન= કોઈ એક મુસાફર એક ગામથી બીજે ગામ જવા માટે નીકળ્યો, તે મુસાફર તે ગામના રસ્તાનો અજ્ઞાણ છે. અને રસ્તાના જાણકાર એવા ભોમીયાને રસ્તો બતાવનાર તરીકે ધારો કે સાથે લીધો નથી. બન્ને ગામોની વચ્ચે જાળમાળીયા અનેક રસ્તાઓ આવે છે અને ભય ઉત્પન્ન કરનારાં ગીય વિવિધ જંગલો આવે છે. ત્યારે તે મુસાફર પોતે માર્ગનો અજ્ઞાણ હોવાથી, રસ્તાઓ જાળમાળીયા ચિત્ર વિચિત્ર હોવાથી, અને જાણકાર એવા રસ્તાના ભોમીયાનું આલંબન સાથે ન હોવાથી ચાલતાં ચાલતાં વિષમ વાટમાં (દુર્ગમ માર્ગમાં) આવી પડે છે. જ્યાં કોઈ રસ્તો દેખાય નહીં, ચારે બાજુ ઝડી જ માત્ર હોય, શિકારી પશુઓ અને લુંટારુઓના અવાજ જ માત્ર સંભળતા હોય, ઘોર અંધકાર છવાતું જતું હોય એવી વિષમ વાટમાં તે મુસાફર આવી પડે છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સત્વન : ઢાળ પાંચમી

૧૪૮

તેવી જ રીતે આલંબન ભૂત એવી ધર્મક્રિયાઓ વિનાની કેવળ માત્ર નિશ્ચયનયની વાતો જ કરનારા જીવો અને નિશ્ચયનયથી શુદ્ધ એવા રત્નત્રયીમય આત્મતત્ત્વને પ્રામ કરવાના લક્ષ્ય વિના સંસારાભિલાષી પણે કેવળ એકલી ધર્મક્રિયા જ કરનારા ભવાભિનંદી જીવો, નિશ્ચય-વ્યવહારના સમન્વયાત્મક એવી જૈનશાસ્ત્રાનુસારી દસ્તિકોણરૂપ આલંબન વિના ભવરૂપ ફૂવામાં દુબે છે. નિશ્ચયનયની દસ્તિ હૈયામાં રાજ્યા વિના કરાતી ધર્મક્રિયાઓમાં આ ભવ અને પરભવના સંસારસુખની તમજનાઓ જ કામ કરતી હોવાથી બોળા જીવો ભવરૂપી ફૂવામાં પડે છે. અને કેવળ એકલી નિશ્ચયનયની જ દસ્તિ રાખવાથી અને વ્યવહારભૂત ધર્મક્રિયાઓ ન કરવાથી સાધની ઈચ્છા હોવા છતાં પણ સાધનભૂત કિયાઓનો સમૂહ ન હોવાથી સાધસાધનદાવના અભાવે પણ આ જીવ ફળ પામી શકતો નથી. બલ્કે વ્યવહારનો ઉચ્છેદ કરતો તે જીવ ઉત્સૂત્રભાષી થઈને અનંત સંસારફળને પામનાર બને છે.

તેથી હૃદયમાં શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિનું લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. અને તેની પ્રાપ્તિ માટે સાધને સાધી આપે તેવા પ્રકારની સાધ્યાભિમુખ એવી ધર્મક્રિયાઓ કરવારૂપ વ્યવહાર પણ આદરવો જોઈએ. સંસારમાં નફાનું લક્ષ્ય રાખીને માલનું ખરીદ-વેચાણરૂપ વ્યવહાર જો કરાય, તો જ ધનપ્રાપ્તિ શક્ય બને છે. આ પ્રમાણે સર્વત્ર નિશ્ચય-વ્યવહારનો પરસ્પર સાધસાધનદાવ જાણવો. || ૫-૮ ||

ચરિત ભણી બહુ લોકમાંજી, ભરતાદિકનાં જેહ ।
લોપે શુભ વ્યવહારને જી, બોધિ હણો નિજ તેહ ॥ ૫-૧૦ ॥
સોભાગી જિન, સીમંધર સુણો વાત. ॥ ૬૧ ॥

ચરિત= ચરિત્ર, બોધિ= સમ્યક્ત્વ, નિજ= પોતાનું.

ગાથાર્થ= આ લોકમાં ભરતમહારાજા વગેરેનાં બહુ પ્રકારનાં ચરિત્રો કહીને જે જે આત્માઓ શુભવ્યવહારનો લોપ કરે છે, તે તે આત્માઓ પોતાના (અને પરના) સમ્યક્ત્વગુણને હણે છે. || ૫-૧૦ ||

૧૫૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

વિવેચન= સમ્યક્ત્વ ગુણ પામવા માટેના પરમાત્માના દર્શન વંદન પૂજન આદિના વ્યવહારો તથા દેશત્યાગ અને સર્વત્યાગના વ્યવહારો જે લોકોને ગમતા નથી, કરવા નથી તથા પ્રત, નિયમ, પચ્યક્રખાણ આદિના વ્યવહારો પણ જેઓને ગમતા નથી, કરવા નથી એવા કેટલાક કુત્કવાદીઓ “ઉપરોક્ત વ્યવહારો કરવાની કંઈ જરૂર નથી, આવા વ્યવહારો આદર્યો વિના પણ કેવલજ્ઞાન પામી જીવો મોક્ષે જઈ શકે છે.” આ પ્રમાણે કહે છે માને છે અને જોરશોરથી પ્રચાર કરે છે. અને તે માટે ભરત મહારાજા, ઈલાચીપુત્ર, ચિલાતીપુત્ર, ગુણસાગર, પૃથ્વીયંત્રરાજા, ઈત્યાદિ આત્માઓના દસ્તાંતો આપીને વ્યવહારની (ધર્મક્રિયાઓ-અનુષ્ઠાનો કરવાની) જરૂર નથી. એમ વ્યવહારમાર્ગનો લોપ કરે છે. તે આત્માઓ (તથા માષતુષ મુનિ આદિનાં દસ્તાંતો આપીને જ્ઞાન મેળવવાની પણ જરૂર નથી. એમ જ્ઞાનમાર્ગને જે લોપ કરે છે. તે બન્ને એકાન્તા કુત્કવાદી આત્માઓ) પોતાનામાં આવેલા અથવા આવવાના સંભવવાળા “સમ્યક્ત્વગુણ”નો પણ ઉચ્છેદ કરે છે. અને આવા પ્રચાર દ્વારા અનેકના સમ્યક્ત્વ ગુણનો ઉચ્છેદ કરીને ઉન્માર્ગ પ્રવર્ત્તિવવાનું પાપકર્મ કરે છે. આવા લોકો ઉન્માર્ગ પ્રરૂપક, પાંચંત્ર, આભિગ્રહીક મિથ્યાત્વવાળા કહેવાય છે. એમ જાણવું.

ભરત મહારાજા આદિ જીવોની અંતર્ગત આત્મપરિણાતિ એક વીંટી પડી જવા જેવા સામાન્ય નિમિત્તથી એટલી બધી નિર્માહી બની હતી કે છ બંડના રાજ્યના સ્વામી હોવા છતાં અન્યના મોહના ત્યાગની સાથે શરીરના પણ રાગાદિ ત્યજને શ્રેષ્ઠતર શુદ્ધ આત્મપરિણાતિવાળા એવા બન્યા હતા કે જેને ત્યાગના બાબ્ય વ્યવહારો લેવા કે પાળવાનો સમય જ રહ્યો ન હતો. તેથી ઉત્તમ શ્રેષ્ઠ આત્મપરિણાતિ દ્વારા આ આત્માઓ કેવળી થઈ મોક્ષે ગયા છે. અને આવાં ઉદાહરણો આપીને ધર્મક્રિયાઓ ન કરવાની વૃત્તિવાળા આત્માઓમાં મોહદ્દશા તો પૂરેપૂરી ભરેલી જ હોય છે. અલ્યમાત્રાએ પણ ઓછી થઈ હોતી નથી, અને આત્મપરિણાતિ પણ એટલી નિર્મણ થયેલી હોતી નથી, કેવળ બાબ્ય વ્યવહારો કરવા નથી.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાર પાંચમી

૧૫૧

અને તેનો ઉચ્છેદ કરવો છે તેથી આવાં ઉદાહરણો આપે છે તે માટે તેઓ કુત્કવાદી પાખંડી અને આભિગ્રહીક મિથ્યાત્વવાળા કહેવાય છે. ભરતમહારાજા કે મરુદેવા માતા આદિને કિયાવ્યવહારો કરવા ન હતા એમ નથી પરંતુ મોહના ત્યાગથી નિર્મળ બનેલી તીવ્ર આત્મદશાએ આ વ્યવહાર કરવાનો સમય જ આપ્યો નથી. આ રીતે બનેલાં અપવાદભૂત ઉદાહરણો પોતાને મનગમતા અર્થમાં જોડવાં તે આભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ છે. બીજું કંઈ જ નથી.

કોઈ લોકો લોટરીની એક ટિકિટથી બહુ ધન કમાય છે. કોઈ છોકરાઓ સ્કૂલે ગયા વિના ઘેર ભણીને પણ પરીક્ષા પાસ કરે છે. કોઈ લોકોને વેચાણ લીધેલા ઘરને ખોદાવતાં પણ ધન મળે છે. કોઈ લોકોને મહેનત કર્યા વિના બાપદાદાનું ધન ભાગમાં મળી જાય છે. આમ હોવા છતાં આવાં ઉદાહરણો આગળ કરીને કમાવાના ઉપાયો નોકરી ધંધા બધાંએ છોડી દેવા અને લોટરીની ટિકિટથી, ઘર ખોદવાથી, કે બાપદાદાથી મળી જશે એવી આશાએ રહેવું અને બીજાને પણ આવું સમજાવવું એ ઉન્માર્ગ છે. ખોટો રસ્તો છે. છોકરાઓને સ્કૂલ છોડાવી દેવી તે સાચો રસ્તો નથી, તેમ અહીં પણ ક્યારેક ક્યારેક આત્મદશાની નિર્મળ પરિણતિની તીવ્રતા અતિશય વિશેષ બની હોય અને બાહ્યવ્યવહારો લેવા-પાળવાનો સમય ન રહ્યો હોય તેમ પણ બને છે. તેથી સર્વને માટે આ માર્ગ ઉચિત નથી.

પરમાત્મા શ્રી વીતરાગ દેવે પ્રથમ દેશનામાં પ્રથમ સર્વવિરતિ ધર્મ અને પછી દેશવિરતિ ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે. તેમાં પાંચ અને બાર વ્રતો જણાવ્યાં છે. પાંચ મહાવ્રત પાળવાના અને પાંચ અણુવ્રતાદિ બાર વ્રત પાળવાના અનેક નાના-મોટા નિયમો જણાવ્યા છે. જે જે આત્માઓ આ વ્રતો લેવા-પાળવા તૈયાર થયા. તેઓને વ્રત પાળવાનાં પચ્યકખાણો આપીને સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા બનાવ્યાં. અને આ રીતે આવા પ્રકારનો ચતુર્વિધ સંધ્ય સ્થાપ્યો કે જે તીર્થ કહેવાય છે. તથા આવા તીર્થની સ્થાપના કરવાથી ભગવાનને તીર્થીકર કહેવાયા છે. ભગવન્તે પોતે પણ દીક્ષા ગ્રહણ

૧૫૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

કરતી વેળાએ વ્રતો ઉચ્ચર્યાં છે. તથા વ્રતના અર્થી જીવોને પચ્યકખાણો ઉચ્ચરાવીને વ્રતી બનાવીને તીર્થની સ્થાપના કરી છે. આજે પણ એ જ માર્ગ વ્રતો લેવાય છે. અને પણાય છે.

આમ હોવા છતાં જેઓને આવાં વ્રતો લેવાં નથી, પાળવાં નથી, બાધ્ય ધર્માચારો ગમતા જ નથી, તેઓ જ એકાન્તનિશ્ચયને આગળ કરીને વ્યવહારમાર્ગનો ઉચ્છેદ કરે છે. આવા વ્યવહાર ઉચ્છેદક ઉન્માર્ગપ્રરૂપક, સન્માર્ગનાશક એકાન્તના આગ્રહક આ આત્માઓ ભગવંતોએ સ્થાપેલા ચતુર્વિધ સંધ્યા વિનાશક જાણવા. આજાના ઉલ્લંઘક જાણવા. પોતાના અને પરના સમ્યકૃતવગુણના નાશક જાણવા અને મિથ્યામાર્ગના પ્રરૂપક, પોષક અને વર્ધક જાણવા. આ કરણથી આવી એકાન્ત નિશ્ચયની પ્રરૂપણા કરનારાના સમાજમાં સર્વત્યાગી સાધુ-સાધ્વીજી તો હોતા જ નથી. માત્ર શ્રાવક-શ્રાવિકા જ હોય છે અને તે પણ પોતાના મનનાં માનેલાં માત્ર શ્રાવક-શ્રાવિકા સમજવાં. વ્રતધારી તો નહીં. તેથી શાસ્કોક્ત ધર્માનુઝાનો અને બાર વ્રત ધારણ કરવાનું છોડીને નવી નવી કપોલકલ્પિત પ્રાર્થનાઓ, સ્તુતિઓ, દુહાઓ કે કોઈ એકાદ નિયત વ્યક્તિના ગુણગાન કરીને ધર્મ કર્યાનો સંતોષ માનનારા આ જીવો હોય છે. આ રીતે વ્યવહારમાર્ગનો ઉચ્છેદ કરવો, એ ન્યાયમાર્ગ નથી. || ૫-૧૦ ||

બહુ દલ દીસે જીવનાં જી, વ્યવહારે શિવ યોગ ।

છીંડી તાકે પાધરોજી, છોડી પંથ અયોગ ॥ ૫-૧૧ ॥
સોભાગી જિન, સીમંધર સુણો વાત. ॥ ૬૨ ॥

દલ= ઉપાદાન કારણ, છીંડી= અપવાદમાર્ગ, તાકે= જીને, પાધરો= સીધેસીધો રોડ માર્ગ, છોડી= ત્યજને, અયોગ= ખોટો.

ગાથાર્થ= જીવોનાં ઉપાદાનકરણ બહુ પ્રકારનાં દેખાય છે. વ્યવહારમાર્ગથી મુક્તિનો યોગ થાય આ રાજમાર્ગ છે. તેવા રાજમાર્ગને છોડીને જે લોકો પાધરો (સીધેસીધો) અપવાદમાર્ગ જીને છે તે માર્ગ અયોગ્ય (ખોટો) છે એમ સમજવું. || ૫-૧૧ ||

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ પાંચમી

૧૫૩

વિવેચન= આ સંસારમાં કોઈ પણ કાર્ય કરનારા આત્માઓની પાત્રતા બિન્ન બિન્ન હોય છે. એક જ ગુરુજીની પાસે એક જ વર્ગમાં એકી સાથે અભ્યાસ કરતાં ૫૦ વિદ્યાર્થીઓને એક જ વિષયનું એક સરખું જ્ઞાન ગુરુજી દ્વારા આપવામાં આવ્યું હોય છે. તો પણ તે વિદ્યાર્થીઓમાં પાત્રતાને અનુસારે જ ફળ આવે છે. આ વાત અનુભવ સિદ્ધ છે. તેવી જ રીતે એહી આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ માટેની યોગ્યતા (પાત્રતા-ઉપાદાનતા) બધા જીવોમાં સરખી હોતી નથી. “બહુ દલ” એટલે અનેક પ્રકારની ઉપાદાનતા હોય છે. મોક્ષે જવા માટેનો ભવસ્થિતિ પરિપાક કોઈનો પાકી ચૂક્યો હોય, કોઈનો અલ્ય અલ્યતર પાક્યો હોય અને કોઈનો હજુ ન પણ પાક્યો હોય. તેથી ધર્માર્થી એવા જીવોમાં ઉપાદાનના બહુ પ્રકારની બિન્નબિન્ન હોય છે.

પાત્રતાની બિન્નબિન્નતાના કારણે જ જૈનશાખાકારોએ “સમ્યાદર્શનજ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ?” તથા જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષ: વિગેરે સૂત્રો દ્વારા શ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને ચારિત્ર આ ત્રણે ગુણોની એકાકારપણે બનેલી આત્મપરિણિતિને જ મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે. તથા જ્ઞાન અને ક્રિયા એમ ઉલ્લયાત્મક આત્મપરિણામને જ મોક્ષ કહ્યો છે. આમ આત્મશુદ્ધિમાં જ્ઞાન અને ક્રિયા એમ બન્નેની પરસ્પર સાપેક્ષભાવે આવશ્યકતા છે. અને આજ સાચો માર્ગ સ્વીકારીને મોક્ષે જનારા જીવોની સંખ્યા અનંતી છે. ભરતમહારાજા આદિની જેમ અપવાદ માર્ગ મોક્ષે જનારાની સંખ્યા અતિશય અલ્ય છે. તેથી “વ્યવહારે શિવ યોગ” વ્યવહારમાર્ગ સ્વીકારી-પાળીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી, આ જ રાજમાર્ગ છે. ધોરીમાર્ગ છે. પ્રસિદ્ધમાર્ગ છે.

આ પ્રમાણે હોવા છતાં અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વમોહની તીવ્રતાના કારણે ડેવળ એક જ્ઞાન જ મુક્તિનું કારણ છે, ક્રિયાની જરૂર નથી (અથવા તપ-જપ-સંયમ આદિ ક્રિયા જ મુક્તિનો હેતુ છે. જ્ઞાનની જરૂર નથી) આ પ્રમાણે એકાન્ત માર્ગની જે આત્માઓ પ્રરૂપણ કરે છે. તે સૂત્રવિરુદ્ધ છે. જે ભરતાદિનાં ઉદાહરણો બન્યાં છે તે આત્મશુદ્ધિની અતિશય તીવ્ર પરિણિતિના કારણે વિશિષ્ટ વ્યવહાર સ્વીકારવાના સમયના અભાવે બન્યાં છે. પરંતુ વ્યવહારના ઉચ્છેદરૂપે બન્યાં નથી. છતાં આવા ઉદાહરણોને

૧૫૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

આગામ ધરીને જે આત્માઓ પંથ છોડી= રાજમાર્ગ છોડીને પાધરો (સીધે સીધો) છોડી તાકે છે= (અપવાદ માર્ગ જ જુઓ છે) તે તેઓનો પંથ (માર્ગ) અયોગ (અયોગ્ય-અનુચિત) છે. સારાંશ કે આવા પ્રકારના રાજમાર્ગને ત્યજને અપવાદ માર્ગ વર્તવું તે માર્ગ અયોગ્ય છે અનુચિત છે. ન્યાયવિરુદ્ધ છે. આમ કરવામાં આભિગ્રહીક મિથ્યાત્વતા-પાખંડિતતા વિના બીજું કાઈ કારણ નથી. || ૫-૧૧ ||

આવશ્યકમાં ભાખીયોજી, એહી જ અર્થ વિચાર।

ફળસંશય પણ જાણતાંજી, જાણીજે સંસાર || ૫-૧૨ ||

સોભાગી જિન, સીમંધર સુષો વાત. || ૬૫ ||

ભાખીયોજી=કહ્યો છે. એહી જ=આ જ, ફળસંશય=ફળનો સંશય.

ગાથાર્થ= આવશ્યકસૂત્રમાં પણ આવો જ અર્થવિચાર બતાવેલો છે. તથા વ્યવહાર ધર્મની આચરણના ફળનો સંદેહ કરવામાં પણ અનંત સંસાર (જન્મ મરણની વૃદ્ધિ) થાય છે. એમ જાણવું. || ૫-૧૨ ||

વિવેચન= શ્રી આવશ્યક સૂત્રમાં પણ ઉપરની ગાથામાં કહેલો જ અર્થ અને તેને અનુસરતા જ વિચારો મહર્ષિ પુરુષોએ બતાવ્યા છે. અમે પણ આવા પ્રકારના આગમપાઠોને અનુસારે જ આ અર્થો કહ્યા છે.

આ પ્રમાણે સાધ્ય સાધવાની જે દસ્તિ છે તે નિશ્ચયનય છે. અને તે જ્ઞાનાત્મક આત્મગુણ છે. તેના ઉપાયભૂત પંચાચાર-પાંચ મહાપ્રત આદિનું જે પાલન છે. દેશવિરતિ-સર્વવિરતિના આચરણરૂપ જે જે ધર્માનુષ્ઠાનોનું સેવન છે. તે વ્યવહારનય છે. તે ત્રિવિધ યોગાત્મક છે. તેથી જેમ જેમ સાધ્યની (શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની) સિદ્ધિ થતી જાય છે. તેમ તેમ નીચેની યૌગિક પ્રવૃત્તિઓ ત્યજવાની હોય છે અને ઉપર ઉપરની યૌગિક પ્રવૃત્તિઓ આદરવાની હોય છે. યૌગિક પ્રવૃત્તિઓ યોગરૂપ હોવાથી દ્વય આશ્રવ હોવા છતાં આત્મપરિણિતિની નિર્મણતાનું અસાધારણ કારણ હોવાથી અસંખ્ય ગુણ નિર્જરા કરાવનાર છે જેથી આશ્રવને ગૌણ કરી સંવર-નિર્જરાને પ્રધાન કરીને યથાયોગ્ય કિયાઓ ૧ થી ૧૩ ગુણસ્થાનક સુધી કરવી જ જોઈએ.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : ટાળ પાંચમી

૧૫૫

આ ધર્મકિયાઓ કરતાં તેનું ફળ મળશે કે નહીં મળે ? એવો તેના વિષે મનમાં સંદેહ કરવો એ પણ અનંત સંસાર વધારે છે. કારણ કે સંદેહ કરવાથી ચિત્ત ડામાડેલ થાય છે. અશ્રદ્ધા વધે છે. કિયા કરવામાં ચિત્ત ઉદ્વેગ પામે છે અને અંતે કિયા હાથમાંથી છુટી જાય છે. આચારાંગ સૂત્રના લોકસાર નામના પાંચમા અધ્યયનમાં સ્પષ્ટ કહું છે કે- વિતિગિચ્છા સમાવનાળાં અણાણં ન લહાણ સમાહિં= શંકા-કંકા અને વિતિગિચ્છા આદિ દોષોને પામેલા આત્માઓ સમાધિ રૂપ ધર્મને પામતા નથી.

તથા જ્યાં ફળ મળવાની શંકા હોય, અર્થાત્ ફળ મળે પણ બરું અને કદાચ ન પણ મળે. આવું કાર્ય હોય, ત્યાં પણ ફળના અર્થીછીવો ઉપાય (સાધન) સેવવાનો જ પ્રયત્ન કરતા હોય છે. જેમ કે-

- (૧) ઘરાક આવે અથવા ન પણ આવે, પરંતુ દુકાન ખોલવાની જ હોય છે.
- (૨) ધાન્ય ઉગે અથવા કદાચ ન પણ ઉગે, પરંતુ ખેતી કરવાની જ હોય છે.
- (૩) યુદ્ધ થાય અથવા ન થાય પરંતુ લશ્કર (તૈયાર) રાખવું જ પડે છે.

આવા પ્રકારનાં અનેક ઉદાહરણો છે. કાર્યના અર્થીએ કારણ સેવવું જ જોઈએ, કારણ સેવવા છતાં (અન્ય કારણ સામગ્રીના અભાવે) કદાચ કાર્ય ન પણ થાય. તેવી જ રીતે આત્મતત્ત્વની ગ્રામ્લિના અર્થી જીવે ધર્મ-કિયા કરવા રૂપ ઉપાયભૂત વ્યવહાર આદરવો જ જોઈએ. ભાવપરિણામ આવવાસ્વરૂપ કારણાન્તરના અભાવે કદાચ નિર્જરારૂપ ફળ ન પણ મળે, છતાં ભાવપરિણામ આવવાનો જો કોઈ રાજમાર્ગ હોય તો કિયા કરનારા જીવોમાં જેટલો સંભવિત છે. એટલો કિયા ન કરનારામાં સંભવતો નથી. તેથી ફળ મળશે કે નહીં મળે ? એવો સંશય કરવાથી પણ આ જીવ અનંતસંસારી થાય છે. || ૫-૧૨ ||

પાંચમી ટાળ સમામ

○ ○ ○

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ટાળ છઠી

અવર ઈસ્પો નય સાંભળી, એક ગ્રહે વ્યવહારો રે ।

મર્મ દ્વિવિધ તસ નવિ લહે, શુદ્ધ અશુદ્ધ વિચારો રે ॥ ૬-૧ ॥

તુજ વિષ ગતિ નહીં જંતુને, તું જગજંતુનો દીવો રે ।

જીવીએ તુજ અવલંબને, તું સાહેબ ચિરંજીવો રે ॥ ૬-૨ ॥

તુજ વિષ ગતિ નહી જંતુને- ॥ ૬૪-૬૫ ॥

અવર= બીજો પુરુષ, ઈસ્પો= આવો, મર્મ= ફલિતાર્થ, દ્વિવિધ= બે પ્રકારનો, ગતિ= શરણ, જગજંતુનો= જગતના જીવોને, અવલંબને= આધારે.

ગાથાર્થ= વળી કોઈ અન્ય શિષ્ય આવા પ્રકારના વ્યવહારનયનું સ્વરૂપ સાંભળીને એકલા વ્યવહારને જ ગ્રહણ કરે છે તે વ્યવહારના બે ભેદ છે. એવો ફલિતાર્થ તે જીવ જાણતો નથી. શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એમ બે પ્રકારનો વ્યવહાર છે એમ વિચારો. (એમ જાણો). ॥ ૬-૧ ॥

હે પરમાત્મા ! સાંસારિક જીવોને તારા વિના બીજા કોઈનું પણ શરણ નથી. તથા હે પરમાત્મા ! તું જ જગતના જીવોને દીપક રૂપ (પ્રકાશ આપનાર) છે. તારા આધારે જ અમે જીવીએ છીએ. હે પરમાત્મા ! તમે ઘણું લાંબુ જીવનારા થાઓ. ॥ ૬-૨ ॥

વિવેચન= બીજી ત્રીજી અને ચોથી ટાળમાં સાધ્યશુદ્ધ અર્થી નિશ્ચયનયથી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બતાવ્યું. રત્નત્રયી સ્વરૂપ આત્માના ગુણો વિના આ સંસારમાં પ્રામ કરવા જેવું બીજું કંઈ છે જ નહીં. રાગાદિ કણાયો, સંકલેશરૂપ પરપરિણાતિ અને તેના સંબંધી અહું તથા મમ એ જ મોટા દોષો છે. જે મૂળથી દૂર કરવા જેવા છે. જેનાથી આત્મશુદ્ધિ પ્રામ થાય છે. આ જ યથાર્થ સત્ય સાધ છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છકી

૧૫૭

આવા પ્રકારના શુદ્ધ સાધ્યની પ્રાપ્તિ અર્થે સાધનશુદ્ધિ સમજાવવા માટે પૂર્વ પાંચમી દાળ કહી. ધર્મક્રિયાઓ કરવા રૂપ ઉપાયો એ જ સાચી સાધનશુદ્ધિ છે. અને આ જ વ્યવહારનય છે. શુદ્ધ સાધ્યને સાધી આપે એવી સાધનસામગ્રી જે હોય તેને સાધનશુદ્ધિ કહેવાય છે. સાધક એવા આત્માએ શુદ્ધસાધ્યની પ્રાપ્તિ અર્થે તેના સાધનભૂત ધર્મક્રિયાઓ કરવારૂપી સાધનશુદ્ધિ અવશ્ય સ્વીકારવી જોઈએ. અને તે ધર્મક્રિયાઓને વિષયસુખોનું સાધન ન બનાવતાં શુદ્ધ સાધ્યની (નિઃસ્પૃહદશા-વૈરાગ્યદશાની) પ્રાપ્તિનું સાધન બનાવવું જોઈએ. કુહાડો કાષ્ટછેદનું અવશ્ય સાધન છે. પરંતુ છેદકે સાધનભૂત એવા કુહાડાનો ઉપયોગ કાષ્ટ છેદાય તે રીતે (ઘા મારવા દ્વારા) કરવો જોઈએ. પરંતુ પગ કપાય તે રીતે કરવો જોઈએ નહીં. તેમ અહીં પણ સમજવું. આ જ યથાર્થ અને ન્યાયસંગત સાધ્યસાધનદાવ છે. આ સમજાવવા માટે જ બીજી, ત્રીજી, ચોથી દાળમાં સાધ્ય અને પાંચમી દાળમાં સાધન સમજાવ્યું છે.

સુંદર અને વ્યવસ્થિત રીતે આ બન્ને નયોનો સમન્વય સમજાવવા છતાં અજ્ઞાન, અહંકાર અને મમત્વાદિમાં મૂઢ બનેલા (મારુ જ સાચું, હું જે કહું છું તે જ બરાબર છે ઈત્યાદિ મનમાં માની બેઠેલા) કદાગ્રહી કેટલાક આત્માઓ પોતાને મનગમતા કોઈ પણ એકાંત પક્ષને સ્વીકારી લઈને તે તે પક્ષના, પક્ષસંબંધી અનુયાયીઓના, અને કપોલકલ્પિત મિથ્યા અર્થોના દૃષ્ટિરાગી બનીને સ્વચ્છંદાચારે પ્રવર્તતા છતા માનવભવ હારી જાય છે અને અનંત સંસાર વધારી નાખે છે. પોતે પોતાની જાતને ધર્માત્મા માની લે છે. અને લોકસમક્ષ મનગમતી ઉન્માર્ગની દેશના આપીને ધર્માત્મા મનાવે છે. અને તેના દ્વારા માન-પ્રતિષ્ઠા પામી ફુલાઈને સંસાર વધારે છે.

પાંચમી દાળમાં “ધર્મક્રિયાઓ” કરવારૂપ વ્યવહાર આદરવા જેવો છે એમ કહ્યું, તે સાંભળીને કોઈ અજ્ઞાની શિષ્ય ગુરુને કહે છે કે હવે તો અમે ધર્મક્રિયાઓ કરવારૂપ વ્યવહારને જ ગ્રહણ કરીશું. બસ, તેને જ બરાબર

૧૫૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

વળગી રહીશું. બીજું કંઈ પણ અમે તો સમજીએ નહીં. માત્ર આટલું જ સમજીએ કે જે જે ધર્મક્રિયાઓ કરવારૂપ વ્યવહાર છે. તે જ કર્તવ્ય છે.

ગુરુજી આવી મતિવાળા શિષ્યને ઠપકો આપતાં કહે છે કે આવા અજ્ઞાની જીવો એ જાણતા નથી કે વ્યવહાર શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એમ બે પ્રકરના છે. શુદ્ધ વ્યવહારો કર્તવ્ય છે અને અશુદ્ધ વ્યવહારો અકર્તવ્ય છે. આવા પ્રકારના મર્મને (ફલિતાર્થને) તે જીવો વિચારતા નથી. અર્થાત્ જાણતા નથી.

આવા અજ્ઞાની અહંકારી અને મદાન્ય જીવો પ્રત્યે હૃદયમાં ભાવ કરુણા લાવીને પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રી જણાવે છે કે એકાંત નિશ્ચય કે એકાંત વ્યવહારના આગ્રહી બનેલા જીવો સાપેક્ષપણે અને સમન્વયાત્મક ભાવે બન્ને નયોની વાતોને જણાવતી, તીર્થકર પરમાત્માની વાણી સાંભળવા છતાં ગણધર ભગવંતોએ બનાવેલાં સૂત્રો અને અર્થોને બદલીને નવા નવા મતો, પક્ષો, મઠો, આશ્રમો વિગેરે સ્થાપીને ચતુર્વિધ શ્રી જૈનસંધ ઉપર જે અપીતિભાવવાળા બને છે. પરમાત્માના શાસનને ચાલણીની જેમ ચાળી નાખે છે. તેઓને રુજ કિણ ગતિ નહીં જન્તુને= સદ્બુદ્ધિ આપવા માટે, સન્માર્ગ લાવવા માટે હે પરમાત્મા ! તમારા વિના બીજું કોઈ શરણરૂપ નથી. બીજા કોઈની તાકાત નથી કે આવા કદાગ્રહી ઉત્સૂગ્રપ્રદૂપક ભવાભિનંદી જીવોને સન્માર્ગ લાવે. તેથી હે સીમંધરસ્વામી પ્રભુ ! તમે જ સમર્થ છો. તેથી આ અમારી વાત સાંભળો.

હે પરમાત્મા ! તમે એક જ સાચા વીતરાગ છો, નિર્દ્ધાર પુરુષ છો. પૂર્ણ જ્ઞાનવાળા છો. સૂર્યની જેમ અદ્ભૂત પ્રકાશ પાથરનારા છો. સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી અનંતવીર્યવાન છો. તેથી તમે જ આવા અજ્ઞાની જીવોને પ્રતિબોધ કરવામાં દીપક સમાન છો. આપશ્રીનો જ અમને આધાર છે. અને કલિકાલમાં તો સવિશેષ આધાર છે. તમારા (શાસનના) જ આલંબને, તેમાં ઓતપ્રોત લયલીન બનીને અમે અમારું જીવન જીવી રહ્યા છીએ. તમે જ અમને સાધ્યશુદ્ધિ અને તેના ઉપાયભૂત સાધનશુદ્ધિ સમજાવનારા બન્યા છો. આ સમજ્યા પછી સાધ્યશુદ્ધિના અર્થી કોઈપણ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છકી

૧૫૮

જીવો અશુદ્ધ સામગ્રીનો કદાગ્રહ રાખતા નથી. અને તેમાં નાચતા-કુદતા નથી. શુદ્ધ સામગ્રીના જ ખપી બને છે. અને તેને જ આરાધે છે.

શરીરને નિરોગી કરવાનો અર્થી જીવ, રોગ વધારનાર અથવા રોગ ન મટાડનાર દવા લેવાનો કે તેવી દવાઓ બતાવનાર ડોક્ટરનો આગ્રહી કદાપિ રહેતો નથી. તેવી જ રીતે આત્માને નિરોગી કરવાનો અર્થી જીવ, સંસાર વધારનાર અથવા સંસાર ન ઘટાડનાર એવા અશુદ્ધ વ્યવહારનો કે એવા અશુદ્ધવ્યવહાર બતાવનાર કૃત્રિમ ધર્મત્તમાઓનો આગ્રહી કદાપિ રહેતો નથી. પરંતુ શુદ્ધ વ્યવહાર કર્યો ? અને અશુદ્ધ વ્યવહાર કર્યો ? તેનો ગીતાર્થ જ્ઞાની સદ્ગુરુઓ પાસે અભ્યાસ કરે છે. અભ્યાસ કરીને અશુદ્ધવ્યવહાર ત્યજને શુદ્ધવ્યવહારને સ્વીકારી તેના દ્વારા શુદ્ધ સાધ્ય સિદ્ધ કરી આત્મકલ્યાણ કરનાર બને છે. આવું સુંદર અમૃતસમાન તત્ત્વપાન કરાવનાર એવા હે સીમંધર સ્વામી પરમાત્મા ! તમે દીર્ଘયુષી હો. (જેનાથી ઘણા સંસારી જીવો સંસારનો પાર પામનારા બને-આવી ભક્તોની હૃદયગત ભાવના છે.) ॥ ૬-૧,૨ ॥

પ્રથમ શુદ્ધવ્યવહાર કોને કહેવાય ! તે સમજાવે છે-

જેહ ન આગમ વારીઓ, દીસે અશઠ આચારો રે ।

તેહ જ બુધ બહુ માનીઓ, શુદ્ધ કહ્યો વ્યવહારો રે ॥ ૬-૩ ॥

તુજ વિશ્વ ગતિ નહી જંતુને. ॥ ૬૬ ॥

વારીઓ= નિષેધ્યો છે, અશઠ= સજજન, બુધ= ગીતાર્થોએ.

ગાથાર્થ= જે જે વ્યવહારોનો આગમમાં નિષેધ કરેલો ન હોય, તથા જે વ્યવહાર ઉત્તમ આચારરૂપ જ્ઞાતો હોય, અને પાછળ થયેલા ગીતાર્થ મુનિઓએ જે વ્યવહારને ઘણું માન આખ્યું હોય તે વ્યવહાર શુદ્ધ વ્યવહાર છે એમ જાણવું. ॥ ૬-૩ ॥

વિવેચન= પરમાત્મા શ્રી તીર્થકર દેવોએ જે વાણી પ્રકાશી છે. તે અનંત અનંત અર્થોથી ભરેલી અગાધ અને અમાપ હતી. તેનો અનંતમો

૧૬૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ભાગ ગણધરભગવંતોએ દ્વારાશાંગીમાં સૂત્ર રૂપે ગુંથી છે. તેમાં પણ બારમું અંગ દસ્તિવાદ કે જેમાં ચૌદ્ધર્વોનું જ્ઞાન હતું તે વિચ્છેદ પાખ્યું છે. બાકી રહેલાં અગ્નિયાર અંગો તથા તેના મૂલાધારે પાછળથી બનાવેલાં શેષ શાસ્ત્રો કે જેને હાલ ૪૫ આગમશાસ્ત્રો કહેવાય છે. તે ૪૫ આગમશાસ્ત્રોમાં ત્રણે કાળજા પદાર્થના ઘણા ઘણા ભાવો જ્ઞાનાચ્ચા છે. તો પણ પદાર્થો અનંતાનંત છે. તેના ભાવો એકેકના અનંતાનંત છે. જ્યારે શાસ્ત્રો જે છે તે પરિમિત છે. ધારો કે એક એક આગમનાં ૧૦૦૦ પાનાં કલ્પીએ તો પણ ૪૫૦૦૦ થી ૫૦૦૦૦ પાનાં થાય. તેમાં કેટલું લખી શકાય ? અર્થાત્ સર્વ ભાવો લખી શકાતા નથી. કહી શકાતા નથી. જે કંઈ લખ્યું છે કહ્યું છે તે બધું મળીને સર્વભાવોનો અનંતાનંતમો ભાગ છે. તેથી બધું આગમમાં કહેલું જ હોય એમ બનતું નથી. (જો કે લક્ષણથી તો કહેલું હોય જ છે ફક્ત શબ્દથી કહેલું ન પણ હોય) તેથી આગમમાં જે જે વ્યવહારો કહેલા હોય, બતાવ્યા હોય તે તે જ, શુદ્ધ વ્યવહાર કહેવાય છે. એવું વિધાનાત્મક લક્ષણ ન કરતાં, ગ્રંથકારશ્રી નિષેધાત્મક લક્ષણ કરે છે કે-

“જેહ ન આગમ વારીઓ” = આગમશાસ્ત્રોમાં જે વ્યવહારનો નિષેધ ન કર્યો હોય “આ વ્યવહાર ન આદરવો” એમ નિષેધપણે જેનું કથન કરેલું ન હોય, તે શુદ્ધ વ્યવહાર જાણવો.

તથા ગણધર ભગવંતો પણી જે જે અશઠ=ઉત્તમ આચાર્ય ભગવંતો થઈ ગયા કે જે ભવભીરુ, જ્ઞાની, ગીતાર્થ, સંવિજન પાક્ષિક અને સંઘના હિતચિંતક આદિ મહાગુણોથી ગરિછ હતા. તેઓએ ચતુર્વિધ શ્રી સંઘમાં રહેલા જીવોનું કલ્યાણ થાય તેવા જે જે અશઠ આચારો=ઉત્તમ આચારો જ્યારે જ્યારે પ્રયોજન પક્ષું ત્યારે ત્યારે આદર્યા અને તેમની પાછળ થયેલા અન્ય ગીતાર્થ ભગવંતોએ વાર્યા નહીં. પરંતુ બહુમાન આપીને તે આચારોને સ્વીકાર્યા, એવા જે જે આચારો-વ્યવહારો-ક્રિયામાર્ગો છે તે સઘળો શુદ્ધ વ્યવહાર કહેવાય છે. આ શુદ્ધ વ્યવહારનું સામાન્યથી ત્રણ પદોવાળું આ લક્ષણ છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છકી

૧૬૧

- (૧) આગમ શાસ્ત્રોમાં જેનો સ્પષ્ટ નિષેધ નથી.
- (૨) જે ઉત્તમ આચાર્યાએ આચરેલો ઉત્તમ આચાર જણાય છે.
- (૩) પાછળ થયેલા ગીતાર્થોએ જે વ્યવહારોને ઘણું જ માન આપી સ્વીકાર્યા છે.

તે સઘણા વ્યવહારો શુદ્ધવ્યવહાર કહેવાય છે. જે આત્માને સર્વથા કર્મમુક્ત કરાવનાર છે. જૈન આગમોમાં પાંચ પ્રકારના વ્યવહાર જણાવ્યા છે તે પાંચે પરસ્પર સાપેક્ષપણે જો જોડવામાં આવે તો ઉપકારક છે અને જો એકાંતે સ્વીકારવામાં આવે તો અન્ય વ્યવહારોના ઉચ્છેદક થયા છિતા તે ભિથ્યા બને છે. તે પાંચ વ્યવહારોનું સંક્ષેપમાં સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે-

(૧) આગમવ્યવહાર= જિનેશ્વર પરમાત્માના સ્વમુખે સાંભળીને અથવા અતીન્દ્રિય સમ્યગજ્ઞાની મહાત્મા પુરુષો પાસેથી આત્માના હિતાહિતનો માર્ગ જાણીને તે માર્ગને અનુસરીને જે આત્માઓ કલ્યાણ સાધે છે. તે આમવચનાનુસારી જે માર્ગ તે આગમવ્યવહાર કહેવાય છે.

(૨) શ્રુતવ્યવહાર= જે આચાર્ય-ઉપાધ્યાયાદિ મહાનુભાવોએ આમપુરુષોની (આગમવાણી) સાંભળીને તેની શ્રદ્ધા-રૂચિ-કરીને પ્રતીતિ કરીને પોતાના ક્ષયોપશમાનુસાર સ્વ-પરના કલ્યાણ અર્થે જે જે શ્રુત-શાસ્ત્રોની રચના કરી છે. તે શ્રુતશાસ્ત્રોને ભણીને, યથાર્થ સ્વરૂપને અવધારીને, પોતાના કલ્યાણ માટે તત્ક્ષિથિત જે જે વ્યવહારો આચર્યા છે. અને આચરે છે તે શ્રુતવ્યવહાર કહેવાય છે.

(૩) આજ્ઞાવ્યવહાર= જે ઓએ આગમવ્યવહારાનુસારી શ્રુતવ્યવહારનો આશ્રય લીધેલો છે તેવા સંવિજ્ઞપાક્ષિક ગીતાર્થ જ્ઞાની અનુભવી એવા ગુરુઓની આજ્ઞા પ્રમાણે આત્મકલ્યાણ કરવા માટે જે વ્યવહાર સ્વીકારાય તે આજ્ઞાવ્યવહાર જાણવો.

(૪) ધારણાવ્યવહાર= જે મહાત્માઓએ પ્રથમ ગુરુકુલવાસમાં વત્તિની સંવિજ્ઞપાક્ષિક ગીતાર્થ ગુરુઓ પાસેથી આત્માની સાધક-બાધક અવસ્થાનું યથાર્થ શાસ્ત્રજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તથા તે જ્ઞાનનો પરિપૂર્ણ વિવેક અને આત્માની ભાનદશા

૧૬૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

જેઓને વર્તે છે. તે આત્માઓ પોતાના જાણપણામાત્રથી (એટલે કે ગુરુઓ પાસેથી પ્રમાણ થયેલી યથાર્થ જ્ઞાનદશાની ધારણા શક્તિના આધારે) સ્વ-પરના કલ્યાણ અર્થે જે પ્રયત્નો આદરે છે તે ધારણા વ્યવહાર જાણવો.

(૫) જિતવ્યવહાર= જેનાથી રાગ-દ્વિષ-કષાય અને સંકુલેશાદિ ભાવો જિતાય એવો દ્વિષ-ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવને આશ્રયી ભલે ભિન્ન ભિન્ન વ્યવહાર હોય. પણ સ્વ-પરનો ઉપકાર કરનારો જે કોઈ વ્યવહાર તે જિતવ્યવહાર કહેવાય છે.

ઉપરોક્ત પાંચે પ્રકારના વ્યવહારો પરસ્પર સાપેક્ષભાવે ભિન્નાભિન્ન છે. તેથી જ આ પાંચ પ્રકારના વ્યવહારો શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિના અસાધારણ કારણ હોવાથી શુદ્ધ વ્યવહારો છે. આનાથી અન્યથા એટલે કે જિનાજ્ઞા નિરપેક્ષ અને પરસ્પરના સંબંધ વિનાના કેવળ એકાન્તપણે ગ્રહણ કરાયેલા જે વ્યવહારો તે અશુદ્ધ વ્યવહારો જાણવા. || ૬-૩ ||

અશુદ્ધ વ્યવહાર હવે સમજાવે છે-

જેહમાં નિજ મતિ કલ્યના, જેહથી નવિ ભવ પારો રે ।

અંધ પરંપરા બાંધીઓ, તેહ અશુદ્ધ આચારો રે ॥ ૬-૪ ॥

તુજ વિષ ગતિ નહી જંતુને ॥ ૬૭ ॥

નિજ= પોતાની, મતિ કલ્યના= બુદ્ધિ અનુસારે કલ્યના, અંધ= અજ્ઞાની આત્માઓએ, પરંપરા બાંધીઓ= પરંપરાએ ચલાવેલો.

ગાથાર્થ= જે વ્યવહારોમાં પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણોની કલ્યના છે. જેનાથી ભવનો પાર પામી શકાતો નથી. અને અજ્ઞાની આત્માઓએ પરંપરાથી ચલાવેલો છે. તે સર્વ અશુદ્ધ આચાર (અશુદ્ધ વ્યવહાર) છે. || ૬-૪ ||

વિવેચન= ધાસઠમી ગાથામાં શુદ્ધ વ્યવહારનું લક્ષણ બાંધીને આ સડસઠમી ગાથામાં અશુદ્ધ વ્યવહારનું લક્ષણ બાંધે છે. જે વ્યવહારો પ્રવર્ત્તિવવામાં ગણધર ભગવંતોએ બનાવેલા આગમગ્રંથો અને ભદ્રભાહુસ્વામી

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છકી

૧૬૩

આદિ શ્રુતકેવલીઓએ બનાવેલાં આવશ્યક સૂત્રો, તેની નિર્યુક્તિઓ, ટીકાગ્રન્થો, આદિ મૂલપાઠો અને તેના અર્થોને અનુસારે બોધ જેમાં પ્રામણ્યેલો હોતો નથી. પરંતુ પોત પોતાની મતિ પ્રમાણે નવા નવા વ્યવહારો કલ્યવામાં આવ્યા હોય છે. લોકરંજન માટે અથવા લોકોને પોતાના તરફ આકર્ષણે અનુયાયીવર્ગ વધારવા માટે જે વ્યવહારો ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યા હોય છે કે જે વ્યવહારોથી આત્મામાંથી રાગ-દ્વેષ અને કષાયોનો સંકલેશ ઘટતો ન હોય પરંતુ વધતો જતો હોય અને તેથી જ આવા વ્યવહારોથી “નવિ ભવ પારો રે” ભવપાર ઉત્તરાંતુ નથી. સંસાર સાગર તરાતો નથી પરંતુ પરસ્પરના બિન્ન બિન્ન વ્યવહારોની બેંચાતાણીમાં સંકલેશ જ જમતો જતો હોય તથા અજ્ઞાની અને (પોતાની જતના) અહંકારી એવા આત્માઓ વડે “આ તો વ્યવહાર પરંપરાથી ચાલ્યો આવે છે. કરવો જ જોઈએ” એમ કહીને અથવા પોતાની ઈચ્છાનુસાર શાખના અર્થને કહીને “શાખ આમ જ કહે છે” ઈત્યાદિ કહીને ઠોકી બેસાડવામાં આવ્યો હોય તે સધળો વ્યવહાર અશુદ્ધ આચાર (અર્થાત્ અશુદ્ધ વ્યવહાર કહેવાય છે.)

સચ્ચિદાનંદમય આત્મતત્ત્વ છે. સત્ત્વ= સત્તાવાળો, ચિદ્દ= જ્ઞાનવાળો, આનંદ= સ્વાભાવિક સુખના આનંદવાળો. આ આત્મા સત્તાગત રીતે આવે છે. તેને કર્માના બંધનોથી મુક્ત કરાવીને સત્તાગત રીતે તિરોભૂતપણે રહેલી વાસ્તવિક સ્થિતિને આવિર્ભૂત કરવી એ જ શુદ્ધ સાધ્ય છે. અને આ સાધ્યની પ્રાપ્તિ અર્થે ધર્માનુષ્ઠાનો (સદ્ગુરુઓ પાસેથી સત્શાસ્ત્રાનું વિધિપૂર્વક શ્રવણ-ચિંતન-મનન, અને તેના માટે જ સદ્ગુરુઓનો સંગ તથા સ્વાધ્યાય આદિ ધર્માનુષ્ઠાનો) આ બધાં શુદ્ધ સાધન છે. નિશ્ચય એ સાધ્ય છે. અને વ્યવહાર એ સાધન છે. સાધ્ય ત્રણે કાળે એક જ હોય છે. સાધન દ્વય ક્ષેત્ર કાળ ભાવે બદલાતા હોય છે. શુદ્ધ સાધ્યની સિદ્ધિને અભિમુખ જે વ્યવહાર તે શુદ્ધ સાધન છે. અને શુદ્ધ સાધ્યને બાધા પહોંચાડે એવા જે વ્યવહાર તે અશુદ્ધ સાધન છે.

૧૬૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

આ પ્રમાણે શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એમ બે પ્રકારના વ્યવહાર છે. એક વ્યવહાર ઉપાદેય છે. અને બીજો વ્યવહાર હેય છે. જે શુદ્ધવ્યવહાર છે તે ઉપાદેય છે. અને જે અશુદ્ધ વ્યવહાર છે તે હેય છે. તેથી જ જેમ જેમ સાધ્યસિદ્ધિ થતી જાય છે. જેમ જેમ ગુણસ્થાનકો બદલાતાં જાય છે. જીવ ઉપર ઉપરના ગુણસ્થાનકોમાં જેમ જેમ આરૂઢ થાય છે તેમ તેમ વ્યવહારો બદલાતા જાય છે.

આ પ્રમાણે શુદ્ધ આચાર અને અશુદ્ધ આચાર સમજાવ્યા. || ૬-૪ ||

હવે અશુદ્ધ વ્યવહારનાં કેટલાંક ઉદાહરણો આપે છે-

શિથિલ વિહારીએ આચર્યા, આલંબન જે કુડાં રે ।

નિયત વાસાદિક સાધુને, તે નવિ જાણીએ રૂડાં રે ॥ ૬-૫ ॥

તુજ વિષ ગતિ નહીં જંતુને ॥ ૬૮ ॥

શિથિલ= ઢીલાં, કુડાં= ખોટાં, નિયત= સ્થિર, રૂડાં= સારાં.

ગાથાર્થ= શિથિલ વિહારી સાધુઓએ “નિયત વાસ” વગરે જે કુડાં આલંબનો આદર્યા છે. તે સાધુને માટે સારાં ન જાણવાં. || ૬-૫ ||

વિવેચન= “પરમાર્થપદ પ્રાપ્તિની” તીવ્ર જંખના જેમનામાં વર્તે છે. સાંસારિક ભોગસુખોનો રાગ જેઓને ઓસરી ગયો છે. આત્માર્થિતા જેઓમાં પ્રગટ થઈ છે. તેવા મહાત્માઓ સંવેગ-નિર્વેદ ગુણો કરીને શાખાનુસારી વિધિ-નિષેધ રૂપે શુદ્ધાશુદ્ધ વ્યવહારને જાણે છે. યથાતથ્ય ભાવે શક્તિ અનુસાર તેનું અનુસરણ કરે છે. વિષેધ આચરણમાં પ્રવર્તન અને નિષેધ આચરણમાં નિર્વત્તન કરવા દ્વારા તે મહાત્માઓ સ્વ-પરનું કલ્યાણ સાધે છે.

પરંતુ જેઓના પરિણામમાંથી મોહદશા ઓગળી નથી. ચિત્તવૃત્તિઓમાંથી વિષયવિકારો નાખ થયા નથી. કેવળ માનમોભાની, સ્વપ્રતિષ્ઠાની અને બાહ્ય આંદબરોની જ તીવ્ર બુભૂક્ષા જેમના હદ્યમાં

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છકી

૧૬૫

પ્રવર્ત છે તેવા (અને માત્ર બાદ્ય આચારોથી સાધુજીવનમાં આવેલા એવા) શિથિલાચારી આત્માઓ ખોટી પ્રસિદ્ધ મેળવીને અહંકારી બને છે. અને કાળદોષ, સંઘયણ દોષ, આદિના બહાનાં બતાવીને પોતાના દોષને છુપાવવા (અથવા મોટા દોષને નાના દોષમાં ખપાવવા) “સાધુને નિયત વાસાદિ” કરી શકાય. એમાં કંઈ દોષ નથી. ઈત્યાદિ કહીને જુઠાં આલંબનોનો પોતે આશ્રય લે છે અને તેવી પ્રરૂપણા કરવા દ્વારા અન્યને પણ જુઠા આલંબનોમાં જે પ્રેરે છે તે બધા અશુદ્ધ વ્યવહારો છે. આ અશુદ્ધ જુઠા આચારોનું અનુસરણ કરવું તે સાધુસંતો માટે રૂડુ નથી (અર્થાત્ સારું નથી. ઉપકાર કરનાર નથી)

આ જ વિષયને વિસ્તારથી સમજાવતાં પૂજ્ય ગ્રંથકારશ્રીએ શ્રી સીમંધરસ્વામી પરમાત્માના ઉપ૦ ગાથાના સ્તવનમાં પહેલી તથા ત્રીજી દાળમાં જણાવ્યું છે કે-

આલંબન કુડાં દેખાડી, મુંઘ લોકને પાડે ।

આણાભંગ તિલક તે કાળું, થાપે આપ નિલ્બાડે રે ॥ ૧-૩ ॥

દુષ્ટ આલંબન ધરે જે, ભરન પરિણામી ।

તેહ આવશ્યકે ભાષ્યા, ત્યજે મુનિ નામી ॥ ૩-૨ ॥

(૧) નિયતવાસવિહાર, (એક ગામમાં વધારે સ્થાપી થઈને રહેવું.)

(૨) ચૈત્યભક્તિનો ધંધો (મંદિરો, તેની ભક્તિ, દ્રવ્યોપાર્જન, તેનો વહીવટ.)

(૩) આર્યાલાભ (સાધ્વીજ મ. તથા શ્રાવિકાઓ પાસે પોતાનાં કામો કરાવવાં.)

(૪) વિગઈ પડિબંધ (વિગઈઓમાં આસક્ત બની તેનો નિત્ય ઉપયોગ કરવો.)

આ ચારે કુડાં આલંબનો છે. કેટલાક શિથિલાચારીઓ આ ચારે આલંબનોના પ્રચાર માટે અનુક્રમે સંગમ આચાર્ય, વજસ્વામી, અર્હિકાપુત્ર

૧૬૬

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

અને ઉદાયન રાજર્ષિનાં દ્ધ્યાન્તો આપીને સ્વબચાવ કરે છે. તે સર્વથા ખોટી (ઉત્સૂત્ર) પ્રરૂપણા છે. આ માટે સાડા ત્રાશસો ગાથાના સ્તવનની દાળ ત્રીજાની ગાથા ર થી ૧૫માં કહેલો અધિકાર મનન કરવા જેવો છે. બહિરાત્મદસ્થિ જીવો શિથિલાચાર સેવે અને વળી તેના બચાવ માટે ઉપરોક્ત ઉદાહરણો આપી તેની આજુબાજુનાં બીજાં પાસાં (સાચાં કારણો) નહીં બતાવીને માત્ર શિથિલાચારની પુષ્ટિમાં જ જોડે. જ્યારે અંતરાત્મદસ્થિવાળા આત્માઓ શરીરાદિ સંજોગોની પરવશતાથી કદાચ કોઈ શિથિલાચાર સેવવો પડે તો પણ નિંદા-ગર્હ કરી, આલોચના અને પશ્ચાત્તાપ કરીને ફરીથી દોષ ન સેવવાની બુદ્ધિવાળા અને પ્રયત્નવાળા બને છે. બહિરાત્મદસ્થિ અને અંતરાત્મદસ્થિવાળા જીવોમાં દસ્તિબેદથી આટલો મોટો તફાવત થાય છે. ॥ ૬-૫ ॥

આજ નવિ ચરણ છે આકરું, સંહનનાદિક દોષે રે ।

એમ નિજ અવગુણ ઓળવી, કુમતિ કદાગ્રહ પોષે રે ॥ ૬-૬ ॥

તુજ વિષ ગતિ નહી જંતુને ॥ ૬૮ ॥

આકરું= શ્રેષ્ઠ, ઉત્કૃષ્ટ, અવગુણ= દોષ, ઓળવી= છુપાવીને.

ગાથાર્થ= આ પાંચમા આરાના કાળમાં સંઘયણ વગેરે દોષોના કારણો ઉતૃષ્ટ ચારિત્ર નથી એમ કહીને જે પોતાના દોષને છુપાવે છે તે પોતાની કુમતિને અને કદાગ્રહને પોષે છે. ॥ ૬-૬ ॥

વિવેચન= જે શિથિલાચારી સાધુઓ પોતાના દોષોને ઢાંકવા અથવા દોષોને ગુણમાં ખપાવવા આવી દલીલ કરે છે કે આજે પંચમ કાલમાં છેવહું સંઘયણ છે. તથા પરમાત્મા મહાવીર પ્રભુ આદિ સર્વજ્ઞ પુરુષો વિચરતા હતા તે કાળે વજાત્રાષ્ટ્રભનારાચ સંઘયણ હતું. તેથી સંઘયણ બળ તથા આદિ શાષ્ટી પૂર્વધર આદિ મહાપુરુષોનો વિરહ છે. વગેરે કારણોને લીધે આજે ઉતૃષ્ટ ચારિત્ર નથી. જેટલું પળાય એટલું અમે પાળીએ છીએ. એમ કહીને કાળ-સંઘયણ-પૂર્વધરોનો વિરહ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છઠી

૧૬૭

આદિ કહીને અનેક પ્રકારના સાવદ્યવ્યાપાર યુક્ત ધર્માનુષ્ઠાનો કરવા-
કરાવવા દ્વારા જે સાધુઓ પોતાને “ધર્મરક્ષક-ધર્મગુરુ” માને છે મનાવે
છે-તે સર્વ સાધુઓ પોતાના અવગુણોને (દોષોને) છુપાવીને કુમતિ અને
કદાગ્રહને પોષનારા જાણવા.

મોહને પરતંત્ર એવા તેઓને શિથિલાચાર સેવવો છે. શિથિલાચારી
પણાનો જ રસ છે. અને તેને ટાંકવા સંઘયણાદિનાં બહાનાં છે તે માયા
પૂર્વક જીંદું બોલતા (કરતા) હોવાથી દુષ્ટ બુદ્ધિ છે. અને તેને સાચાપણામાં
ખપાવવાનો દુરાગ્રહ છે. જે મિથ્યાત્વના ઉદ્યની તીવ્રતા છે. એમ જાણવું.

કલ્યસૂત્રાદિ ગ્રંથોમાં અજિતનાથ પ્રભુથી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના કાળે
મુનિઓને દશવિધ સમાચારી પાળવાની નિયત કહી નથી. પરંતુ પહેલા-
છેલ્લા તીર્થકરના શાસનમાં મુનિઓને પાંચમા આરાના છંડા સુધી દશવિધ
સમાચારીનું સેવન સરખું કહેલું છે. તથા સાવદ્યયોગના ત્યાગનાં “કરેમિ
બંતે સામાઈયં” સૂત્ર દ્વારા પચ્યક્ખાણો પણ સરખાં જ કહેલાં છે. તેથી
સમાચારીના સેવનમાં કે સાવદ્યયોગના ત્યાગને અનુસરવામાં સંઘયણાદિના
કારણે બચાવો કરવા તે ઉચિત નથી. ફક્ત અનુપયોગદશાએ અથવા
સંયોગોની પ્રતિકૂળતાએ કદાચ કોઈ દોષ સેવાઈ જાય તો પણ તેની નિંદા
ગઈ કરી આલોચના અને પ્રાયશ્રિત કરી આત્મશુદ્ધિ કરવાની હોય છે.

તથા સંઘયણ આદિના કારણે પાંચમા આરામા મુનિઓ પિંડ-
વિશુદ્ધિ આદિ ઉત્તરગુણો પાળવામાં શિથિલ હશે પરંતુ મૂળગુણો પાળવામાં
હીન નહીં હોય એવું પંચાશક આદિ ગ્રન્થોમાં પણ કહ્યું છે. તે વાતની
હવે પછીની ગાથામાં સાક્ષી જણાવે છે. || ૬-૬ ||

ઉત્તર ગુણમાં હીણડા, ગુરુ કાલાદિક પાખે રે ।

મૂળગુણો નહીં હીણડા, એમ પંચાશક ભાખે રે ॥ ૬-૭ ॥

તુજ વિષ ગતિ નહીં જંતુને ॥ ૭૦ ॥

હીણડા= હીન, ન્યૂન, પાખે= બચાવ પક્ષ. મૂળગુણો= મૂળગુણોમાં.

૧૬૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

ગાથાર્થ= કાલાદિકનો બચાવપક્ષ કરીને ઉત્તરગુણોમાં હીનચારિત્ર
વાળા સાધુઓ હશે. પરંતુ મૂળગુણોમાં હીન ચારિત્રવાળા નહીં હોય.
એમ પંચાશક સૂત્ર જણાવે છે. આવું ગુરુજી કહે છે. || ૬-૭ ||

વિવેચન= પૂર્વના મહાત્માઓ પ્રથમ સંઘયણ આદિના બળવાળા
હતા. આ કાળના મહાત્માઓ છઠા સંઘયણવાળા હોવાથી તેવા બળવાળા
નથી. તેથી સમ્યજદર્શન-સમ્યજણ-સમ્યક્ખારિત્રાદિ ગુણો પાળવામાં
હીનાધિકતા હશે, અર્થાત્ પિંડ વિશુદ્ધ આદિ સાધુ સમાચારીના જે
ઉત્તરગુણો છે તેના પાલનમાં તરતમતા જરૂર હશે. પરંતુ પાંચ મહાત્રત
પાળવામાં અને સાવદ્યના ત્યાગના મૂળ પચ્યક્ખખાણને આચરવામાં
તરતમતાવાળા (ન્યૂનાધિકતાવાળા) નહીં હોય એવું ૧૪૪૪ ગ્રન્થોના કર્તા
શાસ્વકારભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ પંચાશકસૂત્રમાં કહ્યું છે.

તેથી ગુણોના પાલનમાં તરતમતા થશે. પરંતુ સાવદ્યના ત્યાગના
પચ્યક્ખખાણોમાં કાળ-સંઘયણ આદિના કારણે પણ તરતમતા થશે નહીં.
સાવદ્યપ્રવૃત્તિ આચરવી અને તેવા દોષને ગુણમાં ગણાવવો આવું બનશે નહીં.
જ્યારે આવું બનશે ત્યારે શાસન સમામ જ થયું છે એમ જાણવું. સ્વીકારેલા
પચ્યક્ખખાણોની પાલનની હીનાધિકતા કે વિપરીતતા જૈનશાસનમાં ન જ હોઈ
શકે. || ૬-૭ ||

પરિગ્રહ ગ્રહવશ લિંગીયા, લેઈ કુમતિ ૨૪ માથે રે ।

નિજ ગુણ પર અવગુણ લવે, ઈન્દ્રિય વૃષભ નવિ નાથે રે ॥ ૬-૮ ॥

તુજ વિષ ગતિ નહીં જંતુને ॥ ૭૧ ॥

ગ્રહવશ= ભૂતને વશ થયેલા, લિંગીયા= કેવળ વેપમાત્ર ધારી,
કુમતિ= દુર્બુદ્ધિ રૂપી, ૨૪= રખ્યા, ધૂળ, વૃષભ= બળદોને

ગાથાર્થ= કેવળ વેશ માત્રધારી સાધુઓ (વસ્તુઓ તથા વસ્તુઓની
મમતા રૂપી) પરિગ્રહાત્મક ભૂતને વશ થયા છતા આવા પ્રકારની દુર્બુદ્ધિ
રૂપી રજને પોતાના માથે લે છે. તેઓ પોતાની પ્રશંસા અને પરની નિંદા
કરે છે પરંતુ ઈન્દ્રિયો રૂપી વૃષભને નાથતા નથી. || ૬-૮ ||

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છઠી

૧૬૮

વિવેચન= જે જે આત્માઓએ સંસાર ત્યજને બાધ સાધુવેશ ધારણ કર્યો છે. અને તે વેશમાત્રથી પોતાની જતને સાધુ માની મનાવી રહ્યા છે. પરંતુ તત્ત્વોનું અધ્યયન કર્યું નથી અને કરતા નથી. ઉત્તમ શાસ્ત્રો વાંચ્યા નથી અને વાંચતા નથી-મોહસંજ્ઞાની તીવ્રતા હણી નથી અને હણતા નથી. આવા કેવળ લિંગધારી આત્માઓ વિવિધ પ્રકારની પૌદ્ધગલિક વસ્તુઓની અને શિષ્યસમૃદ્ધાયની આસક્તિ-મમતાવાળા થયા છતા પોતાની પાસે અથવા પોતાની સત્તા ચાલે તે રીતે બીજાની પાસે અનેક વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરે છે. તેમાં પોતાનો માલિકી હક્ક રાખી પરિગ્રહ રૂપી ગ્રહને (ભૂતને) પરવશ બન્યા છે.

કદાચ કોઈ તેઓને દફકો આપે કે “આવી વસ્તુઓનો પરિગ્રહ તમે કેમ રાખો છો ?” ત્યારે સ્વદોષના બચાવ અર્થે કહે છે કે આ સર્વ તો ધર્મકાર્યો અર્થે રાખી છે. આ પ્રમાણે મોહસંજ્ઞાથી પરાધીન બનેલા આ શિથિલાચારી આત્માઓ યથાર્થ સાધુત્વથી નષ્ટ-બ્રહ્મ થાય છે. જ્યાં ત્યાં પોતાની જ પ્રશંસા અને પરની નિંદા જ કરતા રહે છે. તથા વસ્તુઓના પરિગ્રહને લીધે સતત તે પદાર્થોનો ભોગ-ઉપભોગ કરવા દ્વારા ઈન્દ્રિયો રૂપી વૃષભોને (બળદોને) ન નાથનારા બને છે. આવા પ્રકારના વિષયાસકત જીવોની મન વચન કાયાની સમસ્ત પ્રવૃત્તિ આંતરિકશુદ્ધ પરિણાતિ વિનાની કેવળ માયા પુરતી જ હોય છે. તે પોતાને અને પોતાના અનુયાયીઓને સમ્યક્ત્વાદિ આત્મગુણોથી નષ્ટ-બ્રહ્મ કરે છે. આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ કરવાની વાતતો ઘણી જ દૂર રહી જાય છે. સંસારના ભોગો ત્યજવા છતાં, સાધુપણું મેળવવા છતાં, જ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત ન કરવાથી પરિણાતિની નિર્મળતા ન થવાથી આ આત્માઓ અશુદ્ધ બ્યવહારમાં અટવાઈ જાય છે. તેઓનો આવો જે માયાવી બ્યવહાર છે. તે અશુદ્ધ બ્યવહાર કહેવાય છે. || ૬-૮ ||

નાશ રહિત હિત પરિહરી, નિજ દંસણ ગુણ લૂંસે રે ।

મુનિ જનના ગુણ સાંભળી, તેહ અનારજ રૂસે રે ॥ ૬-૮ ॥

તુજ વિષા ગતિ નહી જંતુને. || ૭૨ ||

૧૭૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

લૂંસે= લોપે, **અનારજ=** અનાર્ય, **રૂસે=** રોખાયમાન થાય.

ગાથાર્થ= આત્મપરિણાત જ્ઞાન વિનાના આ મુનિઓ આત્મહિતને ત્યજને પોતાના સમ્યક્ત્વગુણનો નાશ કરે છે. અને સાચા આત્માર્થી સચ્ચારિત્રવાન મુનિઓના ગુણો તેમને કોઈ કહે તો તે સાંભળીને અનાર્ય એવા તે રોષે ભરાય છે. || ૬-૮ ||

વિવેચન= આત્માની અનાદિની મજબૂત પકડવાળી મોહસંજ્ઞાને હણવા માટે અને પ્રતિદિન વૈરાગ્યના વર્ધમાન પરિણામ માટે સતત સત્થાસ્ત્રાભ્યાસ, ગીતાર્થોની નિશ્ચા, અને વાચનાદિ પંચવિધ સ્વાધ્યાય આદરવો જોઈએ. તેમાં જ વધુ ને વધુ રચ્યા પચ્યા રહેવું જોઈએ. તેનાથી જ પરમાર્થતત્ત્વની પ્રીતિ, તે તરફ મતિ અને ગતિ તથા તેની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને આ જ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિનું અસાધારણ કારણ હોવાથી શુદ્ધ આચાર કહેવાય છે. આવા પ્રકારના શુદ્ધ આચારનું લક્ષ્ય ત્યજને અને તેથી જ તેના કારણભૂત વાચનાદિ પંચવિધ સ્વાધ્યાય કરવા કરાવવા સ્વરૂપ જ્ઞાનદશા વિનાના આ આત્માઓ પોતે સંગ્રહિત કરેલા અલ્ય અને તુચ્છ પરિગ્રહમાં જ અત્યન્ત આસક્ત થઈ તેનાથી અહંકારી બનીને અન્ય ઉત્તમ આત્માઓની લઘુતા કરતા છિતા પોતાના સમ્યક્ત્વગુણનો નાશ કરે છે. નરભવ, આર્યદેશ, જૈનકુલમાં જન્મ અને સાધુવેશ વગેરે વગેરે વિશિષ્ટ સામગ્રી પામીને જ્ઞાનદશા અને શુદ્ધ આચાર વિના આવા જીવો આ બધું હારી જાય છે.

મોહસંજ્ઞાના ઉધાળા આત્મહિત તો કરવા દેતા નથી. પરંતુ અહિત તરફ લઈ જાય છે. પોતાનામાં ગુણવત્તા ન હોવા છતાં પોતાની પ્રસિદ્ધિ-પ્રતિષ્ઠા અર્થે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ, સાવધાતાથી ભરપુર, અનેકવિધ આંદબીરીય એવાં ધર્માનુભાનોનાં આયોજનો જ કરતા રહે છે. તેમાં જ ઓતપ્રોત બનેલા તત્ત્વમાર્ગ સર્વથા ભૂલી જાય છે. પોતે પડે છે અને પરિચિત અનુયાયીને પાડે છે.

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાણ છઠી

૧૭૧

કોઈ સજ્જન પુરુષો તેમને આવા પ્રકારના અહિતથી વારવા માટે સાચા મુનિજન કેવા હોય ? તેના ગુણો શાખાનુસારે સંભળાવે છે. અથવા એવા ગુણીયલ મહાત્માઓના ગુણો અને ગુણોનો પ્રભાવ તેઓની સામે જ્યારે ગાય છે. ત્યારે દુર્બુદ્ધિ ત્યજ દઈને સદ્ગુદ્ધિ લાવવી જોઈએ. પરંતુ સદ્ગુદ્ધિ લાવવાને બદલે અનાર્ય (આત્મતત્ત્વના સંસ્કાર વિનાના) એવા તેઓ મુનિજનના ગુણો ગાનારા એવા તે સજ્જન પુરુષો ઉપર રોષાયમાન થાય છે. ખરેખર મોહરાજાની પ્રબળતા અને અશુદ્ધ વ્યવહારનું આચરણ આવા આત્માને અતિશય નીચે પછાડે છે. અરેરે ! આ મોહરાજાની પ્રબળતા ક્યારે ઘટશે ? || ૬-૮ ||

અણુસમ દોષ જે પરતણો, મેરુ સમાન તે ખોલે રે ।
જેહ શું પાપની ગોઠડી, તેહ શું છિયડલું ખોલે રે || ૬-૧૦ ||
તુજ વિણ ગતિ નહી જંતુને || ૭૩ ||

અણુસમ= પરમાણુ જેવડો, ગોઠડી= મિત્રતા, ખોલે= વ્યક્ત કરે.

ગાથાર્થ= પરવ્યક્તિના પરમાણુ જેવડા દોષને તેઓ મેરુ સમાન કરીને ખોલે છે. અને જેઓની સાથે મોહદ્દશાવર્ધક પાપની મિત્રતા છે. તેઓની પાસે હૈયુ ખોલીને પાપદશાનો વધારો જ કરે છે. || ૬-૧૦ ||

વિવેચન= પોતાનામાં યથાર્થ જ્ઞાન, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, આત્મતત્ત્વનો લક્ષ્ય અને પરોપકારપરાયણાતા આદિ ગુણો આવ્યા નથી. અને ગુણવત્તા વિના જ સ્વપ્રસિદ્ધ તથા સ્વપ્રતિષ્ઠા માટે મિથ્યા અહંકાર જેઓમાં પ્રગટેલો છે. તે આત્માઓ હુંમેશાં પોતાની જાત ઉંચી રાખવા માટે અન્ય મહાત્માઓમાં સંજોગવશ ક્યારેક કોઈક આંશિક દોષ સેવાઈ ગયો હોય અથવા સંજોગોની પરવશતાના કારણે કોઈ દોષ સેવવો પડતો હોય, તેવા મહાત્માઓના તે પરમાણુ જેવડા નાના દોષને વધારી વધારીને મેરુ જેવડો મોટો દોષ કરીને જગતમાં કહેતા ફરે છે. જેથી મહાત્માઓની લઘુતા થાય અને પોતાની મોટાઈ વધે.

૧૭૨

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજ મહારાજશ્રી વિરચિત

તથા પોતો પોતાના અજ્ઞાનમૂલક અને સંમોહમૂલક પાપ વ્યાપારો આચરવા માટે પોતાના સરખે સરખા વિચારવાળા પાપબુદ્ધિ યુક્ત મિત્રોની સાથે ગોઠડી કરીને તેઓનો સાથ-સહકાર લઈને હૈયુ ખોલે છે. મહાત્માઓના દોપો ગાવાની કરેલી કરણીનો પ્રેમપૂર્વક વિવિધ વાર્તાલાપ કરે છે અને પોત- પોતાના ભાવિના મતલબો (સ્વાર્થો) સાધવા માટે તથા કેવળ ધનાર્થે જ માયા કપટ પૂર્વક અનેકવિધ ધર્મકાર્યોનું વિશાળ આયોજન કરે છે. રન્ત્રયીની સાધનાને બદલે મોટા આયોજનોમાં જ જેઓનો સમય પસાર થાય છે. આવા આત્માઓ જ્ઞાનીગીતાર્થ અને સંવેગપાક્ષિક મહાત્માઓથી સદા દૂર જ રહે છે અને સ્વાર્થી પાપિષ્ઠ તથા મોહાન્ય મિત્રોની સાથે પ્રેમ બાંધનારા હોય છે. || ૬-૧૦ ||

સૂત્ર વિરુદ્ધ જે આચરે, થાપે અવિધિના ચાળા રે ।

તે અતિ નિબિડ મિથ્યામતિ, ખોલે ઉપદેશ માલા રે || ૬-૧૧ ||

તુજ વિણ ગતિ નહી જંતુને || ૭૪ ||

થાપે= નવા શરૂ કરે, ચાળા= વ્યવહારો, અતિનિબિડ= અત્યન્તગાડ.

ગાથાર્થ= જે શાખાજ્ઞાથી વિરુદ્ધ વર્તન કરે, અવિધિ પૂર્વકના વ્યવહારો ચલાવે. તે આવા પ્રકારના અશુદ્ધ આચારવાળા મુનિઓ અત્યન્ત ગાઢ મિથ્યાત્વવાળા છે. એમ ઉપદેશમાળા ગ્રંથમાં કહ્યું છે.

વિવેચન= અશુદ્ધ વ્યવહારવાળા મુનિઓ કેવા હોય છે ? તે વાત વધુ સ્પષ્ટ સમજાવતાં કહે છે કે આગમવ્યવહાર-શુદ્ધત્વવ્યવહાર વગેરે પૂર્વ કહેલા પાંચ પ્રકારના વ્યવહારો શાખ્યોક્ત છે. તેની અવગણના કરીને સ્વેચ્છાચારી પણો પોતાના મનમાં ઉઠેલી વિષય, કષાય અને ધનાદિની વાસનાને પોષનારૂ વર્તન કરનારા તથા અમે શાસન પ્રભાવના અર્થે આ ધર્મપ્રચાર કરીએ છીએ એવો માયાપૂર્વક સ્વબચાવ કરવાની વાણી બોલનારા આ આત્માઓ હોય છે.

ભક્તવર્ગ વધારવા માટે, તેઓમાં પ્રીતિ વિશેષ પ્રામ કરવા માટે, લોકરંજન અર્થ અને તે દ્વારા મનમાન્યા ભાવો પોષવા માટે અવિધિપૂર્વકના

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છકી

૧૭૩

જુદા જુદા અનેક નવા આંદબરીય વ્યવહારો ચલાવનારા આ આત્માઓ હોય છે. શાખવિરુદ્ધ આચરવામાં, શાખવિરુદ્ધ બોલવામાં જાણીબુઝીને અવિધિ માર્ગ ચલાવવામાં, ધીકા હૃદયવાળા (કઠણ હૃદયવાળા-નિર્ધિંસ પરિણામ વાળા) જે આત્માઓ હોય છે. તે અતિશય તીવ્ર ગાઢ મિથ્યાત્વ મોહના ઉદ્યવાળા જાણવા. પોતે પણ સંસારમાં દુબે છે. અને તેમના ફંડામાં ફસાનારાને પણ ડુબાડનારા હોય છે. આવું ઉપદેશમાલા શાખમાં પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસગણિજીએ કહ્યું છે.

પામર જન પણ નવિ કહે, સહસા જૂઠ સશૂકો રે ।

જૂઠ કહે મુનિ વેશો જે, તે પરમારથ ચૂકો રે ॥ ૬-૧૨ ॥
તુજ વિષ ગતિ નહી જંતુને. ॥ ૭૫ ॥

પામરજન=સામાન્ય માણસ, સહસા=ઉતાવળથી, સશૂક=નિર્ભયપણે.

ગાથાર્થ= સામાન્ય અજ્ઞાની મનુષ્ય પણ નિર્ભયપણે (પાપ લાગશે એવા ભય વિના) એકદમ તુરત જુદુ બોલતો નથી. (જુદુ બોલવામાં દરે છે) અને મુનિવેશ ધારણ કરીને માયાકપટ્પુર્વક નિર્ભયતાથી જે જુદુ બોલે છે. તે પરમાર્થપદથી બ્રાષ્ટ જાણવા. ॥ ૬-૧૨ ॥

વિવેચન= જગતના સામાન્ય વ્યવહારોમાં, વસ્તુઓની કોઈ પણ પ્રકારની લેવડ-દેવડ કરવામાં, અથવા ધર્મસંબંધી ચર્ચા વિચારણા આદિ કાર્યોમાં અજ્ઞાની એવા સામાન્ય કક્ષાના માનવીઓ પણ ઉતાવળે નિર્ભયપણે કઠણ હૃદય રાખીને જુદુ બોલતા નથી. તે જીવોને “જુદુ બોલવામાં પાપ લાગશે, આપણું ખરાબ દેખાશે, સત્ય બહાર આવશે ત્યારે જાન-માનની હાનિ થશે” આવા ભયો પ્રવર્તે છે. જ્યારે આ આત્માઓ મુનિવેશ ધારણ કરીને આટલો ઊંચો હોદ્દો ગ્રહણ કરીને પણ સૂત્રવિરુદ્ધતાના, તીવ્રપાપબંધના, અને જ્ઞાનીઓની અવગણનાના દોષો સેવવામાં કોઈ પણ જાતના ભયો રાખ્યા વિના છિદ્યોક જુદું બોલે છે. આ મુનિઓ ખરેખર આત્માર્થતા સાધવાના પરમાર્થથી નાસ્ત બ્રાષ્ટ થયેલા

૧૭૪

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

છે. આત્મલક્ષ્ય વિનાના તે જીવો સંસારમાં પરિબ્રમણ કરનારા છે. તેઓના જે વ્યવહારો છે. તે અશુદ્ધ વ્યવહારો છે. એમ જાણવું. ॥ ૬-૧૨ ॥

નિર્દ્ય હૃદય છ કાયમાં, જે મુનિ વેશો પ્રવર્તે રે ।

ગૃહી-યતિ ધર્મથી બાહિરા, તે નિર્ધન ગતિ વર્તે રે ॥ ૬-૧૩ ॥

તુજ વિષ ગતિ નહી જંતુને ॥ ૭૬ ॥

ગાથાર્થ= જે મુનિઓ વેશ ધારણ કરીને છાએ કાયની હિંસામાં નિર્દ્યપણે પ્રવર્તે છે તે જીવો શ્રાવકધર્મ અને સાધુધર્મ એ બન્ને પ્રકારના ધર્મથી બ્રાષ્ટ થયેલા અને આત્મધનની અપેક્ષાએ નિર્ધન થયા છતા સંસારની ચારે ગતિમાં રખડનારા બને છે. ॥ ૬-૧૩ ॥

વિવેચન= જે મુનિઓ સ્વાધ્યાય, સત્સંગ, વાચના આપવી-લેવી, પરમાર્થપદપોષક ગ્રંથોનું ચિંતન-મનન, વૈરાગ્યવાહી દેશના આપવી અને સાંભળવી, કોમળ અને પાપભીરુ હૃદયવાળા બનવું ઈત્યાદિ અનુપમ અને આત્મતત્ત્વસાધક શુદ્ધવ્યવહારોને ત્યજીને ઉતામત્યાગવાળો તથા નિઃસ્પૃહતાને પ્રગટ કરનારો એવો સાધુનો વેશ ધારણ કરીને કેવળ લોકોમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવવા, માનભૂષ્યા જે લોકો છાએ કાયની મોટી હિંસાવાળાં, ઘણા મોટા આંદબર વાળાં સાવદ્ય કાર્યો કરે છે. પાપથી અલ્ય પણ ડરતા નથી અને આપણે સર્વવિરતિ ગ્રહણ કરતી વેળાએ “કરેમિ ભંતે” સૂત્ર બોલવા પૂર્વક સર્વ સાવદ્યયોગોનો યાવજજીવ સુધી ત્યાગ કર્યો છે આવું સ્વયં સ્વીકારેલું પચ્યક્ખબાણ સ્મરણમાં પણ લાવતા નથી. તે આત્માઓ શ્રાવકધર્મ અને સાધુધર્મ એમ ઉભયધર્મથી બ્રાષ્ટ થયેલા જાણવા.

શ્રાવકધર્મમાં યથાર્થપણે રહેનારા જીવો પણ નિર્ભયપણે છ કાયની હિંસા કરતા નથી. અને અજ્ઞાનતાં પણ કોઈ હિંસા થઈ જાય તો પણ હૃદય ઉંઘે છે. અને અજ્ઞાનતાં અથવા સંજોગોની પરવશતાથી થયેલા પાપોની નિંદા-ગર્હી કરી આલોચના-પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે તથા પુનઃ નહી કરવા રૂપે પ્રતિક્રમણ કરે છે. વંદિતા સૂત્રની ગાથા-પ અને ઉદ્માં આ

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છઠી

૧૭૫

વાત જણાવેલી છે. તથા યથાર્થ સાધુધર્મનું આચારણ કરનારા આત્માઓ બાધ્ય અને અભ્યન્તર એમ બન્ને પ્રકારે અત્યન્ત નિઃખૃહપણે કેવળ આત્માર્થ સાધક સ્વાધ્યાયમાં રક્તપણે પ્રવર્તે છે. આવા શ્રાવક અને સાધુ જે હોય તે ઉત્તમ જાણવા. જ્યારે આ અશુદ્ધ આચારવાળા જે મુનિઓ ધનવાનોમાં પ્રીતિ મેળવી, ઘણા આરંભ સમારંભવાળાં, છાએ કાયોની હિંસાવાળાં, સાવદ્ધકાર્યો કરવા કરાવવામાં અને સ્વપ્રશંસા તથા પરનિંદા કરવા કરાવવામાં જ રચ્યાપચ્યા રહે છે. તેવા આત્માઓ ઉભય બ્રષ્ટ જાણવા અને આવા પાપાચારણોથી આત્માર્થસાધક રત્નત્રયીનું ધન હારી ગયેલા એવા તેઓ નિર્ધન થયા છતા ચારે ગતિમાં રખડનારા (અનંત જન્મમરણની પરંપરા વધારનારા) જાણવા. || ૬-૧૩ ||

સાધુ ભગતિ જિન પૂજના, દાનાદિક શુભ કર્મ રે ।
શ્રાવક જન કહ્યો અતિ ભલો, નહી મુનિવેશો અધર્મે રે ॥ ૬-૧૪ ॥
તુજ વિષા ગતિ નહી જંતુને ॥ ૭૭ ॥

ગાથાર્થ= ૧ સાધુસંતોની ભક્તિ કરનારા, ૨ જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજા કરનારા, ૩ દાન શીયળ આદિ શુભકાર્યો કરનારા શ્રાવકો સારા જાણવા. પરંતુ મુનિનો વેશ સ્વીકારીને અર્ધમંદ વર્તતે સારા ન જાણવા. || ૬-૧૪ ||

વિવેચન= પુઝ્યોદયથી અને સ્વ પુરુષાર્થથી પ્રામ કરેલા પોતાના ધનથી ધર્મનાં કાર્યો કરનારા શ્રાવકો, અને ધનનો તથા સાવદ્ધયોગનો યાવજ્જીવ ત્યાગ કરીને પારકા ધનથી આંદબરીય સાવદ્ધકાર્યો કરનારા-કરાવનારા મુનિઓ, આ બન્નેમાં શ્રાવકો શ્રેષ્ઠ છે. પરંતુ અર્ધમંદ વર્તનારા વેશધારી મુનિઓ સારા નથી એમ આ ગાથામાં જણાવે છે.

સાવદ્ધયોગના કાર્યો મન વચન કાયાએ કરીને સર્વથા ન કરવાં, ન કરાવવાં અને ન અનુમોદવાં એવાં યાવજ્જીવનાં પચ્યક્ખાણો કરીને, બાધ્યપરિગ્રહનો સર્વથા ત્યાગર્દર્શક એવો વીતરાગ પ્રભુ પ્રદર્શિત સાધુવેશ પહેરીને જે આત્માઓ અનેક ધનવાનોને વાગ્છટાથી આકર્ષી તેઓના ધન

૧૭૬

પૂજયપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

દ્વારા પોતાની મોટાઈ વધે તેવાં આંદબરોથી ભરપૂર સાવદ્ધવાળાં વિવિધ કાર્યો કરે છે અને કરાવે છે. તેઓ સારા નથી. પરંતુ તેના કરતાં પોતાના જ ધનથી યથોચિત સાધુભક્તિ, જિનપૂજા, અને દાન શીયલ તપ ભાવ આદિ ધર્માનુષ્ઠાનો પોતાની ધર્મભાવના પૂર્વક કરનારા શ્રાવકો જૈન શાસ્ત્રોમાં વધારે સારા કહ્યા છે. એકની પરિણતિ માનાદિ મેળવવા મોહદેલી છે. અને સાવદ્ધનો ત્યાગ કરીને સાવદ્ધને સેવવા વાળી છે. જ્યારે બીજાની પરિણતિ માનાદિ કષાયોને ત્યજવા પૂર્વકની અને સાવદ્ધમાં રહેલા હોવા છતાં સાવદ્ધ યોગની નિવૃત્તિના લક્ષ્ય પૂર્વકની વિવેકયુક્ત ધર્મ પરિણતિ છે આ બન્નેમાં હદ્યના ભાવોનું ઘણું મોટું અંતર છે.

ઉંચા સ્થાને આવેલાની નાની ભૂલ પણ મોટી ગણાય છે. અને નાના સ્થાને રહેલાની મોટી ભૂલ પણ નાની ગણાય છે. આ વાત આત્માર્થી મુમુક્ષુ જીવોએ હાર્દિક સંવેદના પૂર્વક વાગ્પોળવા જેવી છે. આ છઠી સાતમી દાળની ગાથાઓમાં તથા સાડા ત્રાણસો ગાથાના સ્તવની કેટલીક દાળોમાં પૂજ્ય ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રીએ સાધુઓને ઉતારી પાડ્યા છે કે અવર્ણવાદ ગાયો છે કે હલકા ચિતર્યા છે. આવી શંકા ભૂલેચૂકે પણ મનમાં ન કરવી. તેમના હૈયામાં શુદ્ધ અશુદ્ધ એમ બે પ્રકારનો વ્યવહાર સમજાવવાની અને અનાદિની મોહની ચાલની પરાકાષ્ટાએ ચાલતી અશુદ્ધ વ્યવહારોની કાર્યવાહીથી ઉત્તમ આત્માઓને બચાવવાની અને શુદ્ધવ્યવહારોમાં જોડવાની ભારોભાર ભાવકરૂણા ભરેલી છે. જેમ આપણે ઘેર આવેલો માણસ ભૂખ્યો-તરસ્યો પાછો જાય તો આર્થસંસ્કૃતિવાળાથી તે ખમાય નહી. તેમ આપણા આ ઉત્તમ શાસનમાં આવેલા અને સાધુપણાના આચારો સુધી પહોંચેલા આત્માઓ આત્માર્થતા સાધ્ય વિના પાછા સંસારમાં જાય (ભટકે) એ વેદના તેઓને અસહ્ય લાગી છે. એટલે ભાવકરૂણાથી પીરિતહદ્યવાળા મહાત્મા ગ્રંથકાર શ્રી આવા આત્માઓને સમજાવી રહ્યા છે. || ૬-૧૪ ||

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દાળ છઠી

૧૭૭

કેવળ લિંગધારી તણો, જે વ્યવહાર અશુદ્ધો રે ।
આદરીએ નવિ સર્વથા, જાણી ધર્મ વિરુદ્ધો રે ॥ ૬-૧૫ ॥
તુજ વિષ ગતિ નહી જંતુને ॥ ૭૮ ॥

ગાથાર્થ= ફક્ત સાધુવેશ માત્ર ધારણ કરનારાનો જે વ્યવહાર છે તે અશુદ્ધ વ્યવહાર છે. તે વ્યવહાર ધર્મવિરુદ્ધ છે એમ સમજને તેવો વ્યવહાર સર્વથા આદરવા જેવો નથી. ત્યજવા જેવો જ છે. ॥ ૬-૧૫ ॥

વિવેચન= જે આત્માઓ પરમાત્મા શ્રી મહાવીરપ્રભુએ બતાવેલો, સર્વત્યાગસૂચક, કેવળ શરીરના આચાનક પુરતો નિર્મમત્વભાવે પહેરાતો અને શરીરની અનિવાર્ય આવશ્યકતાઓ માટે જ રખાતો વચ્ચે-પાત્ર આદિ વસ્તુઓવાળો સાધુવેશ ધારણ કરીને આવા પ્રકારના ઊંચા સ્થાને બીરાજમાન થઈને, જે મુનિઓ સૂત્રવિરુદ્ધ, સંવેગી ગીતાર્થ આચાર્યોની પરંપરાવિરુદ્ધ, કેવળ કપોલ કટ્ટિત કલ્પનાઓથી કટ્ટિત, અને વિવિધ આડંબરો માત્ર વાળા તથા સાવધાનીથી ભરેલા જે જે વ્યવહારો કરે છે, કરાવે છે. અને તેવા વ્યવહારોમાં જ રચ્યા પચ્યા રચ્યા છિતા સમય વીતાવે છે. તેઓના આચરેલા આવા પ્રકારના બાધ્ય માત્ર જે આચારો છે. તે અશુદ્ધ આચારો છે. તેથી તેવા અશુદ્ધ આચારો આચરવા નહીં. તથા અશુદ્ધ આચારવાળા સાધુઓનો સંગ કરવો નહીં. તથા તેઓની નિશાએ કોઈ પણ પ્રકારના ધર્માનુષ્ઠાનો આચરવાં નહીં (અહીં સાધુસંગનો કે ધર્માનુષ્ઠાનો આચરવાનો નિષેધ નથી. પરંતુ મોહમદ ઘેલા મલીન સાધુના સંગનો અને તેવાઓની નિશાનો નિષેધ છે. અર્થાત્પત્તિન્યાયથી ઉત્તમ સાધુસંતોનો સંગ અને તેઓની નિશાએ ધર્માનુષ્ઠાનો આચરવાનું વિધાન છે. એમ ભાવ જાણવો. કુગુરુમાં ગુરુભુદ્ધિ ન કરતાં સદ્ગુરુમાં ગુરુભુદ્ધિ કરવી. એમ સાર લેવો.)

અહીં મુનિવેશમાં રહેનારા કોઈ કોઈ આત્માને (જે યથાર્થ નથી અને પોતાને યથાર્થ માને છે તેવા આત્માને) આવી દાળો સાંભળીને

૧૭૮

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રી વિરચિત

કદાચ દુઃખ થાય. પરંતુ આત્મહિતાર્થી આત્માઓએ આ ગાથાઓનો આવો સીધો અર્થ ગ્રહણ કરવો કે જો આપણામાં આવા દોષો નથી તો આ આપણાને કહેતા જ નથી. દોષિતને જ કહે છે. તો આપણે શા માટે રોષાયમાન થવું ? અને જો આપણામાં આવા કોઈ દોષો છે. તો આવા મહાત્મા પુરુષો આપણાને હિતશિક્ષા આપે, તે સાવધાનીથી સાંભળવી જોઈએ. અને આવી હિતશિક્ષા સાંભળવા મળે તેવાં આપણાં અહોભાગ્ય પણ ક્યાંથી ? આવા મહાત્માઓ આત્માના હિત માટે જો હથોડા નહીં મારે તો બીજું કોણ આવા હથોડા મારશે ? સામાન્ય માણસનું તો આપણાને કહેવાનું ગજુ જ શું ? તેને તો આપણે દૂરથી જ ઉતારી પાડીએ. તેથી આવું કડવું પણ અતિશય ઉપકારક સત્ય વચ્ચે કહેવા બદલ તેઓનો અમારા ઉપર પરમ ઉપકાર છે. અમે તેઓના ઝાણી છીએ. આવા વિચારો હૃદયમાં લાવવા. સરળસ્વભાવી, સરળહૃદયી બની, ઉપકારી મહાત્મા પુરુષોનાં અર્થગાંભીર્યુક્ત વચ્ચનોનો આત્મહિતકારી અર્થ જ મનમાં વિચારવો. જેથી આપણા આત્માનું અવશ્ય કલ્યાણ જ થાય. ॥ ૬-૧૫ ॥

છઠી દાળ સમાન

m m m

શ્રી સવાસો ગાથાનું સ્તવન : દ્વાર સાતમી

દ્વાર સાતમી

જે મુનિવેશ શકે નવિ છંડી, ચરણ કરણ ગુણ હીના જી ।
 તે પણ મારગમાંહે દાખ્યા, મુનિ ગુણ પક્ષે લીનાજી ॥
 મૃષાવાદ ભવકારણ જાણી, મારગ શુદ્ધ પ્રરૂપે જી ।
 વંદ, નવિ વંદાવે, મુનિને, આપ થઈ નિજરૂપે જી ॥ ૭-૧ ॥
 ॥ ૭૬ ॥

ગાથાર્થ= દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી જે જીવો ચારિત્ર અને તેના આચારોમાં ન્યૂન છે. તથા સાધુવેશનો ત્યાગ કરી ગૃહસ્થપણામાં જવા ઈચ્છતા નથી. તથા મૃષાવાદ બોલવો તે સંસાર વધારવાનું કારણ છે. એમ સમજી ખોટી રીતે પોતાના દોષોનો બચાવ કે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણ કરતા નથી. પરંતુ શુદ્ધમાર્ગની દેશના આપે છે. પોતે અન્ય મુનિઓને વંદન કરે છે પરંતુ અન્ય મુનિઓ પાસે વંદન કરાવતા નથી. તથા પોતાનાથી ન પાણી શકાતા એવા આચારોમાં શિથિલ થઈને (નિજરૂપે) પોતે એકલારૂપે શિથિલપણામાં રહે છે. પરંતુ પોતાનો શિષ્યપરિવાર વધારતા નથી. જો કોઈને તેઓની પાસે દીક્ષા લેવાનું મન થાય તો શિથિલાચાર રહિત શુદ્ધચારિત્રવાળા મુનિઓ પાસે મોકલે છે. પણ પોતે શિષ્ય કરતા નથી, એવા જે સાધુઓ પોતે આચારોમાં શિથિલ હોય પરંતુ મુનિઓના ગુણોના પક્ષપાતી હોય. નિર્દોષ ચારિત્રવાળાને જ મહત્વ આપનારા હોય તેવા મુનિઓ જૈનશાસનમાં “સંવેગપાક્ષિક” (વૈરાગ્યવાહી આત્મા) કહેવાય છે. તથા આરાધક કહેવાય છે.

વિવેચન= જે આત્માઓએ વૈરાગ્યભાવથી સંસારને અસાર જાણીને સંવેગ-નિર્વદ્ધના પરિણામ પૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં માનસિક બળ કે શારીરિક બળ ઢીલું પડતાં અથવા અન્ય કોઈ કારણોની પરવશતાને લીધે ચારિત્રના આચારો પાળવામાં અને સાધુપણાની ઉત્કટ કિયાઓનો વ્યવહાર કરવામાં જેઓ અસર્મથી બન્યા છે, તથા સાધુપણાનો વેશ છોડીને ઘરે જવામાં કે સંસારમાં જવામાં લજ્જા પામવા પૂર્વક મન ડંબે છે. અથવા વેશ છોડીને ઘરમાં કે સંસારમાં જઈશું તો વધારે આરંભ-સમારંભના દોષોવાળા થઈશું, આરંભ સમારંભના દોષો ત્યજીને હવે દોષોવાળા કેમ થવાય ? એમ સમજીને દોષોના ભયથી વેશ છોડવાની પણ ઈચ્છા થતી નથી.

૧૮૦

પૂજ્યપાદ શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજશ્રી વિરચિત

તથા પોતાના દોષોને છુપાવવા દોષોનો બચાવ થાય તેવી ધર્મદેશના જો આપીશું તો અનંતભવો સંસારમાં વધી જશે, એમ મૃષાવાદને સંસારવૃદ્ધિનું કારણ માનીને સૂત્રાનુસારિણી જ ધર્મદેશના જેઓ આપે છે. શુદ્ધ ધર્મની જ પ્રરૂપણ કરે છે. પોતે પોતાના દોષોનો બચાવ તો ન કરે, પરંતુ સમય આવે દોષો પ્રગટ કરીને પોતાના દોષોની નિંદા ગર્હી આલોચના અને પ્રાયશ્ચિત્ર કરે છે. પોતે જાતે અન્ય ગુણવંત મુનિઓને વંદના કરે છે. પરંતુ તેવા ગુણવંત અન્ય મુનિઓ પાસે પોતે વંદના કરાવતા નથી. પોતાનાથી ન જ પાણી શકાતા એવા આચારોમાં શિથિલ થઈને (નિજરૂપે) પોતે એકલારૂપે શિથિલપણામાં રહે છે. પરંતુ પોતાનો શિષ્યપરિવાર વધારતા નથી. જો કોઈને તેઓની પાસે દીક્ષા લેવાનું મન થાય તો શિથિલાચાર રહિત શુદ્ધચારિત્રવાળા મુનિઓ પાસે મોકલે છે. પણ પોતે શિષ્ય કરતા નથી, એવા જે સાધુઓ પોતે આચારોમાં શિથિલ હોય પરંતુ મુનિઓના ગુણોના પક્ષપાતી હોય. નિર્દોષ ચારિત્રવાળાને જ મહત્વ આપનારા હોય તેવા મુનિઓ જૈનશાસનમાં “સંવેગપાક્ષિક” (વૈરાગ્યવાહી આત્મા) કહેવાય છે. તથા આરાધક કહેવાય છે.

તેવા મુનિઓને પણ જૈનશાસનના માર્ગને અનુસરનારા અર્થાત્ “માર્ગાનુસારી” કહેવાય છે. ઉન્માર્ગામી કહેવાતા નથી. તે પણ પૂર્ણ આરાધક ભલે નથી પરંતુ આરાધકભાવ વાળા છે. તેથી માન્ય છે. જૈનશાસનમાં લગભગ સર્વત્ર પરિણામધારાને અર્થાત્ પરિણાતિને જ પ્રધાન માનવામાં આવી છે. જેની જેની પરિણાતિ ઉત્તમ છે. તેની પ્રવૃત્તિ (બાધ આચાર) અવશ્ય શુભ જ હોય, કદાચ કોઈ કારણસર અશુભ આચાર હોય તો તે પણ શારીરિકાદિ સંજોગોની પરવશતાથી અથવા અન્યવ્યક્તિઓની પરાધીનતાથી જ હોય છે. પરંતુ પોતાના પરિણામથી (પાપ રસિકભાવે) અશુભ પ્રવૃત્તિ હોતી નથી. સંવેગપાક્ષિક જીવોમાં આ જ એક ખાસ વિશેષતા છે. || ૭-૧ ॥